

קונטרס

ביום הראשון תשבי

לבאר דברי הבה"ג שכתב
במכירת חמץ "ובלבד שלא יערים"
ומכתב הערות על זה
ותשובה על ההערות בתוספת מרובה על העיקר
תיקון רשות הרבים.
(הוספה על בריתי יצחק עירובין)
מאמר התורה חסה על ממונם של ישראל.
בנתינת דגש
על בעיות יוקר הדירות במרכז הארץ

נכתב בעה"ת

ע"י

יצחק ברנד

מחבר ספר בריתי יצחק על עירובין וגרות

כתובת המחבר:
רח' הקנאים 39/4
ערד

להשיג: מנחם פרקש
רח' אלישע 4
בני - ברק

מפתח

במקום הקדמה /קצת מאמרים חז"ל וראשונים.....יג

חלק א' /קונטרס שהוצאתי י"ב ניסן תשנ"ב בשם "הערמה במכירת
חמץ".....טו
לבאר מן הגאונים ומהרבה ראשונים על המכירה הנהוגה שהיא
בגדר ערמה אסורה

חלק ב' /מכתב שכתב לי הרב דוד יצחקי להעיר על הקונטרס הנ"ל
לבאר שמנהג מכירת חמץ בערב פסח יסודתו בהררי קודש.

חלק ג' /תשובה על המכתב הנ"ל והוספה גדולה בכל הענין

סימן א /בהערמה במצות תשביתו ושאר חלקי תורה

- א) מקור של רב עמרם שרגילות אסור.....לא
- ב) אם בהערמה של ר"ע אין כלל קנין או רק איסור
מדרבנן.....לב
- ג) ר"ע בא לחדש התר שגם ביבשה מותר.....לב
- ד) ביאור הריטב"א דיש איסור מדרבנן משום שהוא
כאילו שלו אף שאינו שלו.....לב
- ה) בדאורייתא חלות קנין שחל רק לעבור ולא להתחייב...לג
- ו) בענין שליחות לנכרי לחומרא בענין חמץ.....לג
- ז) אם שייך שליחות לנכרי לחומרא לפני פסח.....לד
- ח) אם הלוחו לגוי נחשב שלוחו (פלוגתא בין רב האי
גאון לרבינו שמואל).....לה
- ט) אם שייך לאסור חסרון נתינת כסף מדין שלוחו.....לה
- י) יש קנין לעבור אף שאינו בחל' ממון.....לו
- יא) יש קנין להתיר איסור אבל לא לממון כשחז"ל תיקנו
כך וכן שאר מקומות שהתירו הערמה.....לו
- יב) דברי ר' יוסף גאון, איסור הערמה להפקיע שביתת
בהמתו ומכירת חנות.....לז
- יג) הנוסח הארוך המקורית של ר' יוסף גאון.....לח

- (יד) תשי' מהר"ס אלשקר שהובא בבחי' ס' רמ"ו.....לט
 טו) איסור הערמה שייד גם במכירת חנות שהוא רק
 נוגע לדרבנן.....לט
 טז) לזקוף חוב על הגוי להפקיע שביתת בהמתו אם חולק
 על ר"י גאון.....מא

סימן ב / כמה ציורים של הערמה

- א) הערמה שייד גם בפעם ראשון בציורים מיוחדים.....מב
 ב) קושי בביאור הבי' שלא יערים חיינו תנאי שהוא
 אחרת מדרך כלל בשי"ס.....מג
 ג) אם יש לחלק בין הערמה בהפקר להערמה במתנה
 לעשות בקביעות.....מג
 ד) ביאור ברבינו שמואל מפלייזא שמתיר בקביעות.....מד
 ה) רבינו שמואל מפלייזא הזהיר גם על הכלי שלא
 יערים
 ו) תשובה מתקופת רשיי שמתיר גם בקביעות אולם
 רק אם הגוי שילם ועוד פרטים.....מה
 ז) תשובה הנ"ל מתיר במתנה רק אם חוזר וקונה בכסף..מו
 ח) בהתר המשאת בנימין שנותן זכות מתאה לישראל
 המוכר אם ישראל אחר קנה.....מו
 ט) קושיה על המ"ב הנ"ל מכמה ראשונים.....מז
 י) עני המהפך בחררה בפסח אם יש לו זכויות.....מז
 יא) בענין אי שייד הפסד מרובה על מה שמכרו בפסח.....מח
 יב) קושיה על הטי' שמתיר לעשות תנאי ע"מ שלא
 ימכרו לישראל.....מח
 יג) עוד בענין עני המהפך בחררה וכדומה בחפצא של
 איסור.....נ
 יד) בביעור פירות שביעית שאחר יכול לזכות ואין
 לראשון זכות תרעומת.....נ
 טו) מי שנותן עצה רעה לשני למכור בדבר מועט כשיכול
 למכור ביותר.....נא
 טז) בדבר שאינו חשוב כלל לא שייד הערמה.....נב

סימן ג' / בדעת המתירין ועד היכן התירו עד אחרי הבי'

- (א) אם יש ראייה מכמה ראשונים להחזיר בקביעות, ודעת האו"ז וחטור להחזיר.....נג
- (ב) ביאור בדברי התה"ד שמתיר שהגוי יתן במתנה בחזרה.....נד
- (ג) הטעם למה התה"ד אין לו ראייה להחזיר.....נד
- (ד) עוד טעם אחר.....נה
- (ה) אם יש ראייה מן הרמב"ם לדינו של ר"ע גאון.....נה
- (ו) אם הראשונים ראו תש"י ר"ע גאון או לא.....נו
- (ז) באיזה נקודה יש ראייה מן הראש"ש דשבת דרגילות אסור.....נו
- (ח) לבאר הראייה מבי"ש דהערמה אסור.....נז
- (ט) ר"ע גאון איירי בין במכירה ובין במתנה.....נז
- (י) איסור רגיל איירי אף בנותן מתנה וחוזר וקונה בכסף.....נז
- (יא) גם המתירין שתגוי נותן בחזרה בתנאי מודו שהתוספ' איירי בכסף.....ס
- (יב) המתירין שיתן תגוי בחינם לא התירו שהישראל יבקש.....ס
- (יג) יתכן שהבי" חולק על הנ"ל.....סא
- (יד) בשי"ע לא התיר לבקש בחינם.....סא
- (טו) אם הבי" מתיר יש קושיה מפדיון הבן.....סב
- (טז) תירוץ על הבי".....סג
- (יז) קושיה מפדח"ב למתנת בית חורון ותירוץ.....סג
- (יח) חמץ יותר חמור מנדירים ופח"ב.....סד
- (יט) המתירים עד אחרי הבי" לא התירו שתגוי ישלם קצת ויזקוף עליו במלוה.....סה

סימן ד / בדין ביטול חמץ בחמץ הנמכר

- (א) ביאור מחלוקת ר"י ור"ל בירושלמי אי חישינן שמא יערים.....סה
- (ב) חילק בין הערמה דהפקד למתנה (ע' ס"ב ס"ק ג')
- לדעת המתירין הפקר.....סו
- (ג) חילק בין הערמה דהפקד למתנה לדעת האוסרין

בחפזק.....	סז
ד) חילוק בין חמץ לשביעית.....	סז
ה) ר"י ור"ל הלכה כר"י לדעת כמעט כל הראשונים.....	סז
ו) תשובת רב האי גאון לענין מבטל ומכון לזכות לאחר	
הפסח.....	סח
ז) חומר בהטמין בכונה.....	סח
ח) גם בנפלה עליו מפולת אם מכון לזכות אחת"פ אינו	
ביטול.....	סט
ט) רבינו האי לא דיבר על בדיעבד.....	סט
י) חילוק בין אוצר חיטים למפולת.....	ע
יא) מיושב קושית האחרונים ז"ל על רב האי גאון.....	עא
יב) דעת הרשב"א לפסוק כרב האי.....	עא
יג) עוד כמה ראשונים שאם מכון לחזור ולזכות לא	
מחני.....	עא
יד) ביאור ברש"י דף ו' בענין גלוסקא יפה.....	עב
טו) נוסח ביטול חמץ שהוסיפו הגאונים כעפרא כדי שלא	
יכון לזכות.....	עב
טז) עוד כמה אחרונים כח"ל.....	עב
יז) מכירה שלנו אינו בכלל ביטול מטעם הח"ל ועוד	
טעמים.....	עג
יח) בזמן ח"ל לא חיפשו עצות בשביל עוברי עבירה.....	עג

סימן ה / בחמץ שעשה"פ כשנמכר שלא כדין

א) כשהמכירה שלא כדין נאסר בדיעבד.....	עד
ב) גם כשבדק וביטל ונאנס גזרו.....	עד
ג) ביאור בדברי התשב"ץ.....	עה
ד) קושיה על התורת השלמים.....	עו
ה) דעת המתירין אונס גמור.....	עו
ו) עושה ע"פ הוראת ב"ד נקרא שוגג ולא אונס.....	עז
ז) קושיה על הרמב"ן בגזל חמץ ועשה"פ.....	עז
ח) עוד ראשונים בחוכחות אחרות דאנוס וביטל נאסר....	עז
ט) קשה לחלק בין אונס קטן לאונס גדול.....	עז

סימן 1 / דעת הגר"א ובענין אם שייד לחלוק על מה שנתנו

- א) בדעת הגר"א על מכירת חמץ.....עח
- ב) בענין לימוד זכות.....עט
- ג) שני גרדיים משער האשפה.....עט

סימן 2 / מקור מדויק וגדלות התשובה של ר"ע גאון

- א) גדלות תשובה זו של ר"ע בעיני הראשונים.....פ
- ב) גדלות התשובה כשנכתב בחודש דכלה.....פא
- ג) ראייה על מקור נאמן של תשובה זו.....פב
- ד) נוסח המקורי של התשובה עם התאריך המדויק וריבוי תיח שהיו שם.....פב
- ה) עוד הרבה מקורות על אמיתות חבל התשובות שנכתבו באותו איגרת.....פג
- ו) כללי הפסק במחלוקת תנאונים עם הראשונים.....פד
- ז) החולקים לא מביאים שום ראייה לדבריהם.....פז
- ח) אם המ"ב ראה רב עמרם.....פח
- ט) ביאור על מה שנאמר על תנאונים שכל דבריהם דברי קבלה.....פט
- יא) אם יש כלל שאין אחר דברי ב"י כלום.....פט
- יב) בענין סימנים מן השמים על איזה פסק ותורה לאו בשמים היא.....צ

סימן 3 / המכירה אחר תקופת תב"י

- א) הרבה שינויים.....צב
- ב) קיצור של י"ג שינויים.....צב
- ג) שינוי מלשון שמא ללשון הבטחה.....צג
- ד) התחייבות גמורה לחזרה בודאי אסור.....צג
- ה) באיזה נוסח אינו נחשב להתחייבות.....צד
- ו) לדחות ראיית מכמה ראשונים להתיר הבטחה.....צה
- ז) הדבר תלוי איך שתגוי מבין.....צו
- ח) שינוי שהגוי נותן פרוטה וזקף השאר במלוח.....צו
- ט) יסוד מכירת דעת מקנה ודעת קונה.....צו

- ין לבאר בקול רם מחשבתו של הגוי צז
 יא) לבאר שאילו הגוי מדבר כך שלא מהני.....צז
 יב) צריך שהגוי יקבל על עצמו אונסא חולא וגם שיקבל לשלם אם הישראל תובע צז
 יג) לבאר שאם יודעים מה שחושבים נחשב כאילו אומרים צט
 יד) אין גזירת הכתוב במכירת חמץ.....קב
 טו) לבאר הוכחות שהגוי חושב כך ואינו דומה ע"פ לשאר הימים קב
 טז) צריך אגן סחדי דגמר ומקנה ולא שייך אצל גוי.....קב
 יז) בדיניהם אינו חשוב מכירה זו רק כמשחק בעלמא.....קד
 יח) גם כמה אחרונים כתבו שאין כאן מכירה כלל וטעם למה הנהיגו לזקוף במלוח קד
 יט) ביאורים בדברי המקור"ח שיודעים שאין הגוי משלם....קז
 כ) קושיה של המקור חיים לכל השיטות, שהגוי אינו אנס.....קח
 כא) ישוב קצת אחרונים ז"ל בגמירות דעת של הגוי קט
 כב) טענת קים לי של הגוי.....קי
 כג) הגוי צריך לעבוד כדי לשלם דבר שאינו צריך לו, דין ערב.....קי
 כד) להוציא כמה פרוטות מן הגוי הלך בקושי גדול.....קי
 כה) הגוי צריך להאמין לכל אחד בהן צדק וישלם לו כל מה שמבקש וקצת בדין אסמכתא.....קיא
 כו) תגוי אין לו זמן לקרות כל מה שקונה, ואין גבול לסכום שיתכן.....קיג
 כז) הישראל אינו כותב כמה שמוכר מוכרים חמץ דמעבר לים ואין כדאי להביא שמאים לזה.....קיג
 כח) אפשרות בדיקה להוכיח אם המכירה אמיתית או לא .קיד
 כט) תירוץ התבואת שור דמהני מדין ביטול.....קטו
 ל) הגדרת כונת הביטול למי שמוכר חמצו קטו
 לא) עוד טעם שהביטול לא חל קטז
 לב) אף כשביטל לא סמכו חז"ל על מכירה סימלית קטז
 לג) ישוב כמה אחרונים בלי גמירות דעת של הקונה קיז

לד) צי"ע על הנוהגים במכירת בכור כמו בחמץ..... קיז
 לה) ישוב החייס דבלי גמירות תגוי חוה כמו הפקר..... קיח
 לז) ישוב שני של החייס מדין דברים שבלב..... קיח
 לז) השינוי שהחמץ נשאר בבית הישראל..... קיח
 לח) גם חיוס אומרים שאין המכירה חל..... קיט
 לט) בענין מכירת מומרים..... קכ
 מ) העצה של עייק אינו מושב הקושיח..... קכא
 מא) העייק של מכירת חמץ דומה לעייק של כתיבת
 התנאים,..... קכא
 מב) ע' ס' ט')..... קכג
 מג) כעת אין נותנים מפתח..... קכג
 מד) כל הבעיות בצירוף של ר"ע גאון..... קכד
 מה) נסיון של לימוד זכות..... קכה

סימן ט / בקנין שאינו חל בדיניהם

א) בדברי החז"א שעיקר הדין כדיניהם..... קכז
 ב) מקור החז"א..... קכז
 ג) נפ"מ מה עיקר הדין כשיש חוב לישראל אחר..... קכז
 ד) מקור הרמב"ם שעיקר הדין כדיניהם..... קכח
 ה) קושיה על מכירות חמץ שאינו חל בדיניהם (אף אילו
 חל בדיית)..... קכט
 ו) קושיה מן המ"ב..... קכט
 ז) לענין מכירת המניות (אקציען) דצריך קנין בדיניהם... קל
 ח) לא שייך לבטל דבר שאין לו רשות למכור..... קל
 ט) נשאר רק עצה למכור בבורסה..... קלא
 י) יש לבדוק אם מהני שריפת השטר שלא יהא לו עוד
 חלק בו..... קלא
 יא) בדין מניות שיש רק מיעוט מניות של ישראל..... קלא

סימן י' / סיכום השתלשלות הענינים מבחינת הלכה וחיסטורית... קלב

ובסופו הבטחת הקב"ה על השכר של ביעור חמץ כהוגן
 ביעור צוררי ישראל..... קלז

חלק ד / העתק תשובות הגאונים

- (א) ישראל שעשה שותפות עם גוי ואותו גוי יושב בחנות ומוכר בשבת..... קלח
- (ב) ישראל שמבקש לעשות שותפות עם הגוי בחרישה ואותו גוי חורש בשבת וחוסם פי וכו'..... קלח
- (ג) ישראל שנתן מעות לגוי בשותפות על מנת שיקח בתם שורים ובהמה וחורש בהן בשבת וכו'..... קלט
- (ד) ישראל שמבקש לעשות ערמה עם שותפו גוי שיש לו עמו שורים לחרישה וחנות של מקח וממכר..... קלט
- (ה) הלכות פסוקות סי' קכ"ז אותן ד' תשובות בקיצור..... קמ
- (ו) עוד תשובה מתלמיד ר' צדוק גאון בענין הערמה..... קמ

חלק ה' / עניני הנהגה והשקפה

סימן א / בענין הנהגה של צורת הפירסום של הלכה זו

- (א) למה כותבים לציבור בלי להתיעץ עם הרבנים וגדולי ישראל..... קמג
- (ב) בענין כבוד גדולי ישראל..... קמט
- (ג) טענת של היידיד לפני הקבי"ה..... קמט

סימן ב / בענין לימוד זכות גם בשאר חלקי תורה

- (א) טעם למה למדו גדולי ישראל זכות..... קנ
- (ב) לימוד זכות על מלמדי זכות..... קנ
- (ג) לימוד זכות בענין ביטול חמץ..... קנא
- (ד) תיקון עירוב קלוש מאד כדי שלא יכשלו מחללי שבת, ותוצאותיה..... קנב
- (ה) קשה להאמין עד היכן הגיעו הדברים..... קנג
- (ו) הלימוד זכות בהלכות עירובין גרם לשכחה של הל' עירובין..... קנד
- (ז) הנהגת דורות האחרונים היתה הוראת שעה ואין למדים מהם..... קנה
- (ח) איך אפשר לדעת על איזה מנתג אפשר לסמוך ואיזה

- לא.....קנו
- ט) סוף דבר הכל נשמע.....קנז
- י) מקום הניחו מן השמים.....קנז
- יא) חיוב בדיקה אחר חידוש שאומרים.....קנח
- יב) תיח שאמר דבר הלכה אין מזיחין אותו.....קנט
- יג) הוספה על מה שנכתב כבר לפני כמה שנים.....קנט

סימן ג / תוצאות של מכירת חמץ

- א) גיור סימלי.....קס
- ב) תוצאות של ביטול חמץ בפח ולא בלב.....קסא
- ג) לתת הכשר לאיסור חמור הרבה יותר משיעברו על האיסור בלא הכשר.....קסא
- ד) מכירת הארץ.....קסב
- ה) עקירת לייט מלאכות עיי מסוה של גרמא.....קסב

סימן ד / לשון תקוני הזהר על גודל הקילקול של מוציאין מרשות לרשות, ומי שבא על גויה.....קסג

סימן ה / כלל ישראל הוכיח בדורינו שאפשר לעמוד בנסיונות קשים ושאר סברות שדורינו ראוי לתיקונים

- א) מסירות נפש במצות שביעית.....קסד
- ב) צד ששביעית יותר קל לעמוד בנסיון.....קסד
- ג) לימוד ממכירת חמץ למכירת הארץ.....קסד
- ד) לימוד מביטול מכירת הארץ לביטול מכירת חמץ....קסה
- ה) ניסים גלויים בשמירת שביעית.....קסה
- ו) ריבוי לימוד התורה של דורינו.....קסז
- ז) סכנה רוחנית בתיקון מנהג בדור שעבר.....קסז
- ח) הסבר למה לא דברו עד עכשיו על זה.....קסז
- ט) לימוד התורה של דורינו מגדיל המקשיבים.....קסז
- י) טעם חיפוש קולות מפני כובד הנסיון.....קסז
- יא) תיקונים רבים בדורינו עיי השפעת החוגים מזה לזה, וריבוי בעלי תשובה.....קסח

(יב) כמה שינויים של התקופות בכל ימי תגלות.....קסח
 (יג) שינוי של הנהגות מכירת חמץ הוא ביטול השינוי
 וקיום מנהג דורות שעברו.....קסט
 (יד) קידוש שם שמים ברבים.....קסט
 (טו) שכר השבתת חמץ כדין -- השבתת האויבים.....קסט
 (טז) גילוי כבוד שמים במלחמת המפרץ.....קע
 (יז) הצעה להסברת השגחת ה' על העלם דברי רב עמרם
 גאון.....קעא
 (יח) רמזים במלחמת המפרץ.....קעד
 (יט) דרוש בקבלת דברי רב עמרם גאון.....קעה
 (כ) עוד עצות לניצוח המלחמה, מצות תקיעה תפילה
 תשובה.....קעה

סימן ו' / עצות איך להסתדר בלי מכירת חמץ הנהוג.....קעה

סימן ז' / העתק מדרש תנחומא בענין שתי השיבות.....קפ

חלק ו' / הוספה של ספר בריתי יצחק עירובין

סימן א' / מהו הגדר של דלתות ננעלות דמחני להסיר דין רה"ר
 דאורייתא.....קפב

סימן ב' / עצה להסתדר בלי הוצאת מפתח.....קפה

חלק ז' / בענין התורה חסה על ממונם של ישראל
 נתינת דגש על בעיות יוקר הדירות במרכז הארץ.....קפז

במקום הקדמה

רמב"ם בתשובה ח"ב ס' ש"י ובורא עולם יודע כי אפילו השיב עלינו אפילו קטן שבתלמידיו או חבר או מתקומם היינו שמחים בזה אם השיב תשובה אמיתית, ונשמח בזה שיעודרו עליו במה שנתעלם ממנו ואם אנחנו רואים ג"כ שזה המשיב טועה, לא נשנא אותו ולא נרחיקהו חלילה וחס ולא נתפוס עליו היותו משיב עלינו במה שלא נתישב בתשובתו עלינו לפי שהאדם מאמת דעת מיוחדת או מבטלה כפי מה שיראה לו בעיניו בין היה אותו ענין אמת או שקר עכ"ל.

רמב"ם פ"ב דחול"מ. א. מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ומפי השמועה למדו שהראשון זה הוא יום ארבעה עשר. ראייה לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים. ושחטת הפסח יום ארבעה עשר אחר חצות.

ב) ומה היא השבתה זו האמורה בתורה היא שיבטלנו בלבנו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבנו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל עכ"ל.

רוקח ס' רע"א בזכות בעירת חמץ יבער את עשו דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור וכי ראשון הוא והלא י"ד הוא אלא בזכות זה אני מבער את עשו ויצא הראשון אדמוני, איך נחפשו עשו, ובית עשו לקש ודלקו בס ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דיבר עכ"ל

כל חמירא וחמירא דאכא ברשותי (דחמירא ודלא חמירא) דחמירא ודלא חמירא דבערתה ודלא בערתה לבטל ולהוי הסקר בעשרא דארעא. ותי רצון מלפניה ה' א-לוקי וא-לוקי אבותי, בשם שאני מבקר חמץ מביתי ומרשותי כך תבער את כל החיצונים ואת רוח הטומאה תעביר מן הארץ ואת יצרני הרע תעבירהו מאתנו ותתן לנו לב בשר לעבדה וכל סטרא אחרא וכל הקליפות וכל הרשעה בעשן תכלה ותעביר ממשלת זרין מן הארץ וכל המעיקים לשכינה תבערם ברית בער וברוח משפט בשם שבערת את מצרים ואת אלוהיהם בימים ההם ובזמן הזה אמן.

(מנחות עו:) התורה חסה על ממונם של ישראל כמו שנא' והשקית את העדה ואת בעירם (במדבר כ') (ב"מ ל: לג:) אפס כי לא יהיה בך אביון פרש"י הזהר שלא תבא לידי עניות.

חלק ראשון / בענין מכירת חמץ הנהוגה אם הוא כהלכה או לא

מנהגם של ישראל שנהגו למכור החמץ אצל הרב של העיר והגוי נותן קצת כסף ואחר הפסח חוזרים וקונים מן הגוי בחזרה

ומקור המנהג הזה יסודו מן התוספתא פסחים פ"ב הל' ו' ישראל ונכרי שהיו באים בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנה במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתן לו במתנה גמורה. רשאי ישראל שיאמר לנכרי עד שאתה לוקח במנה קח במאתיים שמא אצטרך ואבא ואקח ממך אחר הפסח.

אולם איך שנהג עכשיו, הדבר רחוק ממה שנאמר בתוספתא.

וידוע מהרבה רבנים וגדולים שמנהגם לדרוש בדרשה של שבת הגדול שלא למכור חמץ גמור במכירה הנהוגה משום שחוששין שאין המכירה חל, כמו הגאון בעל חלקת יעקב זצ"ל שהי' אומר כן בכל שנה בשבת הגדול ובזמן האחרון נתפשט המנהג שבהרבה מוצרין כותבים שנאפה אחר פסח שנת... כדי שמי שמדקדק שלא לאכול מן הדברים שנמכרו ע"י המכירה הנהוגה יכול לזהר. ובעה"ת אפשר דרא.

אולם דא עקא, ששמעתי כמה בני אדם שלא מחשיבין חומרה זו רק כחומרה בלי טעם, ועל כן יש מן המיצרי חמץ לפני פסח וגם לאחר פסח, שכותבים על החמץ של אחרי פסח שהוא "נאפה אחרי פסח", ואגרים החמץ של לפני פסח כמה חדשים במחסן וכשהמדקדקין כבר לא יחושו על חמץ שעבר עליו הפסח ויתלו כל החמץ סתמא כנאפה אחרי פסח, אז מוציאים המיצרים את החמץ של לפני הפסח מן המחסן ומוכרים אותן, וכולם, לרבות המדקדקין, קונים בלי לחוש לכלום. וכל זה משום שלא מחשיבין חומרה זו רק כחומרה בלי טעם, ולא נחשב בעיניהם ערמה זו כעבירה של גונב דעת הבריות.

ונתתי לבי לתור ולברר הדברים ולחפש המקורות ותחילתן של המנהג המפורסם הזה של מכירת חמץ איך נוטה הדבר אם כדעת המתירין או כדעת המפקקין. עד שמצאתי בעה"ת שעיקר הדין הוא שאסור למכור החמץ כמו שנוהגים וגם בדיעבד נאסר.

ע' דברי רבינו עמרם גאון ודברי הריטב"א ריש כל שעה אשר לא היה בנמצא לפני גדולי האחרונים ודברי המהר"ם חלאווה דף ל' אשר לא נדפס רק בזמן

האחרון וכן מבואר במאירי דף ו. ועוד הרבה ראשונים (הועתק לקמן) שמהם מבואר שאסרו חכמים לעשות מכירה כזו, שמה שמבואר בתוספתא היתר, נאמר רק במקרה ולא בדרך קביעות משום שאסור להערים, וגם אסרו החמץ בדיעבד אם עברו ומכרו.

וע"י ראשונים אלו נתבארו היטב דברי הבה"ג שהועתק ברבינו ירוחם הובא בב"י ס' תמ"ח שאסור לעשות הערמה.

וז"ל תשו' גאוני מזרח ומערב ס' ק"י, והכי אמר ר' עמרם, והלכתא ישראל שמסר (צ"ל שמכר) לגוי חמצו או שנתן לו במתנה גמורה אם משך אותו גוי ואין בו הערמה ואינו רגיל ישראל לעשות כן בשאר שנים אלא מאורע הוא ומותר לישראל לחזור ולקנות ממנו אחר פסח מן הגוי מ"ט כיון דקגייה גוי קני להו. עכ"ל.

הנה כונת רבינו עמרם גאון לפום ריהטא שאוסר ההערמה, היינו אם הוא רגיל לעשות כן, אז זה סתמא הערמה שמה שכתב אבל אם הערים והוא רגיל לעשות כן הוא ענין אחד, שהרגילות עושה הדבר להערמה שאז כל אחד מבין שבלב השני שרצונו להחזיר החמץ, ואם אחד אינו מרוצה בחזרה יהיה לשני תרעומת עליו.

כעין זה איתא ברא"ש שבת פ' ט"ז ס"ס י"ב (לענין גוי שליפט עשבים לצורך ישראל בשבת) וז"ל, אבל אם מערים ישראל בכך ורגיל לעשות דבריו בהערמה ע"י גכרי אסור כדאמרינן פ' השוכר את הפועלים (ב"מ צ:): בהגהו תורי דגנבין ארמאי ומגנחין (מסרסין) יתהון הערמה אתעביד בהו יזדבגון לגכרי עכ"ל הרא"ש.

ושם כוונתו מבואר שהקביעות עושה שיהא הערמה. דהיינו שאם הגוי עושה באקראי אז לא מתחשבין כאילו היהודי צוה לו אבל אם הוא בקביעות אף שהישראל לא אמר לו כלום, מ"מ כיון שהגוי לוקט עשבים והישראל שותק תמיד מבין הגוי שזה ניחא לישראל וחשיב כאילו הישראל ביקש ממנו ללקוט.

וכן הוא במ"ב ס' שכ"ה ס"ק ע"ב לענין דינו של הרא"ש וז"ל, אבל אם הוא רגיל וכו' דהוה רק הערמה בעלמא ואסור עכ"ל. ועכשיו גם כאן כוונת רב עמרם גאון לענין מכירת חמץ שאם אמר לגוי קח ממני במאתיים שמא אצטרך ואקח ממך לאחר פסח, אם זה בפעם אחת, אז אם הגוי אחר פסח אינו מחזיר החמץ אין לישראל שום תרעומת עליו וכן אם הגוי רוצה לחזור ולמכור החמץ לישראל אחר פסח והישראל אינו רוצה לקנות, אין לגוי שום תרעומת, שהרי אמר לו רק שמא אצטרך ועכשיו הישראל אינו רוצה, וכל זה אם הוא דרך עראי וגם אין מפורסם

בעולם שמוכרים וקונים בחזרה, אבל אם הוא בקביעות שמוכר לגוי וחוזר וקונה ממנו אז כבר הגוי סומך על זה שהישראל יחזור ויקנה ממנו לאחר פסח ואם אחר פסח הישראל אינו רוצה לקנות יש לגוי תרעומת על הישראל ואף שאינו יכול לכופו בדין מ"מ תרעומת יש לו עליו, ומש"ה נקרא הערמה וה"ה אם הגוי אינו רוצה לחזור ולמכור והישראל רוצה, יש לו לישראל תרעומת על הגוי וזה נקרא הערמה.

(ע) במחצית השקל ס' תמ"ח ס"ק ד' שכיון מדעתו מעין סברה זו וז"ל ולבי אומר לי דדוקא בימים הקדמונים שהיה זה במכירת חמץ לגוי רק במקרה והיה המכירה בלב בין אצל ישראל המוכר ובין אצל הגוי הקונה אבל עתה בעוה"ר הן רבים עתה ע"ה שגם בעיניהם הדבר רק כמצות אנשים מלומדה ומנהג אבותיהם בידיהם כ"ש שאין דעת הגוי לקנות כלל, בעניותי הדבר קשה בעיני הרבה וכו' (ע"ש)

ויתכן נמי לפרש שכבר בשנה ראשונה שייך הערמה דהיינו שהישראל עושה תנועות או דיבורים כאילו מסביר לגוי שרצונו שיחזיר לו החמץ ואם לא יחזור יהיה עליו תרעומת או שהישראל מסביר לגוי שהגוי יהיה לו זכות תרעומת על הישראל אם הישראל לא יקנה ממנו בחזרה וזה אסור אף בפעם אחת, ואם עושה בשאר שנים סתמא הוה הערמה, (ע' לקמן לשון האהל מועד).

וז"ל תר"ם חלאווה על דף ל': ד"ה עכו"ם שהלוח, תניא בתוספתא ישראל ועכו"ם שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לעכו"ם או נותנו לו במתנה גמורה וחוזר ולוקחו ממנו לאחר פסח ורב עמרם כתב ובלבד שיהא מאורע שאין הישראל רגיל לעשות כן בשאר שנים עכ"ל.

וז"ל הנמוקי יוסף פסחים ו. ואמר רב עמרם ישראל שמכר חמצו לגוי או שנתנו לו במתנה גמורה רק משך גוי אותו ואין ישראל רגיל לעשות כן בשאר שנים אלא מאורע שאירע הוא מותר לישראל לחזור ולקח ממנו לאחר הפסח דכיון דקנייה גוי הוה ליה ברשותיה וקיימא לן חמץ של גכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה עכ"ל.

וז"ל הריטב"א ריש כל שעה (כ"א.) ושם אמרו (בתוספתא) שרשאי לומר לגוי עד שאתה לוקח במנה קח במאתיים שמא אצטרך ואקח ממך אחר פסח ובלבד שלא יערים אבל אם הערים והוא רגיל לעשות כן בכל שנים למכור לגוי קודם פסח וליטול אחר פסח קנסינן ליה והוא אסור לו ולכל ישראל לאחר פסח שעשוהו כאילו הוא חמץ של ישראל המופקד ברשות גוי שהוא אסור לאחר הפסח ואף זה לפקדון נתכון אלא שהערים וכן הוא בירושלמי ע"כ.

וז"ל המאירי דף ו' ד"ה ובתוספתא, שכתב, ובתוספתא שנינו ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי הוא מוכרו לגוי או נותנו לו במתנה ובלבד שלא יערים ומשם כתבו קצת גאונים בישראל שמכר חמצו לגוי או שנותנו במתנה שכל שמשכו הגוי ואין ישראל רגיל לעשות כן בשאר השנים אלא שאירע לו עכשיו כן מותר לישראל לקח ממנו אחר הפסח. ואף באותו תוספתא אמרו שרשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה לוקח במנה בא וקח במאתיים שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח כמו שיתבאר והרי מכל אלו אתה למד שחמץ של ישראל ביד גוי אסור אא"כ קנאו הגוי קנין גמור ובלא הערמה עכ"ל המאירי

וז"ל האהל מועד לר"ש ירונדי שער הפסח דרך י"ב ריש נתיב ט' (צ"ב ע"ב), ואם משך גוי החמץ [ו] אין הישראל רגיל לעשות כן בשאר שנים חוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח והוא שלא יערים עכ"ל. ומלשונו משמע שלא יעשה בשאר שנים ושלא יערים הם שני דברים וכמו שכתבנו לעיל שגם בשנה ראשונה שייך להערים ובשאר שנים הוה סתמא הערמה.

ונראה שזה היתה ג"כ כונת הבה"ג במה שכתב ובלבד שלא יערים.

וז"ל הבה"ג ישראל וגוי שהיו באים בספינה וחמץ בידו של ישראל הרי זה מוכרו לנכרי או נותנו לו במתנה וחוזר ולוקחו הימנו אחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה ובלבד שלא יערים. רשאי ישראל שיאמר לגוי עד שאתה לוקח במנה קח במאתיים שמא איצטרך ואבא ואקח ממך אחר הפסח. עכ"ל

ובשלא יערים נכלל מה שכתב רב עמרם גאון שלא יעשה כן בשאר שנים

וכן בתשו' הרשב"א ס"ס ע' כתב לשון ובלבד שלא יערים.

וכ"כ בתלמיד הרשב"א לדף לא: וז"ל ישראל וכו' ובלבד שיתנו במתנה גמורה ובהלכות ובלבד שלא יערים.

וכ"כ הרמב"ן בחידושי ריש פסחים שטעם של ב"ש שאוסרין למכור לפני פסח הוא משום שחששו שיערים במכירתו, וא"כ נשמע שגם לב"ה אסור להערים, שהרי אינן חולקים על יסוד הדבר רק על מה שב"ש אוסרים למכור תוך ל'.

וכ"כ בחידושי רבינו דוד דף כא. ובחידושי הר"ן שם. בטעם של ב"ש

וכן בחידושי רבינו דוד דף ו. העתיק הלשון של התוספתא בלשון ובלבד שלא יערים.

וז"ל הכפתור ופרח פ"ד (דף ע' בהוצ' מה"ק ועמ' כ"ח במהדו' לונץ) וזאת ההערמה שאנו חוששין (היינו גזירת בעלי כיסין שמוכרין שדותיהן לגוי

לפטור מן המעשר וחוזרין וקונים מהם, מנחות דף ס"ז.) הוא מילתא דשכיח כלומר שיקנה אדם תבואתו לגוי שהרי כמה בני אדם עושים כיוצא בזה בשביל הרוחה כשהוא קרוב לפסח רואה גוי נאמן אצלו ומפקיד בידו מוריס הבא מן הדגן שעוברים עליו בפסח ומערימין להקנותו לו ומאמינים בו שיחזרנו לו לאחר פסח כל שכן הכא שהרי הגוי נתן כיסו ומעותיו לישראל על זאת התבואה והיא ג"כ בבית ישראל א"כ מקרי ועבדי ואיכא למגזר עלה עכ"ל

וע' בפירוש על הכפתור ופרח (פרחי ציון) שנתקשה בדברי הכפ"פ דמה מביא ראיה מפסח לענין מעשר שקנסו למי שמערים למכור לגוי הרי בפסח מותר ע"ש. אולם הכפ"פ ס"ל כדעת הגאונים שאסור להערים וממילא למד שה"ה לענין מעשר שייך לפרש זה בכונת הגמ'.

וכ"כ בהל' פסח לר' שמואל מפלייזא (סוף פ"א עמ' ע"ג במהדו' הרב צינער, הועתק דבריו ג"כ באו"ז ס' רנ"ו דף נ"ח טור ב') וז"ל על אשר כתבתי טוב לגרור האגני היטב או לתתו לנכרי ולחזור ולקנותה אחר הפסח, אמת כי העולם נוהגין כן, אעפ"כ צריך ליזהר ולדקדק בדבר כי כתוב בתוספתא ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי או נותנו לו במתנה וחזור ולוקחו אחר הפסח ובלבד שלא יערים אלא נותנו לו במתנה גמורה או ימכרנו מכירה גמורה ורשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה קונה במנה קח במאתיים שמא אצטרך ואקחנו ממך אחר הפסח עכ"ל.

וכן הובא דברי הבה"ג ברבינו ירוחם נתיב ה' ח"ה (דף מ"ו טור א') וז"ל ישראל וגוי שהיו באים בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לגוי או נותנו לו במתנה וחזור ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנהו לו במתנה גמורה. ורשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה לוקח במנה קח במאתים שמא אצטרך ואקח ממך לאחר הפסח וכתב בה"ג ובלבד שלא יערים עכ"ל

ודברי הרי"ז הובא בב"י ס' תמ"ח.

אולם הב"י כתב על דברי רי"ז אלו וז"ל ואיני מבין דבריו דהא שרי ליתנו לעכו"ם במתנה ולחזור וללוקחו אחר פסח ואין לך הערמה גדולה מזו ואפ"ה שרי מאחר שמוציא מרשותו לגמרי, ואפשר שלא יערים דקאמר היינו לומר שלא ימכור ולא יתן לו על תנאי עכ"ל הב"י.

אולם מדברי רב עמרם גאון הריטב"א ומהר"ם חלאווה ומאירי וכל אלו שהעתיקו דבריו, מבואר דלא כהב"י, אלא אפילו אינו עושה תנאי מפורש רק שרגיל כן בשאר שנים הרי הוא בכלל הערמה.

וע' בתש' ח"ס או"ח ס' קי"ג שחשב שלשון זה "ואיני מבין דבריו" הוא מדברי

הרי"ו שהקשה כך על הבה"ג. וזה משום שלא ראה הח"ס דברי הרי"ו בפנים כמבואר בדבריו שלא העתיק רק הב"י בשם הרי"ו. אבל באמת ברי"ו בפנים לא כתוב רק ובלבד שלא יערים והלשון ואיני מבין הוא לשון הב"י שנתקשה בדברי הבה"ג,

וכן השיג בזה על הח"ס בספר ליקוטי הערות על תשו' ח"ס.

וגראה שגם מן הרמב"ם משמע שלא כדעת הב"י בפ"ד הל' ו' אחר שהביא רישא של התוספתא ישראל ועכו"ם שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לעכו"ם או נותנו לו במתנה וחוזר ולוקחו ממנו אחר פסח ובלבד שיתן במתנה גמורה ואח"כ כתב אומר ישראל לעכו"ם עד שאתה לוקח במנה בוא וקח במאתיים עד שאתה לוקח מעכו"ם בוא וקח מישראל שמא אצטרך ואקח ממך אחר פסח אבל לא ימכור ולא יתן לו על תנאי ואם עשה כן הרי זה עובר על ב"י וב"י, עכ"ל. ומשמע שמה שאמר מקודם ובלבד שיתן לו במתנה גמורה היינו שלא יערים וכפירוש שכתבנו דאי הכוונה שלא יעשה תנאי, הרי זה הזכיר אח"כ, ומה צריך להזכיר זה שני פעמים, אלא ודאי שהכוונה מקודם שיתן מתנה גמורה היינו שלא יערים וכמו ברבינו עמרם שהובא לעיל.

וכ"כ בשו"ת הרשב"ש ס' קל"א וז"ל מי שיש לו חמץ באוצר וקודם הפסח מסר המפתח לגוי ואמר לו הרי החמץ שלך במתנה אם הוא עובר עליו בבל יראה ובל ימצא ואם יש הפרש בין גוי המכירו לשאינו מכירו וכן בישראל שהרהין חמצו אצל גוי אם יש הפרש בין מכירו לשאינו מכירו.

תשובה, בתוספתא דפסחים בפ"ב שנינו ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה החמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לגוי ונותנה במתנה וחוזר ולוקחה ממנו אחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלק חמץ ומצה וכן כתב בספר אורח חיים מהטורים על כן אם לא הערים מותר ואם הערים הוא עובר עליו בבל יראה ובל ימצא ואין הפרש בין מכירו לשאינו מכירו אם אין שם הערמה נכירת (צ"ל נכירת) עכ"ל הרשב"ש.

ומבואר מזה שלא פירש ענין של הערמה כדברי הב"י

הנה הח"ס ז"ל כתב שם שכל מי שמערער על מכירת חמץ ראוי לגערה. וטעמו משום שחשב שם הרבה ציורים בגמ' שמותר להערים והרבה ציורים שאסור להערים. והוא הבין מדברי רבינו ירוחם שמכירת חמץ הוא מכלל הדברים שמותר להערים. וכזה פלפל הרבה למה נכנס זה בכלל הדברים שמותר להערים. ומובן ממילא שמי שטוען שמכירת חמץ אסור משום דהוה הערמה ראוי לגערה. שהרי הוא מתנגד לדעת רז"ל שכתבו שמותר להערים.

אולם האמת הוא שרבינו ירוחם כתב שאסור להערים רק הב"י הכניס בדבריו שהכונה שמתנה מפורש שרוצה בחזרה, אבל סתמא מותר בכל גוני ולא חילק בין רגיל לשאינו רגיל. אבל לפי מה שמפורש ברבינו עמרם גאון בריטב"א והר"ם חלואה ושאר ראשונים שהכונה שאסור לעשות זה בשאר השנים א"כ מבואר כאן שמכירת חמץ הוא מכלל הדברים שאסור להערים וא"כ צריך לשנות כל הפילפול של הח"ס באופן אחרת ולהסביר למה מכירת חמץ נכנס בכלל הדברים שאסור להערים, ובודאי אילו היה הח"ס ז"ל רואה בפנים ברבינו ירוחם וגם ראה הראשונים הנ"ל, לא היה כותב שהמערער במכירת חמץ ראוי לגערה.

ובזה שביארנו שאין עצה קלה למכור החמץ, מבואר היטב בגמ' חולין ד', דאיתא שם חמצו של עוברי עבירה אחר הפסח מותר בהנאה משום שמחליפין (שהם מחליפין אחרי הפסח בחמץ של גוי שאף שאסור להנות מחמץ שעבר עליו הפסח, מ"מ יותר טוב להחליף ולאכול חליפי חמץ שעשה"פ מלאכול החמץ עצמו), ע"כ הגמ' ורש"י.

והנה עוברי עבירה אלו מצאו גוים שמחליפים להם החמץ וטרחו בזה כדי להקל איסור של חשעשה"פ, ולכאורה קשה, למה הגדולים של זמנם לא עשו תיקון כדי לא לעבור על ב"י וב"י, שיכולים ללכת לרב שבעיר ולמכור שם החמץ כמו שעושים היום וחוזרים וקונים אח"כ החמץ, וכי תימא שלא היו אצלם גוים, הרי חזיגן שהיו אצלם גוים להחליף החמץ, וכי תימא שהגוים לא רצו לקנות משום שלא רצו לשלם החמץ, הרי יכולים לבקש מהם רק פרוטה ולזקוף עליהם הכל כמו שעושים עכשיו, ולמה עכשיו כל רב של עיר מוצא לעצמו גוי שקונה ממנו כל החמץ של כל העיר, והם לא מצאו.

אבל לפי מש"כ נחא שא"א למכור רק באקראי.

וכן הוא דעת הגר"א, ע' במעשה רב.

ובמה שכתבנו מיושב היטב מה שהרבה אחרונים נתקשו במכירת חמץ הנהוגה איך מהני הרי זה הערמה, בין מצד הישראל ובין מצד הגוי, ע' בזה בתבואת שור בסוף הספר שנקרא בכור שור, פסחים כ"א, שתירץ משום שיש ביטול מדאוריתא אולם הרבה אחרונים לא מסכימים שיש כאן ביטול, ע' פמ"ג בא"א ס' תמ"ח ס"ק י' ובש"ע הרב סוף הל' מכירת חמץ שאין כאן ביטול כלל כיון שדעתו לזכות אחר הפסח, והח"א בנשמת אדם והח"ס או"ח ס' קי"ג לא מסכימים עם תירוצ התבואת שור מטעמים אחרים והמחצית השקל ס' תמ"ח ס"ק ד' כתב תירוצ אחר בדוחק גדול, והח"ס או"ח ס' ס"ב ד"ה והנה נראה, כתב תירוצ אחר, וע' ס' קי"ג, וביו"ד ס' ש"י כתב אחרת, וחיי"א ס' קכ"ד ובנ"א ס"ק ה' כתב ג"כ תירוצ, ומקור חיים

ס' תמ"ח ס"ק י"א כתב תירוק, כעין הח"ס יר"ד שם ובמגן האלף ס' תמ"ח ס"ק ו', מפקפק במכירת חמץ, וכנראה דלהתבואת שור לא ניתא ליה התירוצים.

וכל הטעם שהוצרכו לדחוק משום שרצו לישוב המנהג וסמכו עצמן על זה שהמנהג כדין, אולם לפי מה שנתבאר בגאון והראשונים שבאמת המנהג הוא שלא כדין א"כ מיושב כל הקושיות.

הנה כל האחרונים ז"ל אשר נהגו לעשות מכירת חמץ הם סמכו על ה"אפשר" של הב"י שפירש כוונת הבה"ג ובלבד שלא יערים, היינו שלא יעשו תנאי מפורש אבל עכשיו שנתגלו כל אלו, הגאון והראשונים ז"ל שנתבאר כונת הבה"ג שלא יעשה כן בקביעות, א"כ אין עוד לסמוך על המכירה הנהוגה וגם בדיעבד נאסר לאחר הפסח כמבואר ברב עמרם גאון ושאר ראשונים.

ובכגון דא אמרינן בכללי הפסק (חור"מ ס' כ"ה סע' ב' בהג"ה) אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר ונמצאו אחרים חולקים עליו אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים שאפשר שלא ידעו דברי הגאון ואי הוה שמיע להו הדרו בהו עכ"ל הרמ"א.

ובודאי שהב"י לא ראה הגאון והראשונים אלו שאילו היה רואה אותם היה מביא אותם.

וגם לא שייך כאן לומר מה שכתב החזו"א ז"ל באו"ח ס' ס"ז ס"ק י"ב שאין לסמוך על ספרים הנדפסים מחדש שמוצאין משום שלא נבדקו כל צרכן, שזה שייך רק אם נמצא הדבר בספר יחיד, אבל אם נמצא הדבר מובא בהרבה ראשונים כגון דא לא שייך סברה זו כמובן. והחז"א עצמו סמך לפעמים על גאון שנמצא, משום שהיה ניכר שהוא דברי גאון (או"ח ס' ל"ט ס"ק ו') וכ"ש כאן שהובא דבריו בהרבה ראשונים.

כל זה כתבנו שעצם דין של הב"י צע"ג אולם אף לפי הב"י, נעשו שינויים גדולים במשך הזמן במכירת חמץ, שיש בזה כל מיני בעיות, ע' באחרונים מה שדיברו על זה. ואין כעת זמן להאריך בזה.

וכי תימא שדבר שנעשה כבר בתוך כלל ישראל ונעשה ע"פ גדולי ישראל אין רשות לאדם להקשות לעורר על זה כי מנהג ישראל תורה ומנהג עוקר הלכה, אין הדבר כן.

ע' בריטב"א פסחים דף ג"א שכתוב שם בעניני מנהגים שאין רשות לבטלם ז"ל, וכתב עוד ז"ל (הריטב"א בשם הרא"ה) והדבר פשוט שאין משגתינו וכל הגמרא ועובדא אלא במנהג להחמיר אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו

ואפילו היה על פי גדולים שבעולם כל שנראה בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד שא"א לו (להעלו) [לבטלו] נהי דליכא הכא משום סירכא דכותים דאי (מסתברא) [מסתרכי] להחמיר מסתרכי אפי' הכי כיון שאינן בני תורה ואין (בתבירו) [כח בידו] יש לו לעשות לעצמו בענין שלא יהא בדבר מחלוקת עד שיוכל להחזירם לאט לאט ואם הטענה מוכרע אין חכמה ואין תבונה נגד ה' עכ"ל (הגהתי ע"פ שו"ת הרדב"ז אלף קס"ה). עכ"ל הריטב"א.

(הובא ברדב"ז אלף קס"ה הובא בפר"ח הל' מנהגי איסור ס"ס י' הובא בחתם סופר ס' קנ"ט הובא בבה"ל ס' תר"ץ ד"ה ואין לבטל.)

וא"כ נראה מזה שאם לפי ראות עינינו נראה שהמנהג צ"ע, יש לנו רשות וגם חיוב למחות ולבטל המנהג אף שנתיסדה ע"פ הגדולים כל שהמנהג הוא להקל רק שיש נפקא מינה שאם הטענה נגד המנהג אינו מוכרע צריך לעשות באופן שלא יהא מחלוקת בדבר דהיינו שיחזיר אותם לאט לאט ואם הטענה מוכרע אין לך לחוש למחלוקת.

ומי שמערים לאגור חמץ שנמכר כדי למוכרו לאחר זמן למי שסובר או תושש שאסור לאכול והוא מאכילו בתמימותו, עושה הערמה בתוך הערמה ועל זה נאמר לפני עיוור לא תתן מכשול ויראת וגו'

קצת עצות איך להסתדר בלי מכירת חמץ הנהוג

החמץ של אוצר הממשלה לכאורה אין בו מי שיעבור על ביובי"י. או משום שהוא בגדר הפקר או שהוא בגדר ממון שאין לו בעלים ידועים, והוא ליה כמו חלה לאחר שהופרשה, דאיתא פסחים מו: אמר רבי יהושע אין זה חמץ שעוברים עליו בביובי"י ופרש"י דלאו ידידה הוא לאחר שקרא עליו השם וקרא כתיב שלך אי אתה רואה וזה אינו שלך ולא של חברך דאכתי לא מטי ליד הכהן עכ"ל. ואף להתנאים שסוברים שעוברים בב"י, זהו משום דאי בעי מיתשיל עלה והוא בידיה, או משום טובת הנאה ממון כדאיתא בגמ' אבל בלי זה היו מודים שאין כאן ב"י וב"י, וכאן לא שייך זה. ונשמע מזה שממון השבט של כהנים אין אדם עובר על ב"י. חוץ אם כבר קנו אותו כדי לקבל רשות לעשר, יש לו בעלים.

ובחמץ של הסוחרין יש עצה שימכרו לגוי סוחר אמיתי, קצת בזול, והוא ימכור אותו אחרי פסח לאנשים אחרים, קצת יותר ביוקר, וימצא מספיק אנשים שמוכנים לשלם קצת יותר בשביל חמץ שהיה ממש ברשות גוי בפסח, והעיקר

שלא ימכור אותו בחזרה למי שמכר לו. הכלים אינן מחוייבים למכור כדאיתא בס' תנ"א והחמץ הדבוק אפשר לבטלו מאכילה, או עכ"פ לעשותן בגדר פחות מכזית מלוכלך שאין בו חיוב ביעור, (ע' מ"ב ס' תמ"ב ס"ק ל"ג).

התרופות ע"פ רוב אינן ראויין לאכילה רק לחולים ואין בזה חיוב ביעור אף אם מקפידים שלא לאוכלן משום אחשביה (ע' ס' תמ"ב ס"ק כ').

הקמח יש להשגיח עליה שאם עושים לתיתא שיהא רק לתיתא מעט המותרת מדינא דגמ' ורק אסורה מתקנת הגאונים ואז אין איסור בשהיה כדאיתא במ"ב ס' תנ"ג ס"ק כ"ז.

ובעיקר אם יש ציבור גדול המדקדק בזה אפשר לתקן הרבה דברים וכמו לענין שמיטה אפשר להסתדר בלי למכור א"י לגוים, אף שמתחילה הלך בקושי גדול, מ"מ לאחר זמן הלך ביותר קלות, כן הוא בענינינו. וכן אם יתרבו המדקדקים יסתדרו המיצרים שלא לעשות הרבה חמץ לפני פסח.

בענין חמץ הדבוק בכלים שכתבנו יש מקום להקל מדברי המרדכי פ' אלו עוברים ובר"י מפריש הובא בהג' מ"י ובטור ס' תמ"ב ובש"ע שם ס' י"א לענין עריבות שלשין בה שכתוב שם במרדכי וז"ל ואסור להשתמש באותן עריבות בפסח ואפילו להשהות אי אפשר פן ישאר כזית במקום אחד הלכך טוב לגוררו היטב או לתיתו לנכרי ולקנותה אחר הפסח והמקילים סומכין על הביטול עכ"ל, ומשמע בפשטות שבכל שנה יכול לעשות כן ולא חיישינן להערמה. ושם באמת יותר קיל שהרי החמץ מבטל בלב שלם ולא איכפת ליה כלל אם הגוי יקח החמץ לאחר פסח שהרי הוא היה מוכן לגרור הכל אם היה יכול רק משום שהטירחה גדול או שבכלל א"א להסיר החמץ מש"ה נותן כל הכלי במתנה להגוי ומה שיש הערמה בנתינת הכלי לא איכפת לן כי הכלי אינו חמץ ובנתינת החמץ להגוי אין בו הערמה כי אינו מקפיד כלל אם הגוי יגרר החמץ וישאיר לעצמו ומה שהגוי מחזיר אחר פסח הכלי עם החמץ הדבוק אינו בגלל שמרגיש עצמו שצריך להחזיר החמץ, רק הכלי, ומה שמחזיר גם החמץ הוא משום שאינו צריך לו וגם שיש לו טירחה להסירו.

וזה דלא כרבינו שמואל מפלייזה שהובא לעיל שפקפק גם בזה, אלא כהמנהג שהובא בדבריו אבל א"א ללמוד ממנו על חמץ חשוב.

השי"ת ידריכנו על דרך התורה. ויזכינו לקיים התורה בלי ערמה רק בישרות ובתמימות שלימה.

חלק שני / לבאר שמנהג מכירת חמץ בע"פ יסודותו בהררי קודש.

מכתב הערות מדרב ר' חזק' יצחק שליט"א

הנה בקונטרס הערמה במכירת חמץ (ניסן תשנ"ב) דן לאסור המכירה הנהוגה. ויסודו ע"פ דברי רב עמרם גאון שאוסר הערמה ובכלל הערמה הוי שלא ירגיל לעשות כן בשנים אחרות. וכמה ראשונים העתיקו דבריו, וכן העתיקו עוד ראשונים איסור ההערמה וסתמא פירשו כנ"ל. ואילו ראו ב"י והאחרונים דברי הראשונים הנ"ל הוו מודו שהיתר המכירה בטעות יסודו. ע"כ עיקר תוכן הקונטרס.

ואחרי שעברתי על הקונטרס ומקצת דבריו לא נהירין לי, הלכתי אחרי לבדוק בדברי רבותינו הראשונים ולבחון דבריהם, ומצאתי שמנהג המכירה יסודותו בהררי קודש בדברי רבותינו הראשונים כמלאכים עמודי ההוראה, והרוצה להחמיר יחמיר לעצמו, אבל לא להורות לאסור החמץ הנמכר כדת וכדין ולגרום הפסדים ומבוכים ליהודים כשרים העוסקים בצרכי ציבור, ומפרגסים אנשי ביתם באמונה.

א. בתשובות גאוני מורח ומערב סי' ק"י (אוצה"ג פסחים סי' מח): והכי אמר רב עמרם גאון ז"ל וישראל שמכר חמצו לגוי או שנתנו לו במתנה גמורה אם משך הגוי אתו ואין שם הערמה ואינו רגיל לעשות כן בשאר שנים אלא מאורע הוא מותר לישראל לחזור ולקח ממנו אחר הפסח מן הגוי.

והנה מדברי המאירי דף ו. שהביא דבריו מבואר שמקורו מהתוספתא פ"ב ה"ו. וז"ל התוספתא: ישראל וגוי שהיו באים בספינה וחמץ ביד ישראל ה"ז מוכרו לגוי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה. ונראה דדייק רב עמרם דנקט התוספתא בא בספינה דוקא, משום דהוי באקראי, ולא נקט ציור סתמא כמו בהלכה הבאה [ואם איבא למיטור אורחא דמילתא נקט שכתב בספינה צריך צידה לזדך. ומסילא צריך חמץ לאחר הפסח. משא"כ סתם ב"י אדם נטרים ומבערים כל חמצם לפני פסח]. ויסוד איסור ההערמה לדעתו הוא דחיישינן שלא יגמור בלבו להקנות בהקנאה גמורה; וכן פירש בהדיא בריטב"א הנ"ל שנתכוין רק לפקדון ע"ש, וכן הרגיל בכך כיון שדעתו סומכת שהגוי יחזירו לא גמר ומקנה [ובעין זה ביט"ן מה. נב. יזבל ראשון ויזבל שני ע"ש]. וכמו כן מפקיר חמצו ודעתו לזכות בו אחרי הפסח אפילו בפעם אחת [יחזש"ל פ"ב ה"ב (יד.) דרב' יוחנן חשש להערמה גבי מפקיר חמצו כ"ז]. כיון שאינו תלוי בדעת אחרים סומכת דעתו לזכות בו בחזרה ולא יגמור בדעתו להפקירו באמת.

ב. ובבה"ג העתיק לשון התוספתא: **ובלבד שיתגנו לו במתנה גמורה ובלבד שלא יערים**. ופירש בקונטרס דלא יערים כולל שלא יהיה רגיל בזה. ואי אפשר לפרש כן שהרי בא בספינה הוי ממילא מעשה חד פעמי, וכן רב עמרם עצמו חילק בלשונו הערמה ורגיל לשני עניינים, וכן דייק בעל הקונטרס עצמו מלשון אהל מועד [וממילא כחם תפס בעל הקונטרס עם' ו' על הכי'. וכן בעם' ז' מה שרצה להאמיר בדבר' ודמב"ס מתנה גמורה לאפק' מהרמ"ה דהיינו רגיל, לא יתכן כיון דסייד' בבא בספינה כ"ל, ואינאמיתיה פירוש דב"ס מנח שם נישא, והלח"ס ע"ש]. וממילא אי אפשר ללמוד כלום מכל הראשונים שהעתיקו לשון הערמה של הבה"ג בשם התוספתא. והכל תלוי בפירושם של איסור ההערמה, אם יש ללמוד דין "רגיל" מדין הערמה או לא.

ג. והנה האור זרוע סי' רמו חולק בהדיא עליו, וסובר שמפקיר חמצו ודעתו לזכות בו אחרי הפסח מהני גם לרבי יוחנן בירושלמי, ורבי יוחנן דחייש להערמה היינו דחייש שלא יפקיר כלל ויאמר הפקירתי [וסיים הלשון בא"ז ומוציא וב' וי"ד שאינם מדבר' הא"ז עצמו, והא גלין שאכנס לתוך דבר'י, וראיה ברורה לזה שר"י תנא אגד' פ"ב ס"ד ופסק ריקאנטי סי' קצ"ו ע"י בירור הלכה קמא סי' תנח ס"ה] והעתיק דבר' האור זרוע בפשיטות להוציא, וכן פירש הרא"ש בפ"ב ס"ד. ולפי זה גם הערמה גבי מתנה הוי שלא יקנה לו בקנין גמור כפשט לשון התוספתא.

ד. וכן בסימן רנו מעתיק האור זרוע מפירוש הר' שמואל מפלייש: **אגני היא עריבת... ואסורה להשתמש בה בפסח פן ישאר בה כזית במקום אחד...** והלכך טוב לגוררה היטב או לתתה לנכרי ולחזור ולקנותה לאחר הפסח והמקילים סומכים על הביטול... על אשר כתבתי טוב לגררה היטב או לתתה לנכרי ולחזור ולקנותה אחר הפסח אמת כי העולם נוהגין כן ואעפ"כ צריך לדקדק בדבר כי כתוב בתוספתא ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לגוי או גותנו במתנה וחוזר ולוקחו ממנו לאחר הפסח ובלבד שלא יערים אלא יתגנו לו מתנה גמורה או ימכרונו מכירה גמורה... והנה בעל הקונטרס הבין ש צריך לדקדק הוא משום שכיון שרגילים לעשות כן הוי הערמה ואסור, ובא להשיג על מנהג העולם. ע"כ. אך אילו היתה כוונתו כן היה צריך לפרש, דאסור אצלנו כיון דהוי בכלל ההערמה שבתוספתא. ועוד אין זה דרך לכתוב פסק היתר של עצמו סתמא, ואח"כ לפקפק עליו. והנה המרדכי בסי' תקצ"ז העתיק בפשיטות פסק היתר הנתינה שלו [ואנשי שלא כתב בשם, וי"ד מלשון שר"י ספלייש, שמדבר' המרדכי להביא מסע שם, אלא שבאן והעתיק דבר'י בלי להוסיף שם וכדרך הראשונים להובא]. הרי שגם הוא הבין שהר"ש מתיר. גם לא מסתבר שיביא האו"ז פסק הסותר דעתו בלי להזכיר שאין זה דעתו. וא"כ לא בא הר"ש

לפקפק אלא להזהיר שצריך לדקדק במתנתו שתהיה מתנה גמורה בהקנין גמור ולאפוקי ממנהג שהביא בארחות חיים מלוניל סי' ג' שנהגו הנשים להפקיד [ונראה דכציל ולא להפקיד] העריבות בבית הגוי, וכנראה שלא הקנו לגוי בקנין גמור. ועל כיוצא בו דבר הר"ש וכן בכיוצא במה שצווח השלי"ה ריש מס' פסחים [דפוס זינצנאף ח"ב כב. ד"ה בשו"ת בחזק] על שלא הקנו בקנין המועיל ע"ש, וכשיטת האו"ז הנ"ל. וכן בא לאפוקי ממכירה לזמן עד אחר הפסח.

ה. והרבה ראשונים העתיקו הפסק לתת העריבות במתנה לגוי, אע"פ שהיו דבר תדיר כל שנה [סתחור ויסרי הל' פסח סי' י. ססיק סי' רכ"ב, תנחת טיימאני פ"ב, ארחות חיים ונ"ל, ושור.]. וכבר הרגיש בזה בהוספה לקונטרס מ"ב גיסן תשנ"ב, ונדחק לתרץ דהכא מבטל בלב שלם שלא ניחא ליה בהחמץ כלל ולא חיישינן להערמה. ע"ש. ואמנם כל זה לענין הישראל, אבל יש גם הערמה מצד הגוי, ולזה יש לחוש יותר מהערמה מצד הישראל כמו שכתב במחה"ש סי' תמ"ח סק"ד. ואדרבה כאן הגוי ודאי אינו מתכוין לקנות החמץ שאינו שוה לו כלום, ועצם הכלי הרי בעל הקונטרס מודה דהוי הערמה לדבריו, וא"כ עריבה גרעה טפי מחמץ גמור בעין.

ו. גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג שבשו"ת הרשב"א סי' תת"ג ובשו"ת הרשב"א סי' ע' ובשו"ת הרשב"ש סי' קלא ותרומת הדשן סי' ק"כ התירו למכור חמץ גמור בעין לגוי, ורק הזהירו שלא יערים. ואי סברי שיש איסור ברגיל בודאי היה להם להזהיר על זה בפרט לפי מה שהתירו הפוסקים הנ"ל גבי עריבה אפילו ברגיל, ובפרט שהרי כן היה מנהג ידוע וכמו שהביא בעל הקונטרס עצמו מהכפתור ופרח פ"ד (ע') [ומה שהקטנה המפרש טא' מ"י"י מפתח נאמס מותר למכור, לא ידענא מאי קשיא ליה, שדרי הכפ"ץ לא הביא ראיה משם לאסור, אלא שמשמע רואים שדרך בני אדם לדעורים למכור לגוי כדי להציל עצמם מחסד, ואולי גבי פסח לא גזרו חז"ל ע"ז - ונראה שד"י"י משום דדאי גזירה שאין הצבור יכולים לעמוד בה - אבל במעשר גזרו.]. וכן אותם הפוסקים איך סתמו להיתר גבי עריבה ולא חששו שיטעו להתיר למכור גם חמץ גמור בעין בקביעות.

ז. הרי שלא מצינו לאף אחד מעמודי ההוראה הפוסקים המפורסמים שלפני השו"ע שכל ישראל הולכים לאורם, שיביאו פסק רב עמרם גאון להלכה, וסתמא כפירושם כנ"ל דלא סבירא להו כוותיה אלא כהמנהג המרווח בישראל מדורות הקדמונים להתיר המכירה כל שנה. ולא שייך כאן לומר שדבריו לא היו מפורסמים שהרי בעל הקונטרס עצמו הביא כמה ראשונים שהעתיקו דבריו, אלא שלא נתקבלו דבריו להלכה למעשה ולכן לא העתיקם הפוסקים.

ח. והנה בקונטרס הביא חבל ראשונים שהעתיקו התוספתא כלשון הבה"ג, ובלבד שלא יערים ובנה מזה שגם הם ס"ל כרב עמרם, שהרי מבואר ברא"ש שבת פט"ז סוף ס' יב שאם רגיל לעשות הוי הערמה ואסור. ע"כ. ואינו ראיה לכאן, שהרי התם במה שהוא רגיל ידעינן שהגוי עושה עבור הישראל ולכן הוא אסור ככל מלאכה שהגוי עושה בהדיא עבור הישראל. אבל הכא מה בכך שהגוי יודע שהיהודי רוצה לחזור ולקנות ממנו אחרי הפסח באמת, הרי מתנה ע"מ להחזיר הוי מתנה בכל התורה כולה, ורק משום חומרא דחמץ החמירו והבו דלא לוסף עלה כמו שכתב בתה"ד ס' קכ הג"ל, והכא שלא התנה להוי מותר. וטעם גדול יש לחלק בנידונים כמ"ש המ"א בס' תמח סק"ה - שהרי מתנה ע"מ להחזיר אם לא יקיים תנאו המתנה בטלה וגמצא שהישראל עבר על ב"י וב"י למפרע, אבל ב"רגיל" אם לא יחזיר לא יהיה עליו אלא תרעומות. וחילוק זה איננו צריכים אלא לסברת הערמה של רב עמרם, אבל לדעת האו"ז דהערמה הוי שיאמר שמכר ולא מכר, כיון שעשה כאן קנין גמור תו אין כאן הערמה ואין דברי הרא"ש שם ענין לכאן כלל. ותו דעצם הדין דמתנה ע"מ להחזיר לא מהני גבי חמץ איננו מפורש לא בבבלי ולא בירושלמי כמו שהעיר רבינו מנוח והלחם משנה, והגר"א ציינו למקור דברי התוספתא ובלבד שיתן במתנה גמורה וא"כ פירשו דהיינו לאפוקי ממתנה ע"מ להחזיר. ואמנם יש לפרשו לאפוקי מקנין שאינו גמור כדלעיל סק"ד וכעין מה שפירש ברבינו מנוח. וכן להאו"ז המתיר להפקיר ע"ד לזכות אחר הפסח י"ל דגם מתנה ע"מ להחזיר מותרת. הרי שאין דין מתנה ע"מ להחזיר ברירא שהיא מוסכמת לכל הדעות.

ט. גם מה שהביא ראיה (בעמ' ה') מב"ש נשמע לב"ה שג"כ אוסרים הערמה [וקצו יחד מדאי, ולפי הראיה כוונתו שב"ש נזירי שגא יבא לזאנרים, וכ"כ לא נזיר, אבל הערמה עצמה פשיטא דגם לב"ה אסור - ואינו מוכרח, ועוד חקשי לז"ל בדלקמן סק"ב]. לפי המבואר לעיל אין כאן ראיה לגידון דידן כלל. ובלא"ה רש"י ופסקי הרי"ד והמאירי לא ס"ל דטעמא דב"ש משום הערמה.

י. ובעצם אפילו בדברי רב עמרם גאון עצמו אין הכרח שכוונתו לאסור הרגיל למכור [ותפ"ה דקט משום מתנה דסיפא, גם במלשון התוספתא לפנינו נקט **מתנה גמורה** ולא הזכיר מכר נסוד, דבסב"ר דר' מנחם חסדאי מוכיחה על הסב"ר], שיש לפרש דאיסור הרגיל קאי דוקא אמתנה דסמוך לו דכיון שרגיל בכך הוי כמו מתנה ע"מ להחזיר שאסור הרמב"ם, וכן אפשר לפרש העתקת המאירי והג"י. אבל בריטב"א מביא דבריו על ענין המכירה, אך קשה לדעת עד כמה אפשר לסמוך על חידושי פסחים אלו שלפנינו שנראה בעליל שהם משובשים. ואם באנו לסמוך עליו הרי התנה תרתני, שיערים וגם

שיהיה רגיל בכך, אבל אם יהיה בהקנאה גמורה משמע ממנו שמותר אע"פ שהוא רגיל. שוב ראיתי שמהר"ם חלאווה אוסר שלא בספינה, ואעפ"כ אין לנו ראיה ששאר הראשונים מסכימים לפירושו בדברי רב עמרם גאון.

יא. אמנם אפילו נניח שדברי רב עמרם הולכים גם על מכירה, י"ל דהיינו דוקא במוכר וקונה באותו מחיר דמיחזי כהערמה דזבון וזבין תגרא איקרי, ואפשר שזה התירו רק בשעת הדחק והיינו בא בספינה דנקט בתוספתא [ובנין זה מצאנו במהר"ם חלאווה ע"ש]. אבל בהלכה ז' נקט היתר המכירה בסתמא בכל אדם, ובסתם אפילו ברגיל והיינו כמו שפירשו כמה ראשונים דמוכר לגוי בזול וקונה ממנו ביוקר וכמנהגנו, דאז בודאי הוי מכירה גמורה ולא מיחזי כהערמה. ואכמ"ל.

יב. ובאשר לעצם הדין אם הותרה הערמה או לא, הנה מצאנו הירושלמי (פ"ב ה"ב) וחבל ראשונים [א"י סי' רמו. רא"ש סי' ד'. מרדכי סי' תקמט. מהר"ם חלאווה ל'. רשב"ש סי' קלא וכן נראה גידסת הרמב"ם. וכן במהדורות צוקרמאנדל לא צ"ן גירסא אחרת. ואפילו הראשונים שחננישק לשון הערמה בתוספתא. ואמר שסירכא דלעגא דבה"ז נקטו]. שהעתיקו התוספתא כאשר הוא לפנינו בלי להזכיר לשון הערמה. אלא דבירושלמי פליגי בה ר"י ור"ל [ואלי ע"פ דברי ר' יוחנן ובניס הבה"ז ובלבד שלא יגרום כפירתו מתנה גמורה של הערמה]. וכבר הבאנו למעלה שהא"ז והרא"ש פירשו דגם ר"י לא אסר אלא במקום שיש לחוש שיאמר שהפקיר ולא הפקיר באמת. אמנם הרשב"א בשו"ת סי' ע' כתב דלא פסקין כר"י דירושלמי כלל. ואפילו לדעת הפוסקים כרבי יוחנן, לא כל ההערמות שוות, וי"ל דהפקר גרע טפי ממתנה ומכר. והנה אם נימא שגירסת הבה"ג היא גירסא אמיתית בתוספתא ולא רק פירוש, ע"כ לא כל ההערמות שוות, שהרי ר"ל מתיר ההערמה דהפקר, ואעפ"כ אינו יכול לחלוק על התוספתא, וע"כ לדידיה התוספתא מיירי בהערמה גרועה, ולר"י ייתכן להיפך כג"ל [וכי"כ איכא טובא בנ"י. אמא דאמרי אפ"י...]. ועי' לעיל סק"ט

יג. ובעמ' ח' של הקונטרס הקשה למה לא עשו תקנה לעוברי עבירה שימכרו ע"י הרב כמנהג דידן, וכבר הקשה כן ב[גליון] האו"ז סי' רמו. ואין אחריות קושיתם עלינו דה"ג תקשי מהברייתא הנ"ל לר"ל דמתיר מפקיר ע"מ לזכות בו אחרי הפסח.

יד. והנה כל זה הוא לענין אם מותר לכתחילה למכור לגוי, אבל כיון שבירדנו שמנהג ישראל הוא תורה וכן עיקר ההלכה שמותר למכור כל שנה, אפילו להאוסרים אינו מסתבר לאסור החמץ בדיעבד, שהרי איסור החמץ הוא משום קנס כמבואר בריטב"א הנ"ל, ונהי שאסרינן אפילו עבר על בל יראה ובל ימצא

אפילו באונס, אמנם בזה שכדין עשו כעיקר ההלכה אפילו האוסרים יודו שאין שייך לקנוס - ועי' במ"ב תמ"ח סק"ט, דאע"פ שהם עצמם אוסרים אבל כיון שאלו ואלו דברי א-לקים חיים הם, גם הם מודים שהסומכים על עיקר ההלכה כדין הם עושים.

סו. ואע"פ שהגר"א נהג איסור גם בזה כמבואר במעשה רב סי' קעו וקעז [ונראה שז"ל רק מטעם שלא מצא חן בעיניו דרך המכירה והוצאה אצלם, אבל נמצא דין המצוי מוסכם בעיניו שהרי לא השת' עליו בביאורו - ועי' בחוט' שנתנה רב שחשט' למכירה לחוסר]. אין זה ראייה לדידן, שהרי י"ל שהגר"א קים ליה שהמכירה לא היתה טובה, ולכן לדעתו אסור אפילו בדיעבד. אבל לדידן הרוצה להחמיר (אם איננו מהנוהגים כל דבריהם ע"פ הגר"א), הרי לא קים ליה באיסור המכירה אלא שמחמיר, אבל מודה שמעיקר הדין ההלכה כדעת הפוסקים המתירים [ועי' במ"ב סי' תסח שלא העתיק דברי הגר"א להחמיר כלל, אפילו לבחילה, ואע"פ שהמ"ב הוא סומכבבם וסומכבבים וגר"א מאד], ולכן לא שייך לאסור בדיעבד חמצו של המוכר כדין. לכן איננו ראוי לנהוג בחומרא הזאת לאסור בדיעבד חמץ הנמכר אלא הנוהגים בכל דבריהם בחסידות וחומרות, או הנוהגים כל דבריהם ע"פ הגר"א. והיה אפשר להאריך עוד הרבה בנושא, אבל די בזה להראות צדקת פסק השו"ע והאחרונים ומנהג ישראל למכור החמץ כל שנה.

סז. והנה אע"פ שהבא לברר נושא בתורה הלכה למעשה יש לו לברר הנושא בלי דעות קודמות, ובלי משוא פנים למנהג, אלא רק להשיג האמת [ועי' בזה בשאלת יעב"ץ ח"א סי' ה']. אמנם אם נתברר לו שהמנהג איננו בצדק, יש לו שוב לחזור ולנסות בכל כחו ליישב המנהג בכל דרך האפשרית, וק"ו ובן בנו של ק"ו בדין שהסכימו עליו השו"ע וכל האחרונים. ועל כיוצא בזה אמר ר' אליעזר סוף פ"ט דנגעים: **חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים.** וגם אחרי שמצא יישוב למנהג יש שוב לחזור ולבדוק בשבעת עינים האם היישוב הוא אמת וצדק לאמיתו של תורה. ואמנם מנהג וכ"ש פסק הג"ל, אם אחרי הכל לא מצא לו זכות, יש לו לשאת ולתת אם תלמידי חכמים בין בכתב ובין בעל פה ולא למהר לפרסם בדפוס פסק איסור לרבים. ואם בכל זאת לא מצא זכות, יש לו לפרסם דבריו ברבים, ומה שעלתה בידו ליישב במקצת. ומ"מ לא לפרסם כפסק שאין אחריו כלום, אלא כתלמיד הדן בפני רבותיו, ולבקש שכל מי שיודע ללמד עליו זכות יבא וילמד. ויבקש דעת מעמודי ההוראה שבדור אם כנים דבריו אם לא. והס כי לא להזכיר להוציא פסק חתוך לכל כלל ישראל, בדבר גדול כזה בלי הסכמתם.

חלק ג' / סימן א' / בהערמה במצות תשכיתו

ושאר חלקי תורה

לכבוד ידידי הרב דוד יצחקי שליט"א.

קבלתי מכתבך עם הערות על הקאנסרס שלי בשמחה.

ואשתדל לענות לך על כל דבר בעזרי"ת.

א) מקור של רב עמרם גאון שרגילות אסור

באות א' כתבת שרב עמרם גאון מדייק מן התוספתא דנקט ספינה, דאיירי באקראי. (תשובת רב עמרם גאון ממקור הראשון ע' ס' ז' ס"ק ד' וע"ש שהוא פסק שיצא מבית דינו ברוב עם ולא פסק פרטי)

באמת יתכן מאוד שזה ראייה שלו. ויתכן ג"כ שאמר כך מסברה וגם יתכן שכן קיבל מרבנן סבוראי (שהוא היה חי ק"מ שנה לפני רב האי גאון, שפ"ג שנים אחר חתימת התלמוד והיה קרוב להם), ועל הגאונים נאמר שכל דבריהם דברי קבלה וגם יתכן שדייק מלשון שלא יערים (רב עמרם גאון חי בערך מאה שנים אחרי הבה"ג) (וכ"כ בהגה' גטעי גבריאלי על מהר"ם חלואה דף ל' אות קג"א) או מלשון מתנה גמורה או מלשון שמא אצטרך ואם הוא רגיל נעשה משמא ודאי, ועכ"פ הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים שהביאו ג"כ התוספתא בנוסח הזה של ספינה. אין להביא ראייה ממה שסתמו, שמותר גם בקביעות. דאדרבה יותר משמע רק באקראי. והעיקר שמה שכתב רב עמרם שרק באקראי מותר ולא ברגיל דינו אמת. ואין גפ"מ אם הלשון שלא יערים הכונה לאפוקי רגיל או שיש שם כונה אחרת. וכן בשאר ראשונים שהביאו לשון שלא יערים אין גפ"מ איך מפרשים שלא יערים מ"מ דינו של ר"ע אמת שאסור לעשות ברגיל. ומי שאומר מפורש שבקבע ג"כ מותר, צריך להיות בדרגא של ר"ע לחלוק עליו או בדין בתרא שראה אותו וחולק. ואם הוא בתרא ולא ראה אותו אמרינן אילו ראה אותו היה חוזר בו. כמש"כ הרמ"א חו"מ ס' כ"ה וע' לקמן בדברי רב יוסף גאון דג"כ משמע דלעשות בקביעות נקרא הערמה ואסורה. ושם מבואר שאיסור הערמה היא סברה פשוטה שכל אחד צריך להבין. וע"ע בתשו' תלמיד ר' צדוק גאון שהובא בחלק ד' שלמד איסור הערמה מריבית וסידוס.

ב) אם בהערמה של ר"ע אין כלל קנין או רק איסור מדרבנן

ומה שכתבת שכונה של הערמה היינו שאינו מקנה כלל ולא רק שמכניס בלב הגוי שיהא לו תרעומת עליו אם לא יחזיר. איך לדברך אין כאן כלל חלות קנין ולא משמע כ"כ זה בריטב"א שכתב וז"ל שעשאוהו כאילו הוא חמץ של ישראל המופקד ברשות גוי עכ"ל ומשמע שמן הדין יש כאן קנין. רק בכל זאת אסור ועכ"פ גם לפי דבריך. אם בקביעות מתפרש שאין כאן קנין כלל. גם היום זה כך. שלא נשתנה היום כלום ממה שהיה מקודם. אולם יותר משמע דיש קנין מצד שורת הדין. רק ע' לקמן ס' ח' ס"ק ח' ואילך, שהארכנו שהיום שעושים בקביעות ואין הגוי משלם רק פרוטה, אסור בקנין מצד גמירות דעת של הגוי וזה עוקר לגמרי המכירה ואין כאן מכירה כלל לא מדרבנן ולא מדאורייתא.

ג) ר"ע בא לחדש התר שגם ביבשה מותר

ויותר מזה מבואר במאירי, שרב עמרם גאון בא לחדש לנו היתר. שבציור שהיה באקראי, מותר. שהיינו יכולים לומר שאולי דוקא בים התירו ולא ביבשה ובא רבי עמרם גאון לחדש שגם ביבשה התירו ומה דנקט ספינה. משום שסתמא הוא באקראי. וכן הוא משמעות רב עמרם גאון, שבא לחדש היתר בעיקר ואם לא היה לנו דברי רב עמרם, היינו אוסרין אפילו באקראי.

ד) ביאור הריטב"א דיש איסור מדרבנן משום שהוא "כאילו" שלו

עוד יש לבאר קצת דברי הריטב"א לפי מה שביארנו שמן הדין יש קנין רק חכמים אסרו וחשבוהו כאילו אין קנין. כעין זה מצאנו בהל' ריבית ע' ב"מ דף ע"א: דיש שליחות לנכרי לחומרא. ושם נראה ג"כ הכונה שגם אחרי שתקנו חכמים שיש שליחות לנכרי לחומרא מ"מ אם באים לדון בדין חושן משפט אם יש קנין ע"י שליחות הזו, אומרים שאין שליחות, ואין קנין. רק כלפי איסור ריבית מתחשבין כאילו יש קנין ויש שליחות דהיינו בציור המוזכר בגמ' (ש"ע ס' קס"ח סע' ו') דאם העמידו אצל ישראל אסור. אז אין הישראל השני חייב לישראל ראשון אפילו הקרן בהל' חושן משפט. (ע' חידושי הרשב"א ב"מ ע"א:) וכן עושים כשבאים לדון לפגינו. אבל בהל' ריבית אמרינן שלגבי לחשוב לעבירת ריבית חושבים כאילו הישראל חייב לישראל ריבית ויש בו איסור.

וכן כאן שבציור הריטב"א שעשה הערמה ורגיל, אז אם הגוי וישראל באים לדון למי החמץ (כל זמן שעדיין הישראל לא קנה בחזרה) מזכין הגוי. מ"מ מדרבנן מחשיבים כאילו הוא חמץ של ישראל ונאסר בהנאה. (וכ"מ בריטב"א דף כט. ד"ה רבא אמר בסוף, וכל שהערים בדבר בכלל קנסו של ר"ש ע"ש ואם

איירי שעי' ההערמה לא חל כלל הקנין אי"כ פשיטא שקנסו, שהרי נשאר שלו, אלא דאיירי שאחר ההערמה לא נשאר של ישראל מ"מ כיון שעשה הערמה קנסו.)

ה) בדאורייתא חלות קנין שחל רק לעבור ולא להתחייב

וכן בדאורייתא מצינו דבר כזה, ע' בריטב"א פסחים ו. דמי שקנה חמץ בפסח מגוי אף דאין קנין באיסורי הנאה, מ"מ קנה לעבור על איסור ב"י. והיינו שאם קנה חמץ מגוי בפסח, ובאים אח"כ הגוי עם הישראל לדון למי שייך החמץ, אז יפסקו הב"ד שהחמץ שייך להגוי, ומ"מ כיון שהישראל עשה מעשה קנין עובר על ביובי מדאורייתא.

(והוא כעין מה דאיתא בגמרא פסחים ו: שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו חמץ בפסח ובור ברשה"ד, רק הריטב"א חידש שאף בקנה חמץ הדין כך. וע' בשו"ע ס' תמ"ח סע' ב' ובביאור הגר"א ד"ה לא)

וכן לענין ריבית קצוצה, מי שחייב לשני לשלם ריבית קצוצה, ובאים לדון אם חייב לשלם, יאמרו הב"ד שאיסור ריבית הפקיע החיוב ואינו חייב לשלם מ"מ אם שילם עובר איסור תורה של ריבית. (ואילו מתחילה אמר לו אם תרצה תתן ריבית ואם לא תרצה לא תתן היה רק אבק ריבית שאין כאן קציצה) שכלפי לעבור על ריבית דאורייתא חשבנו כאילו מחויב לתת.

ו) בענין שליחות לגכרי לחומרא בענין חמץ

ומצאנו כעין זה תשו' רב האי גאון בענין שליחות לגכרי לחומרא לגבי חמץ בפסח. וז"ל השיבולי לקט ס' רט"ז. (הובא באוצר הגאונים ס' מ"ז.)

תוספתא ישראל ונכרי שהיו באים בספינה רשאי ישראל לומר לנכרי טול כך וכך חמץ שמא אצטרך ואקח ממך לאחר הפסח. ושאלו כזאת לפני רבינו האי גאון זצ"ל ישראל שאמר לנכרי בימי פסח קנה לך חטה שנתחמצה שמא אצטרך לאחר פסח לקנות ממך ושמע הנכרי וקנה כמצותו רשאי אותו היהודי לקנות חטה ממנה אי לא. והשיב כך. ראינו שזה מותר מפני שאין לו עמו שותפות ולא הקדים לו דמים ולא ערבון ולא הלוחו ואינו ברשותו ואינו מסייע עמו הילכך מותר ואין בו איסור כלל עכ"ל.

הנה ביאור תשו' של רב האי גאון בפשטות דאיירי שהישראל אומר לגוי בפסח גופא שיקנה חמץ מגוי. ואומר דשמא אני אקנה ממך לאחר הפסח. (וראיתי מי שביאר דאיירי שהישראל גופא מכר חמצו להגוי לפני פסח. וכצויר של התוספתא. ומה שכתב בפסח היינו בפרוס הפסח. אולם לא נראה כך וגם כל

לשון שלא הלווהו, מה שייך אם מוכר לגוי הרי יכול שהגוי לא יפרענו הכל ומה לו להלוות. אלא ודאי כמו שכתבנו).

וצריך לעיין מה כל האזהרות שהזהיר רב האי גאון שלא הקדים לו דמים ולא ערבון ולא הלווה ואינו ברשותו. הרי אף אם הלווה וכו' מ"מ הגוי קנה לעצמו ואין כאן בל יראה. ועוד אפילו כיון הגוי לקנות בשביל ישראל הרי אין גוי נעשה שליח. וא"כ נשאר ברשות הגוי. ואין כאן בל יראה. ונראה לומר בכונת רבינו האי גאון, דס"ל דיש שליחות לגוי לחומרא וכמו דאמרינן לענין ריבית בב"מ דף ע: וממילא אם הגוי קנה בשליחות ישראל את החמץ, עובר הישראל מדרבנן על ביוב"י, (אף דאין קנין באיסורי הנאה. הרי כתב הרמב"ם דהקונה חמץ בפסח לוקה משום בל יראה וע' בריטב"א דף ו. שביאר הדבר דלענין לעבור על ביוב"י החשיבה התורה הקנין).

ועל זה כתב רבינו האי גאון, דאם ישראל הלווה או סייעו וכו' אז אע"פ שהכסף שייך כעת להגוי, מ"מ כיון שישראל עזר להגוי לקנות, נראה מזה שהגוי עיקר קנינו בשביל הישראל. אף שהישראל אמר לו רק בלשון שמא אצטרך, ולא הבטיחו שיקנה ממנו. מ"מ מעשה העזרה שנתן להגוי או העירבון שנתן לגוי. מראה שרצון הישראל לקנות ממנו וכאילו הגוי שלוחו, ועבר הישראל בביוב"י מדרבנן, דיש שליחות לנכרי לחומרא. ומבואר מיניה שאסור בהנאה ג"כ שהרי יש לדייק משם שאז אסור לישראל לקנות דאף שהוא רק מדרבנן. מ"מ קנסו.

וזה דלא כמו שהביא הגרע"א בהגה' השו"ע בס' ת"ג סע' ו' בשם ספר תיבת גומא (בעל הפמ"ג). שאם ישראל ביקש מגוי לקנות חמץ בפסח, שמותר בהנאה שאף שיש שליחות לחומרא, מ"מ לא קנסו וכאן מבואר שקנסו.

ז) אם שייך שליחות לנכרי לחומרא לפני פסח

ונראה לכאורה שלא דוקא כשעשה מעשה זה בפסח גופא, אלא אפילו לפני פסח אותו דין, דלענין ביוב"י אינו גפקא מינה אם היה שלוחו לפני פסח והגיע פסח או היה בפסח גופא.

ואין לומר שכל האיסור כאן הוא לא משום איסור בל יראה רק משום איסור נהנה מן החמץ. וזה שייך רק בפסח ולא לפני פסח. דהרי משום נהנה בחמץ לא נאסר לאחר הפסח, וכאן ראינו שנאסר. (דהרי משמע שגם בדיעבד אם עשה כך אסור לקנות ממנו.) אלא ודאי שהאיסור הוא משום לתא דביוב"י, וממילא מסתבר שגם לפני פסח הוא אותו דין ומעשה שהיה כך היה או דלרבותא נקט שאם אינו

מסייע וכו' מותר אף בפסח גופא. (אולם בזה אין לתקוע הלכה ברורה כיון שאינו מפורש בדברי רב האי גאון).

ח) הלוהו לגוי אם נחשב שלוחו (פלוגתא בין רב האי גאון לרבינו שמואל)

הנה במה שנתבאר מדברי רב האי גאון. שאם הלוהו, נחשב הגוי כשלוחו. דבר זה לא ס"ל לרבינו שמואל בהגה' מ"י פ"ו דשבת אות ב'

וז"ל אסור ליתן לנכרי מעות בע"ש שיקנה לו למחר ביום שוק כי יש שליחות לנכרי לחומרא ולא דמי לכלל הגוי דשרי בה עם השמש ולא דמי למסירת כתבים ביד נכרי דכולהו אדעתא דנפשיהו קעבדי ואם ירצה לא יעשה למחר ודמי לפוסק לשבות ואין שוכת אבל הכא א"א אלא למחר ביום השוק ולא התירו לומר לגוי לעשות צרכיו אלא למי שהחשיך בדרך משום בחילת ממונו ויש למצא חתר לומר לנכרי קח לך מעות וקנה חפץ פלוני לעצמך ואם אצטרך אקחנו ממך ביתר כדתניא גבי חמץ ישראל ונכרי שהיו בספינה והיה לו חמץ אומר לנכרי עד שאתה לוקח במנה טול במאתיים שמא אצטרך אחר הפסח ואקח ממך ובלבד שיתן לו במתנה גמורה ועל אותה ברייתא הייתי תמיה דפסקינן בס"ק דקדושין (ו'): בכולהו קנה הי"ג אמאי לא יתן לנכרי במתנה ע"מ להחזיר ושמא משום חומרא דפסח. ושלום. שמואל בן רבינו ברוך זצ"ל ע"כ. עכ"ל ההגה' מ"י. הובא דבריו בהגה' מרדכי פ"ק דשבת ובב"י ס' ש"ז ובשו"ע שם סע' ג'.

הנה ס"ל לרבינו שמואל ז"ל יש איסור שליחות לחומרא לענין שבת ולמד מזה שאסור לומר לגוי שיקנה שליחותו בשבת. ומ"מ אם אומר לו קנה לעצמך, ואני שמא אקנה ממך אחר הפסח, לא נקרא שלוחו. ולמד זה מן הברייתא דפסחים, דהיינו דאף שהברייתא איירי שהישראל מכר לגוי וחוזר ולוקח. וכאן איירי שהגוי קנה מגוי, מ"מ גם בחמץ שישראל מכר לגוי, וחוזר וקונה היה ראוי לאסור מדין שליחות לחומרא. מ"מ אם אומר שמא אקנה ממך. לא נקרא שלוחו לקנין אחר הפסח ומותר, וא"כ ה"ה אם קונה ממקום אחר. אולם הוסיף רבינו שמואל שמותר להלוות להגוי לצורך קנין זה ולא נקרא שלוחו בגלל זה, וזה דלא כדברי רב האי גאון דס"ל דנקרא שלוחו בענין זה.

ט) אם שייך לאסור חסרון נתינת כסף מדין שלוחו

הנה לדעת רב האי גאון. לכאורה היה אפשר ללמוד שכל מה שנאמר בתוספתא שאם מוכר חמץ לפני פסח וחוזר וקונה ממנו לאחר פסח. איירי שהגוי משלם לישראל מקודם הכל. ולא מטעם דבעינן קנין כסף. אלא מטעם דלא

נחשוב כשלוחו לקנות, דכיון דאינו משלם הכסף, א"כ הרי נקרא כאילו ישראל מלווה על מה שאפשר שיקנה ממנו לאחר הפסח ואסור משום שלוחו דאינו יותר טוב אם הגוי קונה מישראל ממה שקונה מגוי אדרבה היה יותר ראוי לאסור אם קונה מישראל אולם מדברי רב עמרם גאון לכאורה לא נראה כך, ששם משמע שסגי שהגוי משכו ולא שילם עדיין.

ונראה שאין ראייה, שרב עמרם לא התיר לזקוף לגוי במלוה. רק הגוי צריך לשלם. רק רב עמרם גאון קאמר שאף אם לא הספיק הגוי לשלם רק שמשך החמץ סגי בקנין משיכה (כדעת רב האי גאון תוס' והרמב"ם ע' חו"מ ס"ס קצ"ד בביאור הגר"א). אבל אם במפורש אמר לו שיכול לשלם אח"כ לא מצאנו שהתיר שזה כמו הלווה של רב האי גאון.

ויתכן דאפשר לחלק אם קונה מישראל עצמו ואינו משלם שאינו דומה לגוי שקונה מגוי והישראל מלווה. שאם קונה מגוי והישראל מלווה מראה ישראל בפועל שמעונין מאוד בהחמץ, דהרי משום זה מלווה. משא"כ במוכר ישראל לגוי והגוי לא שלם עדיין, אינו מראהו כלום רק מוכר בהקפה כדרך המוכרין ואין זה מראה כ"כ הקנין בחזרה אם לא שיש כאן דברים והוכחת אחרות על ענין הזה כגון שיודעים שאין דעת הגוי לשלם, ולא להתחייב. (עי לקמן ס' ח' ס"ח' והלאה, שהארכנו בזה הרבה שהיום שאין דעת הגוי להתחייב אין כאן מכר כלל). ויותר נראה כצד הראשון.

(י) יש קנין לעבור אף שאינו בהל' ממון

הנה בציור של רב האי הדבר פשוט שאם הגוי השליח בא לדין עם הישראל למי שייך החמץ. יפסקו הב"ד ששייך לגוי, חדא שאין קנין באיסורי הנאה. שנית אף באינו איסור הנאה. אין שליחות לעכו"ם ובכל זאת לגבי לעבור על איסור ב"י מדרבנן חשבינן כאילו קנה הישראל ועובר מדרבנן על ביוב"י.

וזה היפוך ממה שרבים חושבים שבאמת במכירת חמץ שלנו נשאר בדיני ממונות אצל הישראל מ"מ לגבי איסור בל יראה הוא שייך לגוי ואינו עובר. וזה אינו דלא מבעי היכא שמדין ממונות שייך לישראל, עובר בב"י. אלא לפעמים אפילו היכי דמדיני ממונות שייך להגוי, מ"מ כלפי ב"י עובר הישראל. לפעמים מדאורייתא בקונה מגוי, ולפעמים מדרבנן בקונה מגוי ע"י גוי או בהערמה שהוזכר בריטב"א.

(יא) יש קנין להתיר איסור אבל לא לממון כשחז"ל תיקנו כך

יש לפעמים ציור שיש רק קנין להתיר האיסור ולא מהני בהל' קנין כגון בסאה

בסאה ויש לו, שמותר משום שחשבינן כאילו נקנה לו מה שיש לו אף שבאמת בדיני ממונות לא נקנה לו ע' ב"מ דף מה. וכעין זה איתא בתוס' ב"מ ס"ד: ד"ה האי קרוב, דהתר יש לו דהוה משום דכאילו קנה לו, וכמש"כ רש"י ע"ב: ד"ה פוסק עמו, מ"מ אינו קנוי לו בדיני ממונות כמש"כ תוס' שם.

ומיהו דבר זה הוא מדין הם אמרו והם אמרו. ע' רש"י ע"ב: ד"ה פוסק עמו וכן מצאנו כזה לגבי שכירות רשות מן הגוי להתיר הוצאת שבת. דהוה קנין סימלי. ולא מהני מידי לדיני ממונות. ובכל זאת מהני להפקיע האיסור. (ע' חז"א או"ח ס' פ"ב ס"ק ט' ד"ה כששוכר) וזה שייך רק אם חז"ל אמרו לנו שבצורה כזו לעשות קנין סימלי מהני להפקיע איסור. וא"א לנו ללמוד מזה במקום שלא אמרו זה, (וכן פשוט בשביל שכירו ולקיטו ששוכרין ממנו צריך שיהא לו רשות להניח כליו בחצר הגוים ולא מהני כאן רשות סימלי) וכן כל הערמות שהוזכרו בש"ס להתר כמו לעגין למלוח כמה חתיכות חלב ביו"ט (ביצה יא:) וכן לחד מ"ד לעגין להעלות אותו ואת בנו מן הבור זה רק במקום שנאמר ולא במקום שלא נאמר, ואין למידים מהם למקום אחר. וכמ"ש ברא"ש שבת פרק כ' ס' ה'. וכן הוא לשון הרמב"ם פ' כ"ג הל' ג', ומותר להערים בדבר זה. ומדויק לשונו בדבר זה ולא בדבר אחר. וכן הוא בתוס' הרא"ש שבת קלט: ובריטב"א החדשים שם. חידושי רשב"א ביצה יא:.

וז"ל הרשב"א שם, רב אדא בר אהבה מערים ומלח גרמא גרמא. ואין אומרים בהערמות זו דומה לזו דלגבי עיר התירו למלות עליו לצלי' ואמרינן בירושלמי מלח הכא ומלח הכא עד דמלח כוליה, ואילו בפרקיה דלקמן גבי מי שלא הניח עירוב תבשילין אמרי' אסרי' ליה טפי ממזיד. ויש לי לו' בהערמות דהכא היינו דוקא בדברים שההפסד בא להן מחמת שמחת יו"ט, שלא מחמת פשיעתו במליחת העור ומליחת גרמא גרמא, דא"א לו לחתיכות שהוא צריך ליו"ט בלא שחיטה ויפסידו על כל שאר חתיכות הילכך שרי ליה הערמה אבל גבי ערוב בפשיעתו גרמא לו שלא הניח ערוב תבשילין או שנאבד ונאכל בפשיעתו שלא נשמר כראוי לפיכך אסרו עליו הערמה וכן כיוצא בזה, עכ"ל. וע' לקמן ס"ק י"ג בדברי רב יוסף גאון, שסתמא דמילתא כל הערמות אסורות עד דשמעינן ליה שהתירו, וכן הוא בלשון תלמיד רב צדוק גאון (הועתק בחלק ד') שממקום שחז"ל אסרו הערמה למידים לכל התורה, ולא נשאר רק מה שהתירו חז"ל. (וע' בפמ"ג ס' רמ"ז בא"א ס"ק י"א שדבריו צ"ע)

יב) דברי ר' יוסף גאון באיסור הערמה להפקיע שביתת בחמתו ומכירת חנות

הנה איסור זה של רב עמרם גאון מצאנו ג"כ בעגין קנין להפקעת איסור

שביתת בהמתו ואיסור עבודה בחנותו בשבת. בלשון רב יוסף גאון הובא בהלכות פסוקות מן הגאונים ס' קכ"ז ובסוף ספר כל בו ובמהר"ם אלשקר ס' מ"ב בשם רבינו יוסף גאון (הובא בבה"ל ס"ס רמ"ז. רק ששם קיצר דבריו ולא הביאו לגמרי).

וז"ל אבל רבינו יוסף גאון כתב זה לשונו וכן נמי אסור לבר ישראל שיעשה הערמה עם העובדי כוכבים השותף שהוא חורש עמו שימכור לו בהמה שהוא חורש בה או מקח שבחנותו ולאחר שבת יחזור ויקנה בהמה והמקח מאותו העובדי כוכבים דכיון דהערמה הוא אסור עד (דנתיק לחוץ) [דנסיק לחון גרס' כלבו] להחיא בהמה ולהחיא מקח לגמרי עד כאן.

ולכאורה הערמה זו לא הוזכר בש"ס. ומאיפה למדו רב יוסף גאון ואולי מכח הגמ' שבת קכ"ט. דכל ערומי אסירא או שלמד מברייטא דפסח ובלבד שלא יערים לאלו שגרסי כן או שכך אמר מסברה. או שמדייק מן התוספתא פסחים דאירי רק באקראי או שכך קיבל מרבנן סבוראי שקיבלו מן האמוראים, או שלמד מן הגמ' ב"מ צ: דאערומי דאמירה לנכרי אסור או מן הגמ' ב"מ ס"ב: בענין ריבית או מן הגמ' שבת קלט: שאף במקום שהתירו ערמה לא התירו בערמה גיכרת או בעיקר שאין לנו להתיר בשום מקום ערמה רק במקום שחז"ל התירו. וכל מקום שלא התירו ממילא אסור. ועכ"פ למידים מדברי רבי יוסף גאון שלעשות בקביעות למכור ולקנות, נקרא הערמה. ואסור.

יג) הנוסח הארוך המקורית של ר' יוסף גאון

כעת מצאתי בגאוניקה עמוד 196 (GEONICA III) שהועתק כעין תשו' זו ביותר אריכות, וכנראה שזו היתה תשובה העיקרית של ר' יוסף גאון. כי בתשובת הגאונים בהלכות פסוקות ס' קכ"ז ובכלבו הובאו לפני תשו' הנ"ל עוד ג' תשובות בשם ר' יוסף גאון. וכל הד' תשובות הובאו בגאוניקה ביותר אריכות באותו סדר. על כן נראה שהתשו' בהל' פסוקות וכלבו הם קיצור של התשו' שהובאו בגאוניקה. (ע' בהלכות פסוקות בהקדמה אות ח' שכל הה"פ הם רק ליקוט מתש' הגאונים) ונעתיק אי"ה כל התשובות בסוף החוברת בחלק רביעי במדור התשובות.

וז"ל ישראל שמבקש לעשות ערמה עם שותפו גוי שיש לו עמו שורים לחרישה וחנות שלמקח וממכר ומוכרין לו בערב שבת וחוזיר לוקחן ממנו לאחר שבת זה מנהג שלפושעי ישראל ואסור לעשות כן מפני שני דברים כאן מתחילין ג' דרגות בדרך לא זו אף זו, א) ואין צריך לומר אם לא לקח ישראל דמי שורים וחנות ומה שבתוכה מן הגוי אילא בדברים בעולם (=בעלמא)

שמכר לו שאין שוה כלום ואין בו מכירה כלל ואסור לעשות כן ב) ואפילו לקח ממנו דמים ומכר לו מכירה גמורה והעיד עליו עדים שמכרת לי שורים אילו וחנות זו אפעלפי כן כיון שמתנה עמו על מנת שתחזירם לי לאחר שבת אסור מפני שעשה ערמה להשתכר בשבת ולעשות מלאכה בשבת בכונה ואיסור גמור הוא: ג) אילא (או) אפילו מכר לו מכירה גמורה ואין מתנה עמו על מנת שתחזירו לי וקנאו גוי קנין גמור כיון שבמוצא שבת חוזר ובא ישראל לחנותו כמנהגו: הוכר הדבר שבערמה עשו להיתערם במצות ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות ויש כאן איסור שבת... וחילול שבת וחילול השם בפני ישראל וגוים שאפלו הערמה...ב...ן (ובכ"י היה כאן חסר כמה אותיות) אפילו בדבר הרשות אסור לעשות לכתחלה ערמה דאמרו ליה רבנן לרב (ששי) [אשי] חזי מר האיי מרבנן ורב (חייה) [חונא] בר חיון וכול' (שבת קלט:): ומעשה מכרא שבות בעלמא הוא ואף על פי כן צורבא מרבנן לא אתי למעבר (אצליו בגמ' למעבר ואולי יש ט"ס כאן או שהוא גרס כך בגמ' וחוזר רק על מעשה דמעברא ולא על מעשה דתומי ומיושב בזה פסק הרמב"ם פ' כ"ג הל' ג') כן [נראה דצ"ל כאן] שיש חרישה שהיא איסור מלאכה ופתיחת חנות בשבת לא כל שכן שאסור מכל צד וצד ויש בו חילול השם: עכ"ל. נראה כוונתו דענין מעברא הוא שבות קל וע"ע בתש" רב האי גאון הובא בעיתים צד 57 שאיסור מעברא וספינה הוא אותו איסור וספינה מותר בע"ש לצורך מצוה וע"ש דמשמע דעת רה"ג שהותר שם רק אם לא ידע בודאי שהגוי יעבירו ואם ידע אסור וזה הכוונה לא אתי למעבר (או למעבר) לכתחילה.

ומשמע מתשובה זו שכבר בפעם אחד אסור. ונראה שבשבת ניכר יותר ההערמה כבר בפעם אחד. כי אין שום סיבה שזה מקרה משא"כ בחמץ יכול להיות מקרה.

ומה שכתב בתחילה שאסור משני דברים. נראה כונתו, אחד משום שזה הערמה ואסור משום חילול שבת. שנית משום חילול השם.

ומבואר מכל התשובה שהערמה אסור מכח סברה פשוטה שכל אחד צריך להבין ורק בסוף מביא ג"כ ראיות לזה. ע"כ ביאור הגאונים. ומה דאיתא כמה פעמים בגמ' שהתירו הערמה. הוא התר מיוחד שתקנו חז"ל מדין הם אמרו והם אמרו ואין למדים משם למקום אחר ע' לעיל ס"ק י"א. או שהבינו מסברה שבמקרה זה אינו פוגע ביסוד האיסור. וע"ע בתשובה שהובא בחלק רביעי מתלמיד רב צדוק גאון שלמד איסור הערמה מריבית ומסירוס.

יד) המשך תשו' מהר"ם אלשקר שהובא בבה"ל ס' רמ"ו

וממשיך הר"מ אלשקר הג"ל, ומ"מ אם יש מקומות שנהגו להשאיל ולהשכיר על ידי אחד מג' דרכים אלו ע"י הפקר או ע"י שמקבל העובדי כוכבים האחריות או ע"י מכירה כנוצר וסמכו על אותן המתירין ואין שומעין להחמיר הגח להם לישראל וכו' [כונתו על הגמ' שבת קמ"ח: מוטב יהי שונעין ואל יהי מזידין (ואין כונתו על הגמ' דהנח להם לישראל אם אינן נביאים בני נביאים (פסחים ס"ח) דכך מוכח ממה שכתב בענין רועה בתשו' ס"א ושם הזכיר להדיא דמוטב יהי שונעין] כמו שכתבנו בענין הרועה ובעל גפס יחוש לעצמו. עכ"ל המהר"ם אלשקר.

טו) איסור הערמה שייך גם במכירת חנות שהוא רק נוגע לדרבנן

ולמדים מדברי רב יוסף גאון כמה דברים.

אחד, שאסור להערים למכור לגוי ולחזור ולקנות ממנו לאחר השבת. ואף דלגבי חמץ הרי אמרנו שמותר כדאיתא בתוספתא פ"ב דפסחים, נראה דס"ל רבי יוסף גאון כרב עמרם דבקביעות אסור. ובשבת סתמא הוה בקביעות. ומשמע שם שלא אמר שום תנאי רק עצם העובדא שקונה בחזרה ועושה בקביעות זהו ההערמה.

שנית, גם כשכל הגידון הוא באיסור דרבנן ג"כ יש איסור למכור בהערמה. שהרי יש שם ציור של מכירת בהמה וגם של מכירת מקח. ומקח היינו שהגוי מוכר בחנות בשבת וזה לכל היותר איסור דרבנן של אמירה לגוי ובכל זאת אסור. וממעשה דמעברא דמבואר דאף בשבות קל אסור להערים.

(וזה דלא כתשו' טוב טעם ודעת שהובא בבה"ל שם דרק בדאורייתא אסור להערים ולא כהפמ"ג בא"א ס"ק ט' שהובא שם שמיקל בדרבנן.)

שלישית, שהוא לא טען מטעם שעובר על רצון התורה של למען ינוח רק משום שהמכירה ערמה. שהרי במקח לא שייך רצון התורה של למען ינוח ובכל זאת אסור. ומה שהזכיר בבה"ל שם בסוף דיש ענין של רצון התורה של למען ינוח. זהו תוספת ענין אבל רב יוסף גאון אסרו אף בלי טעם זה.

רביעית, שלא מטעם מראית עין לחוד אסרו רק מטעם שהמכירה היא בערמה כמפורש בדבריו. ולא מהני כאן פירסום וזה דלא כתשו' שו"מ שהובא בבה"ל שם דמהני פירסום.

חמישית למדנו שמכר או מתנה ע"מ להחזיר אסור בשביתת בהמתו.

(יתכן מאוד שמה שהמ"ב קיצר בתשו' ולא הביא דין של מכירת חנות הוא משום מוטב יהיו שונגין כדמוכח בכל הבה"ל איך היה מצב הדור בענין זה ודי לו ברמז למי שרוצה לעיין בפנים)

הנה דברי רב יוסף גאון לענין מכירת בהמה ומכירת חנות ואחר שבת חוזר וקונה שהוא ערמה אסורה. מסייע לרב עמרם גאון שאסר בקביעות לענין חמץ ושם אסר אפילו בנוגע לאיסור דרבנן של אמירה לגוי וכ"ש כאן שנוגע לאיסור כל יראה דאורייתא [בענין מכירת חנות שהיה נפרץ בתוך הציבור היה זקני הגה"צ ר' הלל מקולומיא ז"ל צועק ככרוכיא לבטל (ושמעתי כעת שגם גדולים אחרים היו מוחין בדבר) ואני יודע אם מכח ר' יוסף גאון או מסבדה דנפשיה ועכ"פ יש לו מקור בדברי הגאון ז"ל].

טז) לזקוף חוב על הגוי להפקיע שביתת בהמתו אם חולק על רב יוסף גאון

ויתכן מאוד שתש' מ"י פ"כ מהל' שבת בשם הריצב"א שהובא בשו"ע ס' רמ"ז סע' ה' שמתיר למכור הבהמות ע"י שיזקיף במלוה על הגוי וכן הובא סברה זו בספר תרומה בשם רש"י הובא בתשו' מהר"ם אלשקר שם ע"ש שאינו חולק על תשו' רבי יוסף גאון, וז"ל מה יעשה אביך מאשר נשתתף עם הנכרי להניח שדות ושוורים שלו נגד שדות ושוורים שלו. נראה בעיני אם לא בעבור שוורים בשביל שדות אין לחוש לשום חשש איסור דכיון דהנכרי אריס אריסותיה קעביד דקיי"ל כרשב"ג לעיל פ"ו דמתניתין כותיה אתיא דשרי להשכיר שדות ולית הלכתא כרשב"א דלית ליה אריסותיה עביד, וכמדומני שר"ת התיר רחיים ופורני אבל מחמת שוורים יש לאסור דאדם מצווה על שביתת בהמתו ואין אני רואה תקנה להתיר אם לא שימכור אותו לנכרי האריס או שילוה לו אותם שוורים בהלוואה ולא בשאלה שיהא רשות ביד נכרי להוציאן בלא רשות ישראל ויזקוף הדמים במלוה על הנכרי ואחריות שוורים על הנכרי. ועוד נראה בעיני שאפילו לא יהא הרשות ביד נכרי להוציאן שלא ברשות ישראל יש למצא תקנה כגון שיזקוף הדמים במלוה על הנכרי ויחזור וימשכן לישראל ולא ימשכן להרהין אצלו אלא שיעשה אפותיקי כל זמן שלא יפרע לו מעות דבענין זה לא יצא מרשותו כלל ואם ירהין אצלו יש להתיר אלא שלא יאמר מעכשיו דקיי"ל כרבא דאמר מכאן ולהבא הוא גובה ובענינים אלו יש להתיר יצחק ב"ר אברהם תנצב"ה עכ"ל

ובתשו' מהר"ם אלשקר ס' מ"ב משמע דיש מחלוקת ביניהם ופסק מעיקר הדין כרב יוסף גאון. (היינו משום שהגאונים היו יותר גדולים מן הראשונים והלכתא כותיהו במקום שהראשונים לא ראו הגאונים) רק במקום שלא ישמעו

וסמכו על המתירין, יש פטור מחיוב תוכחה מדין מוטב יהא שוגגין. אולם אפשר לומר שב"רציב"א לא קאמר שעושה כן על שבת ושוב קונה ממנו. רק שעושה כן בתמידות. ואינו חוזר וקנה ממנו אבל אם עושה כן לפני שבת ואחר שבת חוזר וקונה ממנו. מודה דהוה הערמה ואסור. ואולי במעשה של ה"רציב"א היה הערמה אחרת הניכר שהגוי או הישראלי לא היה לו גמירות דעת גמור ומש"ה טען המהר"ם אלשקר שזה נגד רב יוסף גאון.

(ציור של ה"רציב"א שהגוי מתחייב באונסא וחולא אינו דומה לענין מכירת חמץ שזוקפין לגוי במלוה שכתבנו בס' ח' ס"ק ח ואילך דלא מהני דבר"ציב"א אידי שהגוי צריך את הבהמה והישראל אומר לו שאינו מוכן להשכיר לו רק אם יקבל אחריות אונסא וחולא מסילא גמר בדעתו להתחייב משא"כ בחמץ שהגוי א"צ כלל את החמץ. רק הישראל מבקש ממנו שיקנה לסה יתחייב הגוי כדי שהישראל לא יעבור על ב"י וב"י. הרי הגוי אינו עובר על ב"י וב"י ע' לקמן שם בענין מכירה של זמנינו.) וע"ע בדברי ה"רציב"א בס' ח' ס"ק י"ב.

סימן ב / כמה ציורים של הערמה

א) הערמה שייך גם בפעם ראשון באופנים מסוימים

באות ב רצית לפרש דענין הערמה שכתב הבה"ג שאין הכונה לרגיל שהרי הוא מדבר בפעם אחת.

הנה אה"ג שגם בפעם אחד שייך לפרש הערמה. וכמו שכתבתי בשם האוהל מועד, ואה"ג גם בדעת רבינו עמרם אפשר לפרש כך, שגם בפעם אחד שייך הערמה. והיינו כמו שכתבתי שמכניס בדעת הגוי שהוא מקפיד עליו אם לא יחזיר. או שנותן להגוי זכות תרעומת אם הישראל לא יקנה ממנו. (וזה שייך במכר שהגוי יהא לו טענות על הישראל אם לא יקנה ממנו בחזרה כי מה יעשה הגוי עם החמץ והוא צריך לשלם החמץ וישאר לו ואין לו מה לעשות אתו. רק כתבנו שהרגילות הוא שזה סתמא כך, אולם בודאי שאין בכונת רב עמרם לומר שהערמה הוא דוקא בתנאי מפורש כמ"ש הב"י.)

וא"כ גם דברי הבה"ג הם כך שגם בפעם אחת שייך הערמה דהיינו כמו שכתבנו. ואם עושה הרבה פעמים הוה סתמא כך. וזה כמו רב עמרם. ולא כמו הב"י. ואף אם אין לנו ראיה ברורה שזה כונת הבה"ג מ"מ לא מצאנו שחולק על רב עמרם.

(ב) בביאור הבי' שלא יערים היינו תנאי שהוא אחרת מדרך כלל בשי'ס

וצריך לדעת שפירוש הבי' שלא יערים היינו תנאי מפורש הוא סתום קצת, שתמיד ענין הערמה, שהוא עושה דבר וחושב אחרת כמו מערמת אשה להוציא אגוז (שבת דף ס"ה: וכן כדוגמה של הרא"ש בשבת (הובא בחלק א). ועוד הרבה דוגמאות ע' שבת דף קל"ט: ב"מ צ: או שמשקר, כמו שבת לז. אבל שלא לעשות תנאי היה ראוי יותר לכתוב ובלבד שלא יעשה תנאי. והבי' כנראה מפרש כמו דאיתא בגדרים מח. במעשה בבית חורון בל"ק דרבא ל"ש אלא דאמר ליה דאינון לפניך אלא כדי שיבא אבא. ע"ש בר"ן ד"ה אם הוכיח. דהיינו שהוכיח סוף דבריו על תחילתו שאינו אלא הערמה. אבל בדברי רב עמרם והריטב"א ושאר ראשונים נתפרש היטב דברי הבה"ג ולא קשה קושיה שלך שמשמע שגם בפעם אחת יש הערמה. דאה"נ. כי בפירוש שכתבנו אז ההערמה של פעם אחת וההערמה סתמא של הרבה פעמים. הוא אותו סוג הערמה. ובקונטרס דקדקתי לכתוב שרגיל נכלל בלשון הערמה. דהיינו שלא דוקא רק זה אלא ג"כ זה נכלל. אבל אה"נ שגם בפעם אחת על הציור הנ"ל הוה בכלל. אבל לפירוש הבי' שהוא תנאי מפורש הוא ענין אחר לגמרי. שמדבר דברים ברורים וממילא אף אם נפרש רבינו עמרם שיש כאן שני ענינים. אינו כמו הבי' שאיירי בתנאי מפורש. ווע' לקמן ס"ק י"ב דמ"מ למדנו מדברי הבי' שאיסור תנאי הוא משום הערמה ולא משום שמא יעבור על התנאי דהיינו דאף בנתקיים התנאי, מ"מ גם ערמתו נתקיים שפעל ע"י התנאי שהמקח חוזר. וכן ע' לקמן ס' ח' ס"ק ד' דגם לטובת הגוי אסור לעשות תנאי שהישראל מוכרח ליקח בחזרה החמץ. וא"כ מטעים לשון שלא יערים. שלא יעשה תנאים שע"י יוחזר החמץ להישראל).

(ג) אם יש לחלק בין הערמה בהפקר להערמה במתנה לעשות בקביעות

באות ג' כתבת שבאר"ז ח"ב ס' רמ"ז חולק להדיא על רב עמרם. שהוא כתב שאפשר להפקיר ודעתו לחזור ולזכות. והרבה חולקים על זה.

ונראה שאין ראיה מהפקר למתנה או מכר. שבהפקר כיון שמפקיר לכו"ע ואין לו כאן בעל דבר מיוחד, א"כ כל אחד יכול לקחת ואין לו שום תרעומת אם אחד לוקח שהרי אין לו דין על אדם מיוחד. משא"כ בנותן מתנה או מוכר לגוי מסוים והוא מראה לו שאם אינו מחזירו יש לו תרעומת עליו, אז זה הערמה. וכן אם זה רגילות הוה ממילא כך. ומשום זה אין ראיה מן האר"ז שהבאת ס' רמ"ז נגד רב עמרם.

אומנם יש ראיה אחרת מן האר"ז בח"א דף ק"ז דמשמע שחולק על רב עמרם וז"ל (אחר שהעתיק התוספתא) הא למדת שמותר ליתן חמץ לעכו"ם קודם

הפסח ולחזור וליקח הימנו, ואפילו בחינם אם יתן לו העכורים לאחר הפסח מותר לו לקבל ובלבד שיתן לו מתנה גמורה לעכורים שאם העכורים היה רוצה היה מעכבו לעצמו הכי נמי היכא דהפקיר קודם הפסח הפסח הפקר גמור שאם היה זוכה בה אחר אם היה רוצה לא היה מחזיר לו ה"ג דשרי לזכות בו אחר הפסח ואפילו לכתחילה שרי לעשות כן ומשום שהחמץ שלו בעיגן שיתן לו מתנה גמורה או יפקיר הפקר גמור כדי להוציאו מרשותו ומכחו ולהפקיע זכותו ממנו שהיה לו בו כח כל ימי הפסח עכ"ל ומשמעות הדברים שהתיר גם בקביעות.

(ע' לקמן ס"ק ט', שהארכנו עוד בדברי הא"ז האלו שזה מורה דלא כהתר המשאת בנימין ס' מ"ג שהובא במ"א וש"א"פ) אולם כנראה שבח"ב ס' רמ"ו הוא יותר מאוחר וחזר מן ההתר של הפקר ודעתו לזכות. ויתכן שחזר ג"כ מן ההתר הזה של לתת במתנה ברגילות כיון שבסברה מדמה האו"ז זה לזה. אולם אין זה מוכרח. רק שזה אפשר לומר שאילו ראה רב עמרם היה חוזר בו.

ד) ביאור ברבינו שמואל מפלייזא שמתיר בקביעות

באות ד הבאת מר' שמואל מפלייזא. שמתיר אף בקביעות כי כתב אמת כי העולם נוהגין כן ואעפ"כ צריך ליזהר ולדקדק בדבר. כעת אעתיק הלשון שבאו"ז ומקודם כתב כך והלכך טוב לגוררו היטב או לתתו לגכרי ולחזור ולקנותה לאחר הפסח והמקילין סומכין על הביטול. ושוב מאריך עוד קצת בביאור כמה לשונות. שוב חזר וכתב על אשר כתבתי טוב לגוררו היטב או לתתו לגכרי ולחזור ולקנותה אחר פסח. אמת כי העולם נוהגין כן ואעפ"כ צריך לדקדק בדבר כי כתוב בתוספתא ישראל ועכורים שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לעכורים או נותנו לו במתנה וחזור ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שלא יערים אלא נותנו לו במתנה גמורה או ימכרונו במכירה גמורה ורשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה קונה במנה קח במאתיים שמא אצטרך ואקחנו ממך אחר הפסח ע"כ.

הנה מלשון אמת כי העולם נוהגין כן ואעפ"כ, משמע קצת שבא כאן לפקפק על המנהג ולא לעשות תנאים במנהג כמו שאתה הבנת, אלא כאילו אמר שמה שכתב מקודם שיתן לגוי, לא כתב זה מצד שבירר שכך הלכה רק מצד שכך המנהג. וכל מקום שאין מבררין הדין סומכין על המנהג אולם המנהג הזה יש לפקפק עליו כי איתא בתוספתא וכו'.

אולם לא החליט לגמרי שהמנהג לא נכון רק שיש כאן קושיה, והוא לא תירץ על הקושיה והשאיר הדבר פתוח.

אולם אלו הראשונים שכתבו המנהג, לא משום שמפרשים התוספתא כמו הב"י שעושה תנאי במתנה. אלא כמו שכתבתי שיש לחלק בין חמץ שחשוב בעיניו שרוצה שיחזירו אליו. ובין שיירי עיסה שאינו מענין אותו. והוא מקפיד רק על הכלי, והכלי אינו חמץ.

ולפי הפירוש שלך שבא להזהיר שלא לעשות תנאי, אבל מה שכתב מקודם הוא דבר ברור ולא מפקפק כלל בזה. א"כ לשון אמת כי העולם נוהגין כן אעפ"כ, הוא שפת יתר וצ"ע. ולפי פירוש שכתבתי יותר ניחא.

אולם יש לדייק מלשון ובלבד שלא יערים אלא נותנו במתנה גמורה או ימכרנו במכירה שכונתו שלא יערים אין כונתו שאסור רגילות. דאי כונתו לרגילות, מה שייך להמשיך אלא ימכרנו ועכ"פ משמע שלא הסביר שלא יערים שלא יעשה תנאי מפורש. שהרי במנהג שהזכיר לא כתוב שהיו מתנין ובכל זאת מפקפק על המנהג, אלא יותר נראה כונתו שהיו מובן מתוך המעשה שהקפידו על הגוי אם אינו מחזיר והזהיר אותם שאין להתיר רק כשאין להם קפידה אם אינו מחזיר את הכלי ואז מותר גם בקביעות. (וע' לקמן ס' ג' ס"ק י"ז שיתכן שדעת הב"י מסברתו שקביעות נקרא הערמה. רק בגלל הראשונים מתיר)

ה) רבינו שמואל מפלייזא הזהיר גם על הכלי שלא יערים

הנה הר"ש מפלייזא הצריך ג"כ שלא יהא הערמה על הכלי ואנו כתבנו שהר"י מפריש שהזכיר המנהג ולא הזהיר שלא יערים. משום שס"ל שאין אוסרין הערמה בכלי. כיון שעל שיירי העיסה שהם הם החמץ אין הערמה.

ו) תשובה מתקופת רש"י שמתיר גם בקביעות אולם רק אם הגוי שילם ועוד פרטים

ומצאתי קצת ראייה שגם בתשו' חכמי אשכנז (בתקופה של רש"י) מפרש ענין של הערמה לא לאפוקי קביעות. ע' בספר קמחא דפסחה שהביא תשו' חכמי אשכנז. עמוד י"ב. (תשובה זו הובאו גם במעשה הגאונים ס' כ"ה אבל בשיבוש). וז"ל:

ועוד השיבני על קמח שכר של ישראל שמכרו לגוי קודם הפסח שאם ישתה כלום (במעשה הגאונים הגידסא אם יש כלום). הוה ליה הערמה בדבר שעשה עם הגוי ואסור לעשות כן אבל כשיהודי נותן חמצו קודם הפסח צריך ליתנו לו במתנה גמורה. או כשימכור לו ימכור לו במכירה גמורה שכל מה שירצה הגוי יעשה ממנו אבל כך מותר לו לומר מה שאני נותן לך או מוכר לך אם לא תמכרנו עד לאחר הפסח לאחרים שמא אצטרך ואקנה אותו ממך

ובלבד שלא יהיה שום הערמה וכן מצא בתוספתא ישראל וגוי שהיו באים בספינה והיה חמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה רשאי לומר לגוי עד שאתה לוקח במנה קח במאתיים שמא אצטרך אבא ואקח ממך לאחר הפסח.

ועל קמח שכר של עבד נראה בעיני הרב להתיר הואיל ועבד אומר שמכרו קודם הפסח ואין לחוש כל כך שמא הוא החליף הקמח או שמא נתערב בקמח אחר ואע"פ שהיה מעורב היה מותר דעל ידי תערובת מותר לאחר פסח ואין לחוש שמא מכרו לגוי וגוי מכרו לישראל ואע"פ שרבינו יצחק אמר מה שקנה עבד קנה רבו וכן עשה מעשה הרב שלמה בוורמישא (רש"י ז"ל) שבגוי של מוכלין מכרו שכר מקמח של שכר לגוי הרגיל אצלם וגוי נתן להם הפשיטין משל עצמו ולאחר הפסח חזרו וקנו מידו מה שנשאר לו בידו הואיל וברשות הגוי היו באחריותו [מותר] כשאר מכירות דעלמא אבל אם נודע בודאי ובבירור שהוא היה הקמח של עבד שהיה קודם הפסח. עדיין לא השיב הרב לא איסור ולא התר. עכ"ל

א"כ כאן משמע שגם בתמידות מותר. אולם רק באופן שהגוי יודע שבאמת יכול לעשות מה שירצה עם החמץ ואין הישראל מקפיד עליו. וע' לקמן שגם לשון שמא אצטרך מבואר שאסור להיות התחייבות מצד הישראל לקנות. אבל כל זה לא כהב"י שענין של הערמה היינו שלא יעשה תנאי מפורש דלשון שלא יעשה שום הערמה שולל יותר מתנאי מפורש. וכן משמע שהגוי שילם הכל לפני הפסח ולא כמו האידנא שהגוי אינו משלם רק פרוטה. ונאריך בפרט זה לקמן ס' ח' ס"ק ח' א"ה.

ז) תשובה הנ"ל מתיר במתנה רק אם חוזר וקונה בכסף

עוד מבואר בתשובה זו שגם בציר שנתן מתנה לגוי, אז לאחר פסח קונה בחזרה בכסף ע' לקמן ס' ג' ס"ק י' י"א, שנאריך בזה א"ה.

ח) בהתר המשאת בנימין שישראל הראשון יש לו זכות מחאה על החמץ

ונראה ברור מדברי תשו' הזו, מלשון "שכל מה שירצה הגוי יעשה ממנו". וממה שכתב מה שאני נותן לך או מוכר לך "אם לא תמכרנו עד לאחר פסח לאחרים" שמא אצטרך ואקנה אותו ממך, שהגוי יש לו רשות למכור לישראל אחר ולהרויח כסף, דהיינו שגם בציר שהראשון נתן בחינם לגוי. יכול הגוי למכור בכל מחיר שירצה לישראל לאחר. ודלא כספר משאת בנימין ס' מ"ג הובא

במ"א ס' תמ"ח ס"ק י"ד בסוף ובמ"ב ס"ק י"ג שאין רשות לישראל אחר לקנות אפילו נותן יותר כסף לגוי ממה שהגוי נתן לישראל, ורצה לומר שהישראל המוכר יש לו זכות קדימה כיון שלא הסיח דעתו מזה וחושב תמיד אודותיו והביא כמה ראיות לזה.

אולם דבריו ז"ל צע"ג דכל מה שהובא שם במשאת בנימין ראיות אינו גוגע לחמץ בפסח, כגון עני המהפך בחררה (קידושין דף ג"ט). סקריקון (גיטין דף ג"ה:) ומערופיא (רמ"א חו"מ ס' קנ"ו סע' ה'). שבכל הנך אין כאן ציווי בתורה על הישראל להסיח דעתו מזה. משא"כ כאן שהתורה צותה על הישראל להסיח דעתו לגמרי מן החמץ ואם מוכר לחמץ או נותן במתנה צריך ג"כ להסיח דעתו ואין לו שום תביעות על הגוי, דמה שירצה הגוי יעשה ומה שייך לטעון שהוא לא הסיח דעתו מזה ויש לו זכות קדימה. זהו גופא עוולה שאתה לא הסחת דעתך. וגם התה"ד (בס' ק"כ) לא התיר זה שהוא התיר רק אם הגוי מעצמו מחזירו לישראל אבל אם אח"כ הגוי מוכר למי שירצה אין לישראל שום תביעות.

ט) קושיה על המשאת בנימין הנ"ל מכמה ראשונים

וכן מבואר בהא"ז בח"א דף ק"ז שהובא לעיל ס"ק ג' וז"ל (לשיטתו דס"ל שמותר להפקיר ברשה"ר אף שכונתו לחזור ולזכות) הכי נמי היכא דהפקירו קודם הפסח הפקר גמור שאם היה זוכה בה אחר אם היה רוצה לא היה מחזיר לו. ה"ג דשרי לזכות בה לאחר פסח. עכ"ל ומבואר שלא שייך כאן תקנת עני המהפך בחררה. וכן הוא שם לגבי אם נתן לגוי במתנה שהגוי יכול לזכות בעצמו והיינו לעצמו לא רק לאכל אלא ג"כ למכור. ואם רוצה להרויח כסף מישראל שנותן לו יותר מן הראשון ג"כ יכול דהכל כלול שיוכל ליקח לעצמו ע"ש בדברים ברורים שצריך להפקיע זכותו לגמרי (ומה שסיים כל ימי הפסח. לא תדייק ממנו שאחר הפסח יש לו זכויות ממילא. רק אחר הפסח יש לו אפשרות לחזור ולזכות. אבל כל זמן שלא זכה אין לו שום זכויות שכבר נפקע ממנו לגמרי). וכן הוא בלשון תשו' מהר"ם מרוטנבורג שהובא בת' הרשב"א ס' תת"ג וז"ל על חומץ שנתחמץ בשמרי שכר יש למוכרו לגויים קודם הפסח ולומר לו אם תשמרהו עד לאחר הפסח אקנהו ממך אני או יהודי אחר מאיר בר' ברוך שיחיה עכ"ל (ע' ס' ח' ס"ק ו' בדבר תשו' זו).

י) עני המהפך בחררה בפסח אם יש לו זכויות

וגם נראה פשוט דעני המהפך בחררה של גוי או הפקר בתוך הפסח ואחר פסח לא עשה עוד פעולת היפוך, ובא ישראל ולקח הימנו לא נקרא רשע. שהפעולה

שעשה בפסח אינו נותן לו שום זכויות. שחז"ל תקנתא לרשיעי לא עשו. רק חז"ל החשיבו מעשה היפוך כאילו הוא קנה. ולא קנין ממש רק מעין קנין שהשגי נקרא רשע. אבל בפסח שאסור לקנות אי משום ב"י וב"י אי משום איסור הנאה. לא שייך לחשוב כאילו קנה. וחז"ל לא נתנו לו זכות יותר מאילו קנה ממש, וא"כ דברי המשאת בנימין צע"ג. (ע"ע ס' ג' ס"ק י"ב דברי המשאת בנימין קשה ג"כ מצד הערמה גלויה)

יא) בענין אי שייך הפסד מרובה על מה שמכרו בפסח

ומה שטען המשאת בנימין שיש כאן הפסד מרובה. הנה יסוד של הפסד מרובה לומדים מן הפסוק של נגעי בתים (חולין מט:): שהתורה חסה על ממונם של ישראל. וממונו של ישראל דייקא וזה לא ממונו של ישראל. שהתורה צוה לאבדו ולשורפו ולחשבו כעפרא או למוכרו לגוי באופן שכבר לא יהא ממונו של ישראל. ומה שייך כאן טענת הפסד מרובה והתורה חסה על ממונו של ישראל. התורה לא חסה איך אנו נחוס.

וגם מה שטען המשא"ב דא"כ כל אחד יכול ללכת אצל הגוי ולהקדים לקנות מה שהבעלים מכרו לו או נתנו לו במתנה ע"ש, לא הבנתי קושיתו דאה"ג דאפשר לעשות כן דזהו מכירה שיצא מרשות מוכר ונכנס לרשות לוקח והלוקח קובע אם למכור או לא ולמי למכור ובכמה, וכל אחד יכול ללכת אצל הלוקח לקנות אם הלוקח מוכר לו, וכל הקודם זכה, ואין הראשון יותר יחסן מן השני.

וחז"ל אמרו ובלבד שיתן לו מתנה גמורה ובלבד שלא יערים ולא שיעזרו לו בערמתו. והתה"ד שעשה עיצה זו לא כתב שהגוי אין לו רשות למכור או שיהיה איזה טענה על ישראל אחר אם יקנה רק כתב שאם הגוי נותן בחזרה לישראל מותר לקבלו הימנו וזה כבר חידוש גדול שהתה"ד בעצמו לא היה בטוח כ"כ (ודעת ר"ע גאון מותר רק השני לקחת ולא הראשון) אבל לא שיהא לישראל ראשון איזה זכות קדימה על החמץ הזה. ותשו' רש"י הנ"ל מסייע לן.

יב) קושיה על הט"ז שמתיר לעשות תנאי ע"מ שלא ימכרו לישראל וביאור בדברי הב"י בדעת הבח"ג שלא יעשה תנאי

וכן מבואר בתשו' זו (של תקופת רש"י שהועתק ס"ק ו') דלא כהט"ז ס' תמ"ח ס"ק ו' דמתיר למכור חמץ לגוי ע"מ שהגוי לא ימכרו לישראל אחר. (הט"ז בלא"ה קשה שהרי איתא ברמב"ם שאסור לעשות תנאי במכירת חמץ ולא כתב איזה תנאי אלמא ששולל כל התנאים וכן הוא בתה"ד ס' ק"כ שכתב וז"ל רק שיתן לו במתנה גמורה בלי שום תנאי וכ"כ בש"ע סע' ג')

אולם נראה שהטעם שאסור לעשות תנאי הוא לא משום דחיישינן שמא הגוי יעבור על התנאי אלא משום דחמץ צריך לצאת מרשותו לגמרי וכל שהגוי מעוכב לעשות עם החמץ מה שירצה בגלל הישראל נמצא שהישראל יש לו קצת שליטה עליו ע' ר"ן בענין ביטול חמץ. וכך מדויק מן לשון תשו' הנ"ל. שהאיסור של תנאי הוא משום שלא יהא ערמה.

וכן נראה ברור מדברי הב"י שכתב שכוונת הבה"ג שלא יערים היינו שלא יעשה תנאי ובשלמא אי נפרש שאיסור תנאי הוא משום שהישראל רוצה לשלוט על החמץ ולצמצם כח הגוי עד שיהא נאלץ להחזיר החמץ, ואף אם אינו אומר ע"מ להחזיר רק תנאי אחר כגון שלא ימכרנו לישראל, מ"מ זה דוחק את הגוי להחזירה, אז שייך לפרש ענין של הערמה שאינו נתינה גמורה שעושה פעולות שהגוי יחזירנו. ואם באמת הגוי החזירו, וקיים תנאו אז נגמרה ערמתו וזה גופא האיסור. אבל אם נפרש שכל החשש הוא אולי לא יקיים התנאי אז אין לזה שייכות עם ערמה. וזה דלא כהמ"ב ס' תמ"ח ס"ק ט"ז רק מה שדן שם אם נאסר בדיעבד כשעשה תנאי של מעכשיו ובתקיים התנאי ע' בריטב"א דף כ"ט. ד"ה רבא שכל שהערים הרי הוא בכלל קנסו של ר"ש ואסור גם בדיעבד.

ועוד יש להעיר, על דברי המשאת בנימין, כיון שנתפשט הגהגת המשאת בנימין בתוך כלל ישראל, וכתב שם המא"ב שאם ישראל קנה מוציאים ממנו בדיינים. וקיי"ל דכל המוכר על דעת מנהג הוא מוכר. וכל הקונה על דעת מנהג הוא קונה ע' טור חו"מ ס' שס"ח בשם ר' שרירא גאון ושו"ע חו"מ ס' רל"ב סע' ו'. א"כ כל מוכר חמצו כאילו התנה שלא ימכרנו לישראל אחר. וכך משמע מן המ"א סס"ק ד', וא"כ עברו כאן על מה שכתבו הראשונים והתה"ד, והב"י כתב כך בכונת הבה"ג, שלא יעשה שום תנאי. ותנאי כולל לא רק דברים שאם עוברים על התנאי נתבטל המקח אלא גם התחייבות הם בכלל תנאי כמו דאיתא ב"מ דף ס"ה: סו' ובתוס' שם שמתנה עמו שמקבל אחריות דהיינו שתובעו לדין אם עובר על זה. וכן צימצום זכות הקונה הוא בכלל תנאי כעין דאיתא באו"ח ס' קג"ד סע' ח' לענין הצטמצמות קדושה. וכל הס' שם, והכל בכלל ערמה. שמתנה עמו דברים שגורמים שיותזר המקח. ולא התיר הב"י ערמה רק באופן שאין להם רק ידיעה ביניהם ולא דברים המחייבים ע"פ דין.

וכן מבואר בתשו' זו (של תקופת רש"י) דלא כהגר"ז שהובא במ"ב סס"ק כ"ד דמתיר לשייר זכות לעצמו שהגוי לא ימכרנו לאחר, שהרי כתב וז"ל צריך ליתנו לו במתנה גמורה או כשימכור לו ימכרנו במכירה גמורה שכל מה שירצה הגוי יעשה ממנו עכ"ל. וכן השיג עליו המ"ב בשע"צ ס"ק ס"ד. ובאמת סתימת לשון התוספתא ובלבד שיתנו במתנה גמורה ג"כ ממעט זה, רק בא בתשו' זו

לפרש יותר שלא תטעה בדבר. וכן מבואר בהגר"א שכתב מקור של איסור תנאי הוא מלשון ובלבד שיתן מתנה גמורה, ובודאי מתמעט מזה ג"כ תנאי שהוא מצמצם כח הגוי אף שלא יתבטל המתנה מישראל לגוי אם עובר על התנאי רק שיתבטל מה שהגוי עושה.

הנה למדו מן הקולא של התה"ד שהתיר לקחת בחינם בחזרה. לקולא אחרת של המשאת בנימין אולם התה"ד בודאי לא כיון לזה.

יג) עוד בענין עני המתפך בחררה וכדומה בחפצא של איסור

וצריך לבאר ענין עני מהפך בחררה ותקנת סיקריקון וכדומה שחז"ל תיקנו זכויות לאדם אף שאין לו זכויות ע"פ דין.

דעת רש"י קידושין נט. שגם אם מהפך בחררה של הפקר ובא אחר ונטלו נקרא רשע ותוס' שם חולקים וס"ל שרק במכר שיכול הזוכה לקנות במקום אחר נקרא רשע ולא בהפקר. וענין זכויות כאלו מצאנו כבר בתנ"ך בענין חטא של דוד המלך ע"ה בבת שבע, שחז"ל אומרים (כתובות ט:) שלא היה חטא ממש משום שנתן לה גט. ובכל זאת בא אליו נתן הנביא בטענה שלקח אשת חבירו. דהיינו שבכל זאת היה כאן מקצת חטא ע"פ מוסר אף שלא היה חטא של אשת איש. והיינו משום שמה שאוריה גירש אותה. לא היה מצד שהיתה שנאה בעיניו רק משום שהיה הכרח שאם יתעלם במלחמה לא תהא עגונה, ומ"מ מוסרית נשארה אשתו והיה כעין משודכת שלו, וזה היה חטא של דוד. וזה ענין תקנת עני מהפך בחררה. (קידושין נט.) וענין פסקת חיותי שהוזכר בב"ב דף כא: שמי שהורגלו אצלו קונים שלא יבא אחר ליקח הקונים ממנו, (בציורים מיוחדים ואכ"מ להאריך בדינים אלו) ותקנת סיקריקון, שהוזכר גיטין דף נה: ששם ג"כ שאנס כפה אותו למכור קרקעו אף שמן הדין חל הקנין דאגב אונסא גמר ומקני מ"מ מוסרית נשאר אצל הראשון.

יד) בביעור פירות שביעית שאחר יכול לזכות ואין לראשון זכות תרעומת

הנה בשביעית כשהגיע זמן הביעור. וצריך להפקיר, ואיתא בירושלמי (פ"ט הל' ד') שאפשר להפקיר בפני ג' אוהבים שאין זוכין בה. (ודוקא לרשה"ר ע' חז"א שביעית ס' י"א ס"ק ו') ושואלים שם מי שאין לו אוהבים מה יעשה, ונתנו לו עיצה שיניח ברה"ר בזמן שאין שם בג"א ואח"כ חוזר וזוכה (שמעתי בשם הרה"ג ר' ניסים קרליץ שליט"א שהכונה שצריך להיות שבג"א יכולים לראות ולקחת. רק עכשיו למעשה לא באים. וממילא יוכל לחזור ולזכות)

הנה לכאורה לדעת רש"י דס"ל דעני המהפך בחררה של הפקר נקרא רשע.

א"כ למה צריך ג' אוהבים. הרי אף שאינן אוהבים מ"מ הרי הוא מהפך בה וסגי בג' בג"א שאינן רשעים אף שאינן אוהבים אותו, ובירושלמי משמע שמי שאין לו אוהבים לא סגי בתקנתא זו.

אלא נראה פשוט, שבשביעית בזמן תביעור לא שייך תקנה של עני המהפך בחררה, כיון שזה גופא המצוה שאתה תפקיר באופן שלא ישאר לך שום זכות, ג"כ לא זכות מוסרי באותן פירות. ומה שהג' בג"א אינן זוכין, זה לא משום שיש לראשון זכות, רק שהם רוצים לעשות לו טובה שלא ליקח. ואם אחד בכל זאת לוקח, אין לו לראשון עליו אפילו זכות תרעומת ובודאי שלא שייך טענה של עני המהפך בחררה. ומשום זה מי שאין לו אוהבים אף שאגשי העיר אינן רשעים. אין לו עיצה זו.

הנה האור זרוע ודעימיה שלמדו חמץ משביעית שמותר להפקיר בפני ג' בג"א והוא חושב לזכות בה לאחר הפסח. מ"מ אינו יותר קל משביעית. ואין לו שום זכות טענה אם אחד מהם זוכה בחמץ. שהם רק הקילו שמותר לעשות כן אף שהושב לזכות. (ולאפוקי דעת האוסרין שגם זה אסור.)

והא"ז ח"א דף קז. מדמה ענין של הפקר לענין של לתת מתנה לגוי והגוי נותן לו אחר הפסח במתנה. וג"כ שם אין לו לישראל שום זכות של עני המהפך בחררה, אם הגוי נותן לישראל אחר או שמוכר לו בזול או ביוקר כרצון הגוי, שהרי זה גופא צווי התורה שאתה תסלק כל זכותך ותתן לגוי כל הזכויות. ואם בא ישראל אחר ליקח מן הגוי בזול ואתה מעכב עליו, א"כ אתה מגרע זכות של הגוי, שהרי הגוי אם נותן לך במתנה בחזרה לא ירויח ואם מוכר לישראל אחר בזול הגוי ירויח. ואין לך רשות לגרוע זה מן הגוי. ומי שבא בטענות על הגוי או על הישראל השני אז הוא הוא שמתנגד כאן לדעת התורה והוא הוא שאין רוח חכמים נוחה ממנו, ולא זה שבא לקנות מן הגוי.

טו) מי שנותן עצה רעה לשני למכור בדבר מועט כשיכול למכור ביותר

ואם יש מקום לבא בטענות על ישראל השני, זה אם היה השני מיעץ לראשון לפני פסח למכור במעט כסף לגוי. באופן שהגוי היה מוכן לשלם יותר. אז זה נקרא עצה רעה. שלפני פסח יכול לעשות עם החמץ מה שרוצה, ואם גוי מוכן לתת לו יותר יכול למכור לו ביותר. אבל אם הגוי אינו מוכן לתת רק מעט כסף. כי אינו סוחר חמץ ואינו רוצה לקבל אחריות. (ובזמנו עדיין לא נהגו הערמה הגלויה לזקוף על הגוי שאר הכסף במלוה מה שהגוי לא חשב לשלם ע' לקמן ס' ח' ס"ק ח') ואח"כ בא הישראל השני לקנות מן הגוי בזול. אבל ביותר כסף ממה שהגוי קנה מן הראשון, אין שום טענה על השני. אדרבה הוא נתן עיצה טובה

לראשון שאם לא היה נותן לו עצה זו היה צריך לשרוף כל החמץ, ועכשיו עכ"פ הרויח הכסף שהגוי נתן לו.

ובמעשה של המשאת בנימין כגראה היה יכול למכור בזול (היינו קרוב למחיר האמיתי), ואז היה עוולה מצד ישראל השני אם יעץ לו למכור במעט כסף. אולם אם ישראל הראשון לא רצה בעצה זו למכור בזול רק רצה למכור במעט כסף. מטעם שאם מוכר בזול, אז הקונה הגוי אינו נותן לו בחזרה. כי חושב זה למכירה אמיתית בזול (וגם קניה כזו לשלם קרוב למחיר עושה רק אחד שהוא באמת סוחר ורוצה להרויח בעסק) ואז הישראל בודאי יפסיד המעט הזה אבל אם מוכר במעט כסף. אז הגוי יתן לו בחזרה באותו מחיר שקנה, כי מרגיש שאין כאן הקטנה אמיתית (וגם נותן לגוי שאינו סוחר) וא"כ הישראל אף שהוא פיקח שחושב שלא יפסיד כלום מ"מ מאידך נקרא שהניח מעותיו על קרן הצבי. ואדעתיה דהכי נותן לו שיתכן שיפסיד את"כ הכל.

ואם אינו נותן אדעתא דהכי אז הוא פוגע ביסוד של מכירת חמץ. אבל עכ"פ אין כאן טענה על השני והוא קיים מה שעשה המקבל מתנה של מתנת בית חורון (גדרים מ"ח). שאמר אם שלי הם הרי הם מוקדשים לשמים. שרצה לנסות את הנותן אם מתנתו אמיתית ואם פוסקים שאין כאן מתנה אמיתית אז הכל גאסר. ואין כאן זכות לא לראשון ולא לשני. אבל לתת זכות לראשון ולא לשני זה א"א. וע' גדרים מג: שחז"ל העדיפו את השני מן הראשון שאחד הפקיד שדהו לפטור מן המעשר. כי אצל השני לא שייך חשש הערמה ואצל הראשון שייך ואם יש תקנה ג"כ לשני, זהו אטו הראשון ע' ר"ן ד"ה תניא, אבל לעשות בהיפוך הוא צע"ג.

בקיצור דברי המשאת בנימין צע"ג.

סז) בדבר שאינו חשוב כלל לא שייך הערמה

באות ה' כתבת שלפי דברינו דבשיירי עיסה אין כ"כ הערמה למה התיר הר"י מפריש להחזיר העריבות עם החמץ הדבוק הרי שייך יותר הערמה אצל הגוי, וכמו שכתבו המחצית השקל והתבואת שור. ואין הגידון דומה. דבמחצית השקל והתבואת שור דיברו בחמץ חשוב ולא בשיירי עיסה. כי בחמץ שאינו חשוב כלל וגם אין מחייבים להגוי לשלם עבור זה. אז מה איכפת ליה להגוי שזה שלו אף שאינו צריך לזה הרי מ"מ מוכן לעשות טובה לישראל שיהא שלו והרי אינו מפסיד מזה. וכל מה שטען המחצית השקל והתבואת שור שאין כאן גמירת דעת של הגוי, זה במחיר שמחייבים את הגוי לשלם. והוא אינו רוצה לשלם כי מה תועלת יש לו בחמץ כי מה יעשה אותו, ואין אדם מוכן לשלם בשביל דבר שא"צ

לו כלל וכן הוא מפורש בתבואת שור שכתב לפעמים שמוכרין לעני שאין לו כסף. ואף אם יש לו כסף יש כאן טענה שאין הגוי רוצה לשלם שהרי אינו מעונין במסחר. אולם כאן שאין עליו שום חיוב לשלם על העיסה, מה איכפת ליה לגוי שהעיסה יהא שלו. ואין שום חסרון גמירות דעת מצד הגוי על העיסה.

סימן ג' / בדעת המתירין ועד היכן התירו עד אחרי תקופת הבי

(כבר כתוב קצת בס' ב' מס"ק ג' עד ז')

א) אם יש ראייה מכמה ראשונים להתיר בקביעות, ודעת האו"ז והטור להתיר

באות ו' הבאת שו"ת מהר"ם מרוטנברג. שהועתק בשו"ת הרשב"א ס' תת"ג שמשמע שגם בקביעות מותר. ונראה שאין ראייה, ששם היה מקרה, שסיפר מעשה בחמץ שנתחמץ בשמרי שכר, ולמה ליה מעשה כזה. יאמר מי שיש לו חמץ בביתו ימכור לגוי. אלא מעשה שהיה כך היה. והיינו שהיה כאן איזה מעשה במקרה שקרה שנתחמץ החומץ בשכר מה שדרך כלל לא היה ועל המעשה הזה שאל והשיב אבל לא דיבר על רגילות. (ע"ע בס' ח' ס"ק ו' על תשובה זו)

ובתשו' הרשב"א ס' ע' בכלל לא חשש בעיקר הדין שיש שם חמץ. וחזק מזה את"ל שהיה שם חמץ היה מעט מן המעט שאין אדם כלל מקפיד אילו הגוי לא היה מחזיר לו. שקרוב היה שהיה להתעפש וכו' ע"ש בתשו'. ואינו דומה כלל למציאות של חמץ חשוב.

וברשב"ש לא כתוב שמותר הרבה פעמים. ועכ"פ ממה שכתב שלא יעשה הערמה ניכרת משמע שלא פירש כדעת הבי"ש שלא יעשה תנאי. שזה לא נקרא הערמה ניכרת.

מה שהבאת המנהג מן הכפתור ופרח אף אם נאמר שאין ראייה שהכפופ אסור המנהג אבל מ"מ אין ראייה שהתיר שהרי לא כתב שעשו כדין.

אולם מסתימת דברי האו"ז ח"א דף ק"ז (הועתק לעיל ס' ב' ס"ק ג') משמע שגם בקביעות מותר.

וכן משמע מן הטור בס' בס' תמ"ח שלא הזכיר מעשה בספינה, אלא כתב סתם, ומבאר שגם בקביעות מותר אולם הוא לא כתב שהגוי נותן בחנם רק בכסף.

וכן משמע מתשו' אשכנזית בתקופת רש"י שהובא לעיל ס' ב' ס"ק ו' שמשמע גם בקביעות וגם שם כתב על מתנה שחוזר וקונה בכסף.

וכן משמע מר' שמואל מפלייזא שהבאתי ס' ב' ס"ק ד' שהתיר בקביעות וגם שם משמע בענין מתנה שחוזר וקונה בכסף.

(ב) ביאור בדברי התה"ד שמתיר שהגוי יתן במתנה בחזרה

ב תה"ד ס' ק"כ כתב על מי שנותן מתנה לגוי ויודע בו שיחזיר לאחר הפסח ופסק שמותר והביא ראייה מהל' גיטין ואה"נ שמתיר בקביעות כנגד רב עמרם ודעימיה.

ועוד חידש שם שגם אם יודע שהגוי יחזיר לו לאחר פסח מותר.

וז"ל: שאלה מי שיש בידו עניני חמץ סמוך לפסח, וקשה עליו לבערם ורוצה לתתם לנכרי חוץ לבית במתנה גמורה ואותו הנכרי הישראל מכירו ויודע בו שלא יגע בהם כלל אלא ישמרם לו עד לאחר הפסח ויתגנה לו שרי כה"ג או לא. תשובה יראה דשרי רק שיתנם לו במתנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט וכו'. עכ"ל. אולם הוא לא הביא שום באור מן הראשונים כדבריו. לא להתיר ולא לאיסור. וכנראה שלא ראה אותם. ויודע שאין דרך התה"ד לחלוק על הראשונים. ותמיד מביא אותם כשראה אותם. וכאן לא הביא שום דבר. אלמא שלא ראה בענין זה שום דבר. דהיינו שסוף שהתוספתא ראה שהרי הרא"ש בודאי ראה. וכן הביא שם הה"ג מ"י בשבת שהעתיק התוספתא. אבל לא המילים שלא יערים. ואדרבה. ממה שלא הביא מן התוספתא ראייה להתיר כמו דמסיק. משמע שמן התוספתא עדיין אין ראייה לציור ידיה מכמה טעמים.

אחד, שהתוספתא לא איירי שהגוי יודע שצריך להחזיר ששם כתוב שמא וכו' אבל במקום שיודעים שרוצים להחזיר היה באמת דן. שנית, ששם דברו שהישראל חוזר וקונה בכסף ולא שהגוי נותן בחינם וע' לקמן ס"ק י' שהארכנו בזה.

(ג) הטעם למה התה"ד אין לו ראייה להתיר

ובתה"ד שם משמע שההתר אינו ברור כ"כ שהרי כתב כיון שאפילו מתנה מפורש ע"מ להחזיר הוא רק חומרא דחמץ. א"כ כשאינו מתנה מפורש אין לנו להחמיר. ומשמע שאין לו ראייה ברורה להתיר ואילו הוה לו איזה ראייה להחמיר היה מחמיר. וא"כ אנן שיש לנו ראיות מן הגאונים לאסור בקביעות אין להביא ראייה משאר הראשונים שלא הזכירו איסור זה. שחולקים ומתירין.

ובזה יש לנו ראייה מן התה"ד. שאין ראייה ג"כ מן הדין של רבינו יחיאל מפארין שאפשר להקנות הכלים לגוי ולחזור ולקנותם. שנלמוד מזה על חמץ חשוב. שאילו היה אפשר ללמוד ממנו על חמץ חשוב א"כ התה"ד שהיה לפניו ההג' מי' בשבת, וא"כ כשדן על הל' פסח. היה לפניו ההג' מי' על הל' פסח פ"ב אות ב' וג"כ בטור ס' תמ"ב. והתה"ד היה לפניו ספרי הטור. וכן היה לפניו המרדכי וא"כ למה לא הביא התה"ד ראייה מהם לדינו אלא ודאי שמשם אין ראייה. או משום דאיירי בשיירי עיסה הדבוקים בכלים שלא איכפת ליה לישראל כלל על אלו רק איכפת ליה על הכלי. והכלי אינו חמץ ואינו דומה לצידור של התה"ד שאיכפת ליה החמץ גופא.

ד) עוד טעם אחר

ועוד יש לומר למה אין ראייה מן הראשונים שהם דברו שהישראל חוזר וקונה בכסף ולא שהגוי נותן בחינם וע' לקמן ס"ק י' שהארכנו בזה. אולם יש ראייה לדינו של התה"ד מן האור זרוע ח"א דף ק"ז שגם אם הגוי נותן במתנה בחזרה מותר לקבלו. אולם עדיין אין ראייה ברורה, שהא"ז לא איירי שהישראל יודע בודאי שהגוי יחזיר. והתה"ד הוסיף אף שידע בודאי שיחזיר. (ע' לעיל ס' ב' ס"ק ג' שיתכן שהא"ז חזר בו מהתר זה).

ה) אם יש ראייה מן הרמב"ם לדינו של ר"ע גאון

ואף שלפ"ז (דהתה"ד אין לו ראייה מן הראשונים לא להתיר ולא לאיסור) אודא ליה ג"כ מה שכתבנו בקונטרס הראשון שיש ראייה מן הרמב"ם לדינו של רב עמרם. דא"כ למה התה"ד לא הביא ראייה מן הרמב"ם לאסור.

הנה מה שכתבנו ראייה מן הרמב"ם הוא רק אחר שהבאנו רב עמרם ובה"ג. אז כסניף בעלמא הובא הרמב"ם. ואפשר לו לדחות כמו שפירש הל"מ והגר"א שבא רק לאפוקי שמתנה מפורש, אבל אחר שהובא דברי ר"ע שממנו נתבאר ג"כ דברי הבה"ג אז אפשר לפרש יותר טוב הרמב"ם כך. ושזה ג"כ יותר משמעות הרמב"ם. כיון שאיסור תנאי הרי הזכיר אח"כ וע"כ שבא למעט משהו אחר.

אולם למדים מדברי התה"ד כמה דברים:

אחד שהתיר רק באופן שמוציא החמץ חוץ לבית ע' לקמן ס"ק י"ב הסבר הדבר,

שנית שלא יעשה שום תנאי וזה דלא כהט"ז ס"ק שהתיר תנאי שלא ימכור לישראל.

(ו) אם הראשונים ראו תשו' ר"ע גאון או לא

באות ז' כתבת שהראשונים שלא הביאו דברי רב עמרם, באמת ראו אותו ולא ס"ל כותיהו, ודבר זה צ"ע, שאם באמת ראו אותו וחלקו עליו, למה לא הביאו אותו וחלקו עליו כמו שכך דרך הראשונים כשחולקים על הגאונים מביאים אותם וחולקים, אלא משמע שלא ראו אותו. וע' לקמן בס' ז' שהארכנו בפרטיות תשובה זו ולא היתה מפורסמת כלל אצל רוב ראשונים אשר אנו חיים מהם רק העיטור היה לו והרי"ץ גאות, ורק שלא הביאו פרט זה, ונראה שהיה פשוט אצלם דין זה ולא חשבו שיש חידוש בדבר ע' לשון תשובת ר' יוסף גאון ס' א' ס"ק י"ב שענין למכור כשודעים בודאי שימכרו בחזרה היה פשוט אצלו שזה אסור והם לא השתמשו בדברי ר"ע רק בדברים שהיה עכ"פ נידון אצלם) והמאירי שנתגלה רק בזמן האחרון ועוד קצת ראשונים שנתגלו בזמן האחרון. ולא נכתבו התשובה בתורת ספר כמו הבה"ג והשאלות רק בתורת מכתב לשואל. וע' במאירי בהקדמה על אבות שהסביר למה הגאונים לא כתבו ספרים רק מעט מן המעט. משום שליכא היה בריא כאלם וידעו הכל בעל פה ולא היה נחוץ להם לכתוב.

ומצאתי עוד באוצר הגאונים ס' מח לשון רב עמרם וז"ל

[והכי אמר רב עמרם ז"ל] וישראל שמכר חמצו לגוי או שנתנו לו במתנה גמורה אם משך גוי אותו ואין שם הערמה ואינו רגיל לעשות כן בשאר שנים אלא (מורע) [מאורע] הוא מותר לישראל לחזור וליקח ממנו אחר הפסח מן הגוי מאי טעמ' כיון דקניא גוי ומשכיה קם ליה ברשותיה וקימא לן חמץ של גברי אחר הפסח מותר באכילה עכ"ל. ע' העתק כל התשובה בס' ז' ס"ק ד'

וע"ש בהמגיה על אוצר הגאונים שהעתיק ג"כ דברי המאירי וכתב בסוף וז"ל ונעלמה תשובה זו ממרן הב"י בטור א"ח ותמה על רבינו ירוחם ע"ש עכ"ל.

(ז) באיזה נקודה יש ראייה מן הרא"ש דשבת דרגילות אסור

באות ח' כתבת לדחות הראייה מן הרא"ש לענין שבת (פ' ט"ז ס' י"ב). שיש חילוק בין שבת לחמץ. הנה אני לא הבאתי ראייה מן הרא"ש משבת לחמץ. רק הבאתי ראייה ממנו שענין תמידות יכול להתפרש כהערמה. וכיון שכן, כיון שרבינו עמרם כתב שרגילות אסור והזכיר ג"כ הערמה אז שפיר מתפרש דברי רבינו עמרם על מהלך הרא"ש ולא תימא שזה דוחק לפרש ענין תמידות שזה נעשה הערמה. דזה יש ראייה מן הרא"ש שענין רגילות יכול להיות הערמה אבל

בודאי מודינא שלולי דברי רבינו עמרם לא היה ראייה מן הרא"ש משבת לחמץ.
וכן מדויק מה שכתבתי בקונטרס עיין היטב.

ח) לבאר הראייה מב"ש דהערמה אסור

באות ט' השגת על מה שהבאתי ראייה מב"ש דגזרו מכירת חמץ תוך ל'.
משום שמא יערים אלמא דהערמה אסור. ומדברי ב"ש יש ראייה לב"ה דלא פליגי
על דין ערמה רק אתוך ל'. וכתב דאין כאן ראייה ולא ידעתי למה אין כאן ראייה.
הרי אילו ב"ה פליגי גם על מכירה בהערמה היו צריכים לפלוג כך ב"ש אומרים
אסור למכור בהערמה וב"ה מתירין וכת דהתירא עדיף וכ"ש שהחידוש אליבא
דב"ה אלא ודאי שבזה לא פליגי ב"ה.

ומה שכתבת שרש"י לא פירש כהרמב"ן אה"נ. אבל אין ראייה שפליג על דין
של הרמב"ן שהערמה אסורה.

ט) ר"ע גאון איירי בין במכירה ובין במתנה

באות י' כתבת שברב עמרם לא מוכרח דאיירי במכירה דאולי איירי רק
במתנה. הנה כל המעיין בלשונו זה דוחק גדול. וביותר במאירי א"א להכניס כלל
מכל מהלך לשונו שכתב שכל שמשכו הגוי משמע שחוזר על כל הצעורים. ודוק.
וכ"ש בריטב"א הדבר מפורש.

וכן באהל מועד הדבר מפורש במכר ואעתיק אותו בשלימותו נתיב ט' דף צב:
ישראל הבא בספינה עם הגוי הרי זה מוכר חמצו לגוי ואם משך גוי החמץ
(ו) אין הישראל רגיל לעשות כן בשאר שנים חוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח
והוא שלא הערים ורשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה לוקח במנה קח
במאתיים שמא אצטרך ואבא ואקח ממך לאחר הפסח. עכ"ל וא"כ מפורש
שמדבר במכר.

י) איסור רגיל איירי אף בנותן מתנה וחוזר וקונה בכסף

באות יא כתבת שאפשר דוקא במוכר וקונה באותו מחיר אבל במוכר בזול
וקונה ביוקר לא אמרינן זה. וכונתו שבזה יש יותר גמירות דעת מצד הגוי. אולם
אין הדבר כן, חדא הרי התוספתא איירי שאמר ליה רק שמא אחזור ואקנה וא"כ
הגוי אינו בטוח שהישראל יחזור ויקנה ממנו וא"כ הגוי צריך לחשוב שאם
הישראל לא יקנה ממנו אז יצטרך למכור למישהו אחר. וא"כ בודאי איירי שבאופן
הרגיל יכול למוכרו ביוקר ממה שקנה דזבון וזבין תגרא איקרא, וא"כ ג"כ אם
הישראל קונה בחזרה, סתמא קונה קצת ביוקר וגם על זה כתב רב עמרם גאון

דאסור בקביעות. ועוד שהרי כולל ג"כ מתנה. ולשון התוספתא נותן במתנה וחוזר ולוקח ממנו משמע שלוקח היינו בכסף. דהיינו שנותן במתנה ולוקח בכסף שהרי משתמש באותו לשון על מה שמכר ועל מה שנתן במתנה וכמו כשמכר היינו בכסף אז חוזר ולוקח היינו בכסף דלא בטיפש גוי עסקינן. אז ג"כ מה שנתן במתנה, חוזר ולוקח בכסף ולשון לוקח היינו לקנות ולא לשון ליטול. ובכל זאת אסור, אף ששם אין הערמה מצד הגוי, שלגוי בודאי גיחא ליה בזה. ובכל זאת אסור מצד הערמה של הישראל ועוד דאין אפשר לפרש לוקח מלשון נוטל. הרי הוא נתן במתנה לגוי וזה בפעם ראשון עשה זאת ואפילו לא רמז לגוי שיקח בחזרה וברישא עדיין לא הוזכר זה שהרי רק בסיפא אמרינן שמרמז לגוי שאולי יקח בחזרה. א"כ איך נוטל מגוי מה שנתן לו הרי הוא גב, ואם תאמר שהגוי נותן לו במתנה בחזרה. א"כ אינו מתאים לשון לוקח רק לשון מקבל מן הגוי שהגוי הוא שנותן והישראל מקבל. (ע' לעיל ס' ב' ס"ק ג' לשון האו"ז בח"א דף קז:) אלא ודאי שהוא לשון לקנות ולא לשון ליטול.

ואף שבריסב"א משתמש בלשון נוטל וז"ל אבל אם הערים והוא רגיל לעשות כן בכל השנים למכור לגוי קודם פסח וליטול אחר פסח קנסינן ליה, עכ"ל התם שעושה בכל פסח. אז ממילא כל אחד יודע שהישראל יטול החמץ. אז מתאים לשון נטילה. אבל כאן שהיה בפעם ראשון איך שייך לומר לשון נטילה אלא ודאי שהוא לשון לקנות והיינו שכא אצל הגוי שנתן לו במתנה וקונה ממנו בתשלום וכן סיפא של התוספתא עד שאתה לוקח במנה, קח במאתיים. שמא אצטרך ואקח ממך לאחר הפסח. שם ג' פעמים משתמשים בלשון תיקח וקחה היינו בכסף. דהיינו תירגם של מקנה ולא תירגום של נטילה.

ומצאתי הדבר מפורש בראשונים.

ע' לשון תשו' בתקופת רש"י בספר מעשה הגאונים ס' כה. (הועתק לעיל) אבל כשיהודי נותן חמץ קודם הפסח צריך ליתן לו במתנה גמורה או כשימכור לו ימכור לו מכירה גמורה שכל מה שירצה הגוי יעשה ממנו אבל כך מותר לומר לו מה שאני נותן לך או מוכר לך אם לא תמכרנו עד לאחר פסח לאחרים שמא אצטרך ואקנה אותו ממך ובלבד שלא יהיה שום הערמה עכ"ל ומפורש בדבריו. שגם שנותן לו במתנה אז כשקונה ממנה בחזרה היינו בכסף דזה לשון אקנה. (אף שהוא מתיר בפשטות ג"כ בקביעות. מ"מ מבואר בדבריו שכך ביאר התוספתא.

וכן הוא במרדכי פרק אלו עוברים ס' תקצז. וז"ל והלכך טוב לצררה היטב או לתתה לנכרי ולקנותה לאחר הפסח. עכ"ל ומבואר שכשהיו קונים בחזרה, היו משלמים לגוי, דזה לשון ולקנותם.

וכן הוא לשון תאגודה פרק כל שעה. אות כ"ב וז"ל ונותן ישראל חמצו לכותי וחזר וקוניהו לאחר הפסח עכ"ל (ומסולק תמיהת המגיה שם באות ג"ה). וכן הוא מפורש ברבי שמואל מפלייזא שהועתק באו"ז (שהעתקתי לעיל וגם באו"ז ח"ב דף נח..). על אשר כתבתי טוב לגרור היטב או לתתו לנכרי ולחזור ולקנותה אחר הפסח. וגם על זה פקפק. ועכ"פ מבואר שהמנהג היה שמשלמין כסף לאחר הפסח. ואה"נ שהם לא חילקו בין ארעי לקבע. אבל עכ"פ כך עשו. ומשמע שכך פירשו ג"כ התוספתא.

וכן הוא לשון האו"ז בח"א דף קז: רק הוא התיר אף אם הגוי נותן לו במתנה אבל הפירוש בתוספתא ביאר שלוקח בכסף וז"ל (אחר שהעתיק התוספתא) הא למדת שמותר ליתן חמץ לעכורים קודם הפסח ולחזור וליקח הימנו ואפילו בחנם אם יתן לו העכורים לאחר הפסח מותר לו לקבל ובלבד שיתן לו מתנה גמורה לעכורים שאם העכורים היה רוצה היה מעכבו לעצמו הכי נמי היכא דהפקיר קודם הפסח הפקר גמור שאם היה זוכה בה אחר אם היה רוצה לא היה מחזיר לו ה"נ דשרי לזכות בו אחר הפסח ואפילו לכתחילה שרי לעשות כן ומשום שהחמץ שלו בעינן שיתן לו מתנה גמורה או יפקיר הפקר גמור כדי להוציאו מרשותו ומכחו ולהפקיע זכותו ממנו שהיה לו בו כח כל ימי הפסח עכ"ל.

הנה אף שהוא מן המתירין בענין שמותר שהגוי יתן בחנם מ"מ הפירוש בתוספתא מבואר בדבריו דאירי שלקח בכסף רק שהוסיף לומר שאם הגוי מדעת עצמו נותן לו במתנה מותר לקבלו הימנו. (ובטור ס"ס תמ"ב הלשון סתום. שכתב שנותן במתנה עד לאחר פסח. ולא כתב איך לוקחים בחזרה. ובלשון מחזור יטרי הל' פסח ס' י"ג בענין העריכות וז"ל נותנים אותם לגוי שכן במתנה ואחר פסח אנו לוקחים מהם. שם הלשון קצת סתום. ויותר משמע שהוא קונה מהם עכ"פ אין ראייה מהם שהתירו ג"כ בלקיחה בחנם אחר פסח.

וכן במנהגי מהרי"ל סוף הל' ל' יום קודם הפסח, כתב וז"ל וכן אסור לישראל להפקיד חמץ שלו אצל גוי באחריות של גוי וגם בלא אחריות יש לו לישראל להתנות בפירוש שיתנו לגוי במתנה גמורה ואז אם מעכבו הגוי עד אחר הפסח מותר הישראל לחזור ולקנותה ואם נתנו לגוי באחריות אסור אחר הפסח עכ"ל מהר"ש. ומבואר שקנו בחזרה בכסף. ועוד מבואר מיניה שלא

היה בטוח שהגוי לא יקח החמץ לעצמו או ימכרנו לאחר שהרי כתב אם מעכבו הגוי.

יא) גם המתירין שהגוי נותן בחזרה בחנם מודו שהתוספ' איירי בכסף

וגם בתה"ד מבואר שמותר שהגוי יתן במתנה בחינם ובהב"י העתיק בשו"ע, לא הביא ראייה מן התוספתא. רק דן מצד עצמו והיינו משום שבתוספתא הפירוש שלוקח בחזרה בכסף).

כללא דמילתא פשטות התוספתא שנותן מתנה וחוזר ולוקח בחזרה עם כסף וכ"כ הרבה ראשונים מפורש וא"כ בזה קאמר ר"ע שאסור לעשות ברגילות. וא"כ ה"ה במוכר בזול וקונה ביוקר. (ובין כך סתמא בתוספתא איירי כך בענין מוכר וקונה)

יב) המתירין שיתן הגוי בחינם לא התירו שהישראל יבקש

ולפ"ז היה מקום לומר, שלא הותר כלל בתוספתא לקחת בחזרה בחינם אף בארעי. שרק אם משלם לגוי. אז מראה לו שנתן במתנה גמורה. אבל אם יקח בלי לשלם. והרי אינו לוקח מתנה מגוי דרך כלל, רק בזה לוקח מתנה ממנו אז מגלה דעתו שבוזה לא השלים מתחילה לתת מתנה בלב שלם. ומש"ה רוצה בחזרה, וזה כעין דאמרינן בפדין הבן, שבאופן שלא התנה מתנה ע"מ להחזירה אסור לבקש בחזרה הפדין משום שאז מגלה דעתו שלא נתן בלב שלם.

וגם האו"ז והתה"ד שהתירו זה דוקא אם הגוי בעצמו נותן בחינם. אבל לא לבקש ממנו. וכך מדויק בלשונם.

(ויש נפקא מינה גדולה בין אם הגוי נותן מעצמו או שהישראל מבקש שאם הגוי נותן מעצמו אין כאן מעשה הערמה מצד הישראל רק מחשבה, ואין זה כ"כ הערמה משא"כ אם מבקש ממנו והרי שאר דברים אינו מבקש מן הגוי א"כ הוה ליה הערמה גלויה וע' שבת קל"ט שגם במקום שהתירו הערמה לא התירו הערמה ניכרת, וע' סוף תשו' רב יוסף גאון שהועתק לעיל, וגם מזה תראה שלא כדעת המשאת בנימין שהובא לעיל ס' ב' ס"ק ח' שמתיר ג"כ שהישראל הראשון יעשה בעיות אם הגוי מוכר לישראל אחר ואין לך הערמה גלויה מזה).

ונראה דמשום זה הצריך התה"ד שיוציא החמץ חוץ לביתו כדי שאחר הפסח כשנותן הגוי בחזרה יהא בגדר נתינה ולא בגדר גטילה וע' בס' ח' ס"ק ט"ז מה שכתבנו בזה.

ולפי פירוש הזה היה מקום לפרש הכונה שלא יערים שבזה כלול ג"כ שאם

נותן במתנה אז אם לוקח בחזרה, יתן כסף מלא ואז אין בו הערמה כשהוא בדרך מקרה.

ובזה היה מיושב קושית הב"י דע' בב"י שהביא דברי הרבינו ירוחם בשם הבה"ג שמסיים אחר שהביא לשון התוספתא וחוזר ולוקח ממנו, ובלבד שלא יערים שם (ראיתי בבה"ג בפנים ושם כתב ממש תיכף אחר חוזר ולוקח ממנו, וכן הוא במהר"ם חלאוה, ובר"י נת"ה ח"ה בפנים הביא לשון הבה"ג אחר סיפא של התוספתא של קח ממני ובמאתיים, וכן הוא בריטב"א פ' כל שעה).

יג) יתכן שהב"י חולק על הג"ל

הקשה הב"י מהו כוונתו ובלבד שלא יערים וז"ל: ואיני מבין דבריו דהא שרי ליתנה לעכור' במתנה ולחזור וללוקחו מאחר פסח ואין לך הערמה גדולה מזו ואפילו הכי שרי מאחר שמוציאו מרשותו לגמרי ואפשר שלא יערים דקאמר היינו לומר שלא ימכור לו ולא יתנו על תנאי עכ"ל. ולכאורה כונת הב"י ולחזור וללוקחו היינו לשון נטילה.

הנה ראה הב"י שבזה שנותנים במתנה והגוי חוזר ונותן במתנה שזהו הערמה ובפשטות פירש לשון ולוקחו היינו שהישראל לוקח בלי כסף. אולם לפי מה שכתבנו שפשטות לשון ולוקחו היינו בכסף, א"כ ק"ק לומר על זה אין לך הערמה גדולה מזו עד שנלמוד מזה שגם הערמה גדולה מאוד מותר ולפרש משום זה שהאיסור הוא רק בתנאי מפורש שלא נמצא לשון כזה בש"ס, דשפיר מתפרש לשון הבה"ג ובלבד שלא יערים דהיינו שההתיר הוא שיתן לו במתנה באופן שהגוי ימכור לו בחזרה ולא באופן שהישראל יקחנו בלי כסף שאז הוה הערמה שהישראל רוצה שהגוי ירגיש שרוצה שלא ישתמש בזה וזהו אסור, ואף אם נאמר שמהני בדיעבד שלא יעבור על ב"י אבל אסור לעשות הערמה, והתה"ד שהתיר זה רק אם הגוי נותן מעצמו.

יד) בש"ע לא התיר לבקש בחינם

ויתכן שגם הב"י לא התיר רק אם הגוי נותן מעצמו וכ"כ בש"ע. ומה שהקשה דאין לך הערמה גדולה מזו היינו אף בנותן מתנה וחוזר וקונה בכסף דהרי רב עמרם ס"ל דהוה הערמה בקביעות א"כ הב"י נמי ס"ל כך רק דס"ל מכח הטור דזה מותר וממילא לא אסר רק בתנאי דהיינו מעשה מוכיח מעצמו דהוה הערמה, אולם ללכת אצל הגוי ולקח בלי כסף זה עוד יותר הערמה ולא יתיר. וכך ראיתי ביאר בהג"ה נטעי גבריאל על מהר"ם חלאוה (דף ל: אות קג"א) דכונת הב"י ללוקחו היינו לקנותה.

טו) אם הב"י מתיר, יש קושיה מפדיון הבן

ואם בכל זאת נאמר שהב"י סבר שגם לקחת בחינם מן הגוי מותר ומש"ה הקשה על הבת"ג, צריך להבין הגמ' בכורות נ"א: גבי פדיון הבן, דאיתמר שם רבי חנינא הוה רגיל ושקיל ומהדר חזייה להתהוה גברא דהוה קאזיל ואתי קמיה, אמר ליה לא גמרת ויהבת, מדעם ביש עבדת הלכך אין בנו פדוי ע"כ הגמ', ופירוש, שהאבי הבן אחר נתינת הפדיון הלך לפני בית הכהן בכדי שהכהן יבין ויחזיר לו הפדיון ואמר לו הכהן שעשית דבר רע ואין בנך פדוי, והקשה שם התוס' הרי גם מתנה ע"מ להחזיר מהני, ותירץ התוס' וכן הרא"ש שר"ח לא רצה לקבל ע"מ להחזיר ומש"ה לא מהני אם דעת אבי הבן רוצה בחזרה.

והרשב"א בתשו' ס' קצ"ח כתב וז"ל, וכן מותר להתנות עמו ולומר הילך ה' סלעים לפדיון בני ע"מ שתחזירם לי משום שכל האומר ע"מ כאומר מעכשו דמי וכו' ודוקא בע"מ ומשום דע"מ כאומר מעכשו וכמו שאמרנו אבל באומר הילך ה' סלעים בפדיון בני ואתה תחזירם לי וכיו"ב ושלא בע"מ אין בנו פדוי ואפילו שלא אמר מידי אלא שדעתו שיחזירם לו הכהן כולם או מקצתם ולולי זה לא היה נותנם לכהן אפילו לא החזירו הכהן כלום אין בנו פדוי. דגרסינן בבכורות נ"א: (רב כהנא) [רב חנינא] הוה רגיל ושקיל ומהדר וכו' הלכך אין בנך פדוי, ע"כ לשון הרשב"א. (הובא בש"ע י"ד ס' ש"ה סע' ח') הנה חידש כאן שיש נ"מ בין מתנה ע"מ להחזיר שהוא מתנה לעולם רק מצד התנאי צריך להחזיר, שאז בנו פדוי ובין אם אמר אני נותן לך ואתה מחזיר שהוא נותנם לו רק לשעה, שאז אין בנו פדוי.

ועוד מבואר ברשב"א שאם אינו נותן ברצון טוב, אף שלא אמר בשעת נתינה שום דבר לא הוה מתנה, ולכאורה בדרך זה של הב"י אינו הולך יחד עם הרשב"א. שלפי הרשב"א אף שלא אמר כלום בשעת נתינה לא מהני, ולא אמרינן שסתמא היתה דעתו בע"מ להחזיר רק אמרינן שסתמא היתה דעתו שכוונתו היתה שזה לא מהני. ולפי התוס' אף שהיה אפשר לומר במעשה דפה"ב שכוונתו היתה במתנה ע"מ להחזיר מ"מ לא מהני משום שרבי חנינא לא היה רוצה, אולם נשמע גם לדעה זו שה"ה במקום שהדין הוא שבע"מ להחזיר אסור כגון חמץ, שזה אסור אף אם לא גילה בדעתו מתחילה רק שכך חושב בלבו דכמו בפה"ב כשהכהן אינו רוצה מעמ"ל, אסור אם האב רק חשב ע"מ להחזיר, ה"ה בחמץ שחז"ל אסרו בע"מ להחזיר, אסור אם רק חשב בלבו עמ"ל, וא"כ דברי הב"י (ואם נאמר שכך דעתו) קשים מן הגמ' שם לכל הראשונים, דלמה בחמץ אמרינן שסתמא כוונתו למתנה גמורה ובפה"ב אמרינן שסתמא כוונתו למתנה שאינה גמורה.

ומה שכתבנו הקושיה שזה רק להב"י אי ס"ל שמותר ליטול מן הגוי ולא על התה"ד שמתיר שהגוי יתן, משום שהגמ' בפה"ב איירי שהישראל ביקש מן הכהן אח"כ משא"כ להתה"ד איירי שלא ביקש, רק הגוי נותן מעצמו.

אולם מלשון הרשב"א משמע שאף שלא ביקש כלל אח"כ מ"מ אם חשב כך מתחילה שהכהן יחזיר ובל"ז לא היה נותן לא חל. א"כ לכאורה קשה מן הרשב"א גם לפי התה"ד. אולם י"ל שהתה"ד לא איירי שאילו הגוי לא היה מחזיר לא היה נותן. ורק אם מבקש אח"כ בחזרה אז חוששין שמתחילה היה כך שלא היה כלל נותן אם הגוי לא היה מחזיר. אבל אם הוא יודע שלא היה נותן אם הגוי אינו מחזיר, אה"נ שאסר להתה"ד, אבל להב"י אם נאמר שמתיר אף לבקש בחזרה, קשה. שהרי אז סתמא תלינן שגם מתחילה לא רצה לתת אילו היה יודע שהגוי אינו מחזיר, וכמו בפה"ב.

סז) תירוצ על הבי"י

ואפשר לומר שבחמץ כל אחד יודע שצריך לתת מתנה גמורה ובלי זה עוברים על ב"י וב"י, ויודעים זה מכח הדין שאסור לתת החמץ מתנה ע"מ להחזיר ומשום הכי מי שנותן לגוי מסכים שאם הגוי יקח לא יתבע ממנו, אבל בפדה"ב אין יודעים כ"כ שצריך לתת במתנה גמורה משום שגם ע"מ להחזיר מהני ומש"ה תלינן שהוא רוצה לתת רק לזמן לדעת הרשב"א וע"מ להחזיר לדעת התוס' ומיושב בזה הבי"י (אם נאמר שכך ס"ל).

וראיתי בא"ר (הובא במ"ב בבה"ל ס' תמ"ח ד"ה לא מהני שתירץ לחלק.) דחמץ כיון שאינו ברשותו של אדם רק החשיבה הכתוב כאילו הוא ברשותו. ממילא סגי בקנין כל דהוא כמו שהביא המ"א בשם המשאת בנימין ס' ג"ט. דבחמץ סגי לקנות בקנין כסף אף דבשאר מקומות לא מהני כסף אצל הגוי.

אולם לא הבנתי חילוק זה. שדברי המשאת בנימין לא איירי בבעיה בחסרון רצון ההקנאה. רק איירי שם בבעיה של מעשה הקנין, שכתב שם דאף למ"ד דכסף לא מהני בגוי. מ"מ בחמץ מהני משום דבשורש אינו ברשותו רק דעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו. וכמו שכתב הר"ן לענין ביטול דסגי בחמץ יותר קל משאר הפקר. אולם במקום שיש בעיה ברצון ההקנאה. בזה לא מצאנו שחמץ יותר קל מפדיון הבן. אדרבה. חמץ אסור מתנה מע"מ להחזיר ופה"ב מותר.

יז) קושיה מפדה"ב למתנת בית חורון ותירוצ

ויש לעיין שכאן אנו אומרים שע"י שגילה בדעתו שרוצה בחזרה ופדיון, שאנו אומרים שאין הבן פדוי משום שמתחילה לא רצה לתת במתנה גמורה ומאידך במעשה דמתנת בית חורון (גדרים מח.) דאמרינן שם לל"ק רק אם אמר מפורש

שאינו נותן רק כדי שיבא אבא ויאכל אז המתנה בטילה אבל אם לא אמר כלום אף שחשב זה בלבו הוה מתנה לחד לישנא, אף שעשה סעודה ומוכח שעשה רק בשביל האב, וכאן אמרינן שאפילו גילוי דעת מהני לבטל המתנה. ואף שלא קייל כהך לישנא רק כל"ב שלא מהני, מ"מ צריך ליישב גם ל"ק, ויותר קשה ממה שהביא שם הר"ן בשם הרשב"א. שאימתי בטלה מתנת בית חורון, זהו רק אם אמר ע"מ שיבא אבא בשעת הגתינה, אבל אם אמר אח"כ לא מהני וכאן אמרינן שגם אח"כ אם גילה בדעתו שאינו רוצה שמבטל הפדיון.

ואפשר לומר שבמעשה דבית חורון ע"כ שהוא קצת למדן שיודע שיעבור איסור אם לא מקנה לאחר, וא"כ סתמא נותן במתנה גמורה ולא רמאות, שיודע שצריך להיות באופן שהשני יכול להקדישו ורק כשמגלה דעתו בפירוש בשעת נתינה, המתנה בטילה, אבל במעשה דפדיון הוא עם הארץ וכיון שמבקש בחזרה לא תלינן שהוא למדן רק שאנו אומרים שמתחילה לא רצה ליתן. והיה גם מקום לומר ששאני גבי פדיון משום שהכהן רגיל להחזיר, ומש"ה סומך אבי הבן דעתו שיחזיר, אולם ברמב"ם הל' בכורים ובטוש"ע לא הזכירו תנאי שהכהן הוא רגיל.

ומהלך זה היה טוב גם אם נאמר שהב"י מתיר לבקש בחזרה. אולם נראה יותר שגם הב"י יודה שאסור לבקש מן הגוי, וכמו שהעתיק בש"ע. רק בציור שהגוי נותן מעצמו או שהישראל לוקח בכסף מן הגוי, וכך נראה יותר שאילו הב"י היה מתיר גם לבקש מן הגוי וזה היה כל יסוד קושיתו על הבה"ג, א"כ היה צריך לכתוב זה בשו"ע. אלא נראה יותר שלא התיר. ונראה מזה לומר שהב"י ס"ל כדעת ר"ע גאון בסברה שרגילות נקרא הערמה. רק כיון שהטור ס"ל שמותר בקביעות, לא רצה הב"י לעשות מחלוקת בין הטור והבה"ג. ודוחק בלשון "אפשר" בדברי הבה"ג שכונתו שלא יעשה תנאי מפורש אבל אילו ראה דברי ר"ע מפורש שאוסר בקביעות ובין כך ר"ע חולק על הטור אז היה מפרש הבה"ג כדברי ר"ע. שהרי כך ס"ל בסברה פשוטה שקביעות נקרא גדר "אין לך הערמה גדולה מזו".

ית) חמץ יותר חמור מגדרים ופח"ב

ובאמת חמץ יותר חמור מפדיון הבן ומגדרים דבפדיון הבן קי"ל דמתנה ע"מ להחזיר מהני ובגדרים מסקינן דקני ע"מ להקנות מהני ורק במקום שמקפיד שהסעודה יבא מכוחו ולא מכח המקבל לא מהני כמש"כ הר"ן שם (הכוונה שמקפיד שהוא יהיה בעל הסעודה ולא המקבל) משא"כ בחמץ שמתנה ע"מ להחזיר לא מהני, (דעת הרמב"ם והש"ע מדאורייתא ודעת הגה' מ"י מדרבנן) צריך להחמיר יותר א"כ א"א ללמוד מגדרים.

יט) המתירים עד אחרי הבי' לא התירו שהגוי ישלם קצת ויזקוף עליו במלוה

הג"ה אולם צריך לדעת שגם האויז' בח"א והתה"ד שכתבו שיתן לו במתנה גמורה או שימכרנו במכירה בדבר מועט. מ"מ לא התירו למכור במחיר שלם כשהגוי נותן פרוטה וזוקף השאר במלוה, דיש לעיין למה לא מכר במחיר טוב, או קרוב למחיר האמיתי, והפשטות הוא, שהגוי לא היה מוכן לתת לו מחיר טוב רק כמה פרוטות כי לא היה צריך החמץ ולזקוף אותו במלוה השאר ג"כ לא רצה כי הגוי לא היה רוצה להתחייב לו עכשיו ולא אח"כ ובדורו עדיין היה הענין רציני ולא חייבו את הגוי לשלם מה שבין כך אינו עולה על דעתו לשלם (ואינו דומה למה שנעשה אח"כ שחייבו את הגוי לשלם מה שאינו רוצה ואינו מתחייב רק בפה ולא בלב), ורק אצל הישראל סמכו על מתנתו משום שיש סברה של כדי שלא יעבר על ביובי' גומר בדעתו להקנות. וכמו שכתוב בתוס' ע"ז דף ע"א. סד"ה רב אשי. וזה לא שייך אצל הגוי. כי הוא אינו עובר על ביובי' אם אינו גומר בדעתו להתחייב, וכן בש"ע כתב רק למכור בדבר מועט (ע' לקמן ס' ח' ס"ק ח' והלאה עוד בענין זה) ע"כ ההג"ה.

סימן ד / בדין ביטול חמץ בחמץ הגמכר

א) ביאור מחלוקת ר"י ור"ל בירושלמי אי חיישינן שמא יערים

באות י"ב רצית לתלות דין זה אם הותרה הערמה במחלוקת רבי יוחנן ור"ל בירושלמי אם מי שהפקיר חמצו בי"ד אם נאסר אחר הפסח שר"ל ס"ל דלא נאסר ור"י ס"ל דנאסר והקשית לר"ל שמתיר הערמה. איך חולק על התוספתא וע"כ בהתוספתא איירי בהערמה גרועה.

הנה נכון שיש ראשונים שפירשו דמותר להפקיר אף שכונתו שחוזר וזוכה. וס"ל שאף לר"י הדין דלא איירי ר"י רק אם לא הפקיר בפני ג' אבל כשהפקיר בפני ג' לא אסר וזה דעת הריקנטי ס' קנ"ז שהובא בשעה"צ ס' תמ"ח ס"ק ע"ב ולמדו זה ממה שמותר להפקיר לפני ג' פירות שהגיע שעת ביעורם בשביעית ולחזור ולזכות בהם (ירושלמי פ"ט הל' ד'). והם מפרשים הערמה דהיינו דחיישינן שמא ישקר ויאמר שהפקיר ובאמת לא הפקיר. ולא כהראשונים שמפרשים שאף אם הפקיר וכונתו לזכות אסור. (תשו' הרשב"א ס' ע' בשם רב האי גאון וע' במ"ב ס' תמ"ח ס"ק כ"ה שע"צ ס"ק ע"ב וע' רבינו דוד ו: ד"ה מיהו ודף ל"א: ד"ה כך

היא הגירסא וחידושי הר"ן כ"ט ד"ה חנותו בהגה' שם, ומהר"ם חלוא"ה דף כ"ט:.) אולם מה שכתבת שיש מחלוקת בין ר' יוחנן לר"ל אם מותר להערים. זה אינו נכון שהם לא פליגי בזה לכל הראשונים רק פליגי אי גזרינן שמא יערים או לא גזרינן אבל על עצם ההערמה לא פליגי. ולא מבעי להנך ראשונים היא הרא"ש והאור"י שמפרש הערמה היינו שאינו מפקיר כלל פשוט שר"ל לא חולק על זה. אלא אף להראשונים שס"ל שלא יערים היינו שמכון לחזור ולזכות, בזה ג"כ ר"ל מודה שאסור רק שאינו גוזר שמא יכון לזה.

(ב) חילק בין הערמה דהפקר למתנה (ע' ס"ב ס"ק ג') לדעת המתירין הפקר

אולם נראה שאלו ראשונים שס"ל שמותר להפקיר בפני ג' בחוץ אף שדעתו לחזור ולזכות, שפיר יכולים לפרש בענין מתנה שאסור להערים על דרך שכתבנו, שאינו דומה הפקר למתנה, דבהפקר שמפקיר לכל ובפני עדים וכל גוי יכול לזכות כל ימי הפסח עד שהוא חוזר וזוכה בזה, אז אם מי שזוכה בזה אין לו שום תרעומת עליו שאינו יכול לעשות תרעומת על כל העולם. וס"ל לדידהו שזה לא הוה כלל הערמה מה שדעתו לחזור ולזכות אחר הפסח. דסוף סוף הוא מסכים בלב שלם אם מישוהו יקח אז יקח.

אולם במתנה לגוי מסויים, אז רק הגוי הזה יכול ליקח אז אם הוא יקח יש לישראל תרעומת עליו. והגוי מבין זה ומשום זה מחזירו, אז הוה הערמה. ע"ע ס' ב' ס"ק ג'.

(ג) חילוק בין הערמה דהפקר למתנה לדעת האוסרין בהפקר

ולהראשונים דס"ל דהפקר אסור אם כונתו לזכות (ע' במ"ב ס' תמ"ח ס"ק כ"ה) שהביא כמה ראשונים בזה, וכך דעת רבינו דוד דף לא: ד"ה כך הוא הערסא (וזה לכאורה דעת רבינו האי גאון שהובא ברי"ף נאות דף פ"ג הובא בתשו' הרשב"א ס' ע' הובא ברמ"א ס' ובמ"ב ס"ק יז. שאם דעתו לחזור ולזכות אין כאן כלל ביטול אף בנפלה עליו מפולת. (ואינו הכרח גמור דאסור במפקיר בפני עדים בחוץ). וכן יוצא מן המהר"ם חלוא"ה דף כט. ד"ה ר"ש. דאף חמץ שנמצא בחנות של גוי וכבר ביטל אף שביטל ע"מ שלא לזכות, שכך הוא סתמא, נאסר. וכ"ש כשכין לזכות, אלמא דאף כשהוציאו לחוץ נאסר אף כשאין כוחו לזכות וכ"ש בשכונתו לזכות. וכן יוצא מכל הראשונים שגרסו גירסת הר"ח שם וכ"כ בחידושי הר"ן שם ובאמת ג"כ רש"י שס"ל שתולין בחנות ולא בפועלים אינו חולק שם רק משום שתולה בחמץ של החנות. אבל אם אין מוכרין שם חמץ דתלין בפועלים אז אסור אם פועלים ישראלים כך יוצא מן המ"ב ס' תמ"ט ס"ק ד'. ומשמע אף שסתמא ביטל אלמא באף שהוציאו לחוץ וביטל, נאסר אף כשלא היה כונתו לזכות וכ"ש כשכונתו לזכות, וע"ע בס' ה' באריכות בענין זה.) אף שאינו בטוח שאף אחד לא יקח, בכל זאת אסור, וס"ל שמתנה אם מסתפק שהגוי יקח, הוא יותר קל. שהרי זה

התירו בתוספתא. ושאיני מתנה שהוא אדם מסוים ונכנס לרשותו משאיכ הפקר לא נכנס לרשות אחד. הוה יותר הערמה. ובעיקר דין של הארץ אם מותר להפקיר, הנה מפורש בדבריו דאירי רק כשנותן ברשה"ר ולא ברשותו כמפורש בדבריו דהמקור מן הירושלמי (וע' בחז"א שביעית ס' י"א ס"ק ז' שבשביעית צריך ליתנו ברשה"ר) ע' בהמגיה על הריקנטי ובאר"ז ח"א ס' דף ק"ז וח"ב ס' מ"ו, ולדינא כבר כתב הד"מ בס' תמ"ה דקולא גדולה היא ולית הלכתא כותיה.

(ד) חילוק בין חמץ לשביעית

וג"ל דעת האוסרין, שאינו דומה שביעית לחמץ. דשביעית אינו שנאוי לפני המקום ולא הקפידה תורה שאדם יסיח דעתו לגמרי מזה. העיקר הוא שיתן זכות לכל אחד לאכל. ואחר ההפקר כל אחד יכול לזכות. והוא ג"כ מאחד מהם. והתירו להפקיר בפני ג' בנ"א שיודע שהם לא יקחו. אבל העיקר הוא האפשרות ליקח. אולם בחמץ שהקפידה התורה לבער לגמרי והתירה תורה ג"כ ביטול דהיינו לבער במחשבתו לגמרי שלא יהא דעתו עליו כלל. כמש"כ הר"ן והרמב"ם. כי החמץ בעצמותו שנאוי לפני המקום בפסח אז לא מהני אם דעתו אח"כ ורק במתנה גמורה לגוי שיש רשות אחר עליו. ואין בידו ליקח ממנו אז מחשבתו עליו אינו מקלקל. אבל כל שיש לו רשות ליקח, מחשבתו מקלקל. וכאילו עדיין לא הפקיר.

אולם עיקר הענין הוא כמו שכתבו הראשונים בשבת קל"ט: שכל ענין ההערמות אין למדים זו מזו ובלי שימצא חילוקים בסברה. א"א ללמוד אחד מן השני. רק כתבנו כאן שיש סברה גדולה לחלק. אבל הסברה אינו מעכב והחילוק הוא אמת גם אם אין יודעים הסברה.

(ה) ר"י ור"ל הלכה כר"י לדעת כמעט כל הראשונים

ודרך אגב הזכרת ש הרשב"א בתשו' ס' ע' פסק דלא כר"י רק כר"ל שאין איסור הערמה. כבר ראיתי בכה"ג שכ"כ בדעת הרשב"א אולם צע"ג שכמעט כל הראשונים פסקו כר' יוחנן שהרי יש כלל דר' יוחנן ור"ל הלכה כר"י והרשב"א בתשו' זו ג"כ כך מפורש בדבריו שפסק כר"י רק הרשב"א שם אינו חוזר על המחלוקת אם חיישינן להערמה. רק שם הזכיר ג"כ טעם של הירושלמי שר' יוחנן מפרש משום רבי יוסי דהפקר דאתי לרשות זוכה ור"ל ס"ל כר"מ דהפקר חל תיכף. ונפ"מ בין שני הטעמים הוא כשנפל עליו מפולת דלטעם של עד דאתי לרשות זוכה, ג"כ כאן לא חל. ולטעם דהערמה, כאן אין הערמה. ועל זה כתב הרשב"א דהלכה כר"ל. והיינו משום שבמחלוקת ר' יוסי ור"מ אם עד דאתי לרשות זוכה קי"ל כר"מ כדאיתא בנדרים מג. שזה דעת רבנן במשנה. ונפ"מ רק

בחמץ שנפל עליו מפולת. אבל סתם חמץ שיש ג"כ טעם של הערמה. בזה בודאי הלכה בר' יוחנן דו"ק היטב ברשב"א בפנים כל המשך התשובה.

רק יש שיטת ה'אויז' ח"א דף ק"ז שפסק כר"ל מכח הירושלמי דשביעית וס"ל דלר"י דאסר בחמץ משום גזירה שמא יערים אז גם היינו אוסרין בענין שביעית.

(ו) תשובת רב האי גאון לענין מבטל ומכון לזכות לאחר הפסח

אדאמינן להכי להביא דברי תשו' הרשב"א ס' ע' אפרש לך תשו' זו. ואעתיק כאן לשון רבינו האי גאון שהובא ברי"ף גאות בספרו מאה שערים עמוד פ"ג, שהובא בתשו' הרשב"א ס' ע' שהובא ברמ"א ס' תל"ז ובמ"ב שם ס"ק י"ז, כי יש ללמוד ממנו הלכתא גבירתא בגדר ביטול חמץ. וז"ל הרי"ף גאות, ונשאל ממר רב האי יש במקומינו אנשים שעושים מוריים מקמח חיטים ושעורים ומלח כל השנה כולה וכשמגיע זמן הפסח מצניעין אותו בבית או בחצר וטחין אותו סתם בטיט ולאחר הפסח מוציאים אותו ומוכרין אותו. והשיב דתועים וטועים הם והם ושלום דאיכא בישראל מאן דשרי לאצנועי חמץ בפסח בין בעיניה בין ע"י תערובות דמשנתו שלימה היא זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח. ואע"ג דעירובין באזהרה ולא הדא בעיניה (ע' במפרש שיעור דברי הגאון כך הוא ואע"ג דאינו חמץ בעין כ"א ע"י תערובת ס"ם הרי הוא באזהרה כבדיש פרק אלו עובדים) הא הטמנה דתניא יכול יטמין ת"ל לא ימצא ומי הוי טיחוי הבית טפי מן החמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא (כמבואר) [כמבוער] ואמרינן עלה וצריך שיבטל ואינן דעתהון לזבוגיה אחר פסחא הילכך אכריזו בהדא מילתא דאיסורא הוא ואתרו בהו דלא ליעבדו הכי ומאן דעביד הכי בתר התראה שמתוהו ופרשו מיניה עכ"ל הרי"ף גאות.

(ז) חומר בהטמין בכונה

הנה הציור של רבינו האי היתה באופן שהטמין בכונה. אולם הוא הביא ראיה מחמץ שנפל עליו מפולת שצריך ביטול וכאן שדעתו למכור לאחר פסח אין זה ביטול. (וכך כונתו אף שביטל אין זה ביטול. וא"א לומר שאם ביטל מהני אף שדעתו למכור. דא"כ מאיפה ידע שלא ביטל הרי סתם יהודי אמר כל חמירא וכו'. וכן דייק הרשב"א בתשו' וז"ל ואילו היה ברור שיש שם חיטים מבוקעות ונתיר אותו בביטול לכשיפנה אפשר שהיה צריך לבער ואפילו לר' שמעון דאמר חמץ לאחר זמנו אינו עובר עליו בכלום דהרי זה כמבטל ומתכוין לחזור ולמכרו לאחר הפסח ורב האי גאון דל כך כתב בתשובה כמו שתמצא כתוב בשמו בהלכות הרב יצחק בר יהודה דל אכן גאות עכ"ל

הרשב"א (ובאמת אף אם היה עושה ביטול ממש שאין דעתו להשתמש אחר פסח, ג"כ אינו דומה לחמץ שנפל עליו מפולת. ששם לא חייבו חכמים לבדוק ולהוציאה משום שהוא טרחה אבל כאן שמטמין בידים בודאי אין לו רשות. רק רב האי גאון בא להחמיר ולומר שאף את"ל שבענין זה דומה לגפלה עליו מפולת מ"מ הרי שם צריך ביטול וזה אף שביטלו אין ביטולו משום שדעתו למכור אחר פסח.

ח) גם בגפלה עליו מפולת אם מכון לזכות אחת-פ אינו ביטול

ולמדים מדברי רב האי, שגם בחמץ שנפלה עליו מפולת. אילו היה דעתו שלאחר פסח יסיר הגל וישתמש בחמץ, לא היה ביטולו ביטול. (וכ"כ בכ"מ בשם הר"ם פ"ג הל' י"א, ע' ברמב"ם פרנקל שמתקן הדבר שהר"ם חוזר על חמץ שנפלה עליו מפולת כמבואר בלשונו.) וזה מה שהרשב"א הביא ראיה מרבינו האי, לענין ציור ידיה שיש חיטים מחומצים בתחתית הקרקע. שאין זה חשיב כביטול אם דעתו למכור כל החטים לאחר פסח.

ט) רבינו האי לא דיבר על בדיעבד

הנה מי שרואה הרשב"א לפום ריהטא. יש שם משמעות שהרשב"א הביא דברי הירושלמי שבגפלה עליו מפולת וביטול, לא אסרינן בדיעבד שלא שייך שם הערמה ושוב הביא דברי רב האי שאסר בדיעבד גם במפולת. וכאילו חולק על הירושלמי. אולם דבר זה קשה מתרי טעמי. אחד, איך חולק רבינו האי על הירושלמי. שנית, איפה כתוב ברבינו האי שאסור בדיעבד. הרי כל תשו' רבינו האי לא מדבר כלל על ענין בדיעבד, והוא מדבר רק על ענין אם מותר להשהות בציור שלו. (בציור ידיה אה"ג שאסר גם בדיעבד אבל בתשו' זו לא הזכירו, וממילא במפולת לא כתב שאסור בדיעבד)

אלא נראה, שבודאי רבינו האי לא דיבר על בדיעבד. רק שזה היה פשוט אצל הרשב"א שאם לא נחשב כביטול, שנאסר בדיעבד. רק גידון הרשב"א היה אם מי שמבטל ומכון לזכות, אם זה נחשב כביטול. ונפ"מ לענין גפלה עליו מפולת. והוא ביטל וכיון לחזור ולזכות. שאם נאמר שזה נחשב כביטול, ממילא מותר לאחר הפסח. שבמפולת אם ביטל לא גזרינן בדיעבד כמש"כ בירושלמי. ואם לא נחשב כביטול, אז גזרינן בדיעבד. ולולי רב האי גאון היה לו ס"ד שמי שמכון לחזור ולזכות, נחשב כביטול להסיר דין דאורייתא ויש ציורים שמסיר גם הדרבנן כמו בגפלה עליו מפולת או בעושה ביתו אוצר ל' יום לפני פסח דסגי ליה בביטול. ורצה לתלות זה במחלוקת הירושלמי בין ר"י ור"ל. אם מי שמכון לחזור ולזכות

אם נאסר בדיעבד. שר"ל ס"ל שזה לא נאסר בדיעבד ור"י ס"ל שזה נאסר בדיעבד דחיישנן דאולי לא ביטל כלל. אבל במפולת לכ"ע מהני (היינו שבשלמא באינו מפולת. גזרינן שמא גם בפסח אינו חושב לבטל שאינו מסכים שאחד יזכה בפסח. ולא הוה ביטול כלל. אבל במפולת עכ"פ בשביל פסח חשב לבטל שהוא מסכים שאם אחד יזכה בו עד שלא יזכה הוא יהא שלו, אף שדעתו לחזור ולזכות אחר פסח, א"כ כתב שבציור ידיה דנחשב כמפולת או כעושה ביתו אוצר ל' יום ל"פ צריך להיות מותר גם לר"י ואף שדעתו לחזור ולזכות, מותר לעשות וכ"ש שמותר בדיעבד.) ושוב הביא דברי רבינו האי, שאסר. דהיינו שרבינו האי כתב שאם דעתו לחזור ולזכות, אינו ביטול כלל אף במפולת. והיתר של מפולת הוא משום שלא חיישינן שמא דעתו לחזור ולזכות. אבל במקום שבאמת גם במפולת דעתו לזכות, אז אין זה ביטול. זה מה שאמר רבינו האי. וממילא הוציא הרשב"א שבציור ידיה גם בדיעבד אסור וזה מה שכתב הרשב"א שרבינו האי אוסר גם בדיעבד. דהיינו לפי דבריו יצא שגם בדיעבד אסור כאן.

(י) חילוק בין אוצר חיטים למפולת

ושוב ממשיך הרשב"א שרבינו האי אינו נגד הירושלמי, דאפשר דגידון ידיה גרע ממפולת. שבמפולת אין דעתו לזכות וכאן דעתו לזכות. דהיינו שמקודם חשבנו שמפולת מותר אף שדעתו לחזור ולזכות, והעיקר שיהא טמון וקשה להסירו וממילא ציור ידיה דומה למפולת. אבל עכשיו שביארנו בשם רב האי שמפולת מותר רק משום שאין דעתו לחזור ולזכות. ממילא ציור ידיה אינו דומה למפולת.

ועכשיו אחר שחזר הרשב"א וסבר כרבינו האי שאם דעתו לחזור ולזכות אין זה ביטול. א"כ בין ר"י ובין ר"ל ס"ל שאם מכון לחזור ולזכות. אין זה ביטול. רק פליגי אי מי שמפקיר ב"ג אי חיישינן שמא יכון לחזור ולזכות. שר"ל ס"ל שלא חיישינן ור"י ס"ל דחיישינן. אולם במפולת כו"ע מודו דלא חיישינן שמא דעתו לחזור ולזכות. ולא נאסר לאחר הפסח. ואם באמת גם במפולת כיון לחזור ולזכות. לא הוה ביטול וממילא נאסר לאחר הפסח. (ע' בה"ל שהוסיף לומר שבציור הרשב"א שכיון שנאסר לאחר פסח ממילא אין דעתו לזכות וממילא הוה ביטול, וכ"כ בתשובת ח"ס או"ח ס' קי"ד סד"ה תשובה, והיינו שאיסור של חשעיה"פ אף שתחילתו תיקנו משום קנס מ"מ כבר גזרו עליו בתורת עזרה לאדם שניקל עליו לבטל בלב שלם ולא לכון לזכות אחר פסח. (ע' לקמן ס' ה' ס"ק ט').

יא) מיושב קושית האחרונים ז"ל על רב האי גאון

(ובמה שכתבנו מיושב מה שהקשו האחרונים ז"ל על רבינו האי ע' בשעה"צ ס' תל"ג ס"ק מ"ט שחשבו שרבינו האי אוסר חמץ שנפלה עליו מפולת שביטלו וז"א שמעולם לא אמר זה רבינו האי והאחרונים ז"ל לא ראו רבינו האי בפנים, אלא מודה שבמפולת שאין חשש שיערים, לא נאסר אם ביטל. וכ"כ בבה"ל ס' ס' תל"ג סע' ח' ד"ה ואם יש, בשם הגר"א).

יב) דעת הרשב"א לפסוק כרב האי וכן נפסק ברמ"א ועוד

ולמדנו מכאן שדעת הרשב"א לפסוק כרבנינו האי דהמבטל ומכון לזכות לא הוה ביטול. אף שנפלה עליו מפולת. וכן נפסק ברמ"א ס' תל"ז בהג"ה ובמ"ב ס"ק י"ז. וכן בד"מ ס' תמ"ה לענין מי שמפקיר ברשה"ד ודעתו לזכות אם מהני מביא דעת הג"א שמותר והוא חלק עוד וכתב שמן הראשונים לא משמע כך.

יג) עוד כמה ראשונים שאם מכון לחזור ולזכות.

דין זה מבואר בתוס' דף ו: ד"ה ודעתיה עילויה, שרש"י מפרש הגמ' ודעתיה עילויה וחס עליה לשורפו ומשהה אפילו רגע, ועל זה הקשו תוס' מאי מקשה הגמ' וכי משכח לה ניבטל, הא פ' שבדעתיה עילויה שחס עליה לבטלה. ע"כ (ואף שלא כתב רש"י רק שחס עליה לשורפו מ"מ ממילא נשמע שחס עליה לבטלה. יעוין במהרש"א) ועכשיו אילו היו סבורים תוס' שמי שמבטל חמצו ודעתו לזכות בה לאחר הפסח חל הביטול, א"כ מאי הקשו על רש"י הרי שפיר משכחת לה לאדם שחס עליה לשורפו, משום שאם ישרוף בודאי לא ישאר לו לאחר פסח. אבל אם מבטלו, אז נשאר לו לאחר פסח אם לא זכה בה עדיין אחר, ואין כאן שום קושיה על רש"י ולא הוצרכו תו' משום זה לפרש פ' אחר בגמ', אלא ודאי שס"ל לתוס' שביטול כזה אינו כלום וביטול מהני רק אם מסיח דעתו לגמרי מזה ואין דעתו כלל עליו לאחר פסח. ומ"ה מי שחס עליה לשורפו היינו שיש לו איזה רצון בשביל אחר הפסח. אז ע"כ אינו מבטלו.

וכעין קושיה זו הקשה הרמב"ן בתחילת המסכתא בסוף ד"ה וכן מה שהקשו, שהקשה על רש"י איך כתב ודעתיה עליה שחשובה היא בעיניו וחס עליה לשורפו א"כ מאי מהני הביטול של אתמול הרי הוא חוזר וזוכה בה ע"ש וכן הקשה רבינו דוד, וא"כ בודאי מוכח שביטול ע"מ לזכות אינו חל שאם תאמר שזה חל, א"כ במה שביטל אתמול אין זה סתירה אם רוצה לחזור ולזכות לאחר פסח. וא"כ אם חס עליה לשורפו אין זה נקרא שחוזר וזוכה רק שרצונו לזכות בה לאחר פסח. אלא ודאי שמושג של ביטול הוא רק אם מסיח דעתו לגמרי מזה. ואין רצונו

לזכות בה לאחר פסח ומש"ה שפיר הקשה הרמב"ן שאם חס עליה לשורפו בטל הביטול וכ"כ ברבינו דוד ומאירי.

(יד) ביאור ברש"י דף ו: בענין גלוסקא יפה

ונראה שגם רש"י מודה לזה שאם דעתו לחזור ולזכות אחר הפסח לא חל הביטול, ומה דמהני כאן הביטול בגלוסקא יפה אף שהיתה כונתו להשהותו, ע' במאירי שלא היה כונתו להשהותו ממש רק קצת עד שכופה יצרו ומשמע שם שמצד שהיא יפיפיה (כך מדויק בלשוננו שהאריך המילה "יפיפיה") רוצה להשהותו שהוא חס על יפיה וזה כעין דמצינו בבתו של הרשע ששרף רבי חגיגא בן תרדיון שביקשה לשים מוכין של צמר רטובים על לבו שלא ימות מהר כדי שתהנה מיופיו, אף כאן רוצה קצת להנות מיופי הגלוסקא ואינו רוצה לשרוף תיכף ובזה מהני הביטול, כיון שאינו רוצה להשתמש בו ממש לא עכשיו ולא אח"כ, וגם י"ל דע"י הביטול שמחשיבו כעפרא פקע בו יצרא ואינו רוצה להשהות כדי להנות וממילא אף אם משהה מחמת עצלות אינו עובר, כיון דכבר ביטל (יש ראשונים שסוברים שחיישינן שדעתו לאכול וע"י ביטול שמחשיבו כעפר פקע יצרא רק המאירי לא ניחא ליה בפירושם דלאו ברשיעי עסקינן אבל עכ"פ רואים שאפשר לפרש דהביטול דמחשיבו כעפר מפקיע היצור).

ואף אי נאמר דרש"י באמת סובר שהמבטל ע"מ לזכות מהני מן התורה אולם רוב המפרשים כתבו כתוס'. רק דנראה שגם רש"י אינו חולק בפרט זה

(טו) נוסח ביטול חמץ שהוסיפו הגאונים כעפרא כדי שלא יכון לזכות

ונראה דמשום זה תיקנו הגאונים בנוסח של ביטול חמץ הלשון של בטול כעפרא. ולא סגי להו כלשון הירושלמי דבטיל. (ע' הה"ג הב"ת על הרי"ף דף ג. בספרים שלנו.) משום דלא יבואו לידי טעות לומר דאפשר לבטל ולכון לחזור ולזכות ומש"ה הוסיפו לפרש דהיינו כעפרא. שאין אדם מכוין לזכות אח"כ.

והרמב"ם הוסיף עוד באור פ"ב הל' ב' וז"ל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל עכ"ל. ופשוט שזה ממעט מי שמכוין לזכות, ומי שעדיין מסתפק בזה, יכול ללמוד מדברי רבינו האי גאון כונת הגאונים ז"ל. ומי שמבטל ומכון אחר פסח למכור כתב שם שחייב שמתא אחר שהתרו בו.

(טז) עוד כמה אחרונים כנ"ל

וכן מצאתי כך במגן האלף ס' תל"ד בהקדמה ס"ק ב' שפשוט אצלו שהמבטל ומכון לאכול לא"פ אין כאן ביטול כלל מדאורייתא

וכ"כ בשו"ע הרב סוף הל' פסח. וכעין זה בתשו' משאת בנימין ס' ג"ח.

(יז) מכירה שלנו אינו בכלל ביטול מטעם הנ"ל ועוד טעמים

ולפי רב האי גאון והרי"ץ גאות והרשב"א והרמב"ם והתוס' והרמב"ן והמאירי ורבינו דוד ועוד הרבה ראשונים, יש סתירה גמורה לאלו שאין סומכין לגמרי על המכירת חמץ רק שסומכין קצת על מכירת חמץ משום שמן התורה כבר יוצאין ע"י ביטול ואין נשאר רק דרבנן, ובזה סומכין על המכירה, וזהו אינו דהרי הם כונתם לזכות לאחר פסח ואין כאן שום ביטול וממילא על הצד שלא חל המכירה עובר מן התורה בבל יראה. ע' לקמן ס' ח' ס"ק ל'. עוד טעם שאינו בכלל ביטול משום שגם בפסח גופא אינו מניח לאחר ליקח או לשרוף החמץ.

(יח) בזמן חז"ל לא חיפשו עצות בשביל עוברי עבירה

באות י"ג הקשית על מה שהבאתי ראיה מעוברי עבירה למה לא עשו תקנה. וכתבת דאין אנו אחראים על קושיה זו ואין אנו מחויבים לתרצה ובאמת באו"ז הקשה כך על העצה להקפיד ולכון לזכות. וכתבת שהוא רק גליון. שהרי ההגה' אשרי אינו מביאו.

אולם ע' בד"מ ס' תמ"ה שכתב שהאור זרוע הקשה על דינו. ונראה שאין זה גליון רק האו"ז עצמו. רק שיש שני מקומות באור זרוע שהתיר להפקיר בפני עידים ולכון לזכות. אחד בח"א דף ק"ז, ושם אינו מפקפק, ושנית בח"ב דף נו: ושם מפקפק. וההג"א הביא מח"א והד"מ מח"ב. והריקנטי כתב כח"א.

הנה אלו שלא חשו להקושיה הנ"ל, זה לא משום שאין עלינו אחריות הקושיה כמו שהבגת רק משום שאפשר לתרץ. שנראה שיש תירוץ, שהני עוברי עבירה לא רצו להפקיר משום שחששו שמא אחד יקח וכ"כ במפרש על הריקנטי ס' קנ"ז אולם במכירה הנהוגה שהגוי צריך לשלם. וממה שעושים כל שנה אין הישראל חושש למעשה שיגיע לידי הפסד. זה בודאי היו הני עוברי עבירה מסכימים. ותדע לך דהשתא אפילו מומרים גמורים עושים מכירת חמץ כדי לקבל תעודת הכשר, וא"כ למה לא עשו תקנה להגך עוברי עבירה שלא היו מומרים גמורים אלא ודאי שיש איזה דבר שאינו הולך בענין ולר"ל לא קשה וכמש"כ לעיל. שהפקר אינו עצה טובה.

וכן יש ראיה מרב האי גאון שהובא בתש' הרשב"א סי' ע' ורי"ץ גאות. (הובא לעיל ס"ק ו' שהיה שם כמה ישראלים שעברו להשהות חמץ, והוא צוה להתרות בהם ולהחרימם ולפרוש מהם. ולמה לא חיפש להם עיצה כמו שנהוג עכשיו. (אולם ראיה זו הוא רק על המכירה שהנהוג עכשיו ע' ס' ח' באריכות).

סימן ה / בענין אם נאסר אחר הפסח

א) כשהמכירה שלא כדין נאסר בדיעבד

באות י"ד כתבת שאפילו האוסרין מודים שבדיעבד מותר. כיון שעושים כדין, וזה אינו מובן שמבואר בהדיא ברב עמרם ומאירי שגם בדיעבד אסור שהרי הם כתבו דינם אם מותר לקנות ועשו תנאים דבכהאי גוני מותר לקנות אלמא דבגוונא אחרת גם בדיעבד אסור לקנות וכן מפורש בריטב"א שהוא בכלל הקנס, (וכ"ש לפי שנכתב אי"ה בס' ח' באריכות, שבזמנינו אין כאן מכירה כלל אף מדאורייתא ודאי נאסר).

ואף אם יש חולקים וסוברים שגם לכתחילה מותר בקביעות, אז החולקים מתירין אבל האוסרין אוסרין גם בדיעבד. ואף בשוגג אסור שהרי חמץ שעשה"פ אסור אף בשוגג אף מי שעושה ע"פ ב"ד והב"ד טעה. נאסר. ע' רמב"ן פסחים פ"ב שגם באונס גמור. אסור בדיעבד.

רק שיש מתירין אם בדק וגם ביטל והיה אנוס ע' במ"ב ס' תמ"ח ס"ק ה'. אולם המכירה שלנו אינו בכלל ביטול מתרי טעמי. חדא, משום שדעתו לזכות אחר פסח. וכמש"כ הרי"ץ גאות בשם רב האי שהובא לעיל. ועוד משום שגם בפסח אינו מניח ליקח. ע' ס' ד' ס"ק י"ז וס' ח' ס"ק כ"ט ול' (וכך יוצא מן תשו' רע"א ס' כ"ג ד"ה ובתחילת).

ב) גם כשבדק וביטל ונאנס גזרו

בפשטות נאסר בהנאה כמבואר בברייתא (דף ל"א): חנות של ישראל ומלאי של ישראל. וגרס' הר"ח שהכל תלוי בפועלים. שאם החנות של גוים ופועלים של ישראל תולין בפועלי ישראל. אף שסתמא עשה הישראל כדין שבדק וביטל ולא היה עליו חיוב לבדוק חנות של עכו"ם. מ"מ נאסר משום לא פלוג כך ביאר הרמב"ן בחידושי פ"ב. וכ"כ במהר"ם חלואה דף כ"ט: וכ"כ בחידושי הר"ן דף ל"א: ד"ה חנות דבין בהפקר ובין בביטול לא מהגי אף כשאינו ברשות ישראל. (אולם בתוס' הרשב"א כתב דאיירי כשלא ביטל ומשמע דכשביטל לא נאסר. ומיהו נראה דדוקא שם שהוא ברשות הגוי ובמקום מיואש. ואין חשש שמא דעתו עליו אבל במקום שאילו ידע שיש שם יש חשש של הערמה. אז ג"כ גזרו עליו.) וגם לפי גרסת רש"י שהכל תלוי בחנות אז במלאי של גוי וחמץ של ישראל

הטעם שמותר. משום דתלינן בחנות. אבל אילו ידעינן שהיה של ישראל היה אסור כך מתבאר בדברי המ"ב ס' תמט ס"ק ד'.

אולם ברבינו דוד כתב ד"ה כך היא הגירסא, שלפי גרס' רש"י דתלינן במלאי אז מלאי של עכו"ם ופועלי ישראל מותר. דאף שנפל משל ישראל, מותר. משום שיצא מרשותם ונמצא ברשות של גוי. הנה אף שמתיר אף שהיה של ישראל, זה רק משום שס"ל לדעה זו שנכנס לרשות של גוי. אבל בלי זה הוא אסור אף ששם סתמא איירי שהישראל עשה הכל כדין שביטל וגם בדק ביתו. ושם הרי אין עליו חיוב בדיקה.

ובכתוב שם של הראב"ד הביא שני הגרסאות. וביאר בגירסת רש"י שהולכים אחר החנות. זה לא משום שתלינן בחנות. רק אם הפועל גוי וחנות ישראל קנה בעל החנות. ואסור ואם החנות של גוי ופועל ישראל קנה. בעל החנות ומותר. ונראה ג"כ שמשום שהוא ברשות גוי מותר. אבל בלי זה היה אסור אף שסתמא הפקיר ישראל וביטל חמצו.

ג) ביאור בדברי התשב"ץ

ויש להקשות על התשב"ץ ס' קצ"ט שהובא במ"ב ס' תמ"ח בשע"צ ס"ק ס"ט ע', ויש אחרונים שהביאו דבריו שס"ל שאם היה אנוס בביעור החמץ מותר. אף שנמצא ברשות ישראל והרי כאן מבואר שאסור, ע' לקמן תירוצו על זה.

עוד יש לי להעיר על התשב"ץ שכתב שראה שחיטיו היו בקועות בע"פ ולא יכול למוכרו לגוי. דהוה אנוס וצע"ג איזה אנוס זה נקרא, הרי היה יכול לשרוף בחול המועד ע' ס' תמ"ו ואיירי אף בביטל חמצו. ומה שהיה הפסד מרובה. הרי בהכי חייב רחמנא, שהרי כתוב תשביתו שאור מבתיכם ולא חילקה הכתוב בין מועט ובין מרובה. ואף שביטל את"ל שהביטול עשה בלב שלם. הרי חכמים לא סמכו על זה וחייבו להוציא ולשרוף כמבואר בכל הל' פסח. ואיזה אנוס זה.

ואפשר לומר, ששם לא היה כל האוצר חמץ רק חיטים התחתונים, והיה לו דין של עושה ביתו אוצר לפני ל' שאינו מחויב בבדיקה. וסגי ליה בביטול שעשוהו כחמץ שנפל עליו מפולת.

ובזה מיושב ג"כ קושיה ראשונה. איך התיר אחר פסח, דס"ל להתשב"ץ דזה נחשב כחמץ שנפלה עליו מפולת שהוא כמבוער. ולא גזרו עליו גם בדיעבד. וזה כמו הס"ד של תשו' הרשב"א ס' ע' לפני שראה רבינו האי גאון ע' לעיל ס"ד ס"ק ו' והלאה, באריכות, אולם ברבינו האי שהובא ברי"ץ גאות כתב מפורש שזה לא נחשב כלל לביטול. ופסק הרמ"א בס' תל"ז כרב האי גאון.

ולדינא בודאי לא קייל כהתשב"ץ, חדא. שכבר פסק הרמ"א כדעת הרשב"א שאין כאן ביטול ונאסר בהנאה לאחר הפסח. שנית הרמ"א מבוסס על רבינו האי, ומי יחלוק עליו בזה.

ובאמת אף לפי התשב"ץ שס"ל שזה נחשב כביטול, אין זה שייך במי שמכר חמצו ונתגלה שהיה טעות. שמי שמכר חמצו, ומכון שאין רשות לגוי ליקח בלי כסף. אי"כ הרי לא ביטלו. (וכ"כ רע"א בתשובה ס' כ"ג.)

ד) קושיה על התורת השלמים

עוד מן המתירין החק יעקב ס' תמ"ח ס"ק ד' וציין לעיין בספרו תורת השלמים תשו' ו' (בסוף ספר תורת חטאת) שכתב שאחד שהיה בבית הסוהר וצוה למכור ולא מכרו וסמך על מה שאמר כל חמירא וכו' והתיר משום שביטול והיה אונס, וזה צ"ע איזה ביטול יש כאן. הרי הוא צוה למכרו, אי"כ לא הפקירו ואין כאן ביטול. וגם היה דעתו לחזור ולזכות לאחר פסח. ואין זה ביטול כמש"כ הרי"ץ גאות בשם הבה"ג דף פג. שהובא בתשו' הרשב"א ס' ע' ואף שחשב שמכרו, מ"מ אין זה מגרע מחשבתו שיקנה בחזרה מן הגוי. ובשלמא אילו מכרו, לא איכפת לו מה שדעתו לחזור ולקנות. כיון שהוא חמץ של גוי אין דעת לחזור ולקנות עושה שלו אבל כשלא נמכרו, אז דעתו לזכות מבטל הביטול, ומה שהיה אונס. אין זה מפקיע מן הקנס כמבואר בגזל חמץ ועבר עליו הפסח. שנאסר בהנאה.

ה) דעת המתירין אונס גמור

במ"ב ס"ק ט' הביא מתירין לענין מי שלא היה יכול לאסוקי אדעתיה דיש לו חמץ. ונקרא אונס גמור.

ולא זכיתי להבין, הרי הרמב"ן פרק כל שעה (הובא בבה"ל) הביא מדין הגזול חמץ ועבר עליו הפסח. דנאסר בהנאה. שאסור אף באונס. וכתב שם שהקנס הוא לא משום הגזול רק משום הנגזל. דהרי באמת הגזול לא קנסו שיכול לומר הרי שלך לפניך. רק הקנס הוא לנגזל. ואף שהנגזל אונס גמור, מ"מ כך מידת חכמים שקנסו אף באונס גמור. כך מפורש ברמב"ן פרק כל שעה. שגם באונס גמור נאסר. וכ"כ בריטב"א דף לא: ד"ה והשתא דתיקון בסוף בדיבור. ופלא שם על מה שהביא בשם הא"ר שגם גוי גזל. מותר בהנאה. דזה היה שייך לומר אילו הקנס היה משום לתא דגזול אולם ברמב"ן מפורש שהקנס הוא משום לתא דנגזל וא"כ אף שהגזול גוי אסור. ואולי הוא ס"ל דמשום לתא דגזול גזרו. אולם קשה לחלוק על הרמב"ן. וראיתי בפמ"ג ס' תמ"ח בא"א ס"ק ג' ד"ה מ"ש המחבר. שסמך על התורת השלמים באונס גמור. שאינו נאסר והקשה לעצמו מגזל חמץ ועעה"פ

שנאסר. ותירץ דשם אסור משום הגזלן. הנה לא ראה הרמב"ן בפנים דמפורש בדבריו דמשום גזל הוא ואף באונס גמור נאסר. (וע' לקמן ס"ק ס"ק ח' בשם הר"ם חלואה.)

ו) עושה ע"פ הוראת ב"ד נקרא שוגג ולא אונס

גם לאלו שמתירין באונס גמור. במכירה שלנו אינו גוגע לזה. שהרי אין כאן אונס רק שוגג, כי מי שעושה ע"פ הוראת ב"ד ונמצא שטעו אינו נקרא אונס רק שוגג דאיתא בהוריות שכל אחד מביא קרבן חטאת ע' ריש הוריות, ובאונס אינו מביא חטאת. וע"כ שזה לא נקרא כלל אונס.

ז) קושיה על הרמב"ן בגזל חמץ ועעה"פ

יש כאן מקום להעיר על מה שכתב הרמב"ן שגזל חמץ ועבר עליו הפסח נאסר משום הגזל ולא משום הגזלן משום דלדידיה לא קנסו משום שיכול לומר הרי שלך לפניו (כך נראה בכונתו) וא"כ יוצא, שמי שקיבל אחריות על חמצו של גוי, לא נאסר כלל אחר הפסח. דהרי משום הישראל לא קנסו והרי יכול לומר הרי שלך לפניך ומשום הגוי בודאי לא אסרו וא"כ להגך דס"ל דשם בכל זאת קנסו. (ע' מ"ב ס' ת"מ ס"ק ס"ק ה') ע"כ ס"ל דשייך לקנוס את העובר אף שלדידיה אין נפ"מ בקנס. א"כ שוב מגזל חמץ ועעה"פ אין ראייה דמשום גזל קנסו רק אפשר לומר דמשום גזלן. והרמב"ן אולי באמת ס"ל דקבל אחריות על חמץ של גכרי. לא קנסו וכמו שס"ל להריטב"א דף ד' ד"ה הא דקיבל ודף כ"ט. ד"ה הביא אמר. ע"ש כל הלשון בשם הרא"ה.

ח) עוד ראשונים בהוכחות אחרות דאונס וביטל נאסר

ובאמת במהר"ם חלואה דף כ"ט. ד"ה ר"ש כתב שמדין גזל חמץ ועבר עליו הפסח אין ראייה דמשום גזל רק דאפשר לפרש משום גזלן אולם בכל זאת הביא ראייה לענין דאף שביטל קנסו מחנות של גוי ופועלים ישראל (ל"ב:) דקנסינן אף שביטל. ושם לגרסת הר"ח איירי ג"כ שהפועלים היו אנוסים ובכל זאת אסור וגם רש"י לא חלק עליו בנקודה זו. (וראיתי בתש' רע"א ס' כ"ג שדן מעצמו כל השקלא וטריא הזה וכנראה שלא ראה הראשונים.)

ולדינא קשה לחלוק על הראשונים. דהיינו הרמב"ן והר"ם חלואה ואף אם הראייה אינו הולך לכל השיטות מ"מ אין ראייה שחולקים לדינא.

ט) קשה לחלק בין אונס קטן לאונס גדול

וכן עיקר הסברא לחלק בין אונס קטן לאונס גדול צ"ע. דמה שאסרו באונס

אין הטעם משום שבכל זאת פשע קצת. רק משום לא פלוג. וא"כ מאי נפ"מ בין אונס קטן לאונס גדול וזה פשטות הרמב"ם פ"א הל' ד' דכתב שחמץ שעעה"פ אסר בהנאה ואפילו הניחו בשוגג או באונס. ולא חילק בין אונס גדול ואונס קטן. (והרמב"ם ס"ל שישאל שקיבל אחריות מגוי אסור אחר הפסח כמו שמבואר מדבריו פ"א הל' ד') ובאמת זהו פשטות המשנה שחמץ של גוי מותר בהנאה. והרי חמץ של גוי יש כאן אונס גמור לישראל לבערו. כי איך יכול לבער חמץ של גוים. ומשמע שרק משום שהיא של גוי מותר. אבל בישראל בכה"ג היה אסור.

וכ"ש לפי מה שביאר הבה"ל ס' תל"ז ד"ה אסור. שקנס חכמים היתה כדי שאדם יבטל בלב שלם ולא יכון לחזור ולזכות. א"כ בודאי גם באונס גמור קנסו כדי לעזור לאדם לבטל בלב שלם וכמו שביאר בתשו' ח"ס ס' קי"ד סד"ה תשובה. ובאמת שכך הוא פשטות לשון הרמב"ם פ"א הל' ד' ודבר זה קנס הוא מדברי סופרים מפני שעבר על כל יראה ובל ימצא אפילו הניחו בשגגה או באונס כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו בפסח כדי שיהנה בו אחר הפסח. עכ"ל (וכן הוא מסקנא לדינא בתשו' רע"א ס' כ"ג)

סימן ו / דעת הגר"א ובענין אם שייך לחלוק על מה שנהגו

א) בדעת הגר"א על מכירת חמץ

באות סו מה שכתבת בדעת הגר"א הוא משום שקים ליה שהמכירה לא היתה כדן, הנה אם הגר"א חולק על כל היסוד או רק המכירה הנהוגה אין נפ"מ בשבילנו דהמכירה של עכשיו אינו יותר טוב מבזמן הגר"א ולדידיה בודאי אסור רק שחשש לחומרא שחל והצריך להטביל הכלים.

ואעתיק הלשון של מעשה רב ס' קע"ז

אחר פסח אין ליקח מן השוק מה שאופין מקמח של ישראל ומשמרים ויין שרף ושכר של ישראל כי המכירה גרועה ע"כ לא יקנה רק שיהא משל נכרי או הקמח של ישראל אם אינה לתותה וי"ש ושכר של ישראל לא ישתה עד שיעשה מחדש

שאילתות אות ל"א (מתלמידו הגר"ח מוולוז'ין) אמר רבינו יש לנו מסורת שתשובה דאורייתא היא חרטה ועזיבת החטא וחז"ל החמירו בצום ובכי

ומספד ושאי"ד, עכשיו מקיימים צום ובכי ומספד אבל עזיבת החטא אינן מקיימין וכן חמץ מדאורייתא בביטול בעלמא מגי רק שיהא הביטול בלב שלם רק שחכז"ל הצריכו בדיקה ושריפה ומכירה אבל עכשיו מקיימין בדיקה ושריפה ומכירה בערמה והביטול אינו כראוי.

(ב) בענין לימוד זכות

באות טז. בענין לימוד זכות שכתבת שיש מצוה גדולה ללמד זכות, הנה המכירה היום הוא בין כך רק לימוד זכות, והרבה טרחו בזה ופקפקו בזה. והיינו אפילו לפי דעת הב"י אינו דומה למה שנעשה עכשיו כי האחרונים ז"ל שפקפקו הרבה לא ידעו מדברי רב עמרם גאון, כי הובא דבריו בשולחן מלכים רק בדור האחרון. ובכל זאת פיקפקו. והיודעים האמת יודעים את זה וגם מפרסמים ברבים שאין למכור חמץ גמור מפני שידועים חולשות המכירה. אולם תראה מכאן עד סוף הקונטרס שאפילו לימוד זכות אין כאן. רק אנו כתבנו שמעיקרא דדינא יש קושיה גדולה. ואף את"ל שיש שמכשירין, היו הרבה כנגדם שאסרו. וכ"ש לאחר כל השנויים שנעשו לגרוע אעכו"כ. וזה פשוט שאף אם ת"ל שיש חולקים על רב עמרם גאון. סגי לן הפסק שיצא מבית דינו של רב עמרם גאון לאצטרופי לאיסור לכל הנך בעיות שיש במכירה שלנו אף לדעת הב"י. ובפרט שיש לומר שאלו שחלקו על רב עמרם (האוי"ז, תשו' אשכנזית, הטור, הרי" מפלייזא) יתכן לומר עליהם שלא ראו הפסק שיצא מבית דינו של רב עמרם גאון ואילו ראו הפסק לא היו חולקים.

(ג) שני גרדיים משער האשפה

ובמקום להביא המשנה פ"ט דנגעים חכם גדול אתה שקימת דברי חכמים. אפשר להביא המשנה בעדיות פ"א משנה ג'. הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלין המקוה אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו. שמאי אומר תשעה קבין. וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שלושת לוגין מים פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם. ע"כ משנה.

ואפשר לומר שרב עמרם גאון ורב יוסף גאון כלפי הראשונים וכ"ש כלפי האחרונים הם כמו שמעיה ואבטליון כלפי הלל ושמאי. ואנו לא צריכים להגיע לדרגא של שני גרדיים ששם היו חכמים צריכים להאמין להם ולנו א"צ להאמין

רק אפשר לבדוק כל דבר מה שכתוב כי כל הספרים מצוין בדור הזה. והחיבור הזה הוא רק מראה מקום הוא לו (וע' לקמן ס' ז' ס"ק ד' מקור נאמן של ר"ע גאון) וע"ע לקמן בחלק ה' ס' ב' באריכות בענין לימוד זכות

סימן ז / מקור מדויק וגדלות התשובה של ר"ע גאון

קצת בענין גדלות תורתו של רב עמרם גאון בעיני הראשונים. באופן כללי, ובפרט בתשובה זו

א) גדלות תשובה זו של ר"ע בעיני הראשונים

בעיטור הל' פסח, דף קכ"ה שהביא דברי הרי"ף ורב אחא משבחה. ור"ש קיירא. (הוא הבה"ג לדעת בעל העיטור) דחמץ של גוי מותר אחר הפסח אפילו באכילה. וכך הביא בשם הרי"ף גאות והוא האריך לחלוק עליהם עד שכתב (דף קכ"ה טור ב') דמותר בהנאה ולא באכילה שבאכילה אסור בין דישראל ובין דגוי. וכתב זה כמה פעמים אחר שדחה הראיות של המתירין. חזר וכתב שחמץ של גוי אסור באכילה לאחר הפסח ושוב כתב דברים אחרים.

ושוב (בדף קכ"ו ב') כתב וז"ל ואין אני כדאי לחלוק על הגאונים שהתירו חמץ של איי שעבר עליו הפסח אפילו באכילה והדין הוא (פ' ומן הדין הוא ע' לקמן שמשנתם ג"כ לשון והדין, והטור ס' תמ"ח הביא דברי העיטור בלשון ומן הדין. אלמא דתירגום של והדין היינו ומן הדין) דשדרו ממתיבתא דרב עמרם במתא מחסיא חמץ של איי שעבר עליו הפסח מותר באכילה מקמי טעמא (צ"ל מכמה טעמי) ע"ש. ורק הוא דחה ג"כ הראיות של רב עמרם, ומ"מ משמע שלהלכה נכנע בפני רב עמרם. אף שלא היה נכנע בפני רב אחא משבחה בעל השאלות והרי"ף והבה"ג. ורי"ף גאות. עד דשמע ליה לרב עמרם. ורק בסוף כתב שיש מקום להחמיר בזמנו משום חשש קילקול ע"ש.

הט"ז (ס' תמ"ח ס"ק א') נחקשה איך ס"ל להעיטור שהובא בטור ס' תמ"ח, דחמץ של גוי שעטה"פ אסור באכילה ומוססה לתרצו והחזק יעקב כתב שהעיטור לא אסר מדינא רק משום קילקול בזמנו כמו שכתב בטור ושניהם לא ראו העיטור בפנים, דאה"נ דהיה ס"ל דאסור מדינא ויש לו פילפול ארוך מאוד לתרץ כל הקושיות ואחר שנכנע בפני ר"ע גאון אסר רק משום חשש קילקול בזמנו. וכך מתורץ דברי הטור בשם העיטור שלא יסתור דישא לסיפא).

(ב) גדלות התשובה כשנכתב בחודש דכלה

ולכאורה רואין מזה שרוב עמרם גאון היה יותר מקובל בפסקיו מרב אחאי גאון והבה"ג, ויותר נראה שתשובה זו היתה נלמדת בתוך החודש דכלה חודש אדר ונלמד בצוותא עם רוב גדולי הדור והמון תלמידים כמבואר בתשו' עצמה ע' לקמן (ע' ב"ב קנ"ז: רשב"ם ד"ה מהדורה, ברכות יז:) וזה יסוד של גדול במנין המוזכר בע"ז ז. וע' תגחומא פ' גח ס' ג' וז"ל ואף הקב"ה כרת ברית עם ישראל שלא תשתכח תורה שבעל פה מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש וגו' ולא כתיב ממך אלא מפיך ומפי זרעך ומפי זרעך, ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריה והלכה לאמיתה ומביאים ראייה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה שנא' שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום וכו' חולי וגחי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב שאף על פי שאדם גולה בשדה שכינתי לא זה ממך וכו' ע"ש. העתקתי כולו בסוף חלק ה', ומנהג זה היה קיים עד זמן של רב שרירא גאון. ע' בתולדות ר' שרירא גאון עמוד 4, וזה לשון ספר העיתים עמוד

247

איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר אפילו במסכתא כלה וכו' ואות דמפרשי דלחומרא קאמר כלומר בכל מקום בתלמוד ואפילו במסכתא דכלה ששם מקובצים כל החכמים ומי שנשאל באותו עת ומשיב בפני כולם ודאי אינו משיב אלא מרוב חכמה שבו ועל פי ההלכה ומי שיש בו חכמה כל כך שידע להשיב באותו עת ודאי ראוי למנותו פרנס וכו'. ופירוש כלה שהיו מתקבצים כל החכמים פעמים בשנה באדר ובאלול ועוסקים בתנויי ומסלסלין בחכמה הישיבה כולה וכן שמענו כי רגילין רבנן למעבד עד השתא ואפילו בימי רבותינו הגאונים ע"ש.

ושתי ישיבות היינו סורא ופומבדיתא וסורא היא אותו ישיבה של מתא מחסיא ע' באגרת רב שרירא גאון

וישיבת כלה נותן כח גדול שזה ענין גדול בחכמה ומנין. ומנין היינו הרבה תלמידים או רוב תלמידיו אומרים כמותו (ע' חו"מ ס' כ"ה בסמ"ע ס"ק י"ח).

ג) ראייה על מקור גאמן של תשובה זו

ודייקתי שהתשו' הנ"ל שהובא בעיטור בשם רב עמרם. שהעטור נכנע מפניה, היא היא התשובה גופא. שבו כתוב רב עמרם דרגיל אסור. דמתחילה באותו תשו' (באוצר הגאונים ס' מח'. GEONICA (גאויקא) עמוד 338) הביא דמותר לחזור וליקח ורק במאורע. ושוב ממשיך באותו תשו' דחשעעה"פ מותר באכילה עם כל הראיות. והעיטור הביא רק סוף התשובה עם כל הראיות, שהביא רק מה שנחזק בשביל ויכוח שלו. ובאותו סיגנון ממש עד הסוף הובא בעיטור וכן בגאויקא. רק שפעם חסר כאן כמה מילים ופעם חסר כאן כמה מילים. (ע' באוצר הגאונים הנ"ל שהעמיד שני הנוסחאות זה מול זה).

ד) נוסח המקורי של התשובה עם התאריך המדויק וריבוי ת"ח שהיו שם

וז"ל GEONICA עמוד 326

אטיאן (=הובא לנו) באדר דשנת קס"ט (היינו לשטרות והכונה אלף קס"ט שהוא תרי"ח ליצירה, וליצירה צריך להוסיף ג"א תמ"ט שנים ע' רמב"ם הל' שמיטה פרק י', והוא 858 למספרם) כד איתני הגזל עצים (ב"ק פרק ט') ובא לו כהן. (יומא פרק ד')

עמרם בר ששנא ראש מתיבתא דמתא מחסיא לרבנ' מאיר בריה דרבנא יוסף יקר ונכבד עלינו ועל ישיבה כלה: (צ"ל ישיבה כולה או ישיבת כלה) שלום רב ורחמנות מן השמים יהיה עליך ועל זרעך ועל כל חכמים ותלמידים ואחינו ישראל השרוים שם: שא שלום ממנו ומן מדרב (=מר רב) צמח אב ב"ד ומן אלופים ומן חכמי ישיבה ובני ישיבה כולם שכולנו שואלים בשלומך ובשלום חכמ' ותלמ' ושאר אחינו הדורים שם ומקוים ומחכים לשמוע שלומכם וכשהגיע לפנינו שאלות ששאלת ממנו ששנו ושמתנו בהם הרבי (=הרבה) ונתננו הודאה ושבח לפני המקום שאף על פי שגרמו עונות וכו' ולענין שאלות ששאלת צוינו ופירשו לך כמשהראונו מן השמים:

הא דאמור רבנן וכו' ויש שם ט' הכל חמישים ואחד תשובות. הרבה תשובות בהל' ציצית ובהל' שבת והל' כחל והל' חמץ ומצה. ובעמוד 338, תשובה XXIV (24) כתב ז"ל וישראל שמכר חמצו לגוי או שנתנו לו במתנה גמורה אם משך גוי אותו ואין שם הערמה ואינו רגיל לעשות כן בשאר שנים אילא (מורע) [מאורע גאון מזרח ומערב ס' ק"י] הוא מותר לישראל לחזור וליקח ממנו אחר הפסח מן הגוי מאי טעמי כיון דקנייה גוי ומשכיה קם ליה ברשותיה וקימ' לן חמץ שלגכרי אחר פסח מותר באכילה [מכמה טעמי חדא עיטור, ושם

הגרסא סקמי וצ"ל סכמה [דתנן חמץ שלנכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ואמרינן מנו השתא מתנית' (או) [אי] ר' יהודה חמץ סתמא קאמ' ואפילו דגוי וא]מרינן בסופא (כט.) ובדין הוא דאיבעי ליה מיתנא מותר באכיל' ואידי דתנא רישה אסור בהנאה תנא דנוכרי מותר בהנאה: אלמא חמץ דנוכרי אחר הפסח מותר באכילה ותנו רבנן (לא:) חנות שלגוים ומלוי שלגוים ופועלי ישר' נכנסים ויוצאים שם חמץ שנמצא שם אחר הפסח מותר באכילה ואין צריך לומר בהנאה (ותוב) [ותו עיטור] קאמ' (ל.) אמ' רבא הילכת' חמץ בזמנו וכו' [שלא בזמנו בין במינו ובין שלא במינו מותר כר"ש עיטור] והאיי מותר דקאמ' הכא בין באכילה בין בהנאה: ואף מדרב נחמן מותר באכילה דאמ' רבא כי (הונן) [הוינא] בירב נחמן [כד] נפק' שבע' עיטור] יומא דפסחא (וכו') [אמר לן פוקו ואייתו לן חמירא דבני חילא עיטור] שמעינן מכל הלין טעמי דחמץ דנוכרי אחר פסח מותר (בהנאה) [באכילה עיטור] עכ"ל.

המשך של תשובות אלו בעמוד 340 תשובה XXIX(29) וששאלתם מהו לאפות פורני וכו' אבל אתם כלל זה יהיה בידכם כל שמסיקין תחתיו או עליו ואח"כ מדביקים את הפת אין בא לידי חימוץ ומותר וכו' הובא בטור ס' תס"א בשם רב עמרם. (הטור כנראה לקחו מן הרי"ץ גאון דף פז. שהביא שם תש' רב ושרונאי גאון ואח"כ רב עמרם גאון).

ה) עוד הרבה מקורות על אמיתות חבל התשובות שנכתבו באותו איגרת

בתוך תשובות אלו שכתבו ג"כ בהל' ציצית כתב העיטור (דף ס"ח. טור א') והכי מסתבר דקתני לולב אין לו שיעור והתם אין לו שיעור לא באורך ולא במנין וכ"כ ר' עמרם בר' ששנא ריש מתיבתא דמתא מחסיא בתשו' ב"ד ואלופין וחכמי ישיבה שלפנינו בישיבה של אדר שנת אלף קס"ט לשטרות וכו' (בגיאוניקא עמוד 333 תשו' XI(11))

, וכן כתב שם (דף מט:) ור"ע ריש מתיבתא בתשובותיו כ"כ. וכך היה גודל לאחר קשר התחתון (נמצא בגאוניקא תשו' III(3) עמוד 331).

ובעיטור (דף ע"ב טור א') ובתשובת רב עמרם ריש מתיבתא דמתא מחסיא שנכתבו בפני אבות ב"ד וחכמי ישיבה אמר רחבה אמר ר"י חוטי צמר פוטרין בשל פשטן. וכו' (נמצא בגאוניקא עמוד 335 תשו' XVIII(18)).

ובעיטור דף ס"ז טור ד' ורבי עמרם בר' שישנא (צ"ל ששנא) בתשובותיו פירש תגר דייק טובא ולא זבין בגאוניקא תש' XV(15) עמוד 334.

ושם בעיטור (דף עד טור ד') דאית ביה ג' על ג' יש עליה תורת בגד וכו' וכן ס' רב עמרם ריש מתיבתא (גיאניקא עמוד 334 תש' XIV (14)).

עיטור דף ס"ח טור ד' ורב עמרם בר' ששנא פירש בתשו' מן הקוצים וכו' (בגאניקא עמוד 331 תש' IV (4)).

התש' בענין לב שנקרע גאניקא עמוד 337 תש' XXII (22) נמצאת בתש' הגאונים הלכות פסוקות ס' מ"ד בשם רב עמרם.

תשובה XXIII (23) נמצא בהלכות פסוקות ס' פ"ז בשם רב עמרם.

תשובה II (2) (עמודים 328-329) הובא חלקה בעיטור דף ע"ז וז"ל ורב עמרם סדר המשנה אפקודו מהלכתא.

תש' XXXV (35) נמצאת בהלכות פסוקות ס' קפ"ח בשם רב עמרם

וכל הל' ציצת הובאו בהלכות פסוקות ס' ע' בקיצור בשם רב עמרם (חוץ מן הקטע האחרון בענין ס"ר לא כתוב ברב עמרם וכנראה שלקחו מן העיטור דף ע"ה טור ד' ששם כתוב נוסח כזה וע' מה שכתב המגיה של הגאניקא באנגלית.

ובתש' (24) הג"ל כשהביא הברייתא דף ל"א: הביא כגרסת רש"י ורב הא"י גאון ולא כהר"ח וע' ברי"ף גאות דף פ"ג שהביא שרב עמרם כרב הא"י.

ו) כללי הפסק במחלוקת הגאונים עם הראשונים

וע' לשון הרא"ש ב"ק פ"ט ס' כ"ג וז"ל וראיתי בשאלות דרב אחאי ב"פ ויקרא שפסק גם הוא כשמואל ואע"פ שדבריהם תמוהין אין לחלוק עליהם עכ"ל הובא בטור חור"מ ס' קכ"א. וראינו שהרא"ש והטור אינן חולקים כ"כ מהר על השאלות רק בראיות חזקות מאוד ומה שנכנס רק בגדר "דבריו תמוהין" אין עדיין סיבה לחלוק א"כ כ"ש על בית דינו של רב עמרם גאון שיש לו עוד יותר משקל כג"ל ואפילו אילו היו דבריהם תמוהין וכ"ש שדבריהם אינן תמוהין כלל אדרבה הכל מורה על זה והוא מילתא דמסתברא א"כ בודאי ובודאי מי שהיה רואה אותו היה מודה (מה שכתבנו בשם הרא"ש איך שהעריך השאלות, כמדומני שהנהגה כזו אינו מוסכם בין הראשונים שיש שאין הולכים עד כדי כך) שהם ס"ל שבזמן שדבריהם תמוהין חולקים אבל בזמן שאין דבריהם תמוהין אין חולקים. וכ"ש בשמובנים היטב) וע' לשון מהר"ם חלואה דף ל': סד"ה ורבינו האי ומליח וגבינה אע"פ שאין בהם חמץ ודאי הדבר יצא מפי הגאונים ואסרוהו כל שלא נעשה בכלים כשרים ובשמירה ואין לזוז מדבריהם שכל דבריהם דברי קבלה

עכ"ל. (ע' ביד מלאכי בכללי הבה"ג שח"ו לומר שאין רשות לראשונים לחלוק על הגאונים אלא הכונה שרק בראיות חזקות חולקים ואם לאו אמרינן שכל דבריהם דברי קבלה).

(ע"ע בדברי הרא"ש פ"ד דר"ה ס' י"ד (עמוד מ' טור ב') בשם הרמב"ן ומה שחולק עליו וז"ל הרמב"ן שם יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי ובישיבתן על כסא של רב אשי הן יושבים ובבה"כ שלו היו מתפללין עכ"ל. (כונתו על רב גטרונאי גאון ורב עמרם גאון שהוזכרו שם ששניהם היו במתא מחסיא כמו רב אשי) והרא"ש שחולק משום שיש לו ראיות כנגד זה ובעצם המחלוקת שם בענין תשע ברכות בר"ה איך נתגללו הדברים ע' בדורות הראשונים מהג' ר' יצחק אייזיק הלוי כרך ח' פרק ל"ו)

וע' ביד מלאכי בכללי שאר ראשונים אות כ"ה דהאור זרוע כלפי השאילתות הוא כב"ש במקום ב"ה שאינו משנה ולא חיישינן ליה כלל וא"כ כ"ש כלפי רב עמרם גאון ובית דינו (אף כנראה שרב עמרם גאון היה יותר מאוחר מרב אחא. שרב אחא היה בשנת תק"ז לאלף החמישי ובה"ג באותו תקופה ורב עמרם בשנת תרי"ח, ק"מ שנים לפני רב האי גאון)

וז"ל ספר הליכות עולם ממרן הב"י בכללי הגמרא (דף ס"ו טור א') כשדברי הגאונים הקדמונים כתובים על ספר ידוע ומפורסם והאחרונים (כונתו כאן מה שאנו קוראים "ראשונים" שהם אחרונים כלפי הגאונים) חולקים עליו הלכה כבתראי אבל כשתמצא כתוב אחד ולא עלה זכרנו על ספר מפורסם ונמצא אחרון חולק עליו אין לילך אחר האחרון דאפשר דלא שמיע ליה ואי הוה שמיע ליה הדר ביה. מהרי"ק שורש צ"ד (שם נמצא בקרוב לתחילת התשובה אחר וזהו כתב השלישי) הובא ברמ"א חו"מ ס' כ"ה סע' ב' בסוף והמקור הוא ברא"ש ברכות פ"ג ס' ל"ה וכמש"כ בביאור הגר"א שם בגמ' שבת ס"א דילמא ר' יוחנן הא מתניתא לא הוה שמיע ליה ואי הוה שמיע ליה הוה הדר ביה. (הובא ג"כ בש"ך יו"ד ס"ס רמ"ד בהנהגת איסור והתר אות ה'.

ואף שלשון הרמ"א "אין צריך לפסוק כדברי האחרונים", לא תדייק שאם רוצה יכול לפסוק כדברי האחרונים. אלא כונתו שכיון שא"צ לפסוק כהאחרונים. ממילא הלכה כהראשונים. וכן הוא במקור הדברים ברא"ש פ"ג דברכות. וכן הוא בב"י הג"ל ובמהר"ם אלשיך שהובא בש"ך חו"מ ס' כ"ה ס"ק ס"ו.

ועוד דהרי במקום שאין הלכתא כבתרא הלכה כמי שגדול בחכמה ומנין (ע"ז ז.) הובא ברמ"א שם ובסמ"ע ס"ק י"ח ור"ע היה גאון וגם גדול במנין כמו שתראה

ריבוי התלמידים שהיו שם, ומה שכתב שם הרמ"א דבשעת הדחק וגם יש הפסד מרובה אפשר לסמוך על המקילים זה רק כשלא אתמר הלכתא, ע' גדה ט. הובא בחז"א שביעית ס' כ"ג וכתב שם דדבר שנפסק בש"ע הוה אתמר הלכתא, וכ"ש כאן שלא היה כלל מחלוקת בדור של ר"ע ורק אח"כ אלו שלא ידעו הפסק כתבו אחרת ואילו ידעו תלינן דלא היו אומרים (בפרט שאין להם שום ראיה ע' לקמן ס"ק ז') א"כ אין כאן כלל מחלוקת ולא שייך כלל לומר על זה בדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק.

ושם בש"ך ג"כ כתב ומ"מ אין לחלוק על הגאונים הקדמונים ומקודם הרי"ף כבר פסקו דורות הגאונים. עכ"ל וכונתו שאף שהראשונים יכולים לחלוק על הגאונים. וכן מן האחרונים (היינו מהרי"ק ודעימיה) יש מקום עוד לחלוק על הראשונים רק שאז צריך להתישב בדבר והמורה אין מחויב לפסוק כבתראי רק תלוי לפי אומד הדעת, אולם האחרונים אינן יכולים לחלוק על הגאונים הקדמונים (היינו עד רב האי גאון). ורב עמרם גאון הוא מן הגאונים הקדמונים. וא"כ תראה שפשוט שהגאונים נקראו גדר גדול בחכמה כלפי הראשונים וכ"ש ישיבה דכלה שהוא ג"כ גדר גדול במנין

ועכ"פ יוצא מכל זה שאם הראשונים (מה שאנו קורים ראשונים) חולקים על הגאונים, אם היה ספר מפורסם תלינן דראו דברי הגאון והלכה כבתראי ואם לא היה ספר מפורסם תלינן דלא ראו אותו והלכה כהגאונים. וע' בה"ל ס' ש"ל (עמוד 342 לפני שמתרחב) וז"ל וחפשתי עוד ומצאתי ראייה לדברינו מראשון לראשונים והוא רב אחאי גאון אשר בודאי אם ראה הראב"ד דבריו אפשר ג"כ שהיה מבטל דעתו מלפניו עכ"ל.

ואם המ"ב כותב שהראב"ד אילו ראה רב אחאי גאון היה נכנע. א"כ כ"ש על רב עמרם גאון שייך זה לומר אילו ראו הראשונים רב עמרם גאון ורב צמח אב"ד, הנך מרגן ורבנן חבורתא קדישתא די בבבל רישי כלה ורישי מתיבתא ודיני די בבא וכל תלמידיהון, היו נכנעים. (ואף שהראשונים יש להם כח לחלוק על הגאונים אם יש ראיות חזקות ואף על תשובות אלו)

ומיהו דעת החז"א בכלאים ס' א' ס"ק א' שעל השאלות ובה"ג לא אמרינן כ"כ בקלות שהראשונים לא ראו אותו. ונראה משום שספריהם נתפשטו מאוד אצל הראשונים כמו הרי"ף והרא"ש והרי"ז והרשב"א והרמב"ן ועוד הרבה שמביאים הרבה פעמים דבריהם, ומחשיב החז"א כגדר ספר ידוע דהלכתא כבתראי (וק"ק על המ"ב דהראב"ד ודאי ראה השאלות ע' ספר "כתוב שם" של הראב"ד סנהדרין פ"ח בסוגיה דיהרג ואל יעבור). אולם תשובות אלו של ר"ע

גאון לא נתפשטה בין הראשונים חוץ מן העיטור שהביא חלקים מהם כג"ל וכן הרי"ץ גאות היה לו והביא קצת מהם ומכוחו הובא אח"כ בטור ס' תס"א (כך נראה מדבריו שהעתיק דברי רב נטורנאי ותיכף ר"ע כמו שכתוב ברי"ץ גאות) וכן הראשונים שנתגלו בזמן האחרון כמו מהר"ם חלואה ואהל מועד ומאירי והריטב"א על פסחים שג"כ לא נתגלה הרבה זמן, היה להם התשובה עצמה או רק ממי שהביא דבריו, אבל אצל הראשונים המפורסמים כמו הרי"ף והרא"ש והרשב"א והרמב"ן והטור לא מביאים מתשובות אלו כלל.

ומכל זה תראה שלא היה תשובות אלו מן המפורסמים כמו הבה"ג והשאלות. וכן משמע מלשון הרמ"א שם שכתב וז"ל כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים וכו' אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר וכו' עכ"ל משמע שסתם תשובה לא תלינן שהוא מפורסם, עד דנכתב בספר דהיינו שכורכים הרבה תשובות יחד ומפיעים אותם ללמד לכלל ישראל כמו תשובת הרשב"א וכו'. אבל סתם תשובה שנכתב לשואל לא תלינן שיהא מפורסם. אף שיש שהעתיקו תשובה זו.

וע' במאירי בהקדמה על אבות בד"ה רבינו חננאל, שמבאר הענין משום שהיו הגאונים ליבם פתוח כאולם וידעו הכל בע"פ ולא הוצרכו לכתוב ורק אם אחד שלח שאלה השיבו תשובה אבל לא בתורת ספר.

והעיקר שלא מצאנו לאף אחד מן הראשונים שיכתוב כעין לשון כתב ר"ע גאון וכו' ולא נראו דבריו.

(וע"ע בלשון שו"ע הרב סוף הל' פסח בהל' מכירת חמץ וז"ל גודע בשערים המצוין בהלכה אשר הרבה מספרים הראשונים ז"ל לא יצא לאור הדפוס בימי האחרונים ז"ל הט"ז והמ"א והנמשכים אחריהם עד עתה קרוב לדורותינו אלו, כנראה בעליל מספר שיטה מקובצת על כמה מסכתות וכיוצא בו ולזאת ודאי שאין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצא בדברי האחרונים ז"ל ובפרט באיסור תורה חמור כחמץ שהחמירה בו תורה בב"י וב"י ומי שעולה על דעתו שמכירת חמץ הוא מדברי סופרים לפי המנהג שהכל מבטלין החמץ וכו' שגגה היא בידו ע"ש, וא"כ כ"ש היום שנתגלו הגאונים ז"ל, ששוב אין עוד לסמוך על מה שנהוג.)

ז) החולקים לא מביאים שום ראיה לדבריהם

ועוד, אלו הראשונים החולקים לא מביאים שום ראיה לדבריהם ובדברי ר"ע כתבנו בס' א' מספיק אפשרות לראייה שלו. ע' חו"מ בפ"ת ס' כ"ה ס"ק ח' שאף

במקום דאמרינן הלכתא כבתראי, הוא רק כשהבתרא מברר דבריו בראיות צודקות אבל כשהבתרא כותב דעתו בסתם בלי שום ראייה שלא כדעת הפוסק הקודם לו, מאי אולמיה דאחרון מראשון וכ"כ בתשו' הרשב"א ח"ב תולדות אדם ס' שכ"ב שאין לדחות דברי הראשונים בלי ראיה, וכ"ש כאן שהקמא יש לו ראיות והבתרא אין לו.

ועוד יש להוסיף קצת דנראה שדעת הב"י מסברה כמו רב עמרם גאון ע' מה שכתבנו ס' ג' ס"ק י"ז שדעת הב"י שקביעות נקרא אין לך הערמה גדול מזו. רק בגלל הטור שהתיר בקביעות, דחק בדברי הבה"ג שכוונתו על תנאי מפורש אבל שקביעות נקרא הערמה. כמו שס"ל הב"י מסברה פשוטה.

וע' בחז"א שם שכתב וז"ל (ויד' ס' ק"נ ס"ק ח' ד"ה אם) אם כי אין אנו נגשים להכריע בין הראשונים בהכרעה שיכלית מוחלטת, מ"מ מתלווה תמיד בהכרעה עיון שכלי והרבה פעמים מכריע מרן ז"ל (כוונתו על הב"י) כאחת הדעות מפני שדבריהם מחוורים ביותר ומתישבות כל הקושיות עכ"ל החז"א. והרי לא עלה על דעת הב"י לחלוק על הבה"ג שכתב שהערמה אסורה. רק כל הגידון מה נכנס בגדר הערמה וכיון שס"ל מסברה שקביעות הוה הערמה, רק שמצא ראשונים היפוך זה ואין דרך הב"י לחלוק על הראשונים בסברה. דחק לפרש ענין הערמה שהוא תנאי, אבל אילו מצא ראשונים שקביעות אסור היה סברתו מכריע כמותם וכ"ש מדברי הגאונים. ואף שאין טענה זו מבוססת. מ"מ עוזר לכל הנ"ל. א"כ אנו מה נענה בתריה והאם אין ראוי ליכנע לפני רב עמרם גאון. אפילו לא היו מבינים דבריו. וכ"ש שדבריו מובנים ואין שום קושיה וזה הפשטות בתוספתא והרבה ראשונים שראו אותו מביאים דבריו בלי לפקפק כלל יש בשמו ויש בלי להזכיר שמו, הלא המה הריטב"א ריש כל שעה והמהר"ם חלאוה דף ל' והמאירי דף ו., והאהל מעד דף צ"ב והנמוקי יוסף דף ו'.

ח) אם המ"ב ראה רב עמרם

הערוני שהמ"ב הביא לפעמים מחדושי הריטב"א ע' ס' תל"ו בה"ל ד"ה ולא יברך שה"צ ס"ק ט', וכן הביא הרבה פעמים מהר"ם חלאוה, וזה לא הביא, אלמא דס"ל שאין הלכה כמותו, אולם נראה דאין לדייק מזה שס"ל שאין הלכה כמותו דאין לנו ראייה שראה הספרים הללו על הסדר, וכך משמע שאילו ראה היה מביא דבריהם עכ"פ להעיר, ואם נכריע בכל זאת שראה את זה. אפשר לומר כיון שהדבר נוגע לחלוק על הטור וב"י ומנהגם של כלל ישראל אז צריך יותר בירור בשורש הדברים. והרי הריטב"א לא כתב כלל בשם אמרו, ומהר"ם חלאוה כתב סתם רב עמרם ולא כתב גאון ואפשר להבין מדבריו שזה אחד מן הראשונים

ששמו רב עמרם וכל ספר מהר"ם חלוא נגלה רק מחדש אז ואינו ידוע כ"כ על מי מתכוון כשהביא דבר של גדול וזה לא מספיק לעשות מהפכה, וע' בחז"א או"ח ס' ס"ז ס"ק י"ב שאין לסמוך כ"כ על ספרים חדשים שאולי יש טעות שם (וע' באגרות החז"א ח"ב ס' כ"ג וכן תשובות וכתבים בעניני זרעים ס' כ"ג אות י"ב ממרן החז"א) ורק כשיש בידור גמור אפשר לסמוך כמו שכתב או"ח ס' ל"ט ס"ק ו' וכן הובא בשמו בהקדמה של שער המים להרשב"א מהרב אברהם ריסנר שאם רואים הרבה מקומות שמביאים דברי הספר ההוא אפשר לסמוך עליו ולא היה.. היה כח ובידור מספיק במקור הדברים בכללות לעשות שינוי בכלל ישראל כי לזה צריך יותר ספרים ודברים יותר מבוססים, והוא השתמש באותן ספרים בעיקר לצרפו בתוך הכרעה בין האחרונים ז"ל, ואינו דומה למה שזכינו היום להביא הדברים מן המקור ממש, ובידורים הרבה על אמיתיות תשובות אלו, וגם ראינו שלא היה פסק פרטי של רב עמרם רק הסכמת בית דינו ברוב עם.

(ט) ביאור על הגאונים שכל דבריהם דברי קבלה.

מה שכתבנו שעל הגאונים נאמר שכל דבריהם דברי קבלה היינו שהגאונים קיבלו מרבנן סבוראי שקיבלו מן האמוראים. וזה כל זמן שאין הראשונים מביאים ראיות נגדם, והכוונה בזה שסתמא מחזקינן שקיבלו כל דבריהם מרבנות שאף שלא נכתב דברי הקודמין על הספר מ"מ היו אז רגילים למסור הדבר בעל פה כמו שכתב המאירי בהקדמה לאבות והיו מצמצמים מאוד הכתיבה, ורק אם הראשונים מביאים ראיה נגדם תלינן שדין זה לא נמסר בקבלה רק אמרו מסברת עצמן, ובזמן הראשונים נתמעטו הלבבות מצרת הגלות, משום שכל זמן תקופת הגאונים היה עיקר מקום התורה בישיבות בבל ולא זזו משם ואח"כ נתבטלו הישיבות ונתפזרו הגדולים לערי אירופה וצפון אפריקא ונפסק הקבלה שבע"פ ונשמר ע"פ רוב רק מה שכתוב על הספר חוץ אם אמרו מפורש שדבר זה קיבלו איש מפי איש כעין שכתב הרמב"ם בפה"מ פ"א דעידיות משנה ג', ואז כשראו הראשונים שא"א למסור בע"פ הדברים התחילו לכתוב ספרים הרבה ע' מאירי שם. וזה הטעם שיש לנו הרבה יותר חיבורים מן הראשונים ממה שיש לנו מן הגאונים. אף שהגאונים היו יותר גדולים מן הראשונים.

(י) אם יש כלל כזה שאין אחר הבי' כלום

וכן הערונני שיש מן האחרונים ז"ל שכתבו שאין לאחר דברי הבי' והרמ"א כלום, (שו"ת אבני גזר או"ח ס' ד' ס"ק כב, אה"ע ח"ב ס' ר"ז אות ל"ח, שו"ת כפי אהרן ח"א ס' י"ג) אולם לא ראינו כן באחרונים ז"ל המקובלים כמו הש"ך ומ"א וכיו"ב שרגילים לחלוק על הבי' וכ"ש מכת הגאונים וע' בחז"א יו"ד ס' ק"ג ס"ק י'

ד"ה ומה, שרגילים לפסוק כדעת הש"ך והגר"א והפר"ח כנגד הב"י וכן לפעמים כהנ"ב. וכ"ש כאן שהב"י כתב רק בלשון "אפשר" ובודאי לא היה דעת הב"י לחלוק על הגאונים רק שלא ראה אותם. ובטוחני שאלו האחרונים גופא פוסקים לפעמים שלא כדעת הב"י והרמ"א כי דרך כלל כללים אלו אינם מוחלטים, והרי כתבו הראשונים כמה פעמים שאין לחלוק על הבה"ג שכל דבריו דברי קבלה ובכל זאת לפעמים בראיות חזקות חולקים ע' בחז"א יו"ד בכללי הוראה, רק כותבים זה לחשיבות הענין שאין לחלוק בקלות על הגאונים, ובדרך זה צריך להבין הכללים.. שנאמרו על הב"י שכתבו זה לחשיבות הב"י שאין לנו כח לחלוק בקלות.

ועוד אם סוברים כהב"י אז מכירה שלנו ממילא בטלה ע' לקמן ס' ח' איך שהוסיפו להקל הרבה אחר הב"י, וכ"כ באב"ג באו"ח שם, שהבו דלא להוסיף עלה. וכאן הוסיפו הרבה עלה. והלואי שבמכירה זו היינו עושים כהב"י. וע' בס' ח' ס"ק ד' וי"ב וכ"א שגם לביאור הב"י ובלבד שלא יערים שלא יעשה תנאי. אינן מקיימים היום שהמצב הוא כאילו התנו.

יא) בעינן סימנים מן השמים על איזה פסק ותורה לאו בשמים היא

ועוד ראיתי טוענים שיש סימן מן השמים שהמכירה חל מכח שכל הגדולים עשו וכתוב א-לקים ניצב בעדת קל. וכן כותבים זה על הב"י שרוח ה' ניססה בו וסומכין עליו אף במקום שאין דבריו מובנים (ספר קרית מלך רב (על הרמב"ם) בחלק שו"ת ס' ז') וכיון שבשמים הסכימו אתו ע"כ שכך ההלכה.

אולם אם היינו סומכין על סימן מן השמים אז יש ג"כ סימן אחר שהרי בב"ד של רב עמרם גאון ג"כ שיך הפסוק הנ"ל והוא היה רבן של כל ישראל בדורו בפרט שגפסק בתוך אסיפה של גדולי עולם אשר היו בקיאים בכל חדרי תורה וגם היו להם קבלות מרבנן סבוראי שקיבלו מן האמוראים והיו רק שג"ח שנים לאחר סוף הוראה, (לגרסת אגרת רב שרירה גאון ומאירי הקדמה לאבות דסוף הוראה היה תתי"א לשטרות ויש גורסים תשפ"ו לשטרות ע"פ קבלת הראב"ד) ובודאי שהיה שורה השכינה שם וכן כתב בריש חבל התשובות שם וז"ל ולענין שאלות ששאלת צוינו ופירשו לך כמשהראונו מן השמים עכ"ל וכן כתוב במדרש תנחומא שהובא לעיל שבתוך המתיבתות בבבל ובפרט בחודש דכלה היה שורה השכינה, וכל ההתעוררות ששייך שיתנו מן השמים היה שייך להם ומכח זה פסקו שאסור לעשות ברגילות, והוא היה רבן של כל ישראל בדורו וכל העולם שלחו אליו שאלותיהם. וכנראה ג"כ מתשובה זו שגדול אחד במקום שיש הרבה ת"ח שלח אליו שאלותיו בכל חדרי התורה.

וזה לא כמו היום שמכנים כל מי שיודע ללמוד הרבה בתור הרב הגאון או

הגאון או הגאון האדיר או מרן או רבן של כל בני הגולה אף שאינו רבן רק של חלק הציבור אלא הוא היה באמת גאון והיה באמת רבן של כל בני הגולה בדורו, עמוד התורה ועמוד התפילה כידוע שהוא סידר את הסידור הידוע שהשתמשו אח"כ בכל כלל ישראל ליסוד של התפילה, והוא היה אחד מד' הגאונים שהרבו להשיב לשואלים ואלו הם, רב גטרוני גאון, תלמידו רב עמרם גאון, רב שרידא גאון ובנו רב האי גאון (ע' בזה בדורות הראשונים מהג' ר' יצחק אייזיק הלוי כרך ח' פרק כ"ח).

וגם בהשקפה שאלו לו הרבה שאלות ע' בחלק האחרון של התשובות שיש ג"כ הרבה בעניני השקפה וכל מסורת התורה ושלשלת הקבלה הלך דרכו וכל הגאונים שבאו אחריי וכל הראשונים וכל כלל ישראל הם מתלמידי תלמידיו.

ובודאי בדורו נהגו כפסקיו שהרי נלמד בחדש אדר והיו בו המון תלמידים מהרבה מקומות בהעולם ונתפשטה הוראה בישראל באותו דור (ועוד, הרי מלשון התשובה מבואר שהשואל הסתפק אם חמץ של גוי מותר באכילה לאחר פסח או לא, וע"כ שלא נהגו כלל ענין של מכירת חמץ למכור ולחזור ולקנות). ותלינן שכל תקופת הגאונים היה כך שהרי לא מצאנו לאחד מן הגאונים שיאמר אחרת ורק בזמן הראשונים שכבר נפסק הקבלה איש מפי איש ע"פ רוב וגשמו בעיקר רק מה שכתוב על הספר וממילא כל מי שלא היה לו מכתב זה של תשובת רב עמרם גאון לא ידעו וכתבו זה מה שראו מדעת עצמם, ועכ"פ למידים שאם באים בטענה להתיר ע"פ סימנים מן השמים מכח מנהג ישראל שנתסד ע"פ גדולים שבעולם אז אותן סימנים יש גם לאיסור ע"פ מנהג ישראל שנתסד ע"פ גדולים בב"ד של רב עמרם גאון ונהגו כל ישראל על פיו. ואף שפסק של רב עמרם גאון נכתב לפני יותר מאלף שנים ומנהג של האחרונים נוהגים גם עכשיו, אין זה מעכב כמו שנא' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול.

אולם בעצם הטענה כיון שכך נהגו בהרבה דורות סימן מן השמים שהסכימו עם זה. וע' בס' י"ב ס"ק י' י"א שהוא גמרא מפורשת שאין מתחשבין עם סימנים כאלו. דהרי איתא בחולין מקום שנהגו אבותיך ואבות אבותיך איסור ואתה נוהג התר ואמר לו מקום הגיחו מן השמים וכו' ומבואר שם דבין שנהגו איסור והוא נוהג התר ובין שנהגו התר והוא נוהג איסור, משנים את המנהג. וכן הוא ברמ"א חו"מ ס' כ"ה סע' ב' דמשנים המנהג. ומקורו מן הגמ' עירובין מ"א דבדורו של ר"ג עבוד כר"ג ואח"כ עבוד כר' יוסי. אלמא דאף דכל הדור נוהג כך, אין זה סיבה שלא לשנות ואדעתא דהכי נתנה תורה לישראל.

ועצם הדין ממש לא שייך לפסוק מן השמים דתורה לאו בשמים היא ויהושע

בן נון ששכח הרבה הלכות בימי אבלו של משה רבינו ביקש מהקב"ה שיאמר לו ולא נענה עד שבא עתניאל בן קנו והחזירן בפילפולו. (תמורה ט"ז) וא"כ רואין שלא אומרים מן השמים הדין רק שיש התעוררות וסיעתא דשמיא וע"י עמלות התורה אפשר להשיגו.

סימן ח / המכירה אחר תקופת הבי

עד עכשיו דברנו המכירה עד הבי ונבאר עכשיו המכירה אחרי דורו של הבי.

(א) הרבה שינויים

יש כמה שינויים במשך הזמן. (ע' בזה בספר המועדים בהלכה להרב זיון השתלשלות הענינים מבחינה היסטורית) ואבאר בקיצור ואח"כ באריכות

(ב) קיצור של י"ג שינויים

שינוי (א) מקודם אמרו בלשון שמא אבא ואצטרך. ועכשיו מבטיחים שהישראל יחזור ויקנה (ע' מ"ב ס"ק כ"ג) (יתבאר בס"ק ג')

שינוי (ב) מקודם מכרו לגוי והגוי שילם הכל ועכשיו נותן רק דמי קדימה. (ע' שו"ע הרב סוף הל' פסח) (יתבאר בס"ק ח')

שינוי (ג) הישראל ידע כמה חמץ הוא מוכר ועכשיו אומרים סתם כל חמץ. (ע' מ"ב ס"ק י"ט במוקפין בתשו' שו"מ ח"ב ס' ע"ז) (יתבאר ס"ק כ"ז)

שינוי (ד) מוכרים חמץ דמעבר לים שמחיר השמאים והטיפול עולה יותר מכל החמץ (יתבאר בס"ק כ"ח)

שינוי (ה) מכירה כללית של כל העיר. (ע' ס"ק כ"ו)

שינוי (ו) אף אם כתוב בשטרות הסכום אין לגוי זמן לקרות כל הגירות, ולא שייך שידע כמה מתחייב והוא מתחייב לשלם אם הישראל מבקש וגם מתחייב באונסא וזולא על סכומים עצומים שאין להם שיעור. (יתבאר ס"ק כ"ו)

שינוי (ז) הוא סומך על כל אדם שאינו מכיר כלל שיאמר לו ב"הן צדק" כמה חייב לו דבר שאין אדם בעולם עושה. (יתבאר ס"ק כ"ה)

שינוי (ח) גם הרב אינו יודע כמה הגוי מתחייב וגם אם הסכום גדול כ"כ שאין

הגוי יכול לעמוד בה מוכר לגוי והגוי אין לו על מי לסמוך שמחייבו רק בסכום שיוכל לעמוד. (ע' ס"ק ל"ז)

שינוי ט) הגוי משך לרשותו ועכשיו נשאר בבית ישראל. (ע' מ"ב ס' תמ"ח ס"ק י"ב). (יתבאר ס"ק ל"ז)

שינוי י) הישראל נתן מפתח ועכשיו אינו נותן (ע' מ"ב שם) (יתבאר ס"ק מ"ג)

שינוי יא) מומר ישראל ג"כ מוכר (יתבאר ס"ק ל"ט)

שינוי יב) המכירה אינו חל לפי דיניהם כך נתברר לי מכמה רבנים בחוץ לארץ ע' בדברי חיים ח"ב אור"ח ס' ל"ז. וכן הוא במקור חיים ס' ת"מ ס"ק ג'. (יתבאר בס"ק י"ז י"ט וס' ט')

שינוי יג) הנהיגו שישאל אחר אינו יכול לקנות מן הגוי, (כבר נתבאר בס' ב' ס"ק ח' ואילך)

מכאן מתחילין השינויים באריכות

ג) שינוי מלשון שמא ללשון הבטחה

שינוי א) מקודם אמרו בלשון שמא אבא ואצטרך. ועכשיו מבטיחים שהישראל יחזור ויקנה (ע' מ"ב ס"ק כ"ג)

כתוב בתוספתא שאמר לו שמא אצטרך ואקנה ממך אחר פסח, ומבואר שרק בשמא אצטרך שאינו מבטיח לקנות בחזרה מותר אבל בהבטחה אסור, ולשון זה איתא גם בירושלמי פ"ב הל' ב', ובבבלי, וברמב"ם פ"ד הל' ו', וברשב"א בתשו' ס' ע', וברא"ש פ"ב ס' ו', וריטב"א ריש כל שעה, ורבינו ירוחם דף מ"ז טור א', ומהר"ם חלואה דף ל., ומאירי דף ו., עיטור דף קכ"ו, ראבי"ה ח"ב ס' תמ"ח, הל' פסח לר' שמואל מפלייזא עמוד ע"ג, רקח ס' רס"ח, הגה' מ"י פ"ו דשבת אות ב' בשם רבינו שמואל בר' ברוך, אהל מעד דף צ"ב ע"ב, מרדכי פרק כל שעה (שם הגירסה ואם אצטרך לו אבא וזה ג"כ לשון ספק ולא הבטחה), שיבלי לקט' ס' רט"ז, ראב"ן ס' ז', תשובה אשכנזית בתקופת רש"י המובא בס' קמחא דפסחא ס' כ"ה (הועתק לעיל ס' ב' ס"ק ו'). מדרש שכל טוב עמוד 105. וכן הובא בשו"ע ס' תמ"ח סע' ג'.

אולם בטור כתב הלשון ואקנה ממך אחר הפסח ומשמע שאף בהבטחה מותר. וכן הוא באגודת פרק כל שעה אות כ"ב.

ד) התחייבות גמורה לחזרה בודאי אסור (ביאור הבי"י ובלבד שלא יערים)

אולם אף הטור כתב זה רק בהבטחה אבל לא בהתחייבות. דהיינו שאם הישראל אינו רוצה בחזרת החמץ אז מקבל הגוי ע"ע שלא יוכל לקבל בחזרה הכסף (ואם עוד לא שילם הכל מקבל ע"ע לשלם הכל) אבל אם זה התחייבות גמורה שאם העכו"ם ירצה לקבל בחזרה הכסף (או לא לשלם אם עוד לא שילם) שאז יצטרך הישראל להחזיר בחזרה הכסף או לבטל חיוב הכסף ולהסכים לקבל החמץ בחזרה, זהו פשוט שלא מהני ע' לקמן ס"ק י"ב, דהוה צאן ברזל של ישראל ועוד טעמים.

וכן כתב מפורש החיי אדם כלל קכ"ד ס"ק ז' וז"ל ואסור להתנות עמו שיחזור ויקנה ממנו לאחר הפסח אבל מותר להבטיח לו שיקנה ממנו לאחר הפסח ויתן לו דיוח. ומבואר שרק בהבטחה מותר ולא בתנאי והחילוק בין תנאי להבטחה שאם אינו מקיים ההבטחה אינו נקרא גנב רק מחוסר אמנה ובתנאי אם אינו מקיים אותו נקרא גנב ובדין זה מודו כ"ע שאסור להתנות.

ונראה דמקור הח"א מדברי הב"י איך שביאר דברי הבה"ג. שאסור להערים. וביאר הבה"ג שלא יעשה תנאי. ותנאי כולל בין שהוא לתועלת המוכר ובין שהוא לתועלת הגוי. כל שזה עושה שהחמץ יבא בחזרה נקרא הערמה. והרי הב"י אילולי קושיתו היה מפרש שגם אם מוכר וחוזר ולוקח אחר פסח נקרא הערמה ורק שהקשה שזה מותר ועל כן פירש שעשה תנאי דהיינו שאין האיסור רק אם מדברים בשעת מכירה שזה דברים המחייבים, ולא מה שחושבים, שמה שחושבים אינו מחייב. אבל אם מחייבים הרי זה בכלל הערמה. ובתנאי כלול בין בצורה של על מנת, ובין בצורה של התחייבות (ע' ב"מ דף סו. מוכר הוה ליה לאתנויי. והיינו ענין של התחייבות אחריות) והכל בכלל תנאי. וע' לקמן ס"ק י"ב וכ"א בענין זה.

ה) באיזה נוסח אינו נחשב להתחייבות

וראיתי בהגדת ברכת השיר, שג"כ נתקשה בלשון הטור שכתב לשון ואקנה שהרי מבואר בתוספתא וירושלמי לשון שמא אצטרך ואקנה, והוא הקשה יותר שמבואר בב"מ ס"ה: בתוס' שאם אמר זה לפני התחלת המכר הרי זה התחייבות גמורה ולא רק הבטחה וא"כ איך יכול לכתוב הטור לשון ואקנה. ומשום זה ביאר, שהטור איירי שמתחילה לא אמר שיחזור ויקנה רק כשכבר נתרצה העכו"ם והתחילו לעשות הקנין אז אמר לו שיחזור ויקנה ואז הוה רק פטומי מילי בעלמא ולא התחייבות, ובזה ניחא הדין, אולם לפ"ז לשון הטור דחוק קצת. ואולי לשון הטור לאו דוקא כיון שמבואר בתוספתא, ירושלמי, וכן ברא"ש ורמב"ם ועוד

הרבה ראשונים שאמר רק בלשון אפשר, ואם אומרים בטור בדוקא א"כ יוצא שהטור הוא כנגד כל הראשונים ואין הלכה כמותו. וכן נראה שהוא דעת הש"ע שהעתיק לשון שמא וכ"כ בפרישה.

(ו) לדחות ראייה מכמה ראשונים להתיר הבטחה

אולם בב"ח ובפר"ח הביאו הרשב"א בתש"ס' תת"ן שג"כ כתב לשון ואקנה ממך ולא הזכיר לשון שמא (בשם הר"ם ב"ב), ורצו לדייק מזה שגם בהבטחה מותר. אולם נראה שאין ראייה מהם, שראיתי בתש"בפנים וזה העתק של תש"מהר"ם ב"ב ס' ל"א ושם כתב וז"ל, ואקנה ממך אחר הפסח או אני או יהודי אחר עכ"ל ונראה בכוונתו כיון שאמר לו או אני או יהודי אחר והרי אינו יכול להבטיח על היהודי אחר אלא כיון שהזכיר ג"כ יהודי אחר ע"כ רק לבשרו שימצא קונים אבל אין בזה שום הבטחה שהוא מבטיח שיקנה רק מראה מקום שיכול למכור סחורתו אחר פסח וימצא קונים לזה.

והב"ח והפר"ח הביאו עוד לשון האגודה פ' כל שעה אות כ"ב שכתב לשון ואקנה ומשמע שגם בהבטחה מותר, (הובא במ"ב ס"ק כ"ג) אולם האגודה היה לו גירסא אחרת משאר הראשונים שהוא גרס עד שאתה קונה במאתיים תקנה במנה (וכן הוא במדרש שכל טוב פ' בא עמוד 105 ושם יש שיבושים בגירסא וכן גירסא זו הובא במרדכי פ' כל שעה בשם ס"א בסוגריים), וכונתו, החמץ ששוה במאתיים תקנה בזול הרבה במנה. ולפי גרסתו שמכר לגוי כ"כ בזול בחצי מחיר א"כ הגוי כבר אינו מעונין למוכרו דוקא לישראל הזה, וא"כ לשון ואקנה אין מתפרש לשון הבטחה כיון שהגוי א"צ לזה כ"כ רק מראה מקום שאקנה ממך ושאר הראשונים שגרסו עד שאתה לוקח במנה קח במאתיים (היינו קח בשוין חמץ במדה בכפלים כמש"כ המ"ב בשם הב"ח) אז הגוי אינו רוצה כ"כ במקח זה וא"כ באמת גרסינו לשון שמא אצטרך ואקנה. (במדרש שכל טוב הגרסא "שמא") אולם באמת קשה מאוד לפסוק מראשונים יחידים שהם כנגד כל ראשונים אחרים.

ובכגון דא אפשר לתלות בטעות בגירסא וכנראה שגם בפרישה תיקן הלשון בטור, וכן האגודה הוא ספר כמו כל ספרי הראשונים שיש טעויות העתקה בפנים ואפשר לתקנו כשרואים בכל הראשונים גירסא אחרת, וגם גירסתו בענין מאה ומאתיים הוא הפוך מכל הראשונים כמעט וע"כ שהסופר (או הספר שהעתיק ממנו) טעה והרי שם לא סברת עצמו רק העתק של התוספתא והיה כתוב גירסא אחת ולא שתי גירסאות, רק במשך הדורות נשתכח ויש לילך בשורש אחר רוב ספרים (ע' במסכת סופרים פ"ו הל' ד' הובא בתשו' הרשב"א המיוחסת להרמב"ן ס' רל"ב, קרית ספר להמאירי מאמר ג' חלק ב' ד"ה ומעתה), ואף

שאין לנו עתה ממש דין רוב כמש"כ בחז"א כלאים ס' א' ס"ק א' וכ"כ באורים ותומים לקיצור תקפו כהן ס"ק כג קכ"ד. מ"מ רוב גדול כזה נגד מיעוטא דמיעוטא ודאי הוה רוב גמור ותלינן המיעוטא דמיעוטא בטעות. וע' בחז"א א"ח ס' ס"ז ס"ק י"ב שא"א ללמוד הלכות מדבר התלוי בדקדוק הלשון וכ"ש לא בדבר שיש גירסא הפוכה מכל הראשונים.

וזה דעת הב"י שהעתיק לשון "שמא" בש"ע.

ז) הדבר תלוי איך שהגוי מבין

ואף אם נאמר שהטור כפשוטו ומותר להבטיחו, הא התחייבות אסור א"כ זהו מהני רק אם הגוי באמת מבין שזו רק הבטחה אבל אם אומרים בצורה כזו שהגוי יחשוב שהוא תנאי והתחייבות גמורה מצד ישראל הרי זה כאילו התנה והרי זה מקח טעות שהרי הגוי אינו רוצה רק בתנאי והתחייבות מצד הישראל שהישראל יחזיר לו בחזרה הכסף אם יתן החמץ בחזרה, ואם עוד לא נתן הכסף הוה כאילו התנה הגוי שלא לשלם הכסף.

ח) שינוי שהגוי נותן פרוטה וזוקף השאר במלוה

שינוי ב) מקודם מכרו לגוי והגוי שילם הכל ועכשיו נותן רק דמי קדימה. (ע' שו"ע הרב סוף הל' פסח).

טעם למה עשו שינוי זה ולא הסתפקו במה שהיה מקודם ע' באריכות בס"ק י"ח.

בשביל לנתח שינוי זה נחלק לד' א"ק

א"ק א' לבאר בקול רם מה מחשבתו של הגוי

א"ק ב' לבאר שאילו הגוי מדבר כך שלא מהני

א"ק ג' לבאר שאם יודעים מה שחושבים נחשב כאילו אומרים

א"ק ד' לבאר הוכחות שהגוי חושב כך

ט) יסוד מכירה דעת מקנה ודעת קונה

הנה בשביל מכירה צריך דעת קונה ודעת מקנה. כי שניהם מתחייבים המקנה מסיר המקח מקנינו. והקונה מתחייב בממון. וגם מקבל עליו אחריות וזה יסוד של כל הל' מכירה.

(י) לבאר בקול רם מחשבתו של הגוי

אויק א) הנה אילו היה הגוי לפני מכירת חמץ היה אומר לפנינו

הרי אני מוסר מודעה שהמכירה שעושים כאן אני מחשיב את זה לסימלי בעלמא. ואני איני מתחייב בשום דבר אף שאני אומר וכותב שהוא מכירה גמורה. זה רק לעשות לכם טובה בעלמא וכדי להרויח כמה פרוטות לאחר פסח. רק אני מסכים שאתם תגידו עלי שאני קניתי את זה ואתם לא תעברו על האיסור של החזקת חמץ כמו שכתוב בתורתכם. וגם אני מסכים שבאמת יהא שלי אם לא אתחייב בשום דבר ואם מתחשק לי לקחת מן החמץ אני אשלם מה שאני לוקח, אבל תדעו שאם איני רוצה לקחת מן החמץ לא תוציאו ממני פרוטה יותר ממה שאני נותן עכשיו וכ"ש כשיופסד או יוזל החמץ אני לא אשלם. שהתחייבות הוא רק כשעושה מכירה אמיתית אבל מכירה זו הוא רק מכירה סמלית ואין זה מחייב שום דבר.

או בקיצור, אני אקנה רק באופן שאתם תסכימו לקבל בחזרה החמץ שלכם ולא תגבו מכיסי כלום.

עד כאן דברי הגוי

(יא) לבאר שאילו הגוי מדבר כך שלא מהני

אויק ב) וכמדומני שבמקרה כזה לא היתה שום ערך למכירה. משני טעמים, אחד, כיון שהגוי אינו מתחייב. א"כ ג"כ אינו גומר דעת לקנות שהרי הקנין מחייבו והוא אינו רוצה להתחייב.

שנית, אף אם דעת הגוי לקנות אבל לא להתחייב לא חל שהרי המוכר לא מכר לו שיקנה בלי התחייבות. שהרי זה מתנה ואינו רוצה ליתן מתנה והוא רק מוכרו. דהיינו שיתחייב. וכיון שלא התחייב לא מכר. (ע' רא"ש פ"ב דכתובות ס' י"ד בשם הר"ד מאיר הלוי).

(יב) צריך שהגוי מקבל אונסא וזולא, וגם אסור להיות התחייבות לחזור ולקנות.

ע' בס' רמ"ז סע' ד' וה', לענין להפקיע שביתת בהמתו, דצריך שהעכו"ם יקבל אחריות מיתה וגזילה וגניבה ויוקרא וזולא ובל"ז לא נקרא בהמת עכו"ם. (וע' אחרות)

בהגה' רע"א שם סע' ה' בשם הא"ד ומה שחולק עליו וזה פשוט לכ"ע שהגוי צריך לקבל אונסא וזולא) ומבואר שם דבין כשיש רשות לגוי להוציאה ובין כשאין רשות לגוי להוציאה, מ"מ תמיד צריך להיות כל האחריות על הגוי ולא סגי באחריות אונסין וצריך ג"כ אחריות זולא ע' סע' ד' בדעה ראשונה וסע' ה' בדיעה ראשונה שהיא דיעה שניה של סע' ב' ואם אין האחריות על הגוי הוה בהמת ישראל ועובר בשביתת בהמה.

אף ששם איירי ברשות עכו"ם. וכ"ש כאן שהוא ברשות ישראל, ושם אין איסור לישראל לקבל אחריות על בהמת עכו"ם. וכ"ש כאן שישראל אסור לקבל אחריות אונס על חמצו של גוי לחוד אם הוא נמצא ברשות ישראל (ע' ס' ת"מ), ומיהו אי מצד זה היה סגי אם יכניס החמץ לחצר הגוי, אבל מצד מה שהזולא והאונס וכו' על הישראל נקרא שאינו כלל חמץ הגוי רק חמץ ישראל והיה אסור אף אם מונח אצל הגוי. דזה הוה צאן ברזל ע' יבמות ס"ו.

ועוד נראה לדייק מס' רמ"ז, דכדי שיהא נחשב בהמת עכו"ם צריך שהגוי מקבל ג"כ אונס ולא סגי בזולא. ואף שאם ישראל יקבל אונסא על בהמת גוי לא נחשב כדידיה, דהא קי"ל (ע"ז טו. יבמות סו'): ישראל ששכר בהמה מכהן מאכילו כרשיני תרומה וה"ה בשואל ע' תוס' יבמות שם ד"ה אבל, וע' בשע"צ ס' רמ"ז ס"ק י"ג, ובביאור הגר"א יו"ד ס' קנ"א ס"ק י"ח, מ"מ כל זה כשהיה מתחילה בהמתו של גוי. אבל כשהיה מתחילה בהמת ישראל וצריך ליכנס לרשות הגוי, אז צריך שהגוי יקבל בין אונס ובין זולא. וי"א שם שצריך ג"כ שהגוי יש לו רשות להוציאה, וא"כ ה"ה בחמץ של הגוי שמונח ברשות גוי שאף אם הישראל מקבל אחריות אין בו איסור. זה רק כשהיתה מתחילה של גוי. אבל כשהיתה מתחילה של ישראל ואח"כ נכנס לרשות גוי לא סגי שהגוי מקבל זולא. אלא צריך לקבל ג"כ אונסא ובל"ז נשאר חמצו של ישראל (כעין מה שכתוב בתוס' פסחים ו'. ד"ה התם וב"מ ע': ד"ה ואי) וכ"כ מפורש בתשובת ח"ס ס' קי"ג שאף בביתו של גוי. אם היתה מתחילה של ישראל. צריך שהגוי יקבל עליו כל האחריות.

וע' בזה בקיצור בשע"ת ס' תמ"ח [בספר מ"ב דף 60 טור א' בשורה שמתחיל ומ"מ צריך]

(דין זה הוא מוסכם אצל כל הרבנים וכולם כותבים בשטר שהגוי מקבל עליו כל האחריות, ע' בספר מכירת חמץ כהלכתו בסוף בשטר מכירת חמץ)

ועוד לפי מה שכתבנו שדעת כמעט כל הראשונים שמותר רק באמר ליה "שמא" אקנה ממך ולא כשהבטיח לו בודאי וכך פסק הב"י א"כ כאן אף אם הישראל אומר "שמא", מ"מ כיון שכל סמיכות דעת הגוי הוא רק שיחזיר החמץ

א"כ כאילו אמר הישראל בהבטחה שיחזור ויקנה ממנו. ואף להטור דס"ל דמותר להבטיח. הא מ"מ כתב החי"א דהתחייבות מצד הישראל לחזור ולקנות אסורה. וכן מבואר מדבריו בנש"א שאם לא שילם עדיין והישראל מקבל עליו שאין הגוי צריך לשלם בכסף רק יכול להחזיר החמץ אסור, (ע' ס"ק כ"א) א"כ כאן הוה התחייבות שיחזור ויקנה דמאי נפ"מ כשהישראל מבטיח או שהישראל אומר שמא והגוי אומר ודאי ואדעתא דהכי מוכר. ומקור החי"א כתבנו ס"ק ד' שהוא מן הב"י בביאור דברי הבה"ג "ובלבד שלא יערים" דהיינו שלא ימכור ולא יתן על תנאי וכולל כל סוגי תנאים.

ולכאורה יש להקשות הרי לענין שביתת בהמתו קי"ל בס' רמ"ו ס' ד' שאם מקבל עליו הגוי אונסא וזולא וכו' וגם יכול להוציאה. מותר. אף שסומך דעתו שלבסוף יחזור הבהמה עצמה. ולמה לא נאסר מדין דהוה מבטיח לו לחזור ולקנות. (ולענין חמץ בפסח ע' לשון תשו' חכמי אשכנז בתקופת רש"י) הובא בס' ב' ס"ק ו' שגם אם הגוי יכול להוציאה, מ"מ אסור להבטיחו שיקנה ממנו ורק בלשון שמא)

ונראה כמו שכתבנו בס' א' ס"ק ט"ז ששם הותר רק כשהוא בקביעות ויש בינתיים שימוש לגוי בפרה בגדר "השם פרה מחבירו". אבל כשהוא רק לשבת שמוכר ואחר שבת חוזר וקונה שנראה שהוא רק ערמה להפקיע האיסור. לא הותר. וכמו דמבואר בתשו' ר' יוסף גאון שהובא שם בס"ק יג.

יג) לבאר שאם יודעים מה שחושבים נחשב כאילו אומרים

אוי"ק ג) הנה אם רוצים להכשיר המכירה זה רק בגלל שהגוי אינו אומר זה ואילו היה אומר זה לא היה שום תוקף למכירה.

ואם הגוי אינו אומר זה רק חושב כך בלבו. אז היינו לכאורה יכולים לומר דברים שבלב אינן דברים. (קידושין מ"ט:)

אולם כל זה שייך כשאינו גלוי לכל שכך חושב הגוי. אבל אם גלוי לכל שכך חושב הגוי. אז יש כלל בפוסקים (ע' רמ"א חו"מ ס' ר"ז סע' ד') דברים שבלבו ובלב כל אדם הוא כאילו הוא מתנה מפורש.

ויש הרבה ראיות לזה בעניני אומדנא (עיין במשכנות יעקב אה"ע ס' מ' ס"ק כ"ו)

גמ' כתובות נה. ד"ש שזורי אומר אף המסוכן, ומשם למידים לדין של ר"א ב"ע שארוסה אינו גובה תוספת שלא כתב אלא ע"מ לכונסה.

ומשמע שכל המחלוקת שם אי אזליגן בתר אומדנא הוא רק באומדנא קטנה

אבל באומדנא גדולה כ"ע מסכימים, שהרי במפרש לים ויוצא בשיירא כ"ע מסכימים דאפשר לתת גט אף שלא אמר תנו (גיטין סה:) ולא פליגי תנאי רק במסוכן. ואף שם קי"ל דסמכינן על אומדנא וכן הוא מפורש בב"ב קמו: דאומדנא דמוכח שאני, היינו שיש דרגות באומדנא. ע' תוס' קידושין מט: ד"ה דברים שבלב שהביא כמה מקומות שיש ראייה דלא בעינן דיבור כגון ב"ב קלב. קמו: וע"ע תוס' כתובות צ"ז. שהביא משטר מברחת דהוה אומדנא חזקה דמהני אף בלי דיבור.

וכן הביא גמ' כתובות צז: זבין ולא אצטריכא ליה זוזי.

וע' בתוס' ורא"ש גדרים כ"ח. דבדברים מוכיחים הוה דברים וכן במל"מ פ"ד דשקלים ה' ג' ד"ה ועוד נ"ל. ע"ע ב"ק צ"ג. אין אדם מוחל על ראשי אברים. והגמרא דוחה רק משום שלא הגיע הדרגא של האומדנא. ושם, יש "לאו" שהוא "ביתן". ע' תוס' ד"ה ור"י דאפילו בניחותא "הן" שדומה שאומר בניחותא. מסתמא בתמיה קאמר, וכן שם בד"ה הא דאתי לידיה וכו' פטומי מילי וכו'.

וכן יש סוגיות שלמות שא"א לפרש אותם רק בכלל של לבו ובלב כל אדם. וכעין זה הכל ענין של אסמכתא לא קניא. (ב"מ דף ס"ז: ועוד) וגם מתירין אשת איש בסברה זו ע' גיטין סד. תוס' ד"ה שאני ור"ח וכו', וכן שם ל"ב תוס' סד"ה מהו שאם בלא גילוי דעתו יש לנו לדעת דעתו מעצמינו הוה דברים שבלב דברים.

וכן ב"ק דף קי"ד. בדעת רבה דאף דיודעים דמיאש לא הוה יאוש ע"ש ברש"י ותוס' והחולק אינו חולק על היסוד רק בדרגא של אומדנא.

ועוד הרבה מקומות שכל יסוד של מכירה הוא גמירות דעת ולא סגי במעשה קנין ע' חו"מ ס' ר"ט סע' ב' ומקורו ב"מ דף ט"ז. לא סמכה דעתיה. וכן ב"מ סו. פיטומי דברים בעלמא אף שעשו מעשה קנין ודיבור.

וכן שם סז. לא גמר ומקני לגרס' הרמב"ם וכן ב"ב פ"ו מדד עד שלא פסק שניהם יכולים לחזור.

ב"ק פ'. לא נתכונה אלא להגון לה. (ע' תשו' מ"י לסדר נשים ס"א) וכן בקידושין ז: חמשיו ושוו חמשין לא סמכיה דעתה (והחולק ס"ל דסמכיה דעתה. אבל אין מחלוקת אי בעינן סמיכת דעתה)

וע"ע תוס' בכורות דף י"ח:, אבגי מילואים ס' ל' סע' ג', קובץ שיעורים קידושין דף ז: (לא הבאתי כאן רק כמה דוגמאות ואפשר להביא עוד הרבה ראיות ותנא ושייד ותן לחכם ויחכם עוד)

וזה הא-ב של כל מסכת קידושין ומסכת ב"ב. שבשביל מכירה וקידושין צריך שני דברים, הסכמה בין שני הצדדים, וצריך להיות באופן ששייך גמירות דעת וסמיכות דעת. ואח"כ מעשה הקנין. ומעשה הקנין הוא שגומר העסק שהוסכם ביניהם. אבל אם אין גמירות דעת או אין סמיכות דעת, אז הדיבור והמעשה הקנין הוא מעשה קוף בעלמא, והדיבור הוא פטומי מילי בעלמא ואין עליו שום חלות דין. זה כל יסוד של קידושין ומכירה ואידך פירושא זיל גמור. וכל הגמרות שדינן בענין זה אם יש מחלוקת במשנה או בגמ' או בראשונים או באחרונים היינו איך לשער דעת האדם. וצריך לדמות מילתא למילתא וזה כל עבודת האדם.

אולם א"צ שו"ע מפורש על כל ציור. דאם יש לנו דברים ברורים שאין כאן גמירות דעת. או אין סמיכות דעת, או א"צ להביא שו"ע שכתוב שכאן לא חל. (וזה כונת הרמ"א חור"מ ס' ר"ז סע' ד') ואם הדבר מסופק אז צריך ללמוד להביא ראיה איך הדבר כאן.

ויש להוסיף כאן שאף אם העי' מפחד שהב"ד ישראל יקיים מקחו ויחייבו לשלם. בכל זאת אם ידוע שאינו נמנע בדעתו, לא מהני, שבמקום שחסר גמירות דעת או סמיכות דעת לא הוה מקח אף אם חושש שב"ד מקיים המקח. וכמו בדעת ר' יוסף קידושין ז. חמשין ושוה חמשין אינו מקודשת. אף שבודאי צריכה לחשוש שהב"ד יפסקו כרבה דהוה קידושין. ואינה יודעת שהב"ד יפסקו שלא חל, מ"מ לדעת ר' יוסף אינו חל. וכן הוא בהרבה ציורים דלעיל שהבעל דבר אינו בטוח שהב"ד יתחשב עם מחשבתו בכל זאת אם משערין מחשבתו מתחשבים עם מחשבתו, וכן הוא באה"ע ס' ל"א סע' ב' דלפעמים הוה ספק קידושין, כגון במקדש בטבעת שיש בה אבן טוב, אף דודאי חוששת דהב"ד יאסרו אותה, אלמא דאף דחוששת דתהיה אסורה. מ"מ אם לא סמכה דעתה לא חל.

ויש ג"כ ציורים שאין לנו מאה אחוז שאינו רוצה רק שסתימת הדברים שאינו גומר בדעתו. מ"מ הוה בלבו ובלב כל אדם.

וכן כל המחלוקת בגמ' אם יש אומדנא דמוכח, אין לפרש דפליגא אם יש כאן מאה אחוז שכך חושב בלבו רק הכונה שיש אחוז מסוים שחושב כך ופליגא אם נחשב זה לסתימת דברים או לא. או דפליגא כמה שיעור של אומדנא צריך, דפשטות הוא דבפלוגתא בגמ' כל חד מודה שיש מקום למ"ד השני, רק הכריע כהצד הזה שזה סתמא דמילתא, או שזה מספיק אומדנא. (ע' כתובות דף ע"ו)

וע"ע קידושין ג: רש"י ד"ה וחדא לפי שאין שניהם רוצים וחז"א אה"ע ס' ל"ח ס"ק ג'. דלפעמים יש אומדנא דמיתלא תלוי וקאי. ויכולים להכריע אח"כ מה היה בדעתו. ובכל זאת לא הוה דברים שבלב כיון שיש לפגינו צד גדול שחושב כך בלב, וכ"ש במקום שכך סתימת הדברים אף שאינו מאה אחוז. ובמקום דהוה מאה

אחוז שחושב כך בלבו. הוה ק"ו מכל הנך ציורים אבל א"צ להגיע עד כדי כך. ובענין דידן א"צ לכל זה דהוה מאה אחוז ע' להלן. וכתבתי זה רק שאם אחד יחלוק על דברים אלו ולא יחשוב זה למאה אחוז רק לסתימת דברים. סגי לן למיפסל המכירה.

(יד) אין גזירת הכתוב במכירת חמץ

ולא שייך כלל לומר שיש גזירת הכתוב שבמכירת חמץ שעושים היום חל הקנין אף בלי גמירות דעת משני הצדדים, שאין לנו פסוק כזה בתורה ולא נאמר כך הלכה למשה מסיני ולא תיקנו חכמים תקנות בענין זה, ולא נמצא לא במשנה ולא בתוספתא ולא בגמרא, לא בבבלי ולא בירושלמי, שבתורה כתוב רק וכי תמכרו ממכר לעמיתך ולומדים משם ג"כ מכירה לגוי. וכן קנין קרקע כאברהם וכירמיה, וכל דבר שלא נכנס בכלל המכירה ובכלל הגמירות דעת של מכירות. אינו מכירה. ויש עוד מעשה קנינים כמו סיטומתא, אולם הכל ע"פ גמירות דעת וכל הגמירות שדנים על זה הם כולם ע"פ שכל דאינשי ואין כאן דבר נגד השכל דו"ק ותמצא.

(טו) לבאר הוכחות שהגוי חושב כך ואינו דומה ערב פסח לשאר הימים

אוי"ק ד) באוי"ק זה תלויין כל השינויים ג' עד ט'

הנה יש כאן כמה דברים שמעוררין שהגוי אינו מחשיב כל זה למכירה אמיתית רק לסימלי בעלמא (פורמלי בלע"ז או מעין הצגה) דהיינו שאף במכירה אחרת שלא בערב פסח יש הרבה דברים שאפשר לקנות ולא חסר בגמירות דעת, מ"מ כאן חסר.

(טז) צריך אנן סהדי דגמר ומקנה ולא שייך אצל גוי

ע' בתוס' ע"ז ע"א סד"ה רב אשי. שכדי שישראל ימכור בפרוטה ריאה של בהמה לפטור מן הבכורה, צריך סברה של אנן סהדי דגמר ומקנה כדי לפטור מן הבכורה. ובל"ז לא היה מהני.

וזה לשון התוספות והרוצה לחוש לדברי רש"י ור"ת המקנה בהמה לעובד כוכבים לפטורה מן הבכורה צריך שיתן העכו"ם כסף וגם משיכת העכו"ם בסימטא או לרשותו של עובד כוכבים שהוא שלו ואם אין לו רשות לעכו"ם מקנה לו הישראל חדר בביתו והעכו"ם ינעול ויפתח דבהכי קני ליה לרשות כדאמר בגיטין פ' הזורק (דף ע"ז:) ותיחוד ותפתח ואח"כ ימשוך העכו"ם הבהמה לאותו חדר ובבכורות פ"ה (דף ג.) פליגי אמוראי מה צריך שיקנה העובד כוכבים מן

הבהמה איכא מ"ד צריך שיקנה דבר שעושה אותה טרפה ואיכא מ"ד אפ"ל אזנה, ונראה להחמיר ולהקנות לעובד כוכבים דבר שעושה אותה טרפה כגון הריאה והראש מן הבהמה או מן העובר כשהיא מעוברת אמנם א"צ שיתן העכו"ם מעות שוה הראש והריאה אלא סגי שיקנם בפרוטה ואע"פ ששוה יותר כפלים אפ"ה אין לחוש משום ביטול מקח שאנן סהדי שהישראל גמר ואקני לעכו"ם כדי להפטר מן הבהמה. עכ"ל.

ויש לבאר התוס' שם שחשש משום ביטול מקח ומתרץ משום אנן סהדי. ולכאורה קשה מה צריך לאנן סהדי תיפוק ליה משום דברים שבלב אינן דברים. ואין הכונה משום ביטול מקח של אוגאה. שהרי הגוי לא הונה את הישראל, אלא כונת התוס' שס"ד דכיון שהישראל לא נותן מתנה לגוי (כתבתי מתנה משום שמוכר ריאה בפרוטה היא רק משום קנין ובשורש זה מתנה) משום שרוצה לעשות טובה לגוי. רק משום שרוצה לפטור מן הבכורה. וס"ד דנדמינהו למתנת בית חורון שלא היה כונתו רק למקח סימלי ואינו מוכן שהשני יקדישהו, אף כאן לא היה מוכן שהגוי יטול הריאה. ואינו דבר שבלב רק בלבו ובלב כל אדם. קמ"ל דכדי לפטור מן הבכורה אנן סהדי שמתכוון באמת, והגוי יש לו רשות ליטול הריאה. (ע' בפ"ת יו"ד ס' ש"כ ס"ק ד'. בשם תשו' ח"ס ס' שי"א) ושמעינן מזה שדבר שאדם עושה לא באופן רגיל רק משום הפקעת איסור, ואפשר לתלות שכונתו רק לדבר סמלי, אז צריך האנן סהדי כדי לגמור המקח.

וא"כ אם עושים דבר עם גוי שמחייבים הגוי לדבר שאינו מן הרגיל. כגון שמחייבים אותו לשלם מקח שאינו צריך לו כלל. וגם אין לו שום רגילות או דעת לעשות מסחר עם זה, ואפשר לתלות שמכוון לדבר סימלי. אז באמת לא חל. כיון שאצל הגוי לא שייך האנן סהדי. שהרי הוא אינו מצווה על מצות.

והא דבריאה קונה הגוי אף שאפשר לתלות לדבר סימלי מצד הגוי, שם אין הגוי מתחייב כלום. רק נותן פרוטה. וזה חזינן שזה מוכן לעשות טובה לישראל. ומה שהריאה שלו לא איכפת ליה. בין אם נוטל אחר השחיטה את הריאה או לא. מ"מ מוכן הוא שזה שלו. כי אינו מפסיד שום דבר אם זה שלו. אבל במקום שמפסיד. כגון אילו היה אומרים לגוי תקנה הריאה ותן פרוטה והשאר אני זוקף עליך במלות. אז את"ג שלא היה חל המקח. כיון שהגוי א"צ כלל את הריאה ואין דרך לאדם להתחייב בדבר בשביל תשלום מקח שא"צ לו. והגוי עושה רק לסימלי ואין שייך אצלו האנן סהדי. ממילא לא חל כלום.

ובאמת ג"כ אצל היהודי אשר כן מצווה על ב"י וב"י אין הדבר כ"כ פשוט דגמר ומקנה, כשמגיע לו הפסד מזה ע' בזה בתש' משאת בנימין ס' מ"ג שהובא לעיל

ס' ב' ס"ק ט' איך היהודי עשה בעיות כשהגוי מכר לישראל אחר, ובזה התחילו לקלקל כל המכירה שהוצרכו לתקן שהישראל ימכור בכל המחיר ויזקוף במלוה על הגוי, (ע' ס"ק י"ח) ויש שנהגו למכור אפילו ביתר מן המחיר והכל שלא יגיע הפסד לישראל (ע' מ"ב שהזהיר שלא למכור ביתר מכדי אונאה ומשמע שבכדי אונאה היו מוכרים), וע' בזה בכל תשובת האחרונים איך היה לא כ"כ פשוט אצל הישראל דגמר ומקנה על אף שהוא מצווה, והיה תולה מכירה זו כסימלי בעלמא כשזה הגיע למעשה, וע' בתשובת צמח צדק הראשון שהובא בבאר היטב ס' רמ"ו לגבי ריבית שרצה שם להסכים עם דבר סימלי כשזה הגיע להפסד והט"ז דחה דבריו. (דברי הצ"צ שם צע"ג ע' ב"מ ס"ה: רש"י ד"ה דאמר ליה ואכמ"ל) וע' במחצית השקל ס' תמ"ח ס"ק ד' איך אצל היהודים היה נחשב כסימלי.

ואנו צריכים לטרוח את עצמינו שאצל ישראל אפילו העמי הארץ נחשב מכירה חלוטה, ובכח הסברה של כדי שלא יעבור על ב"י וב"י גמר ומקנה ויש שהסבירו כדי שלא יהא נאסר, גמר ומקנה, ואומרים שיש כאן אגן סהדי, והאגן סהדי הזה הולך בקושי גדול, וע' בירושלמי שגזרו על ביטול חמץ שנאסר בדיעבד משום שמא יערים, ואיך שגפרש אם משום שמא ישקר או שמא יכון לחזור ולזכות, תראה שלא היה פשוט כ"כ וע' בר"ן ריש פסחים טעם שלא סמכו על ביטול חמץ משום שאין דעת בג"א שזה ויש שלא גומרים לבטל משום הפסד, אף שהתורה צוותה עליו, וא"כ איך נקוה מן הגוי שאינו מצווה על ב"י וב"י ואינו מצווה על חמץ שעשה"פ, שהוא יגמור ומתחייב כדי שהיהודי לא יעבור על ב"י ולא יתלה כל העסק כסימלי בעלמא. ושם זה לא שמא יערים אלא ודאי יערים.

יז) בדיניהם אינו חשוב מכירה זו רק כמשחק בעלמא

אין לזה שום תוקף בדיניהם. כ"כ בדברי חיים ח"ב ס' ל"ז ומקור חיים ס' ת"מ סק"ג וא"כ אפילו את"ל שעכ"מ וישראל שבאו לדין פוסקים עיקר הדין כדיני ישראל, מ"מ בדבר שיודעים שהגוי סומך על דיניהם שלא יכולים להוציא ממנו כסף, א"כ נחשב כאילו אמר לנו וגם בדינינו אין לו התחייבות.

(היום כותבים מפורש שהגוי מתחייב לדון כדינינו. וצריך לעיין אם גם על זה יש אגן סהדי שהגוי אינו מתחייב, ובעיקר במקומות שאין לישראל שליטה על הגויים.)

יח) גם כמה אחרונים כתבו שאין כאן מכירה כלל וטעם למה הגהינו לזקוף במלוה

ע' בית אפרים או"ח ס' ל"ג וספר מקנה וקנין בביאור דברי התב"ש, שאין כאן

מכירה כלל דבלבו ובלב כל אדם הוה דברים שבלב דברים הובא בס' מכירת חמץ כהלכתה עמוד ק"ע, וז"ל התב"ש דהנה מעיקרא דדינא פירכא על מכירת חמץ הנהוגה הלא מוכחא מילתא דהערמה טובא שזה הקונה לאו גברא דאורחיה מעולם לקנות כך וזה אין דרכו למכור כך ועל הרוב הקונה הוא עני וקונה בכמה מאות חמץ כנהוג עתה שאין מוכרין בדבר מועט ושאר הוכחות טובא אלא נראה לי וכו'.

רק כתב דמהני מדין כיון דבדאורייתא בביטול בעלמא סגי מהני ג"כ מכירה סימלית. דהם אמרו והם אמרו ע' לקמן ס"ק ל', הקושיה בזה

אולם יסוד השינוי נראה שהיה בזמן שהתחילו לזקוף במלוה.

ואבאר הדבר מה נרם לזה. ולמה לא הסתפקו בעיצות שהיה מקודם. דהיינו

(א) למכור לגוי והגוי משלם עכשיו כל הכסף.

(ב) לתת במתנה ושוב הגוי יתן בחזרה במתנה. או שהגוי יקנה בדבר מועט ושוב יקנה בחזרה בדבר מועט כמוש כתבו התה"ד והשו"ע.

(ג) שיתן במתנה ושוב יקנה בחזרה בכסף כמו דאיתא בתוספתא (ביארתו ס' ג' ס"ק י')

והטעם בזה שג' העצות יש להם בעיה. העצה הראשונה. יש בעיה משום שהגוי לא היה מוכן לתת הכסף. כיון שאינו רוצה לקנות ולמה ישלם ומה יעשה עם החמץ. ואם יפסד או יוזל החמץ יפסיד. והוא אינו חנוני שצריך לעשות מסחר בזה.

העצה של מתנה היה בעיה משום שהישראל לא רצה. שחש שהגוי אח"כ לא יחזיר החמץ. שאף שלא היה מוכן לקנות החמץ בכסף כי אין לו מה לעשות עם החמץ. אבל אם קיבל במתנה. יכול למוכרו בזול גדול. (וכעין מעשה דהמשאת בינימין ס' מ"ג הובא ס' ב' ס"ק ט'), וזה כדאי לו אבל הישראל יפסיד, ולא כל אחד מצא גוי כזה שאף שקיבל במתנה ואין מחויב להחזיר בכל זאת יחזיר. עיצה הג' לא רצה הישראל לעשות משום שמפסיד כל הכסף שמשלם אח"כ לגוי.

וע"כ חפשו עיצה לישב שתי הבעיות. שהגוי לא ישלם עכשיו רק פרוטה. ויזקוף במלוה השאר. ועכשיו נסתדרו כל הבעיות, הישראל לא היה חושש שהגוי יקח. שאם יקח יצטרך לשלם. ואם באמת משלם לא איכפת ליה לישראל כ"כ ואף אלו שעשו קצת בזול. מ"מ היה מוכן לזה. (ע"פ רוב) בדוחק כדי שלא יעבור על ביובי.

הגוי היה מוכן להתחייב במלוה, דכיון שא"צ להוציא עכשיו כסף. רק לזקוף במלוה. והוא יודע בודאי שהישראל לא יגבה ממנו. ממילא מאי איכפת ליה לומר שמתחייב.

מבחינת הלכה דנו שזה בסדר. מכיון שהרי אפשר לעשות מקח באופן שנותנים פרוטה וזוקפים השאר במלוה. כמש"כ בשו"ע חר"מ ס' ק"צ סע' י' בהג"ה. ע' בה"ל ס' תמ"ח ד"ה בדבר מועט. ומקורו בגמ' ב"מ ס"ז, וא"כ הכל על מקומו יבא בשלום.

אולם דא עקא. שמה ששייך לעשות המקח ולא משלמים עכשיו רק אח"כ. זה אם מה שלא משלמין עכשיו הוא רק בעיה של זמן. שעכשיו אין לו כסף והוא מוכן לשלם אח"כ אבל במקום שמה שאינו משלם עכשיו הוא לא בעיה של זמן. רק משום שאף פעם לא רצה לשלם. אז אין כאן התחייבות של כלום. ואין זה מקח, דאף דההתחייבות פעל שהגוי לא יקח בחנם, אולם פעל ג"כ שהמקח לא יחול. כתבתי בס"ק ח' והלאה. ובזה לא נתקיים ג"כ ביאור הב"י ובלבד שלא יערים דמפרש שלא יעשה תנאי ובזה נחשב כמעשה תנאי ע' ס"ק ד' וס"ק י"ב, ועוד פעל, שנתבטל הביטול חמץ כיון שהישראל ע"י התחייבות הגוי היה מקפיד שלא יקח הגוי בחנם. (לפי רב האי גאון בין כך לא היה כאן ביטול. משום שברצונו ליקח החמץ וכמש"כ השו"ע הרב). כתוב בס' ד' ס"ק ו' והלאה).

הנה בהשתלשלות הדורות וקילקול המכירה יותר ויותר פורמלי, (מכירה כללית. החמץ נשאר אצל ישראל, ביטול נתינת מפתח, חסרון שומא. ביטול ידיעת כמות החמץ, לסמוך על נאמנות של אדם בעולם וכו' וכו'. נתגלה יותר ויותר נקודה זו שלא שייך כלל שהגוי יתחייב בכסף. שאף מי שהיה מתעקש לומר בתחילת ההנהגה של זקיפה במלוה שהיה איזה הוה אמינא שאין כאן לבו ובלב כל אדם שאין הגוי מתחייב. מוכרת להודות שבמשך הדורות נעשה כך. דאז היה יותר ויותר ניכר הבלבו ובלב כל אדם של ביטול ההתחייבות.

אולם לא יוכלו לחזור אחורה משום מנהג ישראל תורה. רק היו שטענו רק על ההנהגה החדשה, וההמון חשב תמיד שזה מה שנהוג עכשיו. הוא הוא זה שנהוג בדורות הקודמין והלומדים שידעו השינויים לא רצו לגלותם משום מוטב יהי שוגגין.

הנה יסוד השינוי היה כבר מזמן שהתחילו לזקוף במלוה. שאז נהפך להיות המכירה פסול דאורייתא. (אם נאמר שמקודם לא היה פסול דאורייתא)

ויחכן שהטעות יצא, ממה שהמ"א העתיק בס' תמ"ח סס"ק ד' את דברי תשו' משאת בנימין ס' צ"ז שכתב שכיון שהגוי לקח הסחורה ונתן מקצת הדמים. המקח קיים. ע"ש.

הנה הרואה בפנים בתשו' משאת בנימין נראה שהיה שם מכירה גמורה שהגוי הקונה היה סוחר גדול ורצה כאמת לקנות החמץ הזה, ולא עשה זה בשביל להציל את הישראל מן האיסור והיה שם סך גדול מאוד. ושלם לו קרוב לחצי הסכום. (ע' דף 190 למעלה) והיה הקנין חל בדיניהם כמו שכתב שם בכל התשו' ולא היה שם שום ערמה בעסק, ורק כל הגידון שם היה אם מהני מה שנתן מקצת דמים. וכתב דמהני. ולא היה שם שום הוה אמינא שהגוי הלוקח לא ירצה לשלם השאר. רק אח"כ באו גויים ועשו צרות להשליח של הגוי שמענו שאין לו רשות למכור חמץ רק למי שממונה על זה, וכפו אותו להחזיר החמץ. ועל זה כתב המשאת בנימין שאלו שכפו אותו להחזיר החמץ היו גזלנים והמקח היה חל. מכל זה רואה תראה שלא היה שום ערמה במקח הזה.

והמ"א הביא תשו' זו. בס' תמ"ח. וחשבו כיון שהמ"א שהעתיק תשו' זו בס' זה כשמדברים במכירת חמץ כשמוכרים חוזרים וקונים. ממילא ג"כ מה שהביא תשו' זו של מ"ב איירי בכה"ג. אולם אין הדבר כן. דבודאי לא שייך לזקוף במלוה לגוי שאינו רוצה לשלם כלל. וגם המ"א לא כיון לזה. רק מי שראה המ"א ולא הסתכל בפנים במשאת בנימין, חשב כך. ומזה יתכן שיצא כל הטעות.

(כך נראה ללמד זכות על מקור הטעות וראינו דברים כאלו גם בגמ'. בדברים הרבה יותר קיצוניים מזה ע' סנהדרין ק"ב י' הוא בן נמשי ראה חותמו של אחיה השילוני וטעה וע' ביד רמ"ה שאחיה השילוני חתם סתם שצריך לשמור כל מה שירבעם אומר ושכח לכתוב חוץ מלעבוד על דברי תורה וטעה י' הוא שכולל גם לעבוד על דברי תורה ואף שכאן הוא אחרת מ"מ יש זכר לדאיה, כתבתי לימוד זכות זה בתורת הצעה ואולי יש טיבה אחרת.)

יט) ביאורים בדברי המקור שיודעים שאין הגוי משלם

ובמקור חיים בס' ת"מ ס"ק ג' כתב להקשות על המכירה הרי הגוי בודאי לא ישלם החמץ אם יאגס א"כ הוה ליה באחריות הישראל להשיטה בס' ת"מ סע' א' דגם בעכו"ם אלם גותן האחריות על הישראל, א"כ הישראל עובר על ביובי' ומש"ה הצריך למכור כל הבית שהחמץ מונח. ולא סגי ליה בהשכרה משום שיטת רש"י שכתב שלא מהני יחוד מקום אם הישראל קיבל עליו אחריות.

ועכשיו נדון בדברי המקור חיים כי אצלו היה פשוט שהגוי לא ישלם אם יאגס החמץ, וצריך לעיין למה אצלו פשוט שהגוי לא ישלם. הרי איירינן בסתם גוי גורמלי שמשלם חובותיו והתחייבותו והרי לא הזכיר אם מכרו לאיזה גוי אלים רק כולל כל הגוים אפילו הפשוטים והנאמנים, וא"כ למה כאן פשוט להמקור"ח שהגוי לא ישלם.

אלא ודאי שהיה פשוט אצל המקור חיים, שכאן הגוי לא ישלם משום שאצל הגוי לא נחשב מכירה זו לרציני רק לסימלי כמו שכתב המקור"ח בעצמו שאצל דיניהם לא מחזיקין למכירה זו רק כהערמה בעלמא ואין שם שום תוקף והגוי יש לו דעת של דיניהם. או שהגוי מבין כמו התבואת שור לביאור הבית אפרים (שס"ל באמת שיש בלבו ובלב כל אדם שאין כאן מכירה כלל) ומשום זה אף אילו היה מתחייב ומקבל אחריות במקום אחר היה משלם, מ"מ כאן אינו משלם.

ועכשיו יש להקשות על המקור חיים, כיון שהישראל יודע מקודם שהגוי לא ישלם, ומשום שהגוי אינו מחשיב במכירה זו רק לסימלי, א"כ הרי זה בלבו ובלב כל אדם, א"כ כאילו הגוי אומר לפנינו שהוא מחשיב מכירה זו רק כסימלי. וא"כ מן הדין גם בדינינו אינו מחויב לשלם וגם אין כאן מכירה כלל. שיש כאן מקנה ולא קונה. וא"כ מה מהני שמוכר כל הבית להגוי והרי עדיין החמץ נשאר שלו. וחוצץ מזה גם מכירת הבית הוא אצל הגוי רק סמלי. וא"כ גם הבית נשאר ברשות ישראל.

(מכירת הבית בודאי גם אצל ישראל סימלי, דאינו עולה על הדעת שהישראל יסכים שהגוי יקח ביתו. אף בתשלום. ובודאי אילו היה הישראל דן שהגוי יקח ביתו, היה מקודם משתדל להוציא החמץ מביתו ממה שימכור ביתו. ע' בחז"א שביעית ס' כ"ז

ועוד אני תמה על מה שהרבה נוהגין להשכיר הבית והגוי נותן פרוטה וזוקף השאר במלוה דמה שייך כאן לזקוף במלוה השאר. כיון שבודאי אינו נותן יותר ממה שכבר נתן. (הנה המקור"ח טען רק מצד אחריות של ישראל המוזכר בס' ת"מ, כשהוא ברשות ישראל, אולם באמת כאן שגם אחריות אונסא וזולא על ישראל הרי היא שלו אף ברשות עכו"ם כג"ל בס"ק י"ב, וכמבואר בס' רמ"ז סע' ד' וה')

ועוד הרי מבואר בס"ק י"ב ד"ה עוד נראה לדייק, שמה שברשות הגוי אם ישראל מקבל אחריות אינו עובר, זה רק כשמקודם היה של גוי אבל כשמקודם היה של ישראל ואח"כ נכנס לרשות גוי והישראל השאיר אחריו אחריות אונסין, נשאר של ישראל א"כ כאן נשאר ברשות ישראל אף שהוא אצל הגוי.

כ) קושיה של המקור חיים לכל השיטות, שהגוי אינו אנס

עוד יש להקשות על המק"ח למה המקור חיים הצריך דוקא שיטה ראשונה שבאנס עכו"ם מחייב באחריות עוברים בב"י וב"י, הרי כאן שבדיניהם הגוי פטור. א"כ זה כמו דינא דמלכותא. דבודאי המלכות לא יחייב יותר מדיניהם א"כ גם

להראב"ד (שהוא שיטה שניה שם) עובר בביובי הובא במ"ב ס' ת"מ ס"ק ט'.
אף לפי מה שכתוב בחז"א ב"ק ס' י' ס"ק ט' ד"ה ולמש"כ וד"ה ש"ע ס' קנ"ד.
דדיניהם ודין מלכות לפעמים אחרת, מ"מ לענין זה לא מסתבר שיהא אחרת
שהמלך בודאי לא יתנגד לדיניהם בענין זה.

וע' בדברי הקיר"ה בתשו' ח"ס אור"ח ס' קי"ג שהרשעים הלשינו על היהודים
שאינן משלמים מס קניה בשביל מכירת חמץ, והשיב הקיר"ה שמכירה זו אינו
חוקית רק ענין דת ואינו בחיוב מס קניה. ודחק הח"ס הרבה בדברי הקיר"ה אולם
הפשט הפשוט שכיון שבדיניהם לא חל שאצלם לא נחשב ענין זה רק כדבר סמלי
להפקיע האיסור ולא לחלות. אינו בחיוב מס, ואם זה חל בדק תורה או לא, זה לא
עסק של הקיר"ה. ועכ"פ החיוב מס תלוי בדיניהם.

כא) ישוב קצת אתרוגים ז"ל בגמירות דעת של הגוי

והח"א בגשמת אדם כלל קכ"ד שאלה ח' והח"ס באור"ח ס' ס"ב ד"ה והנה
לכאורה, רצו לישב שג"כ שאצל הגוי הוא רצינות והוא באמת מתחייב לשלם.
וכתב הח"ס שאף אם אין לו כסף יכול לעבוד כדי להרויח כסף.

והח"א כתב שימכור החמץ וישלם. וכ"כ בשו"ת בגדי ישע הובא בשדה חמד
מערכת חור"מ ס' ט', וז"ל: ס"ק ד' ד"ה הנה בשו"ת בגדי ישע ס' ב' אות ט' כתב
דבמקומות שנוהגין למכור החמץ של כל בני העיר על פי בית דין לנכרי אחד,
יותר טוב להשכיר החדרים מלמכור. דבשלמא החמץ שהם מטלטלין אם מוכרם
לנכרי בזול אף אם הוא עני יוכל למכור לאיזה אדון עשיר בב"א והאדון ימכור על
יד על יד כאן או יוליך למקום אחר ולא הוה הערמה אבל החדר ומקצת חדרים
ועליות ומרתפים לא יחפץ שום אדם לקנותם כי מה יעשה האדון עם כל אלו ומי
יקנה אותם ממנו וגם הנכרי אינו גומר בדעתו לקנותם והוי הערמה ונשאר החמץ
ברשות ישראל ועובר עליו. (והביא מה שכתב הרב תבואת שור דמכירת חמץ
הערמה היא אלא דהערמה בדרבנן שריא ותמה על דבריו והעלה דמכירה גמורה
צריך להיות מכירת חמץ בלי הערמה כלל עכ"ל השד"ח וכו' ע"ש.)

ולמדנו מדברי הח"א והבגדי ישע דס"ל דלא סגי שהגוי יסמוך על זה שישלם
החמץ בחמץ עצמו. וצריך שהגוי יקבל על עצמו שאם הישראל לא ירצה בהחמץ,
אז יהא מוכרח לתת לו כסף. ע' לעיל ס"ק י"ב שזה בכלל דברי הבה"ג ע"פ פירוש
הב"י שלא יערים דהיינו שלא ימכור על תנאי.

אולם התירוצ צע"ג דאה"ג כל אחד יכול לעשות זה, אבל הוא אינו רוצה בכך.

ולא מבעי אם מוכרין לגוי במחיר השוה. אז כדי למוכרו צריך למכור קצת יותר ביוקר. ואיך ימכור חמץ ביוקר, מי יקנה ממנו.

ואף אם מוכרין לו בזול קצת במחיר סיטונאי וכמש"כ בבגדי ישע מ"מ אין אדם שאינו סוחר ואין לו קשרים מסחריים. מוכן לקנות אפילו במחיר סיטונאי. כי אינו יודע מה לעשות עם החמץ וכ"ש חמץ שמונח באלף מקומות כולל אמריקא ואירופא ואפריקא, וכל מה שעושה הוא רק משום שבטוח שהישראל יקנה ממנו בחזרה. והוא ירויח שם קצת כסף ואין לו שום התחייבות לשלם.

(כב) סענת קים לי של הגוי

ועוד כיון שיש שיטת התבואת שור שגם בדינו אין המכירה חל. ובדבר זה טעמו מסתבר. א"כ הגוי יכול לטעון קים לי כהתבואת שור. ואין לו שום התחייבות לשלם גם בדינו. ואם יאמרו לו שאחר שיש ביטול. אז גם לפי התבוא"ש חל המכירה. (אם נאמר שיש סברה כך) אז הגוי יכול לטעון שאני משלם מחיר של עפרא דארעא. ובזה כבר שילמתי די והותר בפרוטה שנתתי. ואם יאמרו לו שהביטול לא היה רציני רק דיבור בעלמא ולא חל הביטול. א"כ יאמר שא"כ גם המכירה לא חל לפי התבואת שור. וא"כ סוף סוף האחריות מונח על הישראל לפי הדין. כיון שבשום אופן א"א להוציא כסף מן הגוי.

(כג) הגוי צריך לעבוד כדי לשלם דבר שאינו צריך לו, דין ערב

וכן מה שכתב הח"ס דיוכל לעבוד, זה שייך בקצת חמץ. אבל לא בהון גדול כמו היום, וחזק מזה מי זה משוגע להתחייב לעבוד בשביל לקנות דבר שאינו צריך כלל, ואינו דומה לערב דמתחייב, ולא מבעי בערב בשעת מתן מעות דנחשב כאילו קיבל מעות, ומש"ה מתחייב, ע' קידושין ז. וש"ע י"ד ס' קס"ח סע' א' בהג"ה, אלא אפילו לאחר מתן מעות דצריך קנין כדא' בסוף ב"ב, מ"מ שם רצה לתת מעין מתנה לשני והרי אדם יכול להתחייב במתנה לשני אבל כאן בודאי הגוי אינו נותן מתנה לכל בני' להתחייב להם כסף ואחריות וע"ע לקמן ס"ק כ"ה בדיני ערב.

(כד) להוציא כמה פרוטות מן הגוי חלך בקושי גדול

ע"ע באחרונים ז"ל שדנו במכירה כללית שיש טענה שאינו מגיע שוה פרוטה לכל אחד (ע' שו"מ ח"ב ס' ע"ז) ע' בספר מכירת חמץ בהלכתו פ"ח אות י"ג י"ד ולכאורה יש להקשות מה היתה שם הבעיה, הרי אפשר לעשות חשבון בערך כמה אנשים מוכרים החמץ ולחשוב כמה פרוטות זה עולה ולומר לגוי שיביא סכום הזה

בשעת המכירה והרי מדברים להגוי כבר כמה ימים מקודם שיהא מוכן לקנות בע"פ. ובינתיים ילך לבנק ויביא הכסף.

ומשמע שגם בשביל הפרוטות אלו היה קשה מאוד להוציא מן הגוי ואיך נקוה ממנו שישלם כל הסכום. ואפילו אלו הרבנים אשר השיגו גוי כזה שיכול לשלם פרוטה שלימה לכל מוכר. מ"מ איך יוציא ממנו מחיר כל החמץ. האם אין זה בלבו ובלב כל אדם שהגוי אינו מתחייב כלום (מי שרוצה לחלוק כאן יחלוק אבל לב יודע אם לעקל אם לעקלקלות) (סנהדרין כ"ו).

כה) הגוי צריך להאמין לכל אחד בהן צדק וישלם לו כל מה שמבקש, וקצת בדיני אסמכתא

שינוי ז במכירה כללית של היום כותבים שאם יהודי אחד יטעון אחר הפסח שיש לו כך וכך חמץ ואם יהא הפסד של החמץ. יהא כל יהודי נאמן בהן צדק שהיה לו כך וכך חמץ ונפסד הגוי צריך לשלם. ע"ש בשטר מכירה כללית בספר מכירת חמץ כהלכתו. ויש לשאול האם ראית בן אדם שמאמין לכל אדם בעולם שאינו מכיר אותו שיוצא ממנו כסף בהן צדק, כולל מומרים רמאים וכו' וכו' ובסכום שהוא אינו יכול כלל לעלות על הדעת. ואל תקשה מחברת ביטוח, שהם כבר יש להם כח הבירור והם מרויחים כסף כבד כי משלמים להם הרבה, וזה חברה מיוחדת לזה עם כל הכוחות שלהם. אבל סתם כך להאמין, אינו עולה על הדעת. אלא מאי שאצל הגוי הכל שחוק ואינו מתחייב כלום ויודע הוא שאף אחד אינו יכול לגבות ממנו שום דבר. לא בהן צדק ולא בשבועה חמורה. ולא בעידים. כי תמיד יוכל לטעון שכל אחד יודע שלא עשה כאן רק ענין פורמלי. ומשום זה לא איכפת ליה לחתום שמאמין לכל אחד בהן צדק.

וכן יש גפ"מ גדולה בין מכירת חמץ לחברת ביטוח. שחברת ביטוח באמת מעשים בכל יום שמשלמים ההפסד אחר שביררו הענין שראוי לשלם והם עולים על הדעת שצריך לשלם. ואדעתיה דהכי עושים ההסכם ביניהם. ואילו לא היו משלמים, לא היה אף אחד עושה עסק עימהם. משא"כ במכירת חמץ אינו עולה כלל על דעת הגוי שישלם כי אף פעם לא חיובו לשלם הגוי. א"כ אין כאן גמירות דעת כלל. כי לא שייך לחייב אדם דבר שאינו עולה על דעתו כלל שיש בו ממש. וגרע הרבה יותר מאסמכתא שאף שעולה על דעתו שמתחייב. ואף שדיני אסמכתא מרובים. ולא בכל פעם שייך אסמכתא. אבל מ"מ בדבר שאינו חושב כלל על זה שיש צד שצריך לשלם. אינו מתחייב ולא שייך גמירות דעת על זה.

ובערב בשעת מתן מעות דלא הוה אסמכתא משום דבההיא הנאה דמהימנא ליה גמר ושיעבד נפשיה. ע' סמ"ע ס' קכ"ט ס"ק ד' וזה לכו"ע, וזה לא שייך כלל

כאן, דהגוי לא מהימן כלל לישראל אדרבה הישראל יודע שהגוי לא ישלם.

וערב לאחר מתן מעות בקנין דלא הוה אסמכתא ע' סמ"ע שם דג"כ משום דקצת מהימן ליה. והש"ך ס"ק ד' הביא ב' תירוצים. אחד, הביא ב"י בס' קי"ג סע' ד' דערב לא הוה אסמכתא גמורה ולא ביאר למה. ושם מדמה הטור הקנה מטלטלין אגב קרקע דהוה קצת אסמכתא לדין ערב דהוה קצת אסמכתא ובעי למכתב דלא כאסמכתא. ומה דמהגי אחר שכתב דלא כאסמכתא. משום שאז סומך המלוה עליהם. כמו שכתב הב"י שם (דאילו באסמכתא גמורה לא מהני מה שכותבים דלא כאסמכתא) ורואים מכל זה דמה דמהגי להסיר אסמכתא משום שיש עכ"פ סמיכות דעת של מי שמתחייבים לו. אבל אם מי שמתחייבים לו אינו סומך כלל על זה שישלמו לו. וכ"ש כשיודע בודאי שאף פעם לא ישלמו לו. הוה אסמכתא גמורה ולא חל כלל.

ותירוצ' ב' של הש"ך משום דתולה בדעת אחרים לא הוה אסמכתא וכמו שכתב הב"י בס' ר"ז אות י"ח. (בטור אצלינו בדף נ"ט טור א'. בד' חילוקים של הב"י חילוק א') בדבר שאין בידו כלל. כמו משחק בקוביא. שאין בידו להרויח ויודע בודאי שאחד ירויח, אז לדיעה זו גומר בדעתו שצריך לשלם, וזה ההסבר של הש"ך על ערב שאין בידו כלל לעשות שלא יצטרך לשלם וחושב שאולי צריך לשלם. ומש"ה גומר בדעתו. אולם כל זה משום שיש לו צד שישלם אבל אם אין לו כלל צד שיצטרך לשלם, שהשני אינו מבקש ממנו אף פעם אף כשנאנס החמץ, אינו לך אסמכתא גדולה מזו.

(ויש כמה טעמים שהישראל אף פעם מבקש מן הגוי לשלם. אחד, משום שבין כך הגוי לא ישלם ולמה יבקש ממנו. שנית, אם באמת היה מתעקש לבקש מן הגוי אז יפחד היהודי שבשגה הבאה כבר הגוי לא יקנה החמץ ואם יתפרסם הדבר שעשו צרות להגוי וביקשו ממנו כסף, אז ג"כ גוי אחר לא יקנה, ויתבטל כל מכירת חמץ בעולם. ומש"ה תמיד הישראל לא מבקש שום דבר. והגוי יודע למעשה שהישראל לא מבקש מאיזו טעם שיהיה וסומך על זה.)

וזה אינו דומה כלל לכל קנינים בעולם. וכל התחייבויות בעולם. שבכל מקום מטרת ההתחייבות הוא כדי שישלמו. ואם לא היו להם צד שיצטרכו לשלם לא היו מתחייבים. משא"כ כאן אף אם אין להם צד שישלמו עושים התחייבות כדי שלא יעבור על ביו"ב והגוי (או הע"ק למי שנוהג כך) תולה שמספיק שיאמר ויחתום כך ולא שיצטרך להתחייב בפועל וזה האמת שיהודי לא מבקש אף פעם לא מן הגוי ולא מן הע"ק כנ"ל. וע' לקמן ס"ק מ"א שהארכתי בענין התחייבות של ערב קבלן של זמנינו בשעת כתיבת התנאים.

כו) הגוי אין לו זמן לקרות כל מה שקונה, ואין גבול לסכום שיתכן

שינוי ו במכירה כללית היום אשר מביאים קופסא מלאה ניירות להגוי, אם נניח שהגוי יודע לקרוא עברית. אולם אם יתחיל לקרוא כל מה שכתוב שם כדי לבדוק בעצמו אם מסוגל לעמוד בהתחייבות הזו או לא, אז יכלה הזמן והם לא יכלו. והזמן קצר והמלאכה מרובה ובעל הבית דוחק. כי עוד מעט יגיע שעה שישית שהכל נאסר בהנאה.

הנה בשעת קבלת התורה כשהציע הקב"ה התורה לגוים אמרו מה כתיב ביה. וכשראו שלא יכלו לעמוד. סירבו לקבל ובג"י אמרו נעשה ונשמע. אולם זה קיבלו משום שהאמינו בבורא עולם שלא חייב אותם יותר ממה שהם מסוגלים לעמוד. ועכשיו אם נניח שהגוי הזה הגיע למדרגות בג"י בשעת קבלת התורה שמקבל על עצמו גם דבר שאינו יודע מה כתיב ביה, אולם האם יוכל לסמוך על הרב שאינו מחייבו רק דבר שיוכל לעמוד. והלא לפעמים הרב בעצמו אינו יודע כל מה שכתוב בניירות, ואולי כתוב שם שמוכר לו מניות של ויסקי במחיר מיליון שטרלינג ואם יוזל הויסקי בעשר אחוז, יצטרך הגוי לשלם כל הפחת. ואף אם הרב כן יודע, האם אם באמת יודע הרב שהגוי אינו יכול לעמוד, לא ימכור לו. הלא הוא מוכר לו בכל גוני. וא"כ על מי יסמוך הגוי שלא יחייבו אותו יותר ממה שיוכל לעמוד. אלא ודאי שאצל הגוי הוא רק מכירה סימלית. ועוד שגם בג"י לא קיבלו ברצון רק תורה שבכתב אבל לתורה שבע"פ הוצרכו לכפות עליהם הר כגיגית ע' בתנחומא שהועתק בסוף סי' ה'.

ואינו דומה למה שנהוג בקנין בתים שאין קוראים כל פרטי החוזה, שזה רק על דברים כלליים ששייך בכל הכתים, וסומכים שהנוסח הוא בסדר, אבל על דברים פרטיים כגון נדל הבית ומחיר הבית בודאי מקפידים לדעת בדיוק. או שעכ"פ סומכים על מי שנאמן לו שהכל בסדר. דהיינו שהשני דואג בשבילו ואינו מרמהו. וכאן אין הרב דואג כלל בשביל הגוי שיהא טוב בשבילו כשיצא המקח לפועל והגוי יצטרך לשלם. וכל מה שהרב אינו מחשיב עצמו שמרמה את הגוי, משום שיודע בודאי שלא יחבע את הגוי, לא הוא ולא המוכרים. ועל זה סומך הגוי סמיכות דעת גמור. ואין לו שום סמיכות דעת ולא שום גמירות דעת שיצא המקח לפועל.

כז) הישראל אינו כותב כמה שמוכר ומוכרים חמץ דמעבר לים ואין כדאי להביא שמאים לזה

שינוי ג מקודם הישראל כתב כמה חמץ הוא מוכר ועכשיו אומרים סתם כל חמץ. (ע' מ"ב ס"ק י"ט במוקפין, בתשו' שו"מ ח"ב ס' ע"ז). בדבר זה בודאי אין לגוי סמיכות דעת להתחייב, רק למעשה אין נפקא מינה אם כותב או אינו כותב,

שכל הנפ"מ היה שייך אילו כותב היה הגוי רואה בזה ודן אם כדאי לקנות, אבל כאן בין כך הגוי אינו מסתכל מה שכתוב. ומה שאינו מסתכל אף אילו היה לו זמן, אין הטעם משום שבין כך ובין כך רוצה לקנות (אף בהרבה) אלא משום שבין כך ובין כך אינו רוצה לקנות, היינו שאינו רוצה להתחייב.

שינוי ד מוכרים חמץ דמעבר לים שמחיר השמאים והטיפול עולה יותר מכל החמץ וא"כ הוה ליה כאין בו שמאים ומוכר דבר בלי פסיקה שלא חל הקנין כדאיתא ש"ע חו"מ ס' ר' סע' ז' וס' ר"ז סע' ד'.

כח) אפשרות בדיקה להוכיח אם המכירה אמיתית או לא.

ענין זה אם הגוי מתחייב או לא היה אפשר לעשות בדיקה על זה. דהיינו שבמוצאי פסח ילך יהודי אחד שמכר חמץ בסכום גדול או מניות בסכום גדול, להרב, ויאמר לו שמבקש כסף מן הגוי ואינו רוצה בחזרת החמץ.

ועכשיו אם הרב יאמר שאינו רוצה לתבוע הגוי. א"כ כבר גילה בדעתו שאין הגוי מתחייב כלום. ואם ילך הרב להגוי ויאמר לו שישלם כל הסכום. והגוי יאמר שלא כיון להתחייב. אז יעשו לו צרות גדולות ויאמרו לו אחה התחייבת, תשלם לו כסף ותלך ותמכור החמץ אם אין לך כסף ואין זה עסק של היהודי רק עסק שלך.

ואח"כ אם באמת ילך הגוי במרירות ויתעסק עד שמשלם כל הכסף. ואח"כ בשנה הבאה. אותו הגוי יחזור ויקנה החמץ. וכן ג"מ אחרים ששמעו כל המעשה הזה בכל זאת ימשיכו לקנות החמץ. אז זה ראייה שהגוי על אף שעולה בדעתו שצריך לשלם מ"מ קונה. וכמו כל מכירות בעולם אף שמשלמים. מ"מ חוזרים וקונים.

אולם אם בשנה הבאה כבר הגוי לא ירצה לקנות וכן כל הגויים ששמעו מעשה זה לא ימשיכו לקנות. א"כ ראייה, שכל מה שקנו עד עכשיו זה רק משום שלא עלה על דעתם מעולם שצריך לשלם והיה בעיניהם רק משחק בעלמא.

ובדיקה כזו מותר לעשות ע' נדדים במעשה בבית חורין שהקדיש כל הסעודה כדי לבדוק אם המתנה היה הערמה בעלמא. אולם רק מי שסומך על המכירה הנהוגה שייך לעשות בדיקה זו כמובן. ואדם כזה מצוה שעושה. שאף אם יתברר אחר הבדיקה שהמכירה לא היה חל, מ"מ מהני ליה בשביל שנה הבאה שלא ימכור עוד, ולא יעבור על ביו"ב, לא הוא ולא אחרים. ואפשר לעשות בדיקה זו נ"כ על דבר שאינו נאסר כדיעבד, כמו מין במינו שבטל ברוב ואין כאן כל יראה מדאורייתא רק מדרבנן מחויב לבער. (ע' מ"ב ס' תמ"ב ס"ק א') והרי עושים מכירת חמץ נ"כ על זה.

וכן אפשר לעשות בדיקה ע"י מכירת עדר בקר לקבל החר להאכילן חמץ שהרי סומכין לקולא בזה. ע' מ"ב ס"ק ל"ג, רק אם התגלה ע"י בדיקה שאין המכירה כלום.

יאמר שזה רק הבהמות שלא שי"ך סברת תבואת שור של ביטול חמץ ע' ס"ק כ"ט, אבל בחמץ ששי"ך סברת התבואת שור, עדיין אין ראייה שלא מהני. אולם אז כבר בקלות אפשר לבטל כל המכירה. כי על החר התבוא"ש יש הרבה שחלקו עליו ולא סמכו על הביטול.

ויותר קל לעשות הבדיקה ע"י חמץ שמוכרים בא"י וסוחר באמריקא, שאז יש עוד זמן וחצי אחר סוף פסח בא"י. עד שיצא פסח באמריקא. והרב קונה בחזרה רק אחר זמן וחצי.

כט) תירוצ התבואת שור דמהני מדין ביטול

ע' תבוא"ש והבאים אחריו לפרש דבריו, דמהני כיון דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי הם אמרו והם אמרו

אולם דבר זה תמוה מאוד. דאיזה ביטול יש כאן וכמו שהקשו כמה אחרונים הרי אינו מוכן שאחד יקח החמץ בלי לשלם. בין אם עושה ביטול לפני מכירה ובין כשעושה אחר המכירה ובין כשעושה שני פעמים ביטול אחד לפני המכירה ואחד אחר המכירה ואפילו יאמר זה כל הפסח כולו ומאידך עושה פעולה סותרת דהיינו שמוכר החמץ שעי"ז מגלה דעתו שאינו מניח שהגוי יקח החמץ בלי לשלם או שישרוף החמץ. אין זה ביטול של כלום רק פליטת פה בעלמא. (ע' ס' תל"ד מ"ב ס"ק ט')

ואף אם יאמר את"ל שהמכירה לא חל, יהא ביטול. אינו כלום. חדא, דלפי התבוא"ש אין כאן מכירה שהרי לא ביטל רק אם אין מכירה, ועוד אף לא לפי התבוא"ש אין כאן ביטול כיון שידע שהרבנים לא יבטלו המכירה א"כ סומך על זה שהגוי אינו יוכל לקחת החמץ בלי לשלם ואף אם כלפי שמיא לא חל המכירה. וא"כ שוב אין כאן ביטול שאינו מסכים שהגוי יקח החמץ בלי לשלם או שהגוי ישרוף. וע' לשון הר"ן ריש פסחים בגילוי דעתא בעלמא דלא גיחא ליה בגויה זכותא כלל סגי עכ"ל. וכאן שמוכרו אדרבה מגלה דעתיה שיש לו זכות בגויה, ע' שדה חמד ס' ט' אות ג' ד"ה והרב בגדי ישע בשם המגן האלף, וד"ה והרב מעין גנים, ואות ו' ד"ה ומאוד התמרמר וכו' ע"ש, וכן בשד"ח ס' ט' אות ט"ו ד"ה ובאמת, ובח"ס או"ח ס' קי"ד)

ל) הגדרת כונת הביטול למי שמוכר חמצו

וזה כאילו אדם אומר נוסח ביטול כזה.

הרי אני מוסר מודעה שהביטול שאני עושה הוא בכונה

כך. יודע אני שהרבנים מכשירין את המכירה ומשום זה הגוי

אין לו רשות לקחת למעשה החמץ בלי לשלם. רק אם כלפי שמיא גליא המכירה לא חל. אני מבטל בלב שלם. והנפ"מ בביטול זה, שאם יבא אליהו בפסח ויאמר שהמכירה לא חל. אז יכול אדם לקחת חמץ זה או לשורפו או אני בעצמי אשרוף אותו אבל כל זמן שאלהו הנביא לא יבא או שלא יהא פסק ברור מן הרבנים שהמכירה לא חל. אז לביטול הזה אין בו תוצאות מעשיות רק הסכם ביני ובין הבורא עולם שאם הוא יודע שאין כאן מכירה, אז זה מבוטל וכלפי בנ"א אני תמיד מתנהג למעשה כמו שאין כאן ביטול

או במילים אחרים

הרי אני מבטל החמץ שכלפי ה בורא עולם הוא כעפרא דארעא -- וכלפי בני אדם הוא כגלוסקא יפה...

ויוצא שהמכירה אף שאינו חל. מ"מ מהני לבטל הביטול. בין אם ביטול משום הפקר ובין אם הוא משום משוי כעפרא.

לא) עוד טעם שהביטול לא חל

ויש עוד טעמים שהביטול אינו חל משום שדעתו ליקח אחר פסח כמ"ש ברי"ק גאות צד פ"ג בשם רב האי שאם דעתו לזכות אחר פסח אינו בכלל ביטול הובא תשו' רשב"א סי' ע' ונפסק ברמ"א ס' תל"ז מ"ב שם ס"ק י"ז ובה"ל ד"ה אסור. ובח"ס ס' קי"ד, ובשו"ע הרב והארכתי בזה בס' ד' ס"ק ו' עד ט"ז.

לב) אף כשביטל לא סמכו חז"ל על מכירה סימלית

ועוד את"ל שיש כאן ביטול, הרי חז"ל לא סמכו על הביטול רק על המכירה וכאן אין כאן מכירה רק סמלי וזה לא נקרא מכירה. ומה שכתב התבו"ש שהם אמרו והם אמרו. זה שייך רק אם באמת אמרו כך, אבל כאן איך אמרו חז"ל שבמכירה סימלית אפשר לפטור. והרי איתא במשנה (וריש כל שעה) מוכרו לגוי ואין כאן מכירה, וכן איתא בתוספתא ובלבד שיתן לו במתנה גמורה. ואיך שנפרש כונת הברייתא מתנה גמורה, בודאי מכירה סימלית או מתנה סימלית אינו בכלל מתנה גמורה. ומה דאיתא בתוספתא, את"ל שאפשר לעשות כמה פעמים, איירי שהגוי שילם ולקח החמץ לרשותו ואינו בטוח שיקנה היהודי ממנו בחזרה. וממילא יש לו כל האחריות שהרי שילם. ולא היה שם מכירה סימלית. רק מכירה ממש ואיך אפשר ללמוד מחז"ל שמכירה סימלית יהני, ואף אם לא שילם רק איירי דרך מקרה. ואין הגוי בטוח שישראל יקנה בחזרה אז גומר וקונה, וע' בחלק

ה' ס' ב' ס"ק ג' קצת לימוד זכות על התבואת שור, למה נכנס לדוחק זה.

לג) ישוב כמה אחרונים בלי גמירות דעת של תקונה

יש מהאחרונים ז"ל שרצו לומר שאין כאן מכירה סימלית כגון המקור חיים בס' תמ"ח סע' י"א, והח"ס ביו"ד ס' ש"י.

הנה המקור"ח ביאר רק מצד גמירות דעת של הישראל ולא הסביר מה עושים עם גמירות דעת של הגוי להתחייב.

דשם כתב שיש גמירות דעת מצד הישראל שכתב דלמה לא ימכור בלב שלם מה איכפת ליה אם העכו"ם יתן לו דמי המכירה דמסתמא אינו מוזיל במכירה עכ"ל.

הנה דבאופן כזה שהגוי משלם לו כל המחיר הישראל יכול להסכים. אולם איזה גוי טיפש שאינו צריך לעצמו החמץ יקנה חמץ במחיר שלם ומה יעשה עם החמץ הרי הוא מוכרח למוכרו, ואפילו אם היה תגר מ"מ זבון וזבין תגרא איקרי. ואם מוכרו ביותר מן המחיר, מי יקנה ממנו. וכ"ת אם לא מרויח לא מפסיד, אינו כן שהרי מקבל אחריות וכן החי"א והבגדי ישע שהובא בס"ק י"ב וכ"א שיקר הקנין שאינו מוכרח למכור בחזרה וזה כוונת הב"י בדעת הבה"ג.

ובאמת מטעם זה רבים מוכרים במחיר זול. ומיהו גם בזה בצורה שעושים היום, אין לך תגר באופן כזה של מכירה הנהוגה, אף אם היה הגוי תגר. וכ"ש שאין הגוי תגר כלל. וכל מה שעושה משום שבטוח שהישראל יקנה ממנו מחזרה. והוא אינו מתחייב כלום לשלם. לא אונס ולא זולא. וכן אינו מתחייב לשלם אם החמץ קיים.

לד) צ"ע על הנוהגים במכירת בכור כמו בחמץ

ומה שכתב שם במקו"ח שגם במכירת בכור נהגו במכירה כזו. דהיינו שמוכרין בדבר מועט כל הבהמה וזוקפין במלוה השאר. באמת לא ידעתי מי ביקש להם לעשות כזה שהוא באמת צ"ע כשאין דעת הגוי לקנות כלל רק להערמה. והיה להם לעשות כמש"כ בשו"ע יו"ד ס' ש"כ סע' ו' בש"ך, למכור הריאה או הראש בפרוטה ולא לזקוף במלוה השאר. ואז אין חסרון גמ"ד מצד הגוי. והישראל מפסיד רק הריאה. ומצד הישראל שייך לומר שכדי שלא יפסיד הבכור גמר ומקנה. והרי בבכור סגי שקצת שייך לגוי ואינו דומה לחמץ שצריך להיות כולו לגוי, ובסתמא אלו שנהגו כן בבכור למדו זה ממכירת חמץ. אולם ערבך ערבא צריך.

צ"ע בזמנינו שמומרים מוכרים ג"כ בכור א"כ לכאורה אצלם לא שייך הסברה דכדי לפטור הבהמה מבכורה גמר ומקנה הריאה. ולכאורה היה יותר ראוי למכור רק האוזן ולסמוך על ר"פ דסגי בהכי, וכשאינן לו הפסד ממון גמר ומקנה וצריך עוד לעיין בזה.

ויש להעיר על התוספות דס"ל דצריך למכור דבר שעושה טריפה, למה הוצרכו למכור הריאה הרי היה אפשר למכור הקנה או הושט וצ"ע ואין לומר אין לזה שום ערך ולא שייך מכירה, דהרי למ"ד דסגי בדבר שעושה מום אפשר למכור האוזן. והרי שם לכאורה אינו יותר ערך מקנה וושט, ובכל זאת מבואר בגמרא דמהני. וצ"ע בזה.

לה) ישוב הח"ס דבלי גמירות הגוי הוה כמו הפקר

והח"ס שם בתירוץ א' משמע שא"צ גמירות דעת מצד הגוי וכמו בהפקר, וזה קשה, דתינח הפקר אינו מחייב שום אדם בתשלומין וסגי בגמירות דעת ידיה. אבל במכירה שמחייבים הקונה בתשלומין ואחריות. איך מהני גמירות דעת מקנה בלי קונה. ואינו דומה לב"ב גד: נכסי עכו"ם הרי הוא כהפקר ע"ש דשאני התם שהמוכר קיבל כספו. אבל כאן שהמוכר לא קיבל כספו וגם אינו מפקירו רק רוצה למוכרו באופן שהקונה יתחייב. והקונה לא התחייב א"כ אין כאן מכירה. וכבר נדחה סברה זו בערך ש"י ס' תמ"ח סע' ג' בד"ה ובח"ס. ע"ע לקמן ס"ק ל"ח.

לו) ישוב שני של הח"ס מדין דברים שבלב

ובחתם סופר בתירוץ שני כתב שיש גמירות דעת מצד הגוי. ומה שחושב בלבו הוה דברים שבלב וזה תמוה דהרי כל הקושיה בנויה על היסוד שאנו יודעים שהגוי חושב בלבו שאינו רוצה לקנות. וא"כ מה תירץ הח"ס ז"ל שהוא דברים שבלב, הרי כיון שאנו יודעים זה הרי זה דברים שבלב ובלב כל אדם דהוה דברים. וגם סברה זו של הח"ס נדחה בערך ש"י שם.

לז) השינוי שהחמק נשאר בבית הישראל

שינוי ס' מקודם נתנו לבית הגוי ממש ועכשיו מניחים בבית ישראל רק משכירים הבית

צריך לבאר דעת התה"ד ס' ק"כ שכתב שצריך שיתן חמצו לבית הגוי.

ונראה כונתו כדי שאחר הפסח יהא בגדר נתינה ולא בגדר גטילה. (הארכנו בס' ג' ס"ק י"ב.)

ויתכן לפ"ז שזה מעכב גם בדיעבד שאין כאן ענין של מעשה הקנין רק של

הרגש בגמירות דעת. שאם משאיר בביתו אז אחר פסח הישראל בגדר נוטל ואז כבר הערמה הניכרת יותר שהוא לא רק במחשבה אלא ג"כ במעשה ודומה למעשה דפדיון הבן שבא אבי הבן לבקש בחזרה, שאין בנו פדוי, ולא התיר התה"ד. (ע' מש"כ בס' ג' ס"ק י"ב).

רק האחרונים שהובאו במ"ב ס"ק י"ב הקילו וכתבו דלא מעכב בדיעבד אולם הדבר צ"ע. ובפרט מה שכתב הב"ח דהוה הפסד מרובה וא"א לתת לגוי שטר שאולי יעלה בדעת הגוי להחזיק בחמץ הוא צ"ע. דאדרבה כיון דהוה הפסד מרובה ומשום זה אינו נותן. א"כ הרי גילה דעתו שאינו נותן מתנה גמורה. א"כ יש יותר הערמה.

ועוד מה כתב שם שימכור הבית להגוי, מה מוסיף זה דכיון שאנו דנים שאין כאן גמירות דעת. א"כ גם מכירת הבית שידוע הוא שג"כ הערמה גמורה ואין הישראל חושב כלל שהגוי יחזיק בבית. א"כ לא מהני זה כלפי נתינת חמץ לבית הגוי.

ויש היום שנוהגין להשכיר הבית בפרוטה ולזקוף השאר במלוה. וזה ג"כ צ"ע דהרי אף לדבריהם דמהני שכירות הבית. כאן אין כאן כלל חלות שכירות כיון שמשכיר ביותר מפרוטה והגוי נותן רק פרוטה וידוע ומפורסם שאינו משלם יותר מזה. א"כ לא חל השכירות. והיה ראוי להשכיר הבית רק בפרוטה. אולם לפי הטעם שיש כאן נטילה ולא נתינה. לא משנה אם השכיר הבית או לא. כיון שלפי הרגש בנ"א לא משנה שכירות הבית כלום.

ואף שהתה"ד מדבר שנותנים במתנה או מוכרים בדבר מועט והיום מוכרים במחיר קרוב לשויות או במחיר ממש. וא"כ אין הגוי צריך לחזור וליתן רק לחזור ולמכור. וזה באמת הרב עושה בשליחות כל הציבור. אולם יודע הגוי בודאי שאם הוא לא היה בא להרב במוצאי פסח. ג"כ רוב הציבור יקחו החמץ ואין לקחתם תלוי בהחלטתו. ואילו היו מביאים החמץ לבית הגוי ממש (ולא רק שמושכר באופן פורמלי או אפילו רציני לח' ימים לגוי) אז היה תלוי חזרת חמץ בהחלטת הגוי. ואם הגוי רוצה שלא לחזור למכור. או לנסוע לחופש ולמכור רק אח"כ. היה יכול. אבל עכשיו לוקח הישראל בין כך ובין כך החמץ והגוי בא רק לקבל כספו עם תוספת (שהוא סמלית כסף מכר. ולמעשה הוא כסף טירחה שטרת לבא אל הרב בע"פ ולישב שם זמן מסוים וכן לבא עוד הפעם אל הרב במוצ"פ). וזה דומה לציור שהישראל נוטל החמץ.

לח) גם היום אומרים שאין המכירה חל

ראיתי בספר מכירת חמץ כהלכתו פ"ד דין י"ד, שגם חמץ שיש עליו קדושת

שביעית שאסור למכור לגוי. מ"מ בחמץ אפשר למכור, ומסביר הדבר, משום שיש תשו' ח"ס יו"ד ס' ש"י בתירוץ א' שבין כך הגוי אינו קונה החמץ. וממילא אפשר למכור מכירה דידן גם חמץ של שביעית.

ולא הבנתי עכשיו כלום. האם במכירה זו קונה הגוי או לא, אם טוענים שאין הגוי קונה והישראל עובר בביוב"י. אז אומרים שח"ו לומר כך ובודאי הגוי קונה וכשיש חמץ שאסור למכור לגוי, אז אומרים שבין כך אין הגוי קונה. ואין לאסור מכירה זו. ותירוץ א' בח"ס שם מפרש שכונתו שיצא מרשות ישראל ולא נכנס לרשות גוי. ועכשיו יוצא שהדבר נעשה הפקר. וזה צע"ג. הרי אילו רצה להפקירו א"צ למכור לגוי. דיזרוק אותו לחוץ וכל אחד יקח. אלא ודאי שאינו רוצה להפקירו. ואם הגוי לא קנה נשאר אצלו. וחוץ מזה לא שייך הפקר רק בין לעניים ובין לעשירים כשמיטה. ולא כאן שהוא רק לאדם מסויים. ואם העכו"ם לא קנה נשאר אצל הישראל. ועוד דאף לזה אינו מפקירו כיון דמחייבו בתשלום. (אין אני נכנס כאן בענין אם יש איסור למכור לגוי קדושת שביעית דיתכן מאוד שכאן אין איסור. שהרי מותר גם לשורפו דלא גרע מתרומה שאסור לגרום הפסד בכל ימות השנה ובע"פ איתא במשנה ששורפין תרומה.) וצע"ג.

לט) בענין מכירת מומרים

שינוי יא כהיום מוכרין ג"כ מומרים כדי לקבל תעודת הכשר שמכרו החמץ כדין. וצע"ג ע' שדה חמד ס' ט' ס"ק ב' ד"ה איברא. שכל טעם התר המכירה הוא משום שעכ"פ אצל הישראל יש גמירות דעת דאנן סהדי דגמר ומקנה כדי שלא יעבור על ביוב"י וכ"כ במקור חיים ס' תמ"ח ס"ק יא' ובמ"ב ס' תמ"ח בשע"צ ס"ק מ"ט ואצל מומר שלא איכפת ליה האיסור רק מוכרו כדי לקבל תעודת הכשר וזה מקבל אף אם אינו גומר בדעתו למכור וסגי ליה חתימה אצל הרב א"כ איך מוכר. וכן הטעם שהובא במ"ב ס"ק י"ט כדי שלא יאסור בהנאה אחר הפסח, צ"ע, דהרי לא איכפת ליה להמומר אם נאסר לאחר הפסח, רק שרוצה תעודת הכשר והרב גותן לו תעודת הכשר אף אם אינו גומר בדעתו למכור דהרב אינו מתחשב עם מה שהמומר חושב רק עם מה שהוא חותם.

וראיתי בספר מכירת חמץ כהלכתו ס' א' הערות י"ד שכתב שתי עיצות לזה. אחד שהמומר ימכור להרב והרב ימכור להגוי וממילא במכירה ראשונה יש דעת קונה ובמכירה שניה יש דעת מקנה. ולא הבנתי איך יש מכירה בקונה בלי מקנה, ואם יעלה על הדעת שיש מכירה בדעת מקנה בלי דעת קונה אבל איפה יש מכירה

בדעת קונה בלי דעת מקנה. ושם יש עוד עיצה בלי שהרב יהא קונה רק שליח. ויש כאן דעת שליח אף שאין דעת משלח. ולא הבנתי, משלח אין כאן שליח יש כאן בתמיה.

מ) העצה של ערב קבלן אינו מישב הקושיה

ובענין העצה של הערב קבלן ישראל שתיקן השרע הרב, (סוף הל' פסח) בפשטות לא מהני להסיר הטענה שאין הגוי מתחייב כלל, דנגיח דאצל הע"ק הוה התחייבות גמורה, ג"כ קשה דעל מי כאן אחריות אונסא וזולא. אם על הע"ק. אם כן הרי זה צאן ברזל שלו והוא עובר על ביוב"י ואם באמת עיקר האחריות על הגוי רק אם אין לגוי לשלם. ישלם הע"ק ותחזור וגובה מן הגוי. ולכן אין זה צ"ב של הע"ק, אבל הרי כיון שבאמת הגוי אינו מקבל שום דבר לשלם כיון שיש כך בלבו ובלב כל אדם, א"כ לא שייך להיות צאן ברזל שלו. א"כ כיון שהע"ק אינו מקבל אחריות באופן שיעבור על ביוב"י. והגוי אינו מקבל כלום. א"כ נשאר אצל ישראל הראשון. (השו"ע הרב לא בא לישוב קושיה זו רק משום שיש ראשונים שס"ל שאין גמירות דעת אצל המוכר כשעייל ונפיק אזורי ומשום זה תיקן ע"ק, ע' בס' מכירת חמץ כהלכתו פ' י"ח בשם שו"ת שארית יוסף ס' י', אולם כל זה היה שייך אם הגוי מקבל לשלם, רק שעכשיו אין לו כסף, אבל כפי שביארנו שהגוי אינו רוצה אף פעם לשלם, וכיון שיודעים זה הוה כהתנו ובאמת אינו מחויב לשלם, והישראל אינו גותן מתנה, א"כ אין כאן כלום, ולא מהני כלל ע"ק).

מא) הע"ק של מכירת חמץ דומה לע"ק של כתיבת התנאים.

אולם חוץ מזה כמדומני שענין ערב קבלן שעושים במכירת חמץ (לאילו שנוהגין כן) דומה מאוד לע"ק שנוהגין בשעת כתיבת תנאים. ששם כותבים תנאים שאבי החתן מקבל כפי המדובר ואבי הכלה מקבל עליו כפי המדובר. (ויש בזה לפעמים דירה או חצי דירה שעולה המון כסף והרבה בג"א מן המסובין יודעים מזה) ואח"כ מכריזין מי רוצה לקבל קנין לע"ק מצד החתן ומי רוצה לקבל קנין לע"ק מצד הכלה. ואחד מקרובי החתן ואחד מקרובי הכלה באים תיכף ומיד כמו מי שמזמינין אותו להצטרף למגין. ומקבלים קנין והעדים כותבים וחותמים, ואינם חושבים כלל על זה מה הם עושים כאן. ואילו היו חושבים על זה ברצינות לא היו באים לקבל קנין בחצי דקה, ולפעמים הם עניים ואביונים ולפעמים הע"ק

הם יותר עשירים מאבי חתן וכלה והיה מקום באמת לפחד שאבי החתן ואבי הכלה לא ישלמו ויבאו אליהם. ובכל זאת באים בחצי דקה, וכל אחד יודע שקבלת קנין של ע"ק אינו רציני רק לשמור על המנהג למלאות טופס נוסח התנאים ולכאורה הע"ק אינן מחויבים לשלם שום דבר. לא בדין ישראל ולא בדיניהם. וזה כעין הע"ק כאן.

ובעיה"ת מצאתי הדבר מפורש באוצר הפוסקים חלק ט"ז ס' נ' ס"ק ל"ח אות ד' עמוד 212 טור ב' ד"ה עוד כתב שם, בשם העטרת חכמים, אחר שהאר"ך בצורה שנוהגים היום בע"ק בשעת התנאים שאין שייכות כלל אם ענין של התחייבות רק הסופר מבקש לגמור שטרו, שאינו יכול לחייב את הע"ק, כי מוחלט אצלו באומדנא הנראה שאין עולה בדעת הע"ק לחייב את עצמו.

ויוצא לפ"ז שבערב קבלן בשעת התנאים אף שעושים קנין בפני רבנים קהל ועידה וחותרים עידיהם על זה, אין זה רק שמירת מנהג הקדום בצורה החיצונית שלה ואין כאן שום חלות דין, וכל אחד יודע מזה, ואף שלא שייך כאן כלל מנהג ישראל שהרי יסוד המנהג נתיסד כשהיה רציני ועכשיו הוא רק חיצוני ואין זה מנהג הקדום, מ"מ אוהבים להמשיך בגדר "זכר למנהג".

(כעת ראיתי נוסח תנאים ע"פ הגר"מ פיינשטיין וצ"ל שביטל נוסח של הע"ק)

ואם אמר יאמרו כאן שבאמת חל ההתחייבות של הע"ק. יש לי תמיה אחרת. איך מכריזין כ"כ בצורה לא רצינית ובלי שיכתבו הסכום רק כפי המדובר, שלפעמים הע"ק אינו יודע הסכום. ומחייבים אותו פתאום בדבר שאינו עולה על דעתו כלל.

והרי בסכומים גדולים שמקבלים כהיום מצוי שאין משלמים ואם הע"ק אינו משלם נכנס בכלל לזה רשע ולא ישלם, ובדאי הרבה ע"ק בשעת תנאים אין חושבים כלל על זה שיש כאן התחייבות. ואיך לא מדברים אתו רגע לפני זה ואומרים לו תדע לך שאתה עושה כאן דבר של רצינות ואינו שחוק.

ואינו דומה לשאר ערבות. שכל מה שמזמנים לאדם לבא הוא בשביל להתחייב ויש אידה של רצינות. ואף אם קצת רחוק אצלו שהשני לא יהא לו לשלם, מ"מ הריחוק אצלו רצינות. אבל כאן לפי המצב אילו היה רצינות, היה שכיח החיוב. רק הוא סומך על זה שאין רצינות, ואם באמת הדין הוא שיש חיוב, היו צריכים להזכירו. ואם לאו יש כאן כמה עבירות בין אדם לחבירו כמו לא תחמוד ולרמות אדם וכו'.

וכן אינו דומה לאבי החתן והכלה שהם מתחייבים. שהם כבר דיברו מקודם ברצינות על זה והתנאים הוא רק הנסר. ועושים על דעת שהסכימו מחזילה. אבל עם הע"ק לא דברו מעולם ואיך מטילין עליו חיוב כזה בשעת שתית לחיים, ובאים עליו בעקיפין, הוא נכנס לומר מזל טוב ולאכל קצת עוגה ולשתות יי"ש ויצא בחוב של מאה אלף דולר על

ראשו מה שלא חשב על זה מעולם לא מקודם ולא בשעת הקנין ולא אח"כ ואיך כולם שותקים על הנהגה כזו וצע"ז. אבל לפי מה שכתבנו לעיל הכל ניחא שבאמת אין שום התחייבות והכל הוא רק זכרון לימים הראשונים.

מב) המכירה אינו חל לפי דיניהם.

שינוי יב) נתברר לי מכמה רבנים בחוץ לארץ שהמכירה אינו חל לפי דיניהם. וע' בדברי חיים ח"ב ארי"ח ס' ל"ז. וכן הוא במקור חיים ס' ת"מ ס"ק ג'. וסומכין על הדברי חיים שעיקר הדין כדינינו, אולם ע' בחז"א ב"ק ס' י', ובמועד ס' קכ"ג ס"ק ג', שעיקר הדין כדיניהם ולא חל המכירה. וע' בחז"א שביעת ס' כ"ז ס"ק ז' ארי"ק ב' שגם בארץ ישראל שייך דיניהם. וע' בס' ס' באריכות.

מג) כעת אין נותנים המפתח

כמה אחרונים כתבו (ע' מ"ב ס"ק י"ב) שצריך ליתן להגוי המפתח כדי שיהא לו סמיכות דעת לקנות. והיינו שאם אינו נותן לו המפתח. הגוי חושש שהישראל לא יתן לו החמץ. הנה לפי המצב של עכשיו שאין לגוי שום הוה אמינה שיקח החמץ. אז אין בזה חסרון שאינו נותן המפתח. כי אין שום נפ"מ להגוי בזה כי בין כך ובין כך לא יקח החמץ. אולם עצם הענין שאין נפ"מ בזה. זה כבר מוכיח שאין כאן כלל סמיכות דעת בכל המכירה. שאילו היה לגוי הוה אמינה להיות סומך דעתו על המכירה. היה באמת נפ"מ גדולה אם הישראל יתן המפתח או לא.

ועוד כתבו הפוסקים (ע' מ"ב ס"ק י"ב ובשע"צ ס"ק כ"ז) שאסור לשים חותם על חדר החמץ. וגם דנו בדיעבד מה הדין. שאז אין לגוי סמיכות דעת על קנית החמץ, והמקור של כל זה הוא בב"ח וז"ל. ותו כיון שהמפתח ביד ישראל ויכול ליכנס לחדר וליטול החמץ משם לא סמכא דעתיה דעו"ג דמכירה גמורה היא אלא סובר דאינה מכירה אלא להסיר מעליו איסור חמץ ועל כיוצא בזה כתב ה"ד ירוחם בשם בה"ג ובלבד שלא יערים ובתשובת הרשב"א סוף סי' ע' מבואר דהוא לשון התוספתא והיינו שלא יערים שיהא נראה שנשאר שום כח אצל הישראל בחמץ שמכר לעו"ג אלא מכירה חתוכה ופסוקה ולפי זה כ"ש שלא יתן הישראל חותמו על החדר שלא יכנס בו העכו"ם הלוקח שא"כ אין כאן מכירה שהרי מעשיו שמגיד חותמו על החדר הם מבטלין האמירה שאומר לעו"ג הריני מוכר לך במכירה גמורה ויש לכופן ולגדותן על כך עכ"ל. אולם ברור אצלי שכעת אם שואלים לגוי, אם יקפיד כשישימו חותם על חדר החמץ יאמר שאינו מקפיד כלל. משום שאין נפ"מ בשבילו, שבין כך אין דעתו לקחת החמץ.

וכ"ש מי שמוכר בארץ ישראל חמץ שמונח באמריקא. בודאי אינו עולה על

הדעת שיש להגוי הזה שקונה כל חמץ של כל אדם, איזה קפידה אם נותן שם מנעול ואפילו אם יאמר הישראל להגוי תדע לך ששמתי הרבה מנעולים וגם שומרים ומשטרה וכו' ואין מניחים שום אדם ליכנס לשם חוץ ממני. ג"כ לא איכפת ליה להגוי כלל וכלל. כי כל מה שהקונה מקפיד אם מניחים שומרים על החמץ שקונה ואין מניחים לו ליכנס, זה כשהוא רוצה לקנות, אבל כשאינו רוצה לקנות רק עושה דברים סמלים, לא איכפת ליה כלל. ומצב כזה יותר חמור מאילו שאם חותם ע"ג חדר החמץ. כי מאי נפ"מ אם שם חותם או שמוכר לו בכמות כזה שאין לגוי שום אפשרות לשלם ואין לו שום תועלת להשיג תשלום לזה. הצד השווה שבהם שהגוי אינו מחשיכו למכירה אמיתית.

(ומה שכתבנו בענין חמץ שמונח באמריקא. אף שבדאי יש מסחר בין-לאומית. אולם לזה יש חברות מיוחדות ולא למנקה חדר מדרגות ודו"ק).

מד) כל הבעיות בצירוף של ר"ע גאון

הנה אחר כל זה. אם יעלה על הדעת שאפשר למצא לימוד זכות של לימוד זכות לכל הנך, וגם נאמר שיש חולקים על רב עמרם גאון. האם לא ראוי דברי רב עמרם עכ"פ לאצטרופי לכל הנך לפסול המכירה.

ועוד, הרי על הבה"ג אומרים שכל דבריו דברי קבלה. כי היה קרוב לרבנן סבוראי. וזה שייך ג"כ על רב עמרם גאון. ואם לפעמים הראשונים חולקים על הגאונים, זה משום שראו דבריהם ויש להם קושיות חזקות מן הגמ' ומשום זה חלקו. אבל כאן איזה קושיה יש על רב עמרם מאיזה גמרא אדרבה, סתימת הגמ' חולין ד. משמע שאין לנו עיצות קבועות בשביל חמץ שיבא אח"כ בחזרה. והתוספתא נקט בצירוף של הזדמנות.

וכיון שיש בהלכות הערמה סברה לחלק בין עראי לקבע כמו שכתב רב עמרם והרא"ש שבת ס' ט"ז ס"ס י"ד, א"כ אילו היה הדין שמותר בכל גוני אף בקבע. היה צריך התוספתא לאשמעינן חידוש אף בקבע. כגון מי שיש לו חמץ בביתו מוכר לגכרי וכו' אלא מדנקיט באקראי. אין לך בו אלא חידושו. ואם לא היה תוספתא זו. לא היינו מתירין ג"כ זה (ע' לשון המאירי). וע' שבת קכ"ט וכולהו אערומא אסירי בר מהאי ערמא דשרי ע"ש, ואף דלאו דוקא הוא דהא מצינו עוד ערמה דהותרו. ומ"מ נשמע שסתמא דמילתא כל הערמה אסורות עד דנשמע להדיא דמותר. ואף שאפשר לדחוק ולומר דאורחא במילתא נקט. מ"מ בא רב עמרם לומר שדוקא הוא אי משום שכך קיבל מרבנן סבוראי אי משום שכך אמר מסברה אי משום שכך דייק מן התוספתא.

וממילא אף שיש מן הראשונים שלא אמרו כך. אולם לא הביאו שום ראיה לדבריהם ואפשר לומר עליהם שאילו היה רואים רב עמרם לא היה חולקים עליו. שהרי לא מצינו מן הראשונים שיביאו דברי רב עמרם ויחלוק עליו. ומה שנתגלו דבריו רק בדור האחרון, כך גזרה חכמתו יתברך שכל דבר הוא יתגלה בעת שרצונו יתברך גזר. אבל אין זה מגרע כלום מכוח תורתו של רב עמרם גאון. וכבר הארכנו מספיק בס' ז' בעגין זה.

וחוץ מזה אף להראשונים שמתירין אף בקבע לא איירי שהישראל מוכר והגוי מתחייב ואין רצונו לשלם כמו שעושים האידנא ובתשו' אשכנזית שהובא בס' קימחא דפיסחא בשם רש"י כתוב מפורש שהגוי שילם הכל לפני פסח וכבר כתבנו שמכירה דידן הוא רחוק רחוק ממה שמבואר בתוספתא.

מה) ניסיון של לימוד זכות.

שוב בא אברך אחד וטען שבזמנינו לא שכיח כלל הפסד אונסא וזולא. משום שעל שריפה וגניבה יש לכל חברה ביטוח. וזולא במאכלי חמץ לא שכיח כלל וכלל. וכן קילקול בסירחון או עיפוש לא שכיח כלל וכלל בחנויות ובבתי חרושת. משום שהיום יש בתי קירור טובים וגם העיטוף של האוכלים הם טובים ואין שכיח כלל קילקול בזה. וא"כ האחריות שמקבל על עצמו רחוק מאוד. ואז מוכן הוא בגלל הכסף שמקבל, לקבל עליו אחריות הזו כיון שלא שכיח כלל.

אולם במניות לא מהגי סברה זו ששם שכיח זולא. וכן אלו שמוכרים בהמות ועופות כדי להאכילן חמץ (ע' מ"ב תמ"ח ס"ק ל"ג) מצוי בהם מחלות ומיתה. וכמדומני שאין ביטוח על זה.

הנה טענה זו יש בו לכאורה ממש לפום ריהטה לישב קושיה ששאלנו על שינוי של זקיפה במלוה. שאין הגוי מקבל אחריות ועדיין צע"ג. דנראה דחברת ביטוח הוא לא כפתור שלוחצים עליה והם משלמים תיכף. אלא זה משא ומתן שלם ומשפטים וכו' ובפרט כשנוגע הדבר לסכום רציני, ואילו היה הגוי קונה ברצינות אז הוא צריך לשלם לישראל. ואח"כ הגוי יעשה משא ומתן עם חברת הביטוח והישראל אומר לגוי אם תרצה כסף מחברת ביטוח תלך אתה להתקוטט אתם. וכן יש אונסין שאין חברת ביטוח משלמת, כמו שיטפון.

ועוד מה שטען כיון שהדבר רחוק שיש אחריות מקבל על עצמו הוא צע"ג דהרי כיון שאינו עולה על הדעת הוה ליה אסמכתא וכמ"ש בס"ק כ"ה, וכ"ש למה

שכתבנו שם שאף אם יקרא שיש אונס כזה שהביטוח אינו משלם לא ירצה הישראל מעולם לגבות מן הגוי, אי"כ אין כאן כלל גמירות דעת ולא חל שום התחייבות. וכל האחריות מונח על הישראל.

וכן הרבה טענות נשארו. שזה מהני זה רק אלו היינו סוברים שסגי שהגוי סומך על זה שיוכל לשלם בחמץ עצמו. אבל לפי מה שכתב החי"א כלל קכ"ד ס"ק ז' ובגשמת אדם שאלה א' (הובא בס"ק ד' וכ"א) שזה לא סגי שהגוי יסמוך על זה שיוכל לשלם בחמץ עצמו. אלא צריך שיהיה לו סמיכות דעת שגם אם הישראל אינו מקבל החמץ שישלם הכסף. (ע' מה שכתבנו שם. שמקורו מדברי הב"י איך שביאר דברי הבה"ג (וכן יוצא מביאור הב"ח שהובא ס"ק מ"ג). אי"כ כל תירוץ זה לא מהני כיון שהגוי בודאי לא מסכים לשלם כסף.

וכן סברת רב עמרם גאון דרך פעם אחד מותר (ס' א'). וכן הטענה של כמעט רוב ראשונים שכתבו לשון "שמא" והיום מבטיחים (מבואר בס"ק ג'). וכן טענה שמשאירים החמץ בבית ישראל ורק מושכר באופן שלא משנה מהות הדבר (מבואר ס"ק ל"ז) וכן שאינו חל בדיניהם (מבואר ס' ט'). (ואולי אם מתנים מפורש שמקבל עליו לדון בדינינו מהני זה וצריך לעיין בזה לפי המציאות אם הגוי באמת גומר בדעתו ללכת לדינינו לו יצויר שבדינינו היה חל)

וכן לא ישב בזה כל האחרונים ז"ל שעשו מכירה, שבזמניהם לא היה מצב כזה. ולא היה ביטוח על אונס וכן זולא היה יותר שכיח במאכלים וכן שאר קלקולים היו יותר שכיחים. והגוי בודאי לא קיבל זה כמבואר במקור חיים.

וכן מה שכתבנו בס' ח' ס"ק י"ב שלדעת כמעט כל הראשונים שרק בשמא מותר, כאן אף אילו היה אומר שמא נחשב כהתחייבות. כיון שכל סמיכות דעת של הגוי לשלם בחמץ עצמו.

סימן ט' / בקנין שלא חל בדיניהם

ראיתי כאן להעתיק מה שכתבתי בחידושים על פסחים ה"ת יעזור לי להוציאם לאור, בדין מכירת חמץ אם המכירה חל ע"פ דין תורה ולא בדיניהם. אם הישראל עובר בב"י וב"י או לא.

א) בדברי החז"א שעיקר הדין כדיניהם

ע' בחז"א סוף הלכות פסח. (ס' קכ"ג ס"ק ג') שאם ישראל מכר חמץ לגוי בתנאי שאינו בגדרי תנאים של בני גד ובני ראובן, או בדין עכו"ם יש לישראל זכות בחמץ כי אצלם התנאי חל ובדיני ישראל אין לישראל זכות חמץ או גאסר החמץ משום שיש דין שעכו"ם וישראל הבאים לדון אם אתה יכול לזכות בדיני ישראל זכיהו, בדיני עכו"ם זכיהו (ב"ק קי"ג) וכאן כיון שעיקר הדין כדיניהם, ובדיניהם יש זכות לישראל, נקרא שלו.

אולם אילו היה עיקר הדין כדיני ישראל ויש רק זכות לומר לדון כדיניהם או כאן כיון שהישראל אינו רוצה בזכותו. ממילא נשאר כדין ישראל והתנאי בטל והמכירה חל בלי תנאי. אבל כיון שעיקר הדין כדיניהם ויש רק זכות לדון כדיניו. ממילא המכירה אינו חל רק על תנאי ובטלה המכירה.

ב) מקור החז"א

יש להביא ראיה מן הרמב"ם הל' מלכים פ"י הל' י"ב וז"ל היה ישראל ועכו"ם אם יש זכות לישראל בדיניהם דנין לו כדיניהם ואומרים לו כך דינכם ואם יש זכות לישראל בדיניו דנין לו דין תורה ואומרים לו כך דיניו ויראה לי שאין עושין כן לגר תושב אלא לעולם דנין לו בדיניהם עכ"ל ומדכתב שבגר תושב שאין זכות לישראל לעשות שני הזכויות. שאז דנין כדיניהם. נשמע שה"ה בעכו"ם עיקר הדין כדיניהם, ורק אם יש זכות לישראל בדיני ישראל אז אומרים לו כך דינכם.

שו"ר שבחז"א ב"ק ס' י' הוכיח דינו מן הרמב"ם הזה וכנראה שזהו המקור של כל הדין הזה ששם האריך הרבה בזה, ומה שהועתק בפסחים הוא רק תוצאה ממה שכתב שם בב"ק ושם כתב זה בסוף הסימן. וע"ע שביעית ס' כ"ז ס"ק ז' או"ק ב' שכתב ג"כ סברה זו לענין מכירת הארץ להפקיע משביעית, שאחד מן הטעמים שלא מהני משום שבדיניהם אין הגוי קונה שצריך טאבו. ודרך אנב למדים ממנו שגם בארץ ישראל שייך דיניהם.

ג) נפ"מ מה עיקר הדין כשיש חוב לישראל אחר

ולכאורה יש נפ"מ עוד מזה למשל אם יעשו כדין ישראל לזכות לישראל יצא

חוב לישראל אחר מזה שאם עיקר הדין כדין ישראל אז גם במקרה זה מזכין לישראל זה ולא איכפת לן מה שיצא חוב לישראל אחר אבל אם עיקר הדין כדיניהם ויש רק גדר זכות לדון כדיניהם משום שאצל עכו"ם וישראל מחפשיין טענה לזכות את הישראל, זהו שייך רק אם אין חוב לישראל אחר אבל אם יצא חוב לישראל אחר, א"א לעשות זה וצריך לדון כדיניהם.

ד) מקור הרמב"ם שעיקר הדין כדיניהם

נראה להביא ראיה מן הגמ' ב"מ דף עא: דאיתא שם שישראל מותר להיות ערב לישראל הלוא בריבית מן הגוי ושואל הגמ' וכיון דדיניה דנכרי דאזיל בתר ערבא, איהו ניהו דקא שקיל מיניה ריביתא. דהיינו שנחשב כאילו הגוי הלוא לישראל הערב ק' זוז, והערב לישראל הלוא ק', ואח"כ מחזיר הלוא ק"י להערב, והערב מחזיר לגוי, ונמצא שהערב הלוא ק' ומקבל ק"י, ומשני אמר רב ששת שקיבל עליו לדון בדיני ישראל דהיינו שהגוי יתבע הלוא תחילה, וממילא נחשב שהגוי הלוא להלוא ק' ומקבל ממנו ק"י וזהו מותר. ואם אין ללוא מה לשלם, הולך אצל הערב והערב משלם ק"י ואח"כ חוזר וגובה הערב ק"י מן הלוא, וזהו מותר שההלואה מן הערב ללוא מתחיל רק בשעת שהערב פורע למלוא. ונמצא שהערב כאילו נתן ק"י להלוא ומקבל אח"כ ק"י וזהו מותר. ושואל הגמ' אי קיבל עליו לדון בדיני ישראל ריבית גמי לא לישקול אמר רב ששת שקיבל עליו לזו ולא קיבל עליו לזו עכ"ל הגמ'.

ולכאורה הגמ' קשה, מאי מקשה א"ה ריבית גמי לא לישקול. הרי אפילו אם קיבל עליו לדון בדיני ישראל, מ"מ מותר לקחת ריבית. שהרי כך הוא דין ישראל. שגוי מותר לקחת ריבית. ובשלמא אילו היה צריך לקבל עליו להתנהג כמו ישראל. היה שייך להקשות ריבית גמי לא יקח. אבל לכאורה סגי שיקבל עליו לדון בדיני ישראל כמו הדין הוא איך הב"ד ישראל מתנהג עם הגוי, וממילא מותר לקחת ריבית.

אולם אם נאמר כמו שמבואר ברמב"ם שעכו"ם וישראל שבאו לדון, עיקר הדין כדיניהם. גיחא כאן. שע"כ כדי להסיר איסור ריבית, צריך שהגוי יקבל להתנהג כמו ישראל שאילו היה מקבל להתנהג כמו שב"ד ישראל מתנהג עם גוי אז כאן אם בא לתבוע את הערב, היה ב"ד של ישראל פוסק לו שיכול לתבוע, שהרי עיקר הדין כדיניהם ולא שייך לומר אם תוכל לזכיהו בדיני ישראל זכיהו ובדין ישראל אין יכול לתבוע הערב, שהרי אם תעשה כך, ילך הגוי אצל הלוא, ונמצא שיש כאן חוב לישראל אחר. ובזה אין דין של תזכיהו בדיני ישראל. וממילא הב"ד היה פוסק כדיניהם שיוכל לתבוע את הערב תחילה וע"כ כדי שלא

יוכל לתבוע את הערב צריך הגוי לקבל להתנהג כמו ישראל. ואז אין דגין כלל כדיניהם, ועכשיו שואל הגמ' שפיר, איך ריבית נמי לא לישקול והוצרך לתרץ שקיבל לזו ולא לזו.

אולם אילו היה עיקר הדין כדיני ישראל אז היה סגי שיקבל לדון איך ב"ד ישראל מתנהג עם גוי, ואז לא יוכל לתבוע את הערב. שכך עיקר הדין שאין גובין מן הערב, ולא איכפת לן שיצא חוב לישראל אחר כיון שכך הדין. וממילא סגי שיקבל עליו שיתנהג איך שב"ד מתנהג עם גוי, וא"כ לא מובן כלל קושית הגמ' א"ה ריבית נמי לא ישקול.

וא"כ יש ראייה מכאן למה שכתב הרמב"ם שעיקר הדין כדיניהם, וא"כ יש מקור למה שכתב מרן החז"א שמכירה שחל בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם עובר הישראל על בל יראה ולא כדברי הח"ס ז"ל שהובא שם בחז"א. (שור' בחז"א יו"ד ס' ע"ה שכתב שאין ראייה מן הגמ' זו שעיקר הדין כדיניהם ולא הבנתי למה אין ראייה ומ"מ לדינא כתב החז"א שעיקר הדין כדיניהם וכמו שכתב הרמב"ם. שור' שהחז"א שם לא דן כלל אם עיקר הדין כדיניהם, שזה כבר הכריע מכח הרמב"ם הג"ל רק הסתפק אם מה שאמרינן זכיהו בדינינו הוא כבר נעשה שורש הדין אף אם אין באין לפני ב"ד של ישראל או רק כשבאו לפני ב"ד של ישראל (ועל נקודה זו כתב שאין ראייה מסוגין).

ועוד יש להביא ראייה להרמב"ם שעיקר הדין כדיניהם מן הגמ' ב"מ דף ע"ג: השתא כדיניהם עבדינן להו. ושם היה זכות לישראל אחד וחוב לישראל אחר ולא שייך ללכת בזכות מה שאינו עיקר הדין, וע"כ שזה היה עיקר הדין. וכך נראה דעת הגר"א יו"ד ס' קנ"א ס"ק י"ח ומ"ש יד האומות תקיפה ל"ד דבלא"ה כדיניהם עבדינן. (והביא הגמ' הב"ל).

(ה) קושיה על מכירות חמץ שאינו חל בדיניהם (אף אילו חל בדית)

ומכאן קשה מאוד שכל המכירות שעושים בזמנינו, כפי מה ששמעתי שבדיניהם אין למכירה זו שום ערך. וממילא אף את"ל שבדין ישראל חל מ"מ כיון שבדין עכו"ם אינו חל. יש לישראל זכות בחמץ בדניהם ועיקר הדין כדיניהם. (בשו"ת דברי חיים ח"ב ס' ל"ז כתב שהולכים אחר דינינו ומכאן קשה עליו.)

ובמ"א כתבנו שגם בדיני ישראל אין המכירה חל ומה שכתבנו כאן הוא את"ל שבדיני ישראל חל.

(ו) קושיה מן המ"ב

אולם יש להקשות מדברי המ"ב ס' תמ"א סע' ב' ד"ה אבל, שכתב לענין ישראל

שהלוה את הגוי על משכון של חמץ והרהיגו אצלו והגיע הזמן לפני הפסח. שדעת הראב"ד שאף שלא אמר ליה מעכשיו עובר הישראל משום שאצל הגוי קנה אסמכתא וכתב על זה המ"ב שהרמ"ה חולק וס"ל שלא קנה, אף שאצל הגוי קנה אסמכתא מ"מ הולכים אחר דינינו. ולא אמרינן שישראל זוכה בחמץ מדין דיניהם שכל זמן שלא באו לדון עושים כדינינו. אלמא ס"ל שהמ"ב שעיקר הדין כדינינו דאילו עיקר הדין כדיניהם א"כ מה שייך לומר שממתינין עד שיבואו לדין. שו"ד בשונה הלכות ס' תמ"ח דין ל"ג שנתעורר בזה שיש כאן סתירה בין החז"א להמ"ב. וכתב שם ואולי יש לחלק. וצ"ע בזה.

אולם לפי מה שביארנו בדעת הרמב"ם שס"ל שעיקר הדין כדיניהם צריך לעיין אם דינו של המ"ב אמת או לא.

(ע' שערי תשובה שכתוב בספר מ"ב ח"ה דף 60 בתחילת הדף בשם השג"א שאין הולכין כדיניהם אם לפי דיניהם שייך לישראל ולפי דברי תורה שייך לגוי אלמא שס"ל שעיקר הדין כדינינו וצריך לעיין בשג"א בפנים.)

(ז) בענין קנין דמהני בדיניהם, לענין מכירת האקציען (מניות).

ע' בספר מנחת יצחק ח"ג ס' א' ס"ק כ"ו, שדן אם אפשר למכור האקציען במכירת חמץ והביא י"א שכיון שבדיניהם א"א למכור לא מהני והביא הדברי חיים ח"ב ס' ל"ז שכתב שהולכין רק אחר דינינו והביא טענה שאף את"ל שבכל מקום הולכים אחר דינינו מ"מ באקציען מוכרחים ללכת אחר דיניהם. שכל קיום האקציען הוא רק ע"פ דיניהם.

ומ"מ הקיל למוכרן במכירת חמץ ולא הבגתי איך שייך להקנות, הרי הגוי הקונה אין לו שום תועלת באקציען האלו שאם רוצה לגבות האחוזים שיש בו באקציען האלו אינו יכול שהרי לפי דיניהם אין לו שום קנין וכן אינו יכול למכור, וא"כ אין לו שום דבר בזה ומה קנה ומה יהנה כאן דינינו. הרי מכר לו דבר בכסף מלא מה שאינו שוה כלום. והדבר פשוט שלא מהני כאן מכירת חמץ כלל כלל. והישראל עובר בב"י וב"י. וכן לא שייך כאן ביטול. חדא שמונח ברשותיה (דהיינו ברשות השותפים שהרי כל הבית שהחמץ שם הוא ע"י האקציען הוא ג"כ שותף.) ודעתו לזכות בו לאחר פסח. ובזה כבר הבאנו ראייה בס' ד' ס"ק ו' ואילך תשו' רבינו האי גאון ועוד הרבה טעמים שלא שייך כלל ביטול לזה. ולא שייך ביטול רק כשקורע לגמרי האקציען ואין דעתו כלל להשתמש בזה אח"כ.

(ח) לא שייך לבטל דבר שאין לו רשות למכור

ועוד שלא שייך לבטל דבר שאין לו רשות למכור. (טענה זו השגיה שייך לדעת

השג"א (הובא בס' ד' ס"ק א' ע' מ"ב ס' ת"מ ס"ק ד') שס"ל שחמצו של גוי שקיבל עליו אחריות לא שייך ביטול. (במאירי בסוגיה של כיצד מפרישים חלה מכואר כדברי השג"א, וכ"כ בתשו' דע"א ס' כ"ג) ולכאורה היה צריך לבטל כל האקציע ולא דק החמץ שבו, וצ"ע אם שייך ביטול על דבר שאינו חמץ ועוד טעמים שאין חופס כאן ביטול).

אבל לדעת האחרונים שבחמץ של גוי שישראל קיבל עליו אחריות, שייך ביטול. והיינו כמו שביארנו במ"א. שהוא מקבל עליו לשלם להגוי אף אם החמץ נשאר בעין. א"כ ה"ה הכא היה שייך ביטול אילו היה מקבל על עצמו שלא להנות כלל מן החמץ.

ט) נשאר רק עצה למכור בבורסה

אולם טענה ראשונה נשאר, שלא שייך כאן ביטול, שהרי כיון שמשאיר לעצמו השטר של האקציען גילה בדעתו שרצונו להמשיך השותפות. וממילא עובר בב"י ולא מהני לא מכירה ולא ביטול. וצריך למכור האקציען כפי הקנין שחל בדיניהם, דהיינו למכור ממש בבורסה (או במקום אחר המוכרים אקציען) או שישרוף לגמרי השטר.

י) יש לבדוק אם מהני שריפת השטר שלא יהא לו עוד חלק בו

אולם עיצה של שריפת השטר צריך לעיין אם לפי דיניהם נפקע ממנו זכויותיו. או שאולי כל קוגה נרשם אצלם ואף אם נשרף השטר יתנו לו אחר.

יא) בדין מניות שיש רק מיעוט מניות של ישראל

ובעצם דין אי אקציען אוסרין. ראיתי כעת בספר בירור הלכה ס' תמ"ח שהביא מס' קהילת יעקב להר"י אלגאזי ז"ל חלק תוספת דרבנן אות ח' דשותפות עכו"ם אין ישראל עובר כלל על חלקו בלאו. ושוב הביא דברי החק יעקב דפשיטא ליה דעובר ומסקנת הר"י אלגאזי לאיסור. וכן הוא במ"ב ס' תמ"ח ס"ק ב'.

והדבר מפורש בדברי רב האי גאון שגם שותפות אסור וגם אוסר בדיעבד. הובא בס' א' ס"ק ו'. וז"ל השיבלי לקט ס' רט"ז ושאלו כזאת לפני רב האי גאון זצ"ל - ישראל שאמר לנכרי בימי הפסח קנה לך חטה שנתחמצה שבא אצטרך לאחר פסח לקנות ממך ושמע הנכרי וקנה כמצותו רשאי אותו יהודי לקנות חטה או לא, והשיב כך ראינו שזה מותר מפפני שאין לו עמו שותפות ולא הקדים לו דמים ולא ערבון ולא הלוחו ואינו ברשותו ואינו מסייע עמו הילכך מותר ואין בו איסור כלל עכ"ל. ומשמע שאם יש לו עמו שותפות. אסור לקנות. והיינו שנאסר גם בדיעבד. ומשמעות הדברים שאף

שהשותפות הוא מיעוט החלק אסור. וכן מסיק במנחת יצחק ח"ג ס' א' ס"ק כ"ה ולא שייך כלל ביטול בזה. אולם שם בס"ק כ"ג כתב שרק מניות שיש להם דיעה בישיבה המתקיימת בחברה מזמן לזמן אבל בלי זה לא נחשב כבעלות ומדמה זה לניירות הממשלה. אולם מעולם לא זכיתי להבין סברה זו. דמה חסר בבעלות אם אין לו דיעה הרי יש לו יוקרא וזולא ואונסא. וזה סגי להיות בעלות כדאיתא ביבמות סו: וקיימא כרב יהודה לענין צאן ברזל דהבעל אינו יכול למכור ובכל זאת כיון שיש עליו יוקרא וזולא ואונסא הוה ידידה, ואוכלין בתרומה.

סימן י' / סיכום הלכה והשתלשלות הענינים מבחינת הלכה והיסטוריה

סיבה שגרם לזה. וזמן שינוי הגדול שהפכה את המכירה להיות סמלי בעלמא.

(א) התוספתא פסחים פ"ב הל' ו' ישראל ונכרי שהיו באים בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנה במתנה וחזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתן לו במתנה גמורה. רשאי ישראל שיאמר לנכרי עד שאתה לוקח [ירושלמי לך] במנה קח [ירושלמי לך] במאתיים [ירושלמי עד שאתה לוקח לך מעבדים בא וקח לך מישראל] שמא אצטרך ואבא ואקח ממך אחר הפסח. ואיירי בשני ציורים. אחד שמכר לגוי ואמר לו שאולי אקנה ממך אחר פסח. ושוב קנה מן הגוי בחזרה.

שנית, שנתן מתנה לגוי ואחר פסח קנה ממנו בכסף. (נכתבאר ס' ג' ס"ק י')

(ב) והיה מנהג בישיבות בבבל, סורא (הישיבה חיתה לפעמים במתא מחסיא) ופומבדיתא. ששני חדשים בשנה אלול ואדר שנקראים ירחי כלה מתכנסין כל גדולי עולם ודנין על ההלכות שנשאלין שם והם מורים הוראה לכל כלל ישראל. ומנהג זה נמשך ג"כ בזמן הגאונים. (ע' ס' ז' ס"ק ב')

והיה בשנת ד"א תרי"ח ליצירה, שג"ח או שפ"ג שנים אחרי חתימת התלמוד, בחדש כלה דאדר, והיה שם הגאון רב עמרם ריש מתיבתא והרב צמח אב"ד. ונתכנסו שם הרבה אלופי תורה והרבה חכמי ישיבה והמון תלמידים וביניהם גדולי עולם אשר היה להם עוד קבלות איש מפי איש מרבנן סבוראי שקיבלו מן האמוראים, אז נשלח לבגי מתיבתא כולה מכתב מאת רבנ' מאיר בריה דרבנא

יוסף שהיה ראש ישיבה במקום אחר, כמה שאלות בהל' ציצית ושבת וכחל והלכות חמץ ומצה. והיה שם שמחה וששון גדולה אצל בני המתיבתא על השאלות שנשאלו, והפסק יצא מפי הב"ד הגדול של רב עמרם גאון שהוא ישיבת כלה. ושלחו מכתב להשואל, הרבה תשובות ובתוך תשובות אלו כתוב שכונת התוספתא שרק פעם אחת מותר אבל אסור לעשות כן בשאר שנים. שבפעם אחת עדיין אין הערמה שאין ידוע אם קונים בחזרה או לא. אבל בפעם שניה שכבר יודעים מה היה בשנה שעברה שהחזירו החמץ הוה הערמה (כתוב בחלק א' וחלק ג' ס' א' וס' ז')

והדבר פשוט שגם אם מוכרים בשנה הבאה לגוי אחר כל שהשני ידע שקנו בחזרה מן הגוי הראשון הוה הגוי השני כמו פעם שנית של הגוי הראשון.

ג) המכתב נשמר אצל קצת ראשונים. ובפרט העטור היה לו כל המכתב אולם לא העתיק הכל רק מה שנצרך לדיון דידית. ועוד היה זה אצל כמה ראשונים, אבל הרבה ראשונים לא היה להם המכתב הזה. אולם הראשונים שהעתיקו דין זה. ג"כ נאבד כתבם ונתגלה כתבם רק בדור האחרון. וגם עצם המכתב של ישיבת רב עמרם גאון נתגלה רק בדור האחרון ובתוכו נ"א תשובות שנשלחו אז. ובינתיים נשתכח הדין בתוך חלק של כלל ישראל. ואח"כ בתוך כל כלל ישראל.

(כעין שנשתכחו האותיות מנצפ"ך בתוך ס"ת תפילין ומזוזות ולא ידעו איזה צורת אות באמצע המילה ואיזה בסוף או ששכחו לגמרי צורה אחת והיו הרבה סת"ם בכלל ישראל פסולים ע' שבת דף ק"ד. וכן סדר י"ח ברכות שנתיסד ע"י ק"כ זקנים ונביאים שכח כל כלל ישראל, (מגילה י"ח.) עד שחזרו ויסדום, וע' סוכה מ"ד. לענין ערבה וע"ש ברש"י שבגלות בבל נשתכח מקצת מצות וזה נשתכח לגמרי).

ד) ואפשר ללמוד זה ג"כ מן רב יוסף גאון שהובא בתשו' מהר"י אלשקר ס' מ"ב לענין מכירת בהמות וחנות לפני שבת ולחזור ולקנות ממנו לאחר שבת דהוה הערמה אסורה. (נתבאר בס' א' ס"ק י"ב.)

ה) בזמן ר"י מפאריז. נהגו לעשות בקביעות המתנה.

אבל לא הוזכר זה רק בציר שקונה בכסף בחזרה ולא שנוטל בחינם. וכן ברוב ראשונים לא הוזכר זה רק בחמץ הדבוק בכלים. (כתוב בסוף חלק א' ובח"ג ס' ג' ס"ק ג').

וכן נהגו למכור החמץ באופן שהגוי שלם כל הכסף. (כמו שכתוב בתש' רש"י שהובא במעשה הגאונים הועתק ס' ב' ס"ק ו' ז'). אבל לא הבטיחו לקנות חזרה, וכן אם היה הגוי רוצה למכור למי שירצה במחיר שירצה לכל גוי או לכל ישראל היה יכול. (כתוב בס' ב' ס"ק ח' ט').

(ו) והא"ז הקיל יותר שנותן מתנה לגוי והגוי נותן מתנה לישראל בחזרה. (כתוב בס' ג' ס"ק י')

(ז) והתה"ד הקיל עוד יותר אף שהישראל יודע שהגוי יחזור ויתננו לו מותר. או שמוכר במעט כסף וחוזר וקונה. וכן היה בזמן הבי"י.

אבל לא חייבו את הגוי לשלם מה שלא היה מוכן וגם הגוי יכול למכור למי שירצה בכל מחיר שירצה, ומצד הישראל יש כאן גמירות דעת דאנן סהדי כדי שלא יעבור על ב"י וב"י גומר בדעתו למכור או ליתן (כמש"כ תוס' ע"ז דף ע"א ד"ה רב אשי). ע' חק יעקב ס"ק ט"ז (הובא במ"ב ס' מת"ח בשעה"צ ס"ק מ"ט) (כתוב בס' ג' ס"ק י"ט ובס' ח' ס"ק ח' והלאה).

אולם הישראל היה נותן חמצו בבית הגוי.

(ח) אח"כ הנהיגו שבי שמתנהג בעצת התה"ד, אין רשות לישראל אחר לקנות ממנו. (משאת בנימין ס' מ"ג הובא במ"א ס"ק ד' ומ"ב ס"ק י"ג. דבר זה קולא גדולה. ובתש' רש"י משמע בהפוך. וכן הוא בגד מה שכתב הבי"י שאסור לעשות תנאים במכירה דכין דגעשה מנהג כזה נחשב כהתנה, (כתוב בס' ב' ס"ק ח' עד ס"ק י"ד).

(ט) הנהיגו שהישראל אינו נותן חמץ בבית הגוי רק שישאר בביתו רק הישראל מוכר ביתו (ב"ח) משום שהיה קשה לו להוציא כל חמצו או שמשכיר רשותו. ויש בזה הערמה יותר ניכרת. כתוב בס' ח' ס"ק ל"ז.

(י) מקודם אמרו רק שמא אחזור ואקנה. ואח"כ הנהיגו לומר שמבטיחים לחזור ולקנות. והקולא הוא בגד סתימת התוספתא לפי גירסת כמעט כל הראשונים (נתבאר ס' ח' ס"ק ג').

(יא) אחר איזה תקופה מסויימת. וזה היה לפני השוע' הרב, הנהיגו שהגוי נותן רק פרוטה וזוקף עליו השאר במלות. (ע' לשון הגר"ז סוף הל' פסח בהל' מכירת החמץ, וז"ל והנה עיקר דין מכירת חמץ לגברי ודעתו שיחזרנו לו לאחר הפסח המוזכר בדברי הראשונים ז"ל והתוספתא דפסחים והירושלמי

במוכר במעות מזומנים ולא בהקפה. וחדשים מקרוב באו לתקן לכתוב דהמותר זקפתי עליו במלוה). (כתוב בס' ח' מס"ק ח' והלאה.)

יב) יותר מאוחר התחיל מכירה הכללית שהפכו את המכירה לעוד יותר סימלי (וע"ע בשו"ת שואל ומשיב ח"ב ס' ע"ז הרבה טענות על זה) שאף שעשו תיקון בזה כלפי מעשה הקנין החיצוני שיתא יותר ע"פ הלכה. מ"מ כלפי גמירות דעת של הגוי שהוא הנשמה של הקנין, היה קילקול גדול. ושוב התחיל להתדרדר עוד יותר ויותר (נתבאר ס' ח' ס"ק כו')

יג) אולם יסוד השינוי נראה שהיה בזמן שהתחילו לזקוף במלוה. עיין סימן ח' מס"ק ח' עד ס"ק יח'.

יד) והתבואת שור הרגיש שאין ממש במכירה, ויצא לתרץ המנהג שאף שאין בו ממש מ"מ מהני משום שיש ביטול, וחלקו עליו שאין כאן ביטול. וגם אם יש ביטול צריך מכירה של ממש, (נתבאר ס' ח' ס"ק כ"ט עד ל"ב) והחולקים כתבו דכיון שיש מנהג, ע"כ צריך לומר שיש כאן מכירה של ממש והוצרכו לדחוק לחפש סברה למה הגוי גומר בדעתו (ס' ח' ס"ק כ"א), ויש שכתבו שא"צ שהגוי יגמור בדעתו. (ס' ח' ס"ק ל"ג). אולם כל התירוצים אינן הולכים כמו שביארנו, והתירוצ הכי טוב שאין עליו שום קושיה הוא שבאמת המכירה לא חל.

טו) אח"כ כשראו שגם מכירה סימלית עושים אז הנהיגו שגם מומרים מוכרים אף שלא שייך אצלם סברה שבנו עליו דכדי שלא יעבור על ב"י וב"י גומר ומקנה. (נתבאר בס' ח' ס"ק ל"ט וע"ע בס' ח' סוף ס"ק ט"ז)

טז) בדיעבד נאסר ג"כ

לא מבעי לאלו שס"ל שגם אם ביטל ובדק נאסר בדעבד. אלא אפילו לאלו שס"ל דבדק ובטל לא נאסר. כאן לא היה ביטול כלל.

חדא משום שדעתו לזכות אחר פסח. דמבואר ברב האי גאון שהובא בתשו' הרשב"א ס' ע' וברמ"א ס' תל"ו ומ"ב ס"ק י"ז, דאינו בכלל ביטול. (נתבאר בס' ד' ס"ק ו')

שנית מי שמוכר ומבטל הוה תרתי דסתרי. ומגלה דעתו שאינו מסכים שהגוי יקח בלי כסף. ואפילו ביטול לפסח לא הוה. (נתבאר ס' ח' ס"ק כ"ט ל')

התר של אונס לא שייך כאן.

חדא העושה על דעת חכמים לא נקרא אונס רק שוגג. (ריש הוריות)

שנית דברי האומרים דבאונס גמור לא גזרו. הם צ"ע דבכמה ראשונים מפורש שגם באונס גמור אסור. וכך הוא פשוט השו"ע. (נתבאר בס' ו')

יז) סיכום, פירוש של 'ובלבד שלא יערים' שהוזכר בבה"ג.

א) רב עמרם גאון שלא יעשה בקביעות. (נתבאר חלק א' וח"ג ס' א' ס"ק א')

ב) האוהל מועד בביאור רב עמרם גאון שגם בארעי יש ציור של הערמה וביאורו דהיינו שלא יתן בלב הגוי שיש לו תרעומת עליו אם אינו מחזירו. או שיתן זכות תרעומות לגוי אם הישראל לא יקנה בחזרה (נתבאר חלק א' וח"ג ס' ב' ס"ק א').

ג) דעת הב"י שלא יעשה תנאי במכירה או במתנה. ותנאי היינו בין תנאי בע"מ שאם יעבור יתבטל המכר או המתנה. או התחייבות. או שמצמצם זכויות של הגוי שמתנה עמו שלא יעשה זה ולא זה עם החמץ, דלשון תנאי כולל ג"כ ענין הצטמצמות זכויות כעין דאיתא באו"ח ס' קנ"ד סע' ח' לענין הצטמצמות קדושה. וכל הס' שם וכן שאר התחייבויות שבין מוכר ולקוח. וכאן כולל כל התחייבות ותנאים שגורמים שהמקח יוחזר. ולא התיר הב"י רק הערמה של ידיעת העתיד שמשער שכך יהיה אבל אינו מחייב שום דבר לא למוכר ולא ללוקח. (נתבאר ס' ב' ס"ק יב'). וכלול בזה כל התנאים.

ואין הטעם משום שמא יעבור על התנאי אלא שמה שמעכב הגוי לעשות מה שירצה זה הערמה. ויש בזה כמה סניפין. (נתבאר ס' ב' ס"ק י"ב).

1) שלא יתן או ימכור ע"מ להחזיר. (נתבאר ס' ב' ס"ק י"ב)

2) שלא יעשה תנאי שהגוי לא ימכרו לישראל אחר. בין אם הוא תנאי שאם יעבור יתבטל המקח ובין כשהוא בהתחייבות שלא ימכור. (נתבאר ס' ב' ס"ק יב').

3) שלא יקבל עליו ישראל בהתחייבות לקנות בחזרה. (חי"א הובא ס' ח' ס"ק ד' וי"ב).

4) אם הגוי עוד לא שילם, שלא יקבל עליו ישראל בהתחייבות גמורה. שמוכרח לקבל בתשלום את החמץ עצמו. (נתבאר ס' ח' ס"ק כ"א).

ד) ביאור הבי"ח, שלא יעכב הישראל המפתח אצלו, וכ"ש שלא ישים חותם ע"ג תהדר שהחמץ מונח. והטעם שאז אין לגוי סמיכות דעת לקנות, ואינו מחשיבו למכירה אמיתית. וביאורו שאם לפי מצב המכירה אין הגוי מקפיד כלל

אם הישראל ישים חותם משום שבין כך ובין כך מחשיכו רק כמכירה סימלית אז דינו כגתן חותם (ס' ח' ס"ק מ"ג).

ביארנו באריכות בס' ח' ס"ק י"ג שבכל מקום שבלבו ובלב כל אדם על איזה תנאי דינו כהתנה מפורש.

ולדינא כל הנך פירושי אמת. כי רב עמרם היה גדול בחכמה ובמגין. והאזהל מועד מפרש דברי רב עמרם גאון, והב"י והב"ח הם ק"ו מדברי רב עמרם גאון.

יח) שכר של ביעור חמץ כהוגן

ע' ברוקח ס' רע"א בזכות בעירת חמץ יבער את עשו דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור וכי ראשון הוא והלא י"ד הוא אלא בזכות זה אני מבער את עשו ויצא הראשון אדמוני, איך נחמשו עשו, ובית עשו לקש ודלקו בם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דיבר עכ"ל הרוקח.

ומי יודע כמה צודרי ישראל היו נשרפים אילו היה כלל ישראל מבער החמץ כהוגן. אולם מה שעבר עבר ומכאן ולהבא צריך למסור גפש לבער החמץ כהוגן והשי"ת יקיים הבטחתו.

חלק רביעי / העתק תשובות הגאונים

מסורת חלק זה להוכיח שהתשובה שהובא בשם ר' יוסף גאון בהלכות פסוקות ס' קכ"ז בקיצור בענין מכירת חנות ובהמה, מקורו בתוך תשובה בגאניקא ואפשר ללמוד הרבה מתוך המקור מה שא"א לדעת מן הקיצור.

תשובת הגאונים GEONICA II (גאניקה) עמודי 197-194

(א) ישראל שעשה שותפות עם גוי ואותו גוי יושב בחנות ומוכר בשבת אם התנה עמו (כתחילה) (בתחילה) על מנת (שהניא) [שהנאת] שבת לגוי או שבת ומקצת ימים לגוי ושאר ימים לישראל מותר ועיקר שלא יחזור ויעשו חישבון כדי שלא יתערב רוח שבת בשלחול ויטול יש' מן הרוח שלשבת אילא כל אחד לפי מזלו כמנהג הזה מותר ואם אינו מתנה מעיקרה אסור דהנהו מורקאיי גוי נקיט בשבתא ויש' בחולא אתא לקמיה דרבא שרא להו אותיביה רבינא לרבא ישראל וגוי שעשו (=שקיבלו) שדה בשותפות לא יאמר לו טול חלקך בשבת ואני בחול ואם היתנה מעיקרה מותר ואם באו לחשבון אסור אכסיף רבא לסוף איגלאי מילתא דהיתנו מעיקרי הו.

(הגאון ז"ל ס"ל דאם באו לחשבון אסור אידי אפילו בהתנו מעיקרה. (כדעת הראב"ד שהובא ברא"ש ע"ז דף כ"ב וכן דעת רב שרידא גאון שהובא בב"י ס' רמ"ה וכך דעת רב הילאי גאון שהובא בהלכות פסוקות ס' קכ"ד ולא כדעת רש"י ד"ה ואם באו לחשבון ותוס' שם ורמב"ן ורא"ש ועוד, ע' במ"ב ס' רמ"ה ס"ק ה' שהביא שתי השיטות.)

(ב) ישראל שמבקש לעשות שותפות עם הגוי בחרישה ואותו גוי חורש בשבת וחוסם פי פרה ודש בה וחורש בשור ובחמור ושאלתם יש תקנה לדבר זה.

כך ראינו שמשום חרישה אסור מה טעם מפני שחורש בבהמה של ישראל בשבת ובהמה מזהר עלה להשביתה כמותו שנ' וכל בהמה וכיון שמחויב להשביתה מה לי חורש בה הוא מה לי חורש בה גוי בין הוא בין גוי אסור. אבל משום חסימה אם חוסם גוי פרתו של ישראל ודש בה [אינו] חייב ישראל מפני שמצות חסימה חובת הגוף היא ולא חובת בהמה ושנו חכמים (ב"מ ז.) פרות המרכ' [סות] כתבואה אינו עובר מש' בל תחסום והדשות בתרומה ובמעשרות עובר מש' כל תחסום וגוי שדש בפרתו שליש' אינו עובר מש' בל תחסום ויש' שדש בפרתו של גוי עובר משום בל תחסום ולא עוד אילא אפילו אמר לו יש' לגוי חסום פרתי ודוש בה מותר דאיבעיא להו

מהוא שיאמר אדם לגוי חסום פרתי ודוש בה כי אמר' אמ' לגוי שבות בשבת דאיסור סקילה אבל הכא דאיסור לאו לא או דילמא לא שנא ונשכנה [פ' ומסקנא] להתירא.

ישראל מותר לו [צ"ל לר' = לומר לגוי] לדוש [נדצ"ל לחרוש. דכך היתה השאלה] בשור ובתמור התיר גמור שאין מצוה אלא על (החרישה) [הישר', כצ"ל. וכמו דאיתא בפנים לא יחכן. ע' י"ד סע' רצ"ז סע' י"א ובבבאור הגר"א שם ובספרי על הפסוק לא תחרוש בשור וחמור. וכך איתא בהלכות פסוקות ס' י' בשם רב יוסף גאון]

(הגאון ז"ל ס"ל כדעת הראב"ד שהובא ברא"ש בב"מ צ'. דמסקינן דאמירה לגכרי מותר בשאר חלקי תורה. וההיא עובדה דסירוס דאסור, זה משום דב"נ מזהיר על הסירוס כדעת השאלות פ' אמור).

ג) ישראל שנתן מעות לגוי בשותפות על מנת שיקח בהם שורים ובהמה וחורש בהן בשבת כיון שנתן לו ליקח עשאו שליח ומשעה שקנה אתו גוי (או) מן שורים (וראה כמו "מהשורים") ובהמה וחורש בה בשבת אסור כי אותן שורים ובהמה שעמדו ברשות ישראל ואף על פי שלא באו לרשותו קנין כסף הן ועובר עליהן מש' לא תעש' כל מלאכה ואם תאמר עדיין לא משכו אמרו חכמים מתורה מעות קונות ומש' גזרה בעלמא דבענן משיכה שכך אמרו חכמים מה טעם אמרו משיכה קונה גזרה שמא יאמרו לו נשרפו חיטיך בעלייה הולכך אסור לו לעשות כן.

(דעת הגאון ז"ל שגם אצל גוי מעות קונות כדעת הרמב"ם פ"א דזכות. וכ"פ הגר"א חו"מ ס' קצ"ד. ואין ידוע אם כנות הגאון לומר דמ"מ מדרבנן אינו קונה רק כיון דמדאורייתא קונה ממילא עובר. או דכונתו דכיון דמן התורה קונה אצל ישראל. א"כ ה"ה אצל גוי. (כדעת הרמב"ם הנ"ל) ורק בישראל גזרו שלא יקנה אבל בגוי נשאר אדאורייתא.

ואף שאין שליחות לעכו"ם ע' בזה בנה"מ חו"מ ס' קפ"ב ס"ק ב' שהשליח הגוי מעשה קוף בעלמא עביד להולכת הכסף והבהמה נקנה בלקיחת הכסף של המוכר. ולא כהריב"ש ס"ס ת"א)

ד) ישראל שמבקש לעשות ערמה עם שותפו גוי שיש לו עמו שורים לחרישה וחנות שלמקח וממכר ומוכרין לו בערב שבת וחוזיר לוקחן ממנו לאחר שבת זה מנהג שלפושעי ישראל' ואסור לעשות כן מפני שני דברים ואין צריך לומר אם לא לקח ישראל דמי שורים וחנות ומה שבתוכה מן

הגוי אילא בדברים בעולם (= בעלמא) שמכר לו שאין שוה כלום ואין בו מכירה כלל ואסור לעשות כן ואפילו לקח ממנו דמים ומכר לו מכירה גמורה והעיד עליו עדים שמכרת לי שורים אילו וחנות זו אפעלפי כן כיון שמתנה עמו על מנת שתחזירם לי לאחר שבת אסור מפני שעשה ערמה להשתכר בשבת ולעשות מלאכה בשבת בכונה ואיסור גמור הוא: אילא (או) אפילו מכר לו מכירה גמורה ואין מתנה עמו על מנת שתחזירו לי וקנאו גוי קנין גמור כיון שבמוצאי שבת חוזר ובא ישראל לחנותו כמנהגו: הוכר הדבר שבערמה עשו להיתערם במצות ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות ויש כאן איסור שבת... וחילול שבת וחילול השם בפני ישראל וגו' שאפילו הערמה... ב...ן אפילו בדבר הרשות אסור לעשות לכתחילה ערמה דאמרו ליה רבנן לרב (ששי) [אשי] חזי מר האיי מרבנן ורב (חייה) [הונא] בר חיון וכולי (שבת קל"ט:) ומעשה מברא שבות בעלמא הוא ואף על פי כן צורבא מרבנן לא אתי למעבר כן [נראה דצ"ל כאן] שיש חרישה שהיא איסור מלאכה ופתיחת חנות בשבת לא כל שכן שאסור מכל צד וצד ויש בו חילול השם: עכ"ל. ע' ביאור תשובה זו ס' א' ס"ק י"ג.

ה) הלכות פסוקות ס' קכ"ז. (הובא בסוף ספר כל בו)

ר' יוסף גאון. א) ושאלתם מהו שיעשה אדם שותפות עם הגוי בחנות ויושב אותו גוי בחנות בשבת וימכור ויקנה. הכין חזינא דכי האי גונא אסור דאתי למחשב חשבונות בשבת וקא אכיל שכר שבת ואמרי אינשי שקיל ישראל רוחא בשבת ואסיר. ב) וכן גמי אסור שיעשה ישראל שותפות עם הגוי בחרישה ואותו גוי חורש בשבת בבהמות ישראל משום דמפקד ישראל למשבת בשבת הוא ושורו וחמורו ובהמתו ג) וכן גמי אסור לבר ישראל שיתן מעות לגוי בשותפות על מנת לחרישה ויקנה ממנו שורים ובהמות ויחרוש בהן בשבת דכיון דאית ליה לישראל מעות [בשורים] ובהמות הו' להון בבהמת ישראל ואסור. ד) וכן גמי אסור לבר ישראל שיעשה הערמה עם הגוי השותף שהוא חורש עמו שימכור לו בהמה שהוא חורש בה או מקח שבחנותו ולאחר שבת יחזור ויקנה הבהמה והמקח מאותו הגוי דכיון דהערמה הוא אסור עד (דנתיק לחוץ) [דנפיק להון נט' כלבו] לההיא בהמה ולההיא מקח לגמרי.

ו) תשובה מתלמיד ר' צדוק גאון בענין הערמה

עוד מצאתי בגאוניקה דף 81 תשובה הגאונים [לא כתוב שם אומרו, אבל היה תלמיד רב צדוק גאון כמבואר בחבל תשובות של אח"כ. ח"ל: ואתא לקמי' אדונינו מאור

עינינו מר רב צדוק גאון ניחא נפשיה בג' עדן ופסק להו דינא דיצאו לחזרות וכפייה לזרש
 דנתן שמעיה בריה דיצחק ראש גלזתא וכתב להון גיטא דחידותא. עכ"ל (רב צדוק גאון
 היה בשנת ד"א תקפ"א, ל"ז שנה לפני רב עמרם גאון) וכיון שלא נחברר מסי' יצא
 הדברים ואולי תלמיד כתבו, לא רצינו להכניסו בפנים ורק בתורת חזי לאצטרופי ואולי
 מישוה יבא ויבדוק ויסצא שורש הדברים)

ואסיר ליה לישראל להשכיר בהמתו לגוי לרכוב עליה בין ביו"ט בין
 בשבת מפני שמצווה ישראל על שביתת בהמתו כעצמו שנ' (שמות כ' י') אתה
 ובנך ובתך (ו) עבדך ואמתך ובהמתך (דברים ה' י"ד) ושורך וחמורך וכל
 בהמתך וכתוב (שמות כ"ג י"ד) למען ינוח שורך וחמורך וכ' ולהערים ולמכור
 בהמה לגוי מערב שבת ולחזור וללוקחה למוצאי שבת אסור איסור גמור.
 השתא הערמת ריבית שאסור ממון הוא (ב"מ ס"ב: קידושין ו:) ואסור סירוס
 בחוצה לארץ שהוא איסור קל הערמה דילהון איסור (=אסור) (ב"מ צ: וע'
 ש"ע אה"ע ס' ה' סע' י"ד) הערמה בשבת דאיסורה איסור חמור ומוזהרין עליה
 בכל התורה על אחת כמה וכמה שהערמה אסור עכ"ל.

ויש ללמוד הלכתא גבירתא מתשובה זו.

(א) בשביתת בהמתו אסור ביום טוב כדעת המהרש"ל שהובא במ"ב ס' רמ"ו
 ס"ק י"ט.

(ב) דגם רכיבה אסור ואף דחי נושא את עצמו. מ"מ אסור מדרבנן והא דאמרינן
 בן בתירה מתיר בסוס (פסחים נג. שבת צד.) הוא רק היתר למכור אבל להשכיר
 אסור מדרבנן כמש"כ רש"י שבת שם.

(ג) דגם בדרבנן אסור להערים. (וגם ביו"ט יש איסור הוצאה כשזה לצורך
 הגוי.) וזה דלא כהבה"ל ס' רמ"ו בה"ל ד"ה רק בשם הפמ"ג.

(ד) דאיסור שהוזכר בריבית ב"מ ס"ב: דאסור להערים, הוא לא רק ענין פרטי
 שתיקנו בציור שם רק הוא ענין שאפשר ללמוד לשאר חלקי התורה וכ"ש בריבית
 עצמו, וזה כדעת הריטב"א דף סח. שאסור להערים בעיסקא וזה כדעת ההוה
 אמינא של החז"א יו"ד ע"ז ס"ק א' ודלא כמסקנתו שם בד"ה ואמנם.

אולם מה שקשה לי על תשובה זו מה שכתב סירוס בחוצה לארץ הוא איסור
 קל. דאיזה קלות יש בזה הרי דרשינן בספרא פ' אמור ובארצכם לא תעשו אין
 לי אלא בארץ בחוצה לארץ מגין ת"ל לא תעשו בכל מקום שאתם. ודבר זה
 הוא מוסכם בין כל הראשונים. ע' בשו"ע אה"ע ס' ה' סע' י"א, וחייבים מלקות על
 סירוס בחוץ לארץ כמו שכתב הרמב"ם.

ואולי אפשר לומר בכונת הגאון ז"ל דאף דהוה מדאורייתא, מ"מ כיון דאיתא מדרשא. הוה יותר קל וסגי ליה לעשות ק"ו מזה לשבת. והרי כתב דבשבת שכתוב הרבה פעמים בתורה יותר חמור ומשמע דמה דמפורש בתורה גותן חומר. וכעין דאיתא בחז"ל (רש"י בראשית כ"ד מ"ב) אמר רב אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה עכ"ל אלמא דמה דמפורש בתורה יש בו עדיפות וכ"ש דבר שכתוב כמה פעמים בתורה. וע' ברמב"ם ריש הל' אישות שכתב שקידושי כסף הם מדברי סופרים אף שהם מן התורה ע' במ"מ ובכ"מ שם.

וכן כאן מה שנא' בתורה ובארצכם לא תעשו אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שבת ס"ג יבמות י"א: כ"ד.) כל זמן שלא עקרו הדרש לגמרי. וממילא גם איסור סירוס איירי בא"י וחז"ל מרבינן שג"כ חייב. אבל ארץ ישראל יש לו חומר שכתוב בתורה מפורש. ומצינו בכעין זה על הפסוק דברים (כ"ז י"ד) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו. ואיתא בגמ' סנהדרין דף כ"ז: דרישא דקרא מלמד דלא יומתו אבות בעדות בנים ורק סיפא דקרא מלמד שלא יומתו אבות בעון בנים. ומאידך איתא במלכים ב' פרק י"ד שדרש הנביא גם רישא דקרא על האיסור שלא יומתו בנים בעון אבות. שנא' ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות ע"כ ע"ש במפרשים. וכך מוכח שם בפסוק שהוסיף הנביא בביאור הקרא מילים "כי אם" איש בחטאו ימות. לבאר שגם רישא דקרא בא לומר זה ורואים דאף אחר הדרש. גשאר פשט הפסוק.

ואף דאם נאמר שאין הדרש יותר קל לדינא מ"מ כלפי ערמה שאינו עובר גוף האיסור ממש רק כעין גדר שבאים לבטל רצון התורה וכמו שהביא המ"ב בס"ס רמ"ו. אז כתוב מפורש בתורה מסתבר שהוא יותר חמור בענין זה ממה שבא מן הדרש, ומשום זה קאמר הגאון, דאפילו סירוס בחז"ל שבא רק מדרש, מ"מ אסור להערים. כ"ש שבת שכתוב מפורש בתורה ויותר מזה שכתוב כמה פעמים בתורה א"כ הדבר יותר חמור וכ"ש שאסור להערים.

חלק חמישי / עניני הנהגה והשקפה.

סימן א / בענין הנהגה של צורת הפירסום של הלכה זו

(א) למה כותבים לציבור בלי להתיעץ עם הרבנים וגדולי ישראל

באות סז שאלת למה אני כותב לציבור הרי דבר זה ראוי לכתוב לרבנים ולגדולי הדור והם יאמרו מה שצריך לעשות.

הנה (בדברים י"ז ט') כתוב ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, וכתב רש"י אפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימך עכ"ל.

והכונה בזה שכח ההלכה לא נקבע כפי גדלות השופט לבד. אלא עצם העובדא שהוא חי בתקופה הזו שהנידון הוא, גותן לו כח גדול. ויש שמועות אשר לא נתגלו בדור הקודם וכו', וגם לפעמים יש מצבים של הוראת שעה. בין שהיתה הוראת שעה בדור הקודם ובין שיש עכשיו מצב שצריך לפסוק הוראת שעה. וזה ג"כ יסוד של הלכתא כבתרא, ויסוד של הניחו מקום מן השמים ואין לדיין אלא מה שענינו רואות, ממילא כח זה של שופט בימך הוא יותר גדול מכח של גדלות שופט. רק שצריך להיות בגדר שופט. ואם אינו בגדר שופט לא שייך לדון מכחו.

ובזמנינו יש הרבה גדולים ורבנים ות"ח שליט"א. שדעתם שכלפי הוראות שנפסקו בדור הקודם וכ"ש בדורות הקודמים וכ"ש דבר שנתפשט בתוך כלל ישראל אנו כחמורים גמורים. שאין לנו כח אפילו להזיז אצבע קטנה. ואפילו מביאים ראיות עד אין סוף. זה רק פילפולא בעלמא. אבל לדינא לא שייך להזיז שום דבר. ולא שייך כאן שופט שבימך לענין זה שזה אינו בגדר שופט כלל. רק כתמור שהוזכר בחז"ל אם ראשונים כמלאכים וכו' אנו כחמורים.

וכך לימודם רבותיהם וכך מלמדים לתלמידיהם שאם יבא מישהו יהיה מי שיהיה ויביא ראיות כל מה שיביא ויחלוק על מנהג המקובל לא תשמעו לו רק אם אפשר לחפש זכות אפילו על צד הרחוק מאוד צריך לחפש, ואם לא מוצאים, אז אמרינן תזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, רק שאנו

מקוצר דעתינו אין יודעים אותו ועיקר הדין לא משתנה כלל אפילו בקוצו של יו"ד.

והפסק על סמך המנהג מבססין על הרבה מאמרי חז"ל כגון פסחים ס"ו הנח להם לישראל אם אינן גביאים הם בני גביאים הם וכו'. ראה מעשה ונזכר הלכה כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון וכו'. וכן מה שאמרו חז"ל כל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג (ירושלמי פאה פ"ז הל' ח'). וכן אמרו (ברכות מ"ה.) פוק חזי מה עמא דבר , וגאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. וכן מביאים אם בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן צדיקים עצמם לא כ"ש, ואם יבא אליהו ויאמר חולצין במגעל שומעים לו אין חולצים בסנדל אין שומעים לו שכבר נהגו העם בסנדל (יבמות ק"ב.). רב אית ליה מנהגא והאידיגא נהוג עלמא בסתומות (מנחות ל"ב.). ועוד הרבה מאמרים כעין זה. (הרבה מאמרים הובאו במהרי"ק שורש ט' ושורש נ"ד), וכן איתא בהלכות הקטנות ח"א ס' ט' וז"ל וזה כלל גדול שהי' מוסד בידינו אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם ולא יטו כל העולם אחר היחיד אילו סברתו דחוויה עכ"ל.

אולם כבר הובאו דברי הריטב"א פסחים דף נ"א שכתב שם בעניני מנהגים שאין רשות לבטלם וז"ל, (הריטב"א בשם הרא"ה) והדבר פשוט שאין משנתינו וכל הגמרא ועובדא אלא במנהג להחמיר אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו ואפילו היה על פי גדולים שבעולם כל שנראה בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד שא"א לו (להעלו) [לבטלו] נהי דליכא הכא משום סירכא דכותים דאי (מסתברא) [מסתרכי] להחמיר מסתרכי, אפי' הכי כיון שאינן בני תורה ואין (בחכירו) [כח בידו] יש לו לעשות לעצמו בענין שלא יהא בדבר מחלוקת עד שיוכל להחזירם לאט לאט ואם הטענה מוכרע אין חכמה ואין תבונה נגד ה' עכ"ל (הגהתי ע"פ שו"ת הרדב"ז אלף קס"ה).

(הובא ברדב"ז אלף קס"ה, הובא בפר"ח הל' מנהגי איסור ס"ס י', הובא בחתם סופר ס' קנ"ט, הובא בבה"ל ס' תר"ץ ד"ה ואין לבטל).

וא"כ נראה מזה שאם לפי ראות עינינו נראה שהמנהג צ"ע, יש לנו רשות וגם חיוב למחות ולבטל המנהג אף שנתיסדה ע"פ הגדולים כל שהמנהג הוא להקל רק שיש נפקא מינה שאם הטענה נגד המנהג אינו מוכרע צריך לעשות באופן שלא

יהא מחלוקת בדבר דהיינו שיחזיר אותם לאט לאט ואם הטענה מוכרע אין לך לחוש למחלוקת.

ועוד כפי מה שכתבנו באריכות ח' ג' ס' ח' שכפי מה שנעשה המכירה עכשיו שהדבר מופרך מסברא. גם המהרי"ק וההלכות קטנות היו מודים. רק שראיתי שהרבה רבנים אינם מודים לזה.

ועוד שדבר שנעשה להתערם על מצות התורה והרבנים דוחקים עצמם למצוא לימוד זכות להציל הציבור מודאי איסור. בזה לא שייך כלל לסמוך על המתירין. ולא דיברו המהרי"ק וההלכות קטנות בענין זה עיין עליהם. שהם דיברו באופן שבנ"י רצו לשמור המצות. ולא במקום שהיה קשה להם לקיים המצות וצריך לחפש תחבולות להתיר האיסור. דהמהרי"ק בשורש ט' מדבר בענין קנין עפ"ל פ"ט כהן לכבוד התורה. ובשורש נ"ד איירי בענין צורת מצות הגבהה. ובהלכות קטנות איירי באיזה ברכה מברכין על הקאווי, והמנהג נתיסד איך לקיים התורה. משא"כ כאן שיש כאן מנהג תחבולה איך לפטור עצמו ממה שכתוב בתורה.

ודומה למה שכתב רב יוסף גאון הובא בח' ג' ס' א' ס"ק י"ג וז"ל: ישראל שמבקש לעשות ערמה עם שותפו גוי שיש לו עמו שורדים לחרישה וחנות של מקח וממכר ומוכרין לו בערב שבת וחוזר ולוקחן ממנו לאחר שבת זה מנהג של פושעי ישראל ואסור לעשות כן מפני שני דברים וכו', כיון שבמוצאי שבת חוזר ובא ישראל לחנותו כמנהגו הוכר הדבר שבערמה עשו להתערם במצות ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות ויש כאן איסור שבת וחילול שבת וחילול השם בפני ישראל וגויים עכ"ל. ע"ש שהעתקתי כל לשונו בשלמות. א"כ בכגון דא לא שייך מנהג ישראל ולא שייך סברת ההלכות קטנות באהבת ה' את עמו יסיר מכשול מדרכיהם וכו', שזה שייך כשרוצים לקיים מצוה רק אין יודעים באיזה צורה. אז יש סיעתא דשמיא למצא הצורה האמיתית, אבל לא כאן.

וכ"ש כשבנ"י לא רוצים לקיים התורה רק כשהוא קל אבל כשהוא קשה אין רוצים וצריך להשתדל בשבילם לעשות המצוה קל. אז דומה למה שכתב רש"י שלח לך לדעתך אני איני מצווה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבו אלי כלכם וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי לכם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו', חייכם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא ירשוה. עכ"ל עלמא שבזמן שמחפשים לפטור מן המצוה אם היא קשה, אין נותנים סיעתא דשמיא שלא יטעו אדרבה נותנים מן השמים מקום לטעות.

ולא תימה שזה נאמר דוקא במצוה שרק קצת קשה אלא ג"כ מצוה שקשה

מאוד לקיים נאמר זה כמו במרגלים שמצות כיבוש הארץ היתה על דרך הטבע מאוד קשה לקיים וצריך בטחון עצום לקיימו. מ"מ כיון שהסתפקו אם לקיים או לא נתן להם הקב"ה מקום לטעות.

וכן נאמר על כללות המצות **הָאֵלֹהִים הָאֵלֹהִים וְאֶדְבָּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי יַעֲרֹף כַּמָּטֵר לִקְחֵי תִזְלַל כָּסֶל אִמְרֵתִי** וכתב רש"י זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר עכ"ל. וכונת הפסוק ג"כ על מצות שקשה לקיים. דאי על המצות שקל לקיימן לא היו צריכים כ"כ אזהרות של שמים וארץ. ועוד שכולל כל המצות וכלול ג"כ מצות שביעית שנאמר עליו גבורי כח עושי דברו אלו שומרי שביעית. א"כ רואים שאף שקשה לקיימו מ"מ אין פטור מלקיימו. ויש עונשים נוראים אפילו על אבקה שלה וכ"ש על עיקר קיום המצוה.

ומצות ביעור חמץ היא אחד מן המצות שצריך לקיים אותה כפשוטו והיו מהדרין מאוד בזה כמו דאיתא בירושלמי, הובא בשו"ע שאפילו החמץ הדבוק בכותל היו מסירין וגם היום נשים צדקניות מהדרות מאוד בזה ומוסרות נפשם על מצוה זו. אולם עיקר המצוה היא לא על חמץ שאיננו חשוב ופירורים דממילא בטלי, אלא עיקר המצוה על גלוסקא יפה וכ"ש חמץ חשוב מאוד בסך גדול מאוד. זה כלול ג"כ שצריך לבערו כהלכה.

ויסוד ביעור הרע וביעור עֲשׂו וכלות כל הגלות ושעבוד מלכויות תלוי בזה. כמו שכתוב ברוקח (ע' ח"ג סוף ס' י') וא"כ אם מחפשים עצות ותחבולות איך שהחמץ יהא בטוח שלא יפסידו אז הולך כאן נגד רצון התורה. ובזה אין שום הבטחה שלא יטעו בדין.

ואלו שהתירו מכירת חמץ הוא משום שראו שאם לא יעשו זה יעברו בשאט נפש על איסור בל יראה, כמש"כ בשו"ת אורי וישעי, הובא בשדי חמד מערכת חורמ' ס' ט' אות ו' ד"ה בדבר החדש, וז"ל: שחמץ רב שא"א למוכרו בכסף ומשיכה ונצטרך לשאר קנינים התירו חז"ל (כונתו האחרונים ז"ל) לצורך גדול אף שהיא הערמה ניכרת התירו וחשו על הפסד ממנו של ישראל וסמכו אהא דאדם בהול על ממנו, פן יעבור בשאט נפש על איסור חמץ בפסח, עכ"ל. (ומה שכתב הפסד ממנו אין כונתו ע"פ דין של התורה חסה על ממנו של ישראל, שהרי כאן צוה התורה לאבדו, אלא שכונתו על מיעוט מדרגת הדור שהיה חשוב להם ממנו זה. והיו חשודים לעבור על בל יראה אם לא ימצא להם תקנה.) וא"כ רואים שכל מצוה זו היה קשה עליהם לקיים וחפשו תחבולות ועיצות איך לפטור ממנה. וא"כ בהתר שנעשה בצורה כזו אין שום הבטחה שלא יטעו בדין כנ"ל.

ואם יטענו הלא כתיב א-לקים ניצב בעדת א-ל ואיך שייך שיטענו. על זה יש התירוץ שהסיבה לא בא לו מכח הבורא רק מכח הציבור שקשה להם לקיים המצות, והוא מעין שבמעין ממה שנאמר (דברים לב') **שיחת לו לא בְּנֵי מוֹמָם דֹּר עֵיקֶשׁ וּפְתִלְתַּל**.

והגדולים המתירין שלמדו זכות קיימו בנפשם (שמות לב' ה' רש"י ד"ה ויאמר.) ראה ואמר מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בהם. (ע' כענין זה בחלקת יעקב ח"א בהקדמתו לתקון עירובין).

עיי' שבת דף ק"ל תניא ר"ש בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות כגון עבודת כוכבים ומילה עדיין היא מוחזקת בידם. וכל מצוה שלא מסרו נפשם עליהן בשעת גזרת המלכות כגון תפילין עדיין היא רפויה בידם. ע"כ הגמרא.

ורואים מזה, שאפילו מה שלא מסרו נפשם למיתה בשעת גזירה אף שאין חיוב מצד הדין, גורם שתהא רפויה בידם. כ"ש כשמחפשין שלא בשעת גזירה תרוצים ואמתלאות איך להשתמט מן המצוה.

ובזה אפשר בתורת התעוררות להביא מה שנאמר **במעשה רב החדש**. שהגר"א שמע מבן מורה הוראה בוילנא שראה בחלום רבינו יצחק שפניו רעים ושאל אותו מדוע פניו רעים והשיב שב"ד של מעלה מענישים אותו על עוון חדש. ושאל אותו איזה עון והשיב עון וכו', ושאל אותו היה לך להראות ההתרים מדברי האחרונים ז"ל והשיב שב"ד של מעלה אינם מסכימים עם ההתרים ומכין ועונשים ע"ש. ולכאורה קשה היה לב"ד של מעלה לדונו כשוגג ולהקל על עונשו. וקשה לומר דמי שסומך על רבו באיזה דין ובב"ד של מעלה פסקו אחרת מכין ועונשין והלא ר"א דמילה בעירו היו נוהגין כמותו אף דקיי"ל כחכמים, וקיבלו שכר על זה. אלא נראה משום שההתרים שם באו בצורה שחיפשו אמתלאות איך לעבור על התורה והיו חשודים לעבור על גוף האיסור, והאחרונים ז"ל חיפשו ערמות ותחבולות איך להתחמק מן האיסור. ובכגון דא אין רשות לאדם לסמוך על התירים. שאז קרוב הדבר לטעות ולא נאמר על זה א-לקים ניצב בעדת א-ל.

אולם למעשה הרבה רבנים אינם מסכימים עם כל סברות הנ"ל והרבה רבנים כן מסכימים. רק שאינן יודעים איך לצאת מן המבוכה (שלא למכור א"א שזה מתנאי הרבנות ולמכור הלא אין המכירה כדת ושמחים אם אחר מדבר אל הציבור שלא ימכרו החמץ במכירה הנהוגה כדי שיקיל האחריות שלהם).

וממילא לא שייך לדבר כלל בענין זה עם בעלי דיעה זו. שהרי יותר מראיות מש"ס וגאונים וראשונים וסברות חזקות א"א להביא, והרי לא שייך לומר שלא

נהגו במכירת חמץ בדורות שעברו, שזו מציאות שא"א לחלוק עליה. וא"כ אין כאן כלל שפה משותפת. שאצל זה המנהג הוא הוא הקובע, אפילו כנגד אלף אלפי ראיות וסברות חזקות. ואצל זה הראיות מש"ס ופוסקים הוא הוא הקובע. ואף שבשאר עניני יהדות אפשר לדבר אתם ואפשר להיות ידידים עצומים ולחזק בדקי הבית ויהדות בכל מה שצריך. רק כל זה עד שמגיע לנקודה זו. דאז צריך להפסיק לדבר.

רק מה שיש להשיב על זה הוא אפילו לשיטתם שאנו חמורים גמורים כלפי הלכה זו. אולם מה יהיה אם חמור ממש (שהולך על ארבע ולא רק שמכנים אותו כך) מביא באמתחתו איגרת מארץ מרחקים אשר נשאר שם מיותר מאלף שנים ושם כתוב איזה הלכה ממנהיג הדור אשר היה בימים ההם אשר בבית דינו הורו הלכה ברבים לכל כלל ישראל ואשר כל הדורות שאחר כך הם יותר קטנים ממנו ואחר דרישה וחקירה נתברר אמיתת האיגרת הזאת, רק הסיבה הראשונה שנתעוררו לחקור אחר אמיתת האיגרת, היה חמור פשוט, האם נסלק הדבר משום שרק חמור הביאו. ונתקיים מ"ש **זְכוֹר יָמוֹת עוֹלָם בֵּינו שָׁנוֹת דָּר וָדָר שֶׁאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדֶּךָ וַיִּקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ**. אולם בעלי דיעה זו ימצאו סברות גם כנגד זה ולא שייך לפלפל. (אולם לא הבנתי איך מפרגסים מסכת הוריות וצ"ע). ועל עצם הדבר שהובא במהרי"ק הנ"ל ע' בפר"ח הלכות מנהגי איסור ס' י' מה שהשיג עליו, ופסק הח"ס ס' קג"ט כמותו, הובא בבה"ל ס' תר"צ ד"ה ואין לבטל. ומבוסס על דברי הריטב"א שהבאתי בסוף קונטרס הראשון ואכמ"ל.

ויען שהדבר רציני מאד אפסיק קצת במילתא דבדיחזותא. יששכר חמור גרם ואמרו חז"ל (ע' דעת זקנים מבעלי התוס') כשבא יעקב אבינו מן השדה ניער החמור וע"י זה יצאה לאה אמנו לקראתו. ונמצא שהחמור גרם ליששכר שיולד. ולכאורה קשה למה צריכה התורה להזכיר סיבה זו. ואפשר לתרץ ללמד לדורות הבאים שלפעמים התורה שהוא רמז ביששכר נגדם ע"י חמור פשוט. ודו"ק.

והיה ראוי לנהוג כמו שכתוב בהשגות של הרמב"ן בספר המצות עמוד 14 בהלכות זקן ממרא חז"ל ויש עליו לבא לפניהם ולומר טענותיו והם ישאו ויתנו עמו ואם הסכימו כולם בביטול הדעת ההוא שאמר ושבשו עליו סברותיו יחזור וינהג בדעתם אחרי כן לאחר שסילקו אותו ויעשו הסכמה בטענתו עכ"ל. אולם כל זה שייך אם הם מסכימים בשורש הדבר שאפשר להביא ראיות וסברות נגד המנהג אבל אם מביאים רק מאמר חז"ל אם יבא אליהו וכו' שכבר נהגו, אי"כ לא שייך לדבר.

ועוד שמעתי שיש כמה מגדולי ישראל ות"ח שמתנגדים מאוד למכירת חמץ

הנהוגה. ומפרסמים זה להמקורבים שלהם אולם אין כותבים זה לציבור הרחב מכיון שיש כלל, לא כל דבר שחושבים אומרים ולא כל דבר שאומרים כותבים ולא כל דבר שכותבים מדפיסים, והנהגה זו אין בו הלכה קבועה וכל אחד נוהג לפי מצב שלו ומעמדו בתוך כלל ישראל.

וכן הרבה רבנים דורשים ברבים שאין למכור חמץ גמור מפני שיש הרבה בעיות. ודרך אנב תראה שלא שייך בענין זה זקן ממרא. כי מה שנכתוב כאן הוא זה שרבים מאוד חושבים. והרבה מפרסמים לקרוביהם והרבה אומרים זה מדין ספק. ורק שאין הולכים בתוקף מחמת כמה סיבות כגון מחמת כבוד ויראה ואכמ"ל.

יש עוד תירוצים על שאלה זו, שקשה להעלות על הכתב.

(ב) בענין כבוד גדולי ישראל

אולם מה שיש לטעון כאן הרי בודאי יש חלק של הציבור שיקבל דברים שכתבנו בין מצד חלק הרבנים וחלק הלומדים ובין מצד חלק הבעלי בתים, (שהסברות שכתבנו כאן אינן קשים להבין, וכל בעל הבית הכי פשוט יכול להבין), וא"כ יכול לגרום פגיעת כבוד לרבנים וגדולי ישראל די בכל אתר ואתר, ובשלמא אילו היו יכולים לבטל המכירה ע"י פירסום של תש' ר"ע גאון לבד לא היה כ"כ פגיעת כבוד, כי זה אין טענה על שום גדול, שלא נתגלה תשובה זו רק עכשיו, אולם בטענות של שינוי המכירה שנעשו אחרי הב"י, יש מקום גדול לחשש זה. וכבר העירו לי רבנים שליט"א על זה. ובאמת בשביל זה היה כדאי לדבר רק על תש' ר"ע גאון. אולם ראיתי במה שהוצאתי הקונטרס הקטן לפני פסח שלא כתבתי רק בדברי ר"ע גאון, וטענו לי שזה לא מספיק א"כ ראיתי שצריך לגלות כל האמת.

ובעצם הטענה של כבוד הרבנים שליט"א יש גמרא בברכות כ. שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. כל מקום שיש חילול ה' אין חולקים כבוד לרב, (עירובין ס"ג. ברכות י"ט. שבועות ל': סנהדרין פ"ב.).

(ג) טענה של היורד לפני הקב"ה

ועוד זכר לראייה מצורה יותר קיצונית ע' לשון המדרש רבה שמות פ' ו' כשטען היורד של לא ירבה לפני הקב"ה ששלמה המלך מבטל אותו, אמר לה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלים וקוצה ממך איני מבטל, ע"ש, הרי אפילו על שלמה המלך ע"ה שהיה ידיד ה' וכו', ואין להאריך בגודל קדושתו וצדקתו שאין לנו כלל השגות בענינים אלו, מ"מ לא הועיל שום דבר כשהגיע

לבטל מצוה מן התורה, א"כ אפשר לעשות זכר לראייה לענינינו. וחוי' מזה בין כך ובין כך יתגלה פעם האמת וא"א להסתיר אותו לאורך הזמן וכמו שנאמר אמת מארץ תצמח. ויש בזה עוד דברים שקשה להעלות על הכתב וכיון שזה לא ענין של בירור הלכה אין מחויבים לכתוב. ואנחנו נעשה מה שמוטל עלינו והקב"ה יעשה מה שברצונו לעשות.

סימן ב / בענין לימוד זכות.

(וקצת עיונים בהנהגת האחרונים ז"ל בתיקוני עירובין).

א) טעם למה למדו גדולי ישראל זכות

מצאנו בכלל ישראל שמצא מנהגים אשר יש לפקפק עליהם אולם לא היה בכח מנהגי ישראל לבטלן. אז באו ללמד זכות עליהם כדי שלא ירגישו עצמם שעוברים על דברי תורה או דברי חז"ל ויגרום שיעברו עוד על דברי תורה יותר. (וז"ל הרע"ב אבות פ"ב מ"ח, על משנת אל תהי רשע בפני עצמך: ורמב"ם פ"א אל תהי רשע בעיניך, כלומר לא תחזיק עצמך כרשע שמתוך כך אתה יוצא לתרבות רעה לגמרי.)

ומצוה זו נחשב על כמה גדולי ישראל למצוה גדולה ועצומה. עד אשר חתרו וחפשו בכל כח איזה צד קטן מאוד ללמד זכות על כלל ישראל. אולם כל זה יש לו גבול, אבל הגבול אינו ידוע. ולפעמים מתוך גודל אהבת ישראל נשתכח שיש ג"כ מצוה לחפש את האמת והלימוד זכות נתרחק הרבה מן האמת. ובבחינת אהבה מקלקלת את השורה.

ומצאנו לפעמים דברים בתוך גדולי ישראל מלמדי זכות אשר סמכו על סברות חלשות ויחידאות כגון בהלכות עירובין, אשר גבבו קולות על גבי קולות בכל הלכותיהם. בין בנידון של רשה"ר דאורייתא, בין בענין מחיצות. הל' צוה"פ וכו', וכן הלכות שכירות רשות מן הגוי וכו' תמיד סמכו על סברות קשות מאוד ותמיד על המקילין אף במקום שלא שייך הכלל דהלכה כדברי המקיל בעירוב.

ב) לימוד זכות על מלמדי זכות

וכן בשאר דיני עירובין יש הרבה דברים כאלו, והיה דוחק גדול מאוד בענין טיילטול בשבת כי היה רק תנור אחד גדול בעיר שהיה בווער בשבת וכל הציבור מביא קדירתו בתוך התנור הזה מע"ש ומחזירו לביתו בשבת קודש. ובלי עירוב

היו אוכלים צונן בכל שבת, ובחויז היה שורה רוח של אפיקורסים וכו' וכו' והרבה ילדים יצאו לתרבות רעה ר"ל. ואילו היו מבטלין אכילת חמין בשבת וצריך להיות כל השבתות במקומות הקרים בלי טשולנט חם. אז הרבה מן הילדים כבר נתנו עיניהם בבתי גוים והחופשים ולא ישאר ח"ו שארית לכנסת ישראל. רק לא רצו ישר להתיר חלול שבת כי זה גופא קילקול ח"ו, רק חתרו וחתרו וחתרו עמוק עמוק למצא איזה זכות קטן דאפשר לעשות עירוב. כך נראה אולי ללמוד זכות על מלמדי זכות שהיו גדולי ישראל

ונראה שכעין סברה זו צריך לומר בטעם שהקילו כ"כ באיסור חדש לסמוך על שיטת יחידאי בדאורייתא, וב"ה בזמן האחרון נעשה התעוררות גדולה בענין זה.

ג) לימוד זכות בענין ביטול חמץ

ובזה נראה עוד ללמד זכות על התבואת שור שכתב בענין מכירת חמץ דמהגי מדין ביטול והוא סברה דחוקה מאוד כמו שהארכתי בח"א ס"ק כ"ט עד ל"ב והרבה אחרונים ז"ל דחו דבריו. מ"מ נכנס לדוחק זה.

ויתכן דאפשר לומר הסברה שדחק בעצמו לחדש שיש כאן ביטול, שלפי מצב הדור לא היה כלל אפשרות לבטל מכירת חמץ הנהוגה. ואדרבה רצו ללמוד משם על מכירת הבהמות. וראה התבואת שור שאין במכירה זו שום ממשות. וטענו לו שעכ"פ לא גרע מכירת הבהמות במכירת חמץ. ואם תאמר שמכירת הבהמות אין בו ממש. א"כ ג"כ מכירת חמץ אין בו ממש. והרי בכל זאת עושים א"כ אף בהמות אפשר למכור (וכמו שלמדו בדורות הבאים על מכירת הארץ להפקיע מחיוב שביעית שכמו שמכירת חמץ אף שהיא עמרה גלויה מהגי, ה"ה מכירת הארץ) והיה נסיון גדול בזה כי היו להם הרבה בהמות שהשמינו מכח אכילת חמץ וכמו שנא' **חֲמַאת בָּקָר וְחֵלֶב צֹאן עִם חֵלֶב כְּרִים וְאֵילִים בְּנֵי בֶשֶׁן וְעֵתוּדִים עִם חֵלֶב כְּלִיֹּת חֶסֶה**. וחששו שאם לא יאכילם חמץ בפסח ירצו כל הבהמות, ולא היה לו מה להשיב רק לומר שמכירת חמץ יש בו עוד צד התר של ביטול וזה לא שייך בבהמות. והרויח בזה שלא ימכרו הבהמות.

ותדע שאלו שדחו סברת ביטול של התבוא"ש. לא העלו מכח זה שהמכירת חמץ אינו כלום. רק אדרבה הוכיח מזה שגם הבהמות אפשר למכור. ודחקו עצמן דוחק קדול לומר שיש כאן מכירה. וזה בדיוק מה שהתבוא"ש ראה שאין בו כלום. אולם אה"ג אילו היה התבוא"ש בידו לבטל ג"כ מכירת חמץ. לא היה נכנס לדחוקים כאלו.

וכן היום נהוג כך שאם רוצה הציבור לעשות איזה קולא על סמך מה שנהגו

ויש קושיה גדולה על זה שרוצים לעשות, אז צריך תמיד לחפש איזה סברה אפילו קלושה לומר למה אז כן היה בסדר מה שלא היה שייך עכשיו, שאם אומרים שגם אז לא היה בסדר אין דברין גשמעים, שהציבור אינו רוצה לשמוע שיתכן דבר כזה שגם בדור שעבר עשו דבר שלא היה בסדר. ולפעמים אם באמת מוכיחים שלא היה בסדר, אז יש חשש לקילקול יותר גדול שיאמרו הם עשו דברים אף שלא היו בסדר א"כ אנו ג"כ נעשה דברים אף שאינם בסדר ואין לדבר סוף. על כן צריך תמיד לחפש איזו זכות אף שהוא רחוק.

ד) תיקון עירוב קלוש מאד כדי שלא יכשלו מחללי שבת, ותוצאותיה

ועוד היה טעמים שהקילו כ"כ בענין הוצאה בשבת, משום שהרבה בנ"א בין כך היו מטלטלין אף בלי עירוב. וחפשו להם התר קלוש מאוד שלא יחשבו כמחללי שבת בפרהסיא (ע' גפ"ש ח"ה ס"ס כ"ה). אולם לפי זה היו צריכים להכריז בעיר שהעירוב פסול ואין בו כדי סמיכה, אולם לא עשו כך ואחר שתקנו העירוב היו גם מטלטלין אלו אשר בלי העירוב לא היו מטלטלין. וצריך שוב לחפש לימוד זכות גם על זה.

אבל ללמוד מהם שאפשר לתקן עירוב שהוא כמעט ודאי פסול כדי להציל מי שבין כך מטלטל שלא יהא נחשב כמחלל שבת בפרהסיא. ולכתוב אח"כ בפרהסיא שהעירוב כשר למהדרין. (ויש מהדרין להוסיף עוד לומר שמי שאינו מטלטל נקרא אינו מודה בעירוב.) כמו שראיתי היום מקומות שעושים כך. דבר זה צע"ג.

אולי מנהג זה נובע מן הירושלמי עירובין פ"א הל' א' (דף ד') שמבואר שם שאם יש מחלוקת בין הגדולים אם המחיצות הם כדין או לא, אז מי שס"ל שאסור. א"א לערב אתו וצריך דוקא ביטול רשות. ואם לא ביטל, אז צריך המתיר לפלפל עם האוסר להוכיח לו שהמחיצות הם כדין עד שגם הוא יטלטל. ובל"ז אוסר הכל וגם המתיר אסור לטלטל. ע"ש בירושלמי ומש"ה הנהיגו שכולם יטלטלו כדי שלא יאסור עליהם.

אולם כל זה שייך אם המתיר ברור אצלו שמותר. ויכול להוכיח בראיות צודקות את האוסר עד שחוזר מדבריו. אבל אם המתיר גופא סומך על קולות, והאוסר נשאר בדעתו או שמחמיר משום שידע שהמתיר סמך על הרבה קולות ואין בו כדי סמיכה אז לא שייך לומר לו שיטלטל. ואז לפי הירושלמי באמת אוסר הכל וגם המתיר אין לו רשות לטלטל. עד שהאוסר יבטל רשותו.

וגם מבואר שם שהאוסר אם מטלטל בכל זאת וסומך על המתיר אף דאיהו ס"ל דאסור. נחשב מטלטל במזיד ע"ש עמוד א', מוטב יזיו שוגגין וכו' ועמוד ב'

אמרין ליה ע"ש. (דברי הירושלמי לא הובא בפוסקים וצ"ע לדינא) ויתכן שזה המקור של מליצה זו, שקראו את האוסרין בגדר "אינו מודה בערוב". כיון דדינא שוה ששניהם א"א לערב אתם. אולם ח"ו שדומין שהרי מי שס"ל שאסור משום שיש פסול מחיצה. הוא ת"ח ואומר דעתו דעת תורה וכך מחויב לעשות על פי מה שסבר. וא"כ מליצה זו מסוכנת מאוד ויש הרבה שטעו בזה וחשבו כפשוטו וסמכו בגלל זה לטלטל במקום שלא היה כדי סמיכה לטלטל. ועוד סמכו על מה שכתב הרא"ש בתשובה כלל כ"א ס' ח' שרצה להחרים רב אחד שלא רצה לעשות עירוב, אולם שם איירי שהעירוב היה כשר כמש"כ הרא"ש וז"ל וכתבת לי ראיותך ואני הודעתך שאין בהם ממש. וכן כתב שם ואם היית בימי סנהדרין היו ממיתין אותך כי אתה בא לעקור תלמוד שסדר רב אשי ולחלוק על כל הגדולים שהיו עד היום הזה עכ"ל. ותראה שהעירוב היה שם כשר לכל הדיעות. וא"א להביא דברי הרא"ש לעירוב שהוא כמעט ודאי פסול וכו'.

(ה) קשה להאמין עד היכן הגיעו הדברים

עוד יש להעיר ממה שכתב הנפש חיה בס"ס כ"ה. וז"ל ולדינא בעיר שרבו המתפרצים ונושאים משאות ביום השבת בפרהסיא שחלילה דינא כמחללי שבת בפרהסיא כדאיתא בערובין בדף סט ע"כ צריכים אנחנו לגבב כל הקולות שאפשר להקל ובח"ס ס' פ"ט הביא שבעירו ק"ק פרעשבאורג היה שם פירצה במקום אחד בהעירוב באופן שאוסרת ע"פ דין ולא אמר מידי לאשר הדור פרוץ במילואו והי' קשה לפניו לתקן ואם זה אמר הח"ס בעיר פרעשבאורג ובימים הראשונים אשר היו טובים מאלו מה נאמר אנחנו בימים האלו. עכ"ל הנפש חיה.

הנה חשב הנפש חיה דהמעשה היה בפרעשבורג עיר ואם בישראל וידוע בכמה תשובות שהח"ס ז"ל הכשיר את העירוב של פרעשבורג וא"כ למד משם שאפשר להכשיר ג"כ עירוב פסול. אולם המעשה לא היה בפרעשבורג רק בדרעזניץ. דהח"ס היה מקודם דר בדרעזניץ ואח"כ בא לפרעשבאורג. ואז שלח לו הרב של דרעזניץ שאלה בענין עירוב והשיב הח"ס מה שהשיב והוסיף לו בסוף התשובה שכשהיה שם בעיר היה שם פירצה ודיבר עם התלמידים כמה פעמים שהעירוב פסול ולא היה לו כח למחות ביד הציבור. וסמך על הכלל של מוטב יהיו שוגגין כדי לפטור מחיוב תוכחה לאלו שאין בכחו למחות, וביקש מהרב של דרעזניץ שאולי הוא יש בכחו לתקן הפרצה. הנה הח"ס לא הכשיר העירוב רק פסלו. ומה שלא מחה לציבור רק לתלמידיו. זה לא מהל' עירובין רק מהל' תוכחה.

אולם איך שהובא ראייה זו, יוצא שהיה מקום לדייק מזה לעשות לכתחילה עירוב פסול. כל זמן שאין הפסול ניכר, או עכ"פ כשיש צד רחוק מאוד שכשר אף שהצד הזה ליתא לדינא.

וראייתי מתקני עירובין בעיר גדולה של מיליונים יהודים שכשמתחילים לכתוב ספר איך לעשות עירוב בעיר כזו, מתחילין עם תשו' זו מהקטע הזה איך שהביא תשו' הח"ס (ולא על הגידון שהיה בתוך התשובה רק הכלל עד איפה אפשר להגיע בקולות של עירובין ולהסיר מהם כל האחריות על הכשר הערוב. שא"צ כלל לדקדק שהערוב יהא כשר באמת) וא"כ יוצא שתיקון עירוב לא צריך להיות כשר רק סגי שהוא פסול וכך אפשר לתקן לכתחילה עירוב כזה. ומי יודע כמה עיירות כבר תיקנו בה עירוב על סמך דיוק תשו' זו או דיוק תשובה אחרת בדומה לזה. ושוב טלטלו בה ג"כ החרידים ביותר.

(כותב אני שורות אלו בדמע ולא היה ראוי לפרסם הדברים אם לא שסומכין על דיוק תשו' זו לחקן ערוב.)

וא"כ יש כאן שאלה, האם אפשר עוד לומר על סמך מה שנהגו שיש עכ"פ הלכה כדברי המיקל בעירוב. הרי אין כאן לא הלכה ולא דברי ולא מיקל ולא עירוב.

והאם אפשר עוד לומר על זה, מנהג ישראל תורה. תינח מנהג יש כאן אבל תורה יש כאן בתמיהה..... והאם זה התורה אשר ניתנה לנו מסיני והאם זה התקנה שתיקנו לנו חז"ל ושלמה המלך עליו השלום.

ו) הלימוד זכות בהלכות עירובין גרם לשכחה של הל' עירובין

יוצא הדבר שהלכות עירובין כולל הלכות רשות הרבים הלכות מחיצה הלכות שכירות רשות נשתכחו מישראל, על רשה"ר אומרים שאינו רשה"ר, על מה שאינו מחיצה אומרים שהוא מחיצה. שוכרין רשות ממי שא"א לשכור, וסומכין על סברות דחוקות ורחוקות לשכור משכירו ולקטנו שיש לו כח רק בדבר שלא בא לעולם ומי יימר שיבא לעולם ועוד כמה מי יימר. (עי' מ"ב ס' שצ"א סד"ה שלא מדעתם, ורש"י קדושין ס"ב ע"ב ד"ה מי יימר וב"מ לג: לד.) או שמחפשים לימודי זכות רחוקים מאד לחלוק על הראשונים ושורע ופוסקים לומר שאין נוהג דין שכירות רשות בזה"ז. ה' יעזור שיתגלה האמת בעולם וכמו שיש הבטחה אמת מארץ תצמח וב"ה בזמן האחרון נתעוררו רבים בענין זה.

והכלל הלכה כדברי המקל בעירוב הוא כלל מצומצם שלא אומרים בכל מקום. ובדאי לא ברשה"ר והרבה ס"ל שבמחיצות לא אומרים זה והרבה סוכרים שרק בתנאים

ולא באמוראים. ואלו שס"ל שגם באמוראים, אולם בקטן כנגד הגדול לא אמרנו הלכה כדברי הסיקל כדאיתא ערובין מ"ז: ע' חדושי הרשב"א שם. וכ"ש לא בפוסקים (וע"ע בד"ס י"ד ס' ש"צ סק"ה דאף שיש כלל הלכה כדברי הסיקל באבל, מ"מ בפוסקים א"א זה לסמוך על יחיד במקום רבים) ואם הוזכר זה הכלל גם בפוסקים הכוונה כשהיה בגדר שקולין אבל לא ביחיד נגד רבים וק"ו לא בקטן כנגד הגדול.

וכ"כ בחז"א ס' קי"ב ס"ק י' שכך נהג מרן (היינו הב"י) לפסוק. ע' דונמא בס"ס שצ"ב לפסק כהרמב"ם והרי"ף לחומרא נגד הרא"ש כמו שעשה בשאר חלקי תורה. והר"ם שכתב שם דהלכה כדברי המיקל, היינו משום שהיה ג"כ המהר"ם מרוטנבורג לצד המקילין שהוא יותר בגדר רבו. והוה ליה כגדר שקולין וכתב כלל זה ולא להחמיר ובה מיושב כל דברי הר"ם ע' בריתי יצחק ס' י"ב ס"ק י"ב באריכות. וק"ו בן בנו של ק"ו בדבר שהוסכם בפי כל הפוסקים. ע' בזה בספרי בריתי יצחק על עירובין ס' ג' ס"ק ב' ואכמ"ל. וידוע הוא שעברו רחוק רחוק מן הגבול ששייך עוד להכניס בגדר הלכה. והעידוב שמסומך מפי רבנים הכי חשובים הוא הרבה יותר גרוע מן כשרות באכילה מן הרבנים הכי מקילים.)

וכל זה ידוע לכל מי שלומד הל' עירובין מן המקור ואינו בגדר תמימי דרך.

ז) הנהגת דורות האחרונים היתה הוראת שעה ואין למדים מהם

מה שמורגל בפי הרבה רבנים שליט"א. שבהלכות עירובין בין בהלכות רשה"ר בין במחיצות בין בעירוב בין בשכירות רשות, צריך לגבב כל הקולות שאפשר שכך נהגו בדורות האחרונים לחפש קולות אחר קולות. דבר זה במקצתו אמת. שנכון שכך נהגו. אולם זה לא נתנה למשה מסיני הנהגה קבועה לכל הדורות. אלא זה היתה הוראת שעה. בצירוף הסכנה הרוחני שהיתה שורה ובצירוף עוד קילקולין.

הכלל הוא שאין אנו תלמידיהם של רבותינו האחרונים ז"ל בהלכות אלו.

אין אנו מדברים כאן על גבורי כח עושי דברו אשר מתחילין לתקן דלתות סגורות ברחובות ומתקנין עירובין ממקור ההלכה (ולא מן המקובל של דורות האחרונים) והיינו במקום שיש רק ישראל שומרי תורה ומצות ואין שם נים או אנשים שהם כנגד אינן מודים בעירוב או כנגד מחללי שבת כפרהסיא כי כשיש אינם מודים בעירוב לא מהני רק ביטול רשות (ס' שפ"ה) ואם יש נים (ס' שפ"ב ושצ"א) או מחללי שבת כפרהסיא (ס' שפ"ה סע' ב') צריך שכירות רשות. אשרי חלקם אשר נתקיים על ידם פסוק כי לא תשכח מפי זרעו.)

הנה בדיני נפשות יש דין שמהדרין אחר זכות כדאיתא סנהדרין לב. אולם כל זה יש לו גבול ואם רוב הניכר בסנהדרין יפסקו שחייב מיתה חייב מיתה ואין

אומרים שתמיד צריך ללמד זכות. כי יש גבול לדבר. וכן בענין התורה ללמד זכות על כלל ישראל יש לו גבול.

והיום רואים בחוש ברוב מקומות בחו"ל שאין שם עירוב. והיהדות מתקיימת ברוב עוז, ואנחנו צריכים לנהוג כמו עיקר הלכה אשר ניתן למשה מסיני ומסרוהו ליהושע ואשר תקנו לנו חז"ל ושלמה המלך ע"ה וניתן מדור לדור חכמי המשנה והגמרא עד הדורות שעדיין האמת לאמיתו היה קיים.

וע' בראשית כ"ז ה' עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמור משמרת מצותי חקותי ותרתני. ואיתא במדרש, רבי יונתן משום ר' יוחנן אמר אפילו הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע, תורותי שתי תורות שקיים אפילו מצוה קלה שבעל פה עכ"ל. (ביומא כח: איתא עירוב תבשילין) ולמדנו מכאן שזכה יצחק אבינו לברית וכל ההבטחות על נתינת הארץ וריבוי בנים ושיתברכו כל הגויים בשביל זרעו, רק בגלל ידיעת כל התורה עד ידיעה ושמירה בהלכות עירובין, ידיעה ע"פ מקור הראשון, ידיעה ברורה ויסודות אמיתיות לאמיתיה של תורה. ונאמר ויקרא כ"ו, וזכרתי את בריתי יעקוב ואף בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור. והיינו שאם נעשה ונשתדל עכ"פ להשיג בגדר כוחות שלנו, מעין הסיבות שזכו האבות בגללם הברית, הקב"ה יזכור לנו הברית.

ח) איך אפשר לדעת על איזה מנהג אפשר לסמוך ואיזה לא

הנה גדר ברור א"א לתת בזה אבל קצת אפשר לומר.

והיינו דבמקום שרצון בני ישראל לקיים התורה. ושואלים ודורשים לרבנים וגדולים מה דרך התורה והיראה מה האסור ומה המותר. אם זה אסור נהג איסור ואם זה מותר נהג התר, אז אפשר לסמוך על מה שמורים. ונאמר בזה שמצוה לשמוע דברי חכמים וזה כל יסוד ההוראה ובה נאמר שכל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג, שתולין לומר שהמנהג נתיסד אחר דרישה ושאלה לגדולי ישראל.

אולם במקום שכבר הציבור עובר עליה. ובאו הגדולים ודוחקים עצמם למצא איזה עצה שלא יהא ודאי איסור. או איזה ערמה ועיקום ותחבולה איך לסבב את האיסור. אז הטעות מצויה מאוד. ובדרך כלל מתחילה נוגעים קרוב לאיסור ולא ממש. ובמשך השתלשלות הדורות נעשה הדבר חמור יותר ויותר ומוסיפים קולות ע"ג קולות עד שלבסוף לא נשאר שום דבר.

ואם שוב פוסקים הלכה על סמך מנהג זה, א"כ הפסק אינו יותר טוב מן המנהג.

ואפשר ללמוד מזה על ענין מכירת חמץ ועוד כמה דברים הדומים לזה.

ודרך כלל אם יש מנהג בישראל לא מחזקין שהוא כך. אבל אם רואים בסוף איך נתגלגל הדבר. וכבר רואים שאינו בכלל הלכה רופפת רק רואים שההתר כבר אינו הולך כלל. אז סוף מעשה במחשבה תחילה אפשר לגלות איך התחיל הדבר ובאיזה צורה ובאיזה דיבורים נעשו תחילת ההתירים. ועל זה אפשר להביא המשנה ברכות פ"ד שליו ציבור שטעה סימן רע לשולחיו, וע' ס' א' שהארכת בזה.

ונסמן לדבר לזכור מה שכתבנו. תמים תהיה עם ה' א-לקיך דהיינו אם רצון הציבור היה לקיים רצון ה' ולפי זה נפסקה ההלכה אז תמים תהיה ותסמוך על הרב. אבל אם לא היתה המטרה להיות עם ה' ולעשות רצונו אז אין צריך להיות תמים.)

ובזה אפשר לבאר הקרא והתודו **את עונם ואת עון אבותם** (ויקרא כ' ט') דלכא' צ"ע הלא די בזה שעושין תשובה על עונם ומה לנו להזכיר לשון הרע על האבות, וי"ל דאיירי באופן שקלקול הבנים בא ע"י קלקול האבות, וכגון שהחלו לזלזל באיזה דין, אבל לא הי' מפורש נגד התורה והי' בזה מקום להסתפק ואח"כ כל דור הקלו עוד קולא על גבי קולא הקודמת עד אשר רואים שהמנהג הנהג הוא נגד התורה ממש וחוזרין לעשות תשובה. והוא שאין צריך לעשות תשובה רק על קולא האחרונה אבל מה שכבר נהגו מקודם נהגו, ואין לשנות. קמ"ל קרא שכשעושין תשובה צריך לבער הרע מעיקרו ולדעת מאיניצא הקלקול, ולהתודות על עון האבות ולתקן גם אותו.

ט) סוף דבר הכל נשמע

וזה שאמר שלמה המלך עליו השלום בסוף קהלת **סוף דבר הכל נשמע את הא-לקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם**. דהיינו בסוף הגלות יתגלה הכל באיזה ענינים היה שמירת מצות בדורות הקודמין כהוגן ובאיזה ענינים לא. ועכשיו שנתגלה, אומרים מחדש. את הא-לקים ירא ואת מצותיו שמור. כי עכשיו יכולים לקיים המצות כהוגן ויודעים איפה האמת. ומהגי עכ"פ בשביל זה שרוצה לדעת האמת, אולם עדיין צריך לקיים הפסוק **אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה'**. והגילוי הגמור יהיה כשיבא אליהו הנביא ויאמר האמת הגמור, אבל כבר מקודם אפשר לדעת הרבה. וע' באריכות בסוף חלק ה' שהעתיקתי דברי התנחומא פ' נח.

י) מקום הניחו מן השמים

ועדיין אפשר לשאול אם באמת כנים הדברים למה לא גילו דברים אלו גדולי ישראל אשר בדברים אחרים ג"כ לחמו כנגד מנהג העולם. על זה כבר מתישב

ע"י הגמ' חולין ו: אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו אלא מקום הניחו לי מן השמים להתגדר בו ע"ש, א"כ רואים שיש הנהגה עליונה שכל דבר מתגלה בעת שיש רצון מן השמים שיתגלה, ולפעמים מעלימים מן השמים מגדולי ישראל את האמת כדי שבדור של אחר כך הם יגלו את האמת. וע' במאירי על הקדמה של אבות (עמוד 47 בד"ה ועם כל זה) שכתב הסבר הענין וז"ל כמו שנעשה היום אף אנחנו מראשינו וזקנינו הקודמים ועוברים לפנינו ועל ראשינו וכמ"ש דרך כלל מקום הניחו לנו וכו' כלומר שאין השלימות נמצא בנבראים ואפילו במובחרים שבהם עד שלא יהיו אחרונים רשאים לחלוק עמהם בקצת דברים עכ"ל.

יא) חיוב בדיקה אחר חידוש שאומרים

בודאי צריך לבדוק כל מי שאומר חידוש אם כנים הדברים, אבל אם נתברר שדבריו צודקים אין ראוי לבא בטענה למה גדול זה לא אמרו ולמה גדול זה לא אמרו וע"כ שאינך צודק אף אם מובנים דבריו, כי חז"ל גילו לנו הנהגה עליונה בזה ואדעתא דהכי ניתנה תורה לישראל. וכ"ש בדבר שכבר דברו הרבה גדולי ישראל שיש פיקפוקים רבים כגון גידון של מכירת חמץ. רק לא כתבו הדבר במוחלט גמור, אז בודאי שייך טעם זה ונותנים לכל דור ודור חלקו בתורה וע"י זה מתרבה לימוד התורה שצריך לעמול מחדש על כל דבר, ולא יכולים סתם לומר אין צריך לטרוח כ"כ בלימוד אגן נסמוך על מנהג ישראל ודיו, אלא כל אחד ישתדל לחזק התורה בכל אופן שהוא יכול. וזה שמתפללים ותן חלקינו בתורתך. חלקינו דייקא ודו"ק. כמו שנא' בְּשִׁעְיָרִים עָלַי דָּשָׂא וכתב רש"י וז"ל, לשון רוח סערה, מה הרוחות מחזקים את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלים את לומדיהם. ובדרך מליצה אפשר לפרש דלמה נקט לשון רוח סערה, שלפעמים יש דברי תורה שהם כנגד רוח סערה וכל מי שהוא כנגד "דשא" שהוא רך ויכול לכופ את עצמו אם רואה שהדבר נכון, אז יכול לקבלו והם מחזיקין אותו. ואם יאמר האדם שדבר שהוא קשה, לא יתקבל בעיני הציבור וא"כ מאי תועלת לכתוב. על זה יש תירוץ שלא לפחד מזה, דכל דבר ושהוא לאמיתו של תורה יתקבל לבסוף כמו שנא' כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצלית אשר שלחתיו. וזה שנא' בתורה וְכָרְבִּיבִים עָלַי עָשָׂב. ואם עדיין תקשה על הנהגת הכורא ית"ש למה התנהג כך ולא כך ולמה זה כותב כך ולא זה, על זה יש תירוץ פשוט בהדי כבשי דרחמנא

למה לך, ואין לך עסק בנסתרות ואנו אין לנו אלא ללמוד ש"ס ופוסקים. וע' עוד לקמן
ס' ה' ט"ק ט"ז.

יב) ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזיחין אותו

והיה ראוי לנהוג מה דאיתא שם ז. ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזיחין אותו
וכו' רק מי שיכול להשיב מכח ראיות או סברות הגונות המישבים את הלב, יכול
לחלוק על כל מה שכתוב כאן, ומטינא טיבותא לכל מי שיעיר על זה. אבל אם
אין לו מה לדחות או רק דבר קטן שאינו משנה גופו של ענין, אף שגם הדבר קטן
יש להעיר, אבל כיון שאינו ראוי לחלוק על גוף הדין אי"א לדחות כל מה שכתוב
מכח שלא נהגו כן עד עכשיו.

יג) הוספה על מה שנכתב כבר לפני כמה שנים

וכבר לפני עשר שנים הוצאתי בחור'ל קונטרס נגד מכירת חמץ (ושם עיקר
טענה היתה מכח המכירה אחר הבי' רק הבאתי בסוף דברי הריטב"א ומהר"ם
חלוואה ולא הרגשתי אז שהדבר מקורו בגאונים), ופלפלתי עם הרבה ת"ח על זה
ולא היה מי שהשיב תשובה הגונה שיש בו ממש. רק מי שטען היה טענתו כבר
נהגו וכו' או איזה סברה קלושה שאינו עומד כלל רק עיקר סמיכתו על המנהג
וכל מי שידע שיתכן שיש טעות במנהג הצדיק אותי, ובמשך הזמן נתרבו הרבה
חידושים. ועיקר הדבר כשזכיתי בשנה זו לבא לארץ הקודש, ומצאתי כאן בכולל
בעה"ק ערד ת"ז מקור הנאמן של רב עמרם גאון ותש' רבינו האי גאון בענין
ביטול חמץ ותש' ר' יוסף גאון בענין הערמה בשבת, וזה בודאי סיבה לחזק עוד
פעם הדבר.

וזכותו של עתניאל בן קנז הוא יעבץ שהחזיר ההלכות שנשתכחו באבלו של
משה רבינו (תמורה ט"ז). ועשה ישיבה גדולה בערד (שופטים פרק א') יעמוד לנו
שיתגלה האמת בעולם וכל ההלכות שנשתכחו במשך זמן הגלות יחזרו למקומן.

סימן ג / תוצאות של מכירת חמץ.

יש כאן דברים שאיני יודע אם ראוי לכותבם או לא וצריך לסמוך על מה שאמר
חז"ל (כלים י"ז ט"ז) ועל כולם אמר רבי יוחנן בן זכאי אי לי אם אומר אי לי אם לא
אומר וממשיך הנמ' (ב"ב פ"ט:) אם אומר שמא ילמדו הרמאים ואם לא אומר שמא

יאמרו הרמאים אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו, אבעי להו אמרה או לא אמרה אמר רב שמואל בר רב יצחק אמרה ומהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם.

א) גיור סימלי

ענין של מכירת חמץ הנהוגה שהגיע למצב שגם חופשים ומומרים מוכרים. וגם שהגוי קונה ומתחייב לכל אינשי דעלמא וכו' וכו'. ויש כאן השלת שלות מזמן הקדום שתמיד הוסיפו להקל יותר ויותר. לא נשאר רק על ענין של מכירת חמץ. אלא התפשט ג"כ על עוד ענינים של התורה.

אחד הוא ענין של גרות אשר מקבלים גרים בקבלת מצוות. ויש הרבה מהם שאין להם שום הוה אמינא לקבל מצות אולם הבי"ד מקבל פטומי מילי שלהן כקבלת מצוות.

וכמדומני, שלמדו זה ממנהג של מכירת חמץ וביטול חמץ על חמץ הנמכר. דהיינו שבמכירת חמץ אומרים שהגוי מקבל עליו כל האחריות כולל אונסא וזולא על החמץ. וגם מקבל על עצמו לשלם החמץ אם הישראל רוצה, אף שבאמת הכל יודעים שאינו מקבל כלום. וכל הרבנים מחשיבים לקבלה זו כמהני לפי ההלכה. וא"כ למדו מזה, שה"ה בקבלת מצות לגר. אף שכ"ע יודעים שאינו מקבל עליו כלום. מ"מ דיבור בפני ב"ד מחשיבים אותו לקבלה ע"פ הלכה. ואף שיש מקום לחלק. בין מכירה ששם דברים שבלב לא הוה דברים ובקבלת מצות בפשטות הוה דברים משום שקבלתו בעיקר כלפי מעלה. (ע' בברית יצחק-גרות ס' א' ס"ק ו' שכתבנו ראיות לזה) מ"מ הרי דברים שבלבו ובלב כל אדם מבטל מכירה גם בממונות כדאיתא חו"מ ס' ר"ז. ובכל זאת במכירת חמץ אף דהוה בלבו ובלב כל אדם שאינו הגוי מקבל כלום. מהני (כך חושבים) א"כ יכול להביא ראיה למי שרוצה להיות מוטעה, שבענינים שנוגעים להתורה א"צ רצינות רק מספיק הצגה או ענינים סימליים ופטומי מילי, א"כ גם בקבל גרות אפשר לומר כך ויש כאן ק"ו, אם עני ואביון מקבל עליו אחריות חמץ שבכל העולם ואין לדבר שיעור ואין לו סוף ואינו יודע כמה ואיפא ומי ומה, דבר שאין אחד בעולם עושה דבר כזה, מחשיבים קבלתו כקבלה. כ"ש קבלת מצות שגר צדק שייך לקבלו. אפשר לחשוב קבלתו לקבלה, אף שלמעשה אינו מקבל כלום. כמדומני שמעין זה היתה כונת רב יוסף גאון (הובא בחלק ד) שכתב שעניני הערמה למכור חנות ובהמה לגוי לפני שבת ולקנות אחר שבת שמלבד איסור חילול שבת יש ג"כ חילול ה' בפני ישראל וגוים והיינו שלמידים מזה שהתורה הוא ענין סימלי ולא רציני.

(ב) תוצאות של ביטול חמץ בפח ולא בלב

ועוד יש להעיר דהרי ביטול חמץ הוא ג"כ ענין בינו לבין קונו. וא"כ מי שמבטל חמץ הגמכר, בין לפני המכירה ובין לאחר המכירה הרי ע"י המכירה הוא מגלה דעתו שאינו מסכים שהגוי יקח החמץ בחינם (אף שיודע שהגוי לא ישלם. מ"מ סומך על המכירה שהגוי לא יקח החמץ בלי לשלם) או משהו ישרף החמץ. וא"כ אין זה אצלו כעפרא דארעא. ובכל זאת סומכים על ביטול כזה. (ויש שכתבו שבנוסח כל חמירא דאומר דביערתיה יכון על חמץ הגמכר (ע' שד"ח חר"מ ס' ה' אות מ"ה). עי' לעיל חלק ג' סימן ח ס"ק ל שהארכתיו בזה. וא"כ יש למי שיהיה טועה מקום ללמוד שבעניני הדת אין מתחשבים שיהא רצינות רק מספיק פיטומי דברים בעלמא. ואף שהדבר תמוה שהרי הבורא עולם שברא את האדם יודע מחשבות בני אדם ויודע אם כיון לבו לחשוב כעפרא בעלמא או שהוא רק פטומי מילא בעלמא וכמו שנא' ה'ל'ה' תגמלו זאת עם נבל וְלֹא חָכָם הָלֹא הוּא אָבִיךָ קִנְיָהּ הוּא עֲשֶׂה וְיִכְנָנֶה א"כ למדו ולא גרע קבלת מצות של גר כזה. שהרי הוציא מפיו שהוא מקבל בלב שלם כל המצות. והרי כאן הוא ענין של דת ובזה לא מתחשבים עם רצינות ר"ל.

(ותדע לך שיש שלומדים בצורה כזאת שהרי מכירת הארץ היא ערמה גלויה לכל ואין שום הוה אמינא שירצו למכור הארץ לגוי ומ"מ למדו ממכירת חמץ שאפשר לעשות כן)

וא"כ יוצא שרבים מגויי הארץ נכנסים עם הכשר מרבנים לתוך כלל ישראל. אף שע"פ אמת כלפי דין האמיתי הם גויים גמורים. וכן בניהם של גיורות כאלו וכן בני בנותיהן ובני בנות בנותיהן עד סוף כל הדורות.

ואף שבזה כבר הכריזו גדולי ישראל נגד פירצה זו הנוראה בענין הגרות מ"מ מותר לנו לבדוק אחר שורש הדבר.

וכבר האריך בקילקול של הגרות בספר שערוריה בגירים מזויפים.

(ג) לתת הכשר לאיסור חמור הרבה יותר משיעברו על האיסור בלא הכשר

והמתירין לעשות גרות כזה אף שיודעים שהגרות רחוק, מ"מ סומכין על סברתם שעכ"פ יש אפשרות רחוקה אחוז אחד למאה שמא קבל עליו עול מצוות וחל הגרות. ואומרים שאם אין מגיירין. בין כך, יתחתן עם גויה וע"י גרות, עכ"פ יהא אחוז אחד שישא ישראלית. א"כ חושבים שיש רק או ריוח או אין ריוח אבל הפסד אין.

אולם יש כאן טעות שורשי, שאם אין מגיירין אף שהשני נכנס לקלקלה. מ"מ

אין לו הכשר ואינו עושה עבירה בשם התורה. וא"כ מי שרוצה לדעת מה התורה. יודע שזה לא התורה. ואם אחד הוא חופשי ורוצים להחזירו בתשובה, מספיק לנו להוכיח לו שהתורה אמת וממילא יודע כבר שזה אסור. אולם מי שמקבל הכשר בדבר שאינו כשר. א"כ העבירה עושה בשם התורה. ואם רוצים להפריש מאיסורא. לא סגי לן להוכיח לו שהתורה אמת. שהרי אף שמתברר לו שהתורה אמת, עדיין נחשב זה להתר בעיניו. וצריך להוכיח לו שזה אינו התורה וזה קשה מאוד ובפרט אם רב חשוב עושה זה, אז לבזות הרב קשה כיון שתלוי בו הרבה דברים ביהדות. וצריך להוכיח שאף שבהרבה דברים הרב צודק, בזה לא, וזה דבר קשה מאוד. א"כ הקילקול הוא נורא ואיום. ונוגע לשכחת התורה. שהוא מן החמורות שבחמורות. והרבה יותר חמור ממי שנכשל בעבירה בלי שום חר. שאינו פוגע כלל בעצם התורה שהתורה היא ידוע, וזה ידוע שזה אינו התורה.

ד) מכירת הארץ

מכירה זו התפשטה ג"כ בעוד חלקי תורה שעושים דברים סמליים להפקיע איסור, ואחד מהם מכירת הארץ בשנת השביעית, ע' בספרים ואכמ"ל. אולם ב"ה שכנגד זה יצא מרן החז"א ז"ל ללחום, ע' שביעית ס' כ"ד ס"ק ד' וס' כ"ז ס"ק ז' ד"ה הנלקטים. וחזר כעת לאיתנו חובת שמירת שביעית. ע' ס' ה' ס"ק ג' עוד בענין מכירת הארץ.

ה) עקירת ל"ט מלאכות ע"י מסוה של גרמא

כעת באים לעשות המצאות איך לעשות כל ל"ט מלאכות בשבת תחת מסוה של גרמא ומניעת מוגיע וסברות דומין לזה, ובמקום הטלפון המציאו הגרומופון ועוד ימציאו גרומומחשבים גרומומכונות גרומורכבות גרומותגורים וכו' וכו' והיסוד נבנה על מנהג מכירת חמץ. השי"ת יעזור לי להוציא קונטרס על זה להראות בש"ס וראשונים איך יש בכמה התירים איסור תורה ממש. ואם שותקים על זה א"א לדעת עד היכן הדברים יגיעו. מקודם עושים בשביל חולה שיש בו סכנה, לחשוב בדין הקל קל תחילה, ואח"כ בשביל חולה שאין בו סכנה, ואח"כ בשביל שעת הדחק, ואח"כ התר לכתחילה, ואח"כ יהא נעשה מנהג ישראל תורה ואין פוצה פה ומצפצף ואפילו יבא אליהו וכו', שכבר נהגו וכו'. ועל המתנגד יכריזו עליו שראוי להחרימו ובזמן סנהדרין היו מחשיבים אותו לזקן ממרא וכו' וכו'.

סימן ד' / לשון תקוני הזהר על גודל הקילקול של מוציאין מרשות לרשות, ומי שבא על גויה.

עין תקוני זהר תיקון כ"א עמוד גז.

ושבת איהו אות ברית מילה, אות דתפילין, מאן דמחלל דא כאלו מחלל דא. תפילין דרישא לקבל זכור. תפילין דיד לקבל שמור. מה רשות הרבים איהו חילול שבת אוקף הכי אות ברית דיליה זונה ודא רשו נוכראה לית סקודא דעשה ולא תעשה דלא אשתכח בשבת ובגין דא שבת היא שקולה ככל אורייתא.

ובתיקון כ"ד.

בראשית יר"א שב"ת ובה שבתותי תהי דחיל, יר"א תורה יר"א ברית כמה דצריך נטירו דברית דלא יעול ליה ברשו נוכראה, כגוונא דא צריך בר נש נטירו בשבת דלא לאפקא מרשות היחיד ויעול ברשות הרבים. רשות היחיד איהו שכינתא, רחבו ד' ואיגון יקורק, וגבהו עשרה יו"ד ק"א וא"ו ק"א, רשות הרבים נחש אשת זנונים סם דאל אחר דאיהו סמאל ואיהו כלל דשבעין אומין ואיהו חלל זונה ובעלה חילול שבת איהו, ובגין דא מאן דאסיק מרשות היחיד לרשות הרבים חייב סקילה, ערוב איהו עמודא דאמצעיתא וביה מטלטלין מבית לבית דאינן שכינה עלאה ותתאה ועלייהו אתמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו וכו'.

ובתיקון מ"ח

יציאות השבת שתיים אינן עקירה והנחה דעביד לון בבת אחת מאן דעקר חסין מאתריה ואנח ליה לבר מאתריה ומרשותה כאלו אעקר אילנא דחיי דאיהו אות ברית ואנח ליה ברשו נוכראה. מאן דעביד דא גרים דאעקר נשמתיה מרשות דילה ואנח ליה ברשו אחרא דאיהו מרה וטחול ודא גרם לישראל דאתעקרו מארעא דישראל ואתגליאו בארעא נוכראה דאיהו רשות הרבים והכי איהו מאן דאעיל אות ברית קודש דיליה ברשו נוכראה שבתא"י איהו טחול חמ"ה אתתא בישא מרה שבתא"י עליה אתמר והבור רק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו ואיהו רעב וצמאון וקינה והספד וחשוכא וקבלא ואיהו גלותא לישראל.

סימן ה' / כלל ישראל הוכיח בדורינו שאפשר לעמוד בנסיונות קשים ושאר סברות שדורינו ראוי לתיקונים

א) מסירות נפש במצות שביעית

הנה ידוע הוא שנסיון שביעית הוא נסיון קשה מאוד. וגם בזה היו לפני המלחמה, כמה גדולי ישראל מחפשים התירים קלושים מאוד איך להשתמט ממצות שביעית. ועיקר טענתם לחפש התירים, הוא משום שאמרו שאם לא ימכרו את א"י, ממילא יעבור הציבור על איסור שביעית להדיא ונסיון זה הוא הרבה יותר קשה ממצות ביעור חמץ כידוע. ובכל זאת, לחם מרן החז"א נגד זה, וביטל כל ההתירים עד אשר כל מי שבשם יהודי חרדי יכונה, שומר שביעית כהלכתו.

ב) צד ששביעית יותר קל לעמוד בנסיון

אולם היה בזה בבחינה מסויימת יותר קל לקבל מצוה זו מה שאין בחמץ, שרוב רובם של הציבור לפני המלחמה, גרו בחוץ לארץ, ורק מעוטא דמיעוטא היו גרים בא"י וממילא אצל רוב הציבור, לא היה כאן מנהג קבוע להתחמק ממצות שביעית שהרי לא היו מצווים על שמיטת הארץ בחו"ל ורק על שביעית כספים חפשו התירים קלושים שלא לנהוג. (ע' בזה בביאור הגר"א חו"מ ס' ס"ז) וממילא כשהגיע ציבור גדול לא"י נתקבל ברצון מצות שביעית. וכיון שנהגו שמיטת הארץ, ממילא נהגו ג"כ שמיטת כספים

ושוב כשנתרבו הלומדים בא"י ושכיחי שיירות ותלמידי חכמים שבאו מארץ לחוץ לארץ. התחילו לנהוג גם בחו"ל שמיטת כספים. וגם שמיטת הארץ נוגע בחו"ל במקצת, מחמת הרבה פירות שמוציאים מא"י לחו"ל. וכמו לענין תרומות ומעשרות שהתחילו לנהוג גם בחו"ל בפירות שבאו מא"י, (וגם על זה היה מלחמת מצוה בחו"ל שלא יחפשו התירים לפטור פירות הארץ ממעשרות בחו"ל).

וכל זה אפילו בשביעית, שהרבה ראשונים ס"ל שנוהג רק מדרבנן, והחז"א פסק כשיטות אלו. בכל זאת מסרו נפשם על מצוה זו.

ג) לימוד ממכירת חמץ למכירת הארץ

הנה גם הם נתחבטו בקושיא, הלא אפשר ע"י מכירה אף שהיא הערמה גלויה ליפטר מבעלות כלפי התורה כמו שנהגו במכירת חמץ, ולמה לא אפשר למכור כל הארץ לעכו"ם ליפטר מעול שביתת הארץ. ומצאו גפ"מ בין שביעית לחמץ ששביעית יותר חמור מחמץ. שבשביעית יש איסור לא תחנם ודרשו חז"ל לא

תתן להם חניית קרקע, משא"כ בחמץ, ועוד שבחמץ יש עכ"פ גמירות דעת אצל הישראל כדי שלא יעבור על ביוב"י משא"כ שביעית שאין הישראל מוכן למכור לגוי קרקעו אפילו בכל מחיר שהוא. (ע' חז"א שביעית ס' כז ס"ק ז').

ועוד יש חילוק שביסוד הדבר למכור החמץ לעכו"ם מכירה חלוטה הוא דבר הגון, ומתקיים בזה שפיר מצות "ולא יראה לך חמץ", משא"כ בשביעית רצון השי"ת שתהא הקרקע ברשות ישראל וישמטנה ולא שיעבירה לרשות גוי.

ד) לימוד מביטול מכירת הארץ לביטול מכירת חמץ

אולם נפ"מ אלו הם טובים לבאר שאין ללמוד מכירת הארץ ממכירת חמץ, שהרי באו בטענה הלא מכירת חמץ היא הערמה גלויה, ומ"מ נהגו בכך א"כ גם מכירת הארץ אפשר לעשות. ולא היה כלל שעת הכושר לומר אה"נ גם מכירת חמץ אסור. שזה לא היה דבר הנשמע. ועוד אלו היו מדברים נגד המכירת חמץ היו מחשיבים המדברים כקנאים שמדברים נגד מנהג העולם המקובל מפי גדולי ישראל בדור שעבר ולא היה נתקבל דבריהם כלל כשדברו נגד מכירת הארץ, וא"כ עצם הדיבור נגד מכירת חמץ היה יכול להזיק בשביל המלחמה לביטול מכירת הארץ, ומשי"ה הוצרכו לחילוקים הנ"ל.

אבל עכשיו שנתחזק שמירת שביעית בלי מכירת הארץ, א"כ כבר אפשר לומר כל האמת שגם במכירת חמץ לא מהני משום חסרון גמירות דעת של הגוי, וגם מצד שאר הטענות. וגם בלי איסור לא תחנם ובלי שאר החלוקים לא מהני בשביעית. שכעת לא ילמדו למכור הארץ ולומר כשם שחמץ אף שהוא סימלי עושים, אז גם נמכור הארץ במכירת סימלית, שכעת שמירת שביעית נתחזק מאד בלי מכירת הארץ וממילא אפשר כעת להפוך הדבר ולבטל מכירת חמץ.

וצריך לדעת שגם בשביעית באו בטענה הרי כבר התירו גדולים למכור את הארץ ועוד שהקולר תלוי בצואר האוסרין שמכשילין את אלו שאינם עומדין בנסיון בעבודה בשביעית להדיא. ועוד שיש כמה ראשונים שס"ל שאין נוהג כלל שביעית בזמן הזה וכדאי המתירין לסמוך עליהם בשעת הדחק, ובפרט בשעת הדחק גדול, וכבר נהגו וכו' וכו'. מ"מ אחרי כל זאת גבר כח האמת, וא"כ אף במכירת חמץ אף שיבואו במקצת טענות כאילו, אפשר לבטל המכירה.

ה) ניסים גלויים בשמירת שביעית

וגם ראינו ניסים גלויים בשמירת שביעית, ואחד מהם, שבא ארבה גדול ובמושב ששמרו שביעית לא בא לגבולם כידוע. וגם נשמרו ממחלות, והכל בזכות מסירת נפש של כח התורה לאמיתה וקיומה למעשה. ונתקיים מה שנא' יִמְצְאוּהוּ

בָּאָרֶץ מְדַבֵּר וּבִתְהוֹ יֵלֶל יִשְׁמֹן יִסְבְּגֻהוּ יִבּוֹנְגֻהוּ יִצְרְגֻהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ כְּנֶשֶׁר
 יַעִיר קִנּוּ עַל גּוֹזְלָיו יִרְחֹף יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׁאָהוּ עַל אֶבְרָתוֹ. (דברים ל"ב
 ") וכן קנו חיטים מקולקלים משנת שישית כדי שלא להשתמש מחיטי שביעית
 וצמחו הרבה למעלה מדרך הטבע מעין שנא' יִרְכְּבֵהוּ עַל בְּמָתִי אֶרֶץ וַיֹּאכַל
 תְּנוּבַת שָׂדֵי וַיִּנְקֵהוּ דָּבֶשׁ מִסֵּלַע וְשֶׁמֶן מִחֲלָמִישׁ צוּר (דברים ל"ב ") וממילא
 עתה יש שעת הכושר לדבר גם על ענין מכירת חמץ (ולא יזיק זה לשמירת
 שביעית שנתחזק כבר).

(ו) ריבוי לימוד התורה של דורינו

ועוד גפ"מ בין דור זה לדור שעבר. כי ידוע כי דור שעבר אף שהיו הרבה
 גדולי ישראל. מ"מ אצל הציבור לא נתרבה כ"כ לימוד התורה כמו שזכה דור זה
 שיש אלפי ורבבות מבג"י אשר לומדים תורה בכל חלקיה. בבלי וירושלמי
 תוספתא מכילתא ספרא ספרי וכו'. ולימוד דף היומי ומפעל הש"ס. ובירור סוגיות
 אליבא דהלכתא. וריבוי ספרים על כל חלקי התורה בתורה נביאים וכתובים הלכה
 ואגדה. ספרים על כל מצוה ומצוה בפרטיות. וכן זכינו לאורם של הרבה
 מרבתינו הראשונים והגאונים ז"ל מכת"י. חדרים מלאים תלמידים וכן ריבוי
 ישיבות קטנות וישיבות גדולות וכוללים לאין שיעור.

ונתפשט מאוד למוד התורה בכל החוגים. בין אצל הגדולים והקטנים וגם
 בעלי בתים פשוטים, והרבה דברים אשר לא היו ברורים עד עכשיו נתבררו
 ונתלבנו. ונתינת פרסים בפומבי ללומדי משנה גמרא והלכות לגדולים וקטנים
 להרבות חשק עסק התורה. ונתרבה הדעה בארץ ונתקיים בנו הבטחת ה' כי לא
 תשכח מפי זרעו.

(ז) סכנה רוחנית בתיקון מנהג בדור שעבר

הנה בדור שעבר אילו היו מדברים על פיקפוק במנהג ישראל. היו בזה מסכנים
 קיום היהדות בכללות. כי יסוד קיום היהדות היה תולה במנהג ישראל תורה.
 אולם בדור זה הנ"ל שעיקר קיום התורה הוא על ידי ריבוי לימוד התורה. א"כ אם
 פוגעים באיזה מנהג ישראל משום שנתברר שיש איסור בדבר וצריך לשנות את
 המנהג. אין פוגעים בזה ביסוד קיום היהדות. ואדרבה כיון שהשינוי בא מכח
 לימוד התורה ובירור הסוגיות בגמרא גאונים וראשונים אז זה מחזק לימוד התורה
 ובירור הלכה שזה כעת עיקר קיום היהדות, ומנהג ישראל תורה ממשיכים בכל
 שאר החלקים שאינם מתנגדים להלכה, וא"כ כעת עתה הוא שעת הכושר לדבר
 על זה. מה שעד עתה לא היה כ"כ שעת הכושר.

(ח) תסבר למה לא דברו עד עכשיו על זה

ובזה מיושב מה שעד עכשיו לא דיברו על זה שזה ודאי שאסור (ורק דברו בתורת חשש שאסור) לעשות כן, וגם למי שהיה לו לדבר. כי היה תמיד מפחדים שיגרום ח"ו להרוס קיום היהדות ע"י שינוי של מנהג ישראל. והיה מוכרח לסמוך על הכלל "מוטב שיהיו שוגגין". ופיקוח נפש רוחני של חשש הריסת הדת ע"י שם קיום היהדות ע"י שינוי של מנהג ישראל. והיה מוכרח לסמוך על הכלל "מוטב שיהיו שוגגין". ופיקוח נפש רוחני של חשש הריסת הדת ע"י שינוי מנהג מקובל. וגם יתכן שיש לפעמים הנהגה מן השמים להעלים מגדולי ישראל הבעיות שיש בהלכה מטעם זה, משא"כ עכשיו שאין כלל חשש כזה. ממילא יש לנו שעת הכושר לעורר על ענין זה.

(ט) לימוד התורה של דורינו מגדיל המקשיבים

וכן עצם ריבוי לימוד התורה כג'ל גורם שיש הרבה יותר און קשבת בכל החוגים. וממילא אף אם מקצתן לא ישמעו לזה, מ"מ יש הרבה יותר כנגדם שכן ישמעו. ממילא אין כאן הכלל של מוטב יהיו שוגגין ולא יהיו מזידים. אדרבה. הרבה אזניים מקשיבות. וכ"ש שכבר נתרבה בין הציבור התעוררות גדולה בענין זה כידוע וצריך כעת רק לחזק הדבר. בודאי יש ריבוי אנשים לאין מספר שישמעו לדברים אלו.

(י) טעם חיפוש קולות מפני כובד הנסיון

והנה יסוד התר מכירת חמץ נבנה על זה משום שהנסיון היה קשה מאוד והיו הרבה בנ"י עברו על האיסור ב"י אם לא היו מחפשים התרים, ולא היו מוכיחים שהציבור מסוגל לעמוד גם בנסיון קשה.

אולם עכשיו, אשר במשך הזמן הוכיח הציבור שאפשר לעמוד אף בנסיונות יותר קשים כמו שביעית ואפשר ע"י אירגונים קבועים כמו ועד השמיטה במסירות נפש לסדר כל דבר שיהא בכשרות בלי למכור הארץ רק שלא מחכים על ערב ראש השנה של שביעית להתחיל לעבוד רק מקודם הרבה זמן חושבים איך לסדר הדברים וכבר עכשיו קיץ שנת תשנ"ב מכינים לשנת שביעית תשנ"ד אי"כ מצות ביעור חמץ שהוא מדאורייתא. וגם הנסיון לא כ"כ קשה כמו בשביעית. אפשר לסדר הדברים ולהתחיל כבר הרבה זמן לפני פסח איך לעשות שלא יצטרכו לסמוך על התרים קלושים במכירת חמץ.

יא) תיקונים רבים בדורינו ע"י השפעת החוגים מזה לזה וריבוי בעלי תשובה

ועוד יש סיבה שבדורינו אפשר לעשות שינויים, שהם נעשים ע"י בירור הלכה מן המקור. יש חלוק בין דורינו לבין הדור הקודם שלפני המחלמה. שלפני המלחמה היה עיקר מקומות התורה בחו"ל בהרבה מקומות מפוזרים כמו שנא' **בְּהַגְחַל עָלֵינוּ גּוֹיִים בְּהַפְרִידוּ בְּנֵי אָדָם יָצַב גְּבוּלוֹת עַמִּים לְמַסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**.

והיו פוסקים בכל מקום ומקום לפי המסורת שקבלו מרבותם. אבל אחר המלחמה נעשה בלבול עצום, ונתערבו צבור גדול ממקומות שונים. ואף שעדיין נמצאים קהילות ועדות מופרדים, עם מנהגם ופסקי הלכות שונים. מכל מקום מתערבים ומקבלים השפעות אחד מהשני ברצונם או בלי רצונם. והרי בשביל לבנות כל חלקי היהדות, צריך לרבנים, מנהיגים, ראשי ישיבות ומנהלים ומלמדים לחדרים. ומורות לביה"ס לבנות, סופרים, שוחטים וצריך ספרי הלכות בקצור ובאריכות, מפרשי הש"ס וכו'. וע"פ רוב בצבור אחד אין מספיק כוחות בשביל כל זה. וזקוקים לעזרת צבור אחר וזה גורם שנכנסים שנויים שונים במהלך היהדות וכל שכן עצם ההעתקה של חלק גדול מחו"ל לא"י שנתווספו כל המצוות התלויות בארץ. זה גרם לשינוי מהותי במהלך היהדות. והשפעה זו גם על יושבי חו"ל. וזקוקים לפוסקים ולספרים אחרים שלא היו מורגלים לפני זה.

ע"כ רואים שהשינויים לא הפריעו במהלך היהדות אלא חזקום דהיינו דברים שמבוססים ע"פ הלכה, ע"פ ש"ס ופוסקים. וכן יש בזמן האחרון הרבה בעלי תשובה. והציבור החרדי מחזק אותם לשנות דרכיהם, כולל ג"כ דברים שיש להם לפום ריהטה הפסד ממון כגון סגירת חנות בשבת. וא"כ הציבור החרדי מותר ג"כ לחזק את עצמו לשנות הדרכים שנתברר שלא היו ע"פ ההלכה, אף אם יש בהם לפום ריהטה משום הפסד ממון.

יב) כמה שינויים של התקופות בכל ימי הגלות

הנה במשך מהלך הדורות היו כמה פעמים שינויים רבים במהלך החיים כמו מתקופת הגאונים לראשונים. שמחמת שנתמעטו הלבבות, נתרבו כתיבת הספרים. וכן חבור הבי" והשו"ע והרמ"א ע' בהקדמה של הבי"י. (עיין חז"א יורה דעה ס' ק"ג ס"ק י' ד"ה ומה שהזכירו).

וכן התחדשות החסידות בזמן הבעש"ט ועוד שינויים בתקופות רבות כך נעשה עכשיו הרבה שינויים במהלך היהדות.

יג) שינוי של הנהגת מכירת חמץ הוא ביטול השינוי וקיום מנהג דורות שעברו

הנה בענין מכירת חמץ נעשו שינויים רבים במשך הדורות מתקופת הגאונים עד עכשיו כמו שנתבאר באריכות. ובסוף השינויים ראינו שיצאו מכשולים גדולים מזה. אם כן אין זה קלקול אם נחזור כעת למנהג הגאונים אשר היו קרובים לרבנן סבוראי ולאמוראים וכל דבריהם דברי קבלה ואין מי שמביא ראיה כנגדם ולא מצאנו מי שמביא דבריהם וחולק עליהם.

ואין אנו עושים בעצם שינוי רק נחזור עטרה ליושנה למצב שהיה לפני כל השנויים. דהיינו לתקופת הגאונים. וכן נאמר בפסוק **זֶכֶר יְמֹת עוֹלָם בֵּינוּ שָׁנוֹת דֹּר וָדוֹר** דהיינו שצריך להתבונן במהלך כל הדורות אם נעשה שנויים לגרועות ואם מוצאים קלקולים במשך הדורות צריך לעיין במקור הראשון בזה, ונאמר **שֶׁאֵל אֲבִיד וַיִּגְדַּד זִקְנִיד וַיֹּאמְרוּ לָךְ**.

יד) קידוש שם שמים ברבים

עוד ניצולים בזה מחילול ה' כמו דמבואר בתש' ר' יוסף גאון (הובא בחלק ד') שכל ענין מכירה זמנית להפקיע האיסור ולחזור ולקנות הוא חילול ה' בין אצל ישראל ובין אצל גוים שאנחנו מראים שאין התורה חשובה בעינינו ומתחפשים טעדיקי להפטר ממנו והן מתלוצצין ממנו שעושים מכירה של שחוק וכמו שהובא בחלק ג' ס' ח' ס"ק י"ז וי"ט בשם המקור"ח שבדיניהם אין מחשיבים כלל מכירה זו, והיה כאן חילול ה' אפילו לא היו צודקים ממש וכ"ש לפי המבואר לעיל שהם צודקים וכ"ש לפי המבואר בס' ט' שעיקר הדין כדיניהם וצריך לקיים בענין זה מה שנא' **כִּי לֹא כְצוּרֵינוּ צוּרָם וְאֵיבֵינוּ פְּלִילִים**, וע"י הפסקת הנהגת של מכירה זו מקדשים שם שמים ברבים ויתקיים מה שנאמר **כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבוּ גִדְלָל לְאֱלֹהֵינוּ**.

טו) שכר השבתת חמץ כדין -- השבתת האויבים

צריך לחזק הציבור בחשיבות מצות תשבתו בלי תחבולות ובלי הערמה ולדרוש שבזכות מצוה זו הבטיח הבורא עולם שישמיד כל צוררי ישראל ולא צריכים עוד לכלי זיין ולא פחד מהם. וכמו שנא' **וביום הראשון תשבתו שאור**, וראשון היינו עשו שנקרא ראשון ויצא הראשון אדמוני, וכמו שאמרו חז"ל. וגם במקום שיש מתירין רק שיש ג"כ גדולים ביותר שאוסרים וסומכים על מקילים אי"כ אין בטוחים שמתגברים על האויב. ובבחינת חמירא סכנתא מאיסורא וכ"ש

במקום שלרוב פוסקים לא מהני וכ"ש במקום שסומכים על סברות דחוקות מאוד.

וגם שביתת שאור כהלכה מבטל כח הס"א כידוע. וע"פ קבלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום (סוף פרשת וישלח) הם יסוד הטומאה והקליפה. וע"י השבתת שאור שמבטלין כח עשו הוא אדום, מבטלין הטומאה והקליפות האלו. ויתקיים בנו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ.

טז) גילוי כבוד שמים במלחמת המפרץ

וראינו בדורנו כי לא חרב וחגית עוזר רק יד ה', וכל ההשתדלות שעושים הוא רק כפי וכשיעור שנגזר מן השמים, כי במלחמת העולם כשבעוה"ר גברה יד האויב ימ"ש לא עזר שום דבר להתנגד להם כידוע, ונתקיים מה שנאמר לו חֲכָמוֹ יִשְׁכִּילוּ זֹאת יְבִינוּ לְאַחֲרִיתָם אֵיךְ יִרְדּוּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יִנִּסּוּ רַבָּה אִם לֹא כִּי צוּרָם מִכָּרָם וְה' הַסְּגִירָם. והכל בצדק ובמשפט כמו שנאמר הַצּוּר תָּמִיד פָּעָלוֹ כִּי כָל דַּרְכָּיו מִשְׁפָּט קֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צָדִיק וְיֵשֶׁר הוּא וְהָיוּ שֵׁם עֹשֶׂר פְּעָמִים סִ"ד קְדוּשִׁים לְכַפֵּר עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר וַיִּנֶּסּוּ אוֹתִי עֹשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְעַיִן בְּרַע"ב פָּרַק ה' דַּאֲבוֹת מִשְׁנֵה ד', שְׁנַיִם בִּמְן, דָּגָם עַל חֲטָא יִחִידִים וְנִשְׁשׁ הַצִּיּוֹר וְאֶכְמ"ל.

ומאידך במלחמה האחרונה אף שכונת האויב היתה אותו דבר, וגם לא ניתן רשות לכל המערכת המכונה בפי רבים בשם "כוחי ועוצם ידי" לפגוע בו ונתקים מה שנאמר וְאָמַר אֵי אֶ-לֵהִימוּ צוּר חֲסִיו בּוֹ אֲשֶׁר חָלַב זִבְחִימוּ יֹאכְלוּ וְשָׁתוּ יֵין נְסִיכָם יִקְוִמוּ וְיַעֲזְרֵכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה וּבְכָל זֹאת פָּדָה אוֹתָנוּ הַקִּבְיָה בְּפֶחַד לִבָּד כִּמ"ש מִחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב וּמִחֲדָרִים אִימָה גַם בַּחֹר גַּם בַּתּוֹלָה יוֹנֵק עִם אִישׁ שִׁיבָה וְרָאוּ בְּגִלּוֹי שֶׁהַקִּבְיָה הוּא הוּא שְׁעוֹזָר לָנוּ וְהוּא הוּא שְׁלוֹחַם עִם הָאוֹיֵב כִּמ"ש רָאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֲמִית וְאַחִיָּה מִחֲצָתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל

ובאמת כל מה שנשארנו מתוך הגלות והצרות הוא כדי שיתקדש שם שמים וכולם יכירו שהכל מהקב"ה ולא יאמרו ח"ו שאדם מכוחות עצמו יש לו שליטה. וכמו שנא' אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהֶם אֲשַׁבִּיתָהּ מֵאֲנוּשׁ זִיכָרָם לֹוֹלִי כָּעַס אוֹיֵב אֲנֹר פֶּן יִנְכְּרוּ צָרִימוּ פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רַמָּה וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת. א"כ כיון שנתברר לנו מן התורה וגם ראינו בעינינו בראית ברורות שרק הקב"ה הוא ששולט על האויב. וגילה לנו בתורתו שכליון והשבתת האויב יבא על ידי מצות תשבייתו כהלכה. א"כ אנו געשה כל מה שביכלתנו לבער החמץ כדת וכהלכה והקב"ה יבער האויבים כדת וכהלכה ויתקיים מה שכתוב כִּי אֲשָׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי וְאֲמַרְתִּי חֵי אֲנֹכִי

לעלם. אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי
אשלם. אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות
אויב. חרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו
עמו.

(ז) הצעת להסברת השגחת ה' על העלם דברי רב עמרם גאון

הנה הרבה פעמים אין אנו מבינים השגחת ה' בעולם וגם רואים אנו לפעמים
סתירות וקושיות בזה. ובכל זאת אנו מאמינים בני מאמינים שהכל ביד ה'
והשגחתו על כל באי עולם בכלל ובפרט. והכל מאתו יתברך, ובכל זאת אם אנו
יכולים לפרש קצת השגחת ה' להסבירו. כדי לקרב הלבבות. ואף אם ההסבר
אינו מוכרח רק הוא בתורת אפשרות. כבר מצוה להגיד. וגם בספר חובת הלבבות
שער נותן הרבה הסברים על יסורי הצדיקים ושלות הרשעים ואף שההסבר
אינו מעכב. ואנו מאמינים בני מאמינים שהכל בצדק וביושר ואין מוציאים מסקנות
מסולפות ח"ו לומר שראייה מזה שדרך הרשעים נכונה וכמו שנא' (מלאכי סוף
פ"ב) הגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הונעתנו באמרכם כל עושה רע טוב
בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה א-לקי המשפט. אלא אומרים שתורת ה' אמת
וצריך לקיימו כמו שהיא.

ובכל זאת מצוה לתת קצת הסבר כדי שאלו אשר אינן בדרגא כ"כ יוכלו לקבל
האמת ולא יעשו מסקנות שאינן נכונות.

הנה בעניניו, יתכן שיש מי ששואל, למה העלים הבורא עולם תשובת רב
עמרם גאון מהרבה ראשונים עד שלבסוף גשתכח לגמרי. ורק בדור האחרון
נתגלה הדבר. ועי"ז נתגלל שהוסיפו להקל קולות ע"ג קולות בענין מכירת חמץ.

ובאמת אין מחויבים לתרץ שאלה זו. כי מה לנו עסק בנסתרות, כי כך גזר
הבורא כי עד זמן מסיום יהא גלוי אח"כ יהא נסתר וגשתכח ואח"כ שוב יתגלה.

אולם אם יש מישהו שרוצה מכח הנהגה עליונה ללמוד מזה הלכה למעשה
ולומר, כיון שנתעלם תשובה מעיני הרבה ראשונים ונפסקה הלכה שלא כמותו.
סימן שבאמת מן השמים הסכימו שאין הלכה כמותו. אז יש לנו רשות לפרש
הנהגה עליונה בדרך אחרת באופן שכבר א"א עוד ללמוד מהנהגה עליונה לדחותו
מהלכה, אף שהסבר זה שנאמר אינו מוכרח, אינו מעכב. שהרי מצד הדין אין
צריך כלל הסבר שבכלל תורה לאו בשמים. וא"א ללמוד מהנהגה עליונה לדחות
מהלכה דברי הגאונים אם לא מכח בירור הלכה. שהראשונים שראו הגאונים חלקו

עליהם. אולם מ"מ לפייס דעת האומרים כן ולהקל על קבלת דברי הגאונים. נאמר כאן כמה מילים.

הנה ידוע הוא שביעור והשבתת עשיו וכל כוחות הרישעה תלוי בחלק חשוב בקיום מצות תשביתו. ובמשך הדורות היו עבירות חמורות בתוך כלל ישראל כמו הקראים שהתחלו בזמן הגאונים שכפרו בתורה שבעל פה. ובזמן ר' סעדיה גאון היו הרבה אפקורסים. והשתדל הגאון ז"ל לבטלן, ושוב בא רב שרירא גאון ונוסיף מלחמה נדם עד שביטלן. ובזמן הרמב"ם היו הרבה אפיקורסים. והוצרך הרמב"ם לכתוב ספר מורה נבוכים לחזור מטעותם. וכן בזמן הרשב"א החרים עיר שלימה בגלל שנטו לספרים חיצונים. ונתקיים מה שנא' וישמן ישרון ויבצע שמנת עבית כשית ויטש א-לק עשהו וינבל צור ישעתו ותמיד היו סברות חדשות של כל מיני אפיקורסות כמו שנא' יזבחו לשדים לא א-לה אלקים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם. צור ילדך תשי ותשכח קל מחללק. וכך היו במשך כל הדורות. והיה כת של שבתי צבי ימ"ש

ולפני יותר ממאתים שנה בא כת המשכילים בגרמניה. והסירו רבים מבני ישראל מן התורה ונתפשטה הרבה דרך זו גם במדינות אחרות. וכן הניאולוגיה בהונגריה. והיעוועסקעס ברוסיה. וכן הציונות והמרקסיסטים, והקומוניסטים.

וגם בתוך היהדות שעוד נשאר על התורה באופן כללי היו הרבה עבירות בן אדם לחבירו שנתפשטה בתוך הציבור, כידוע מספרי החפץ חיים, וגם בין אדם למקום היו מחפשים עצות איך להשתמט מכמה מצות והיו צריכים הרבנים לחפש להם התירים קלושים מאוד, וכן היו מעלימים עין מהרבה מכשולים מדין מוטב יהיו שוגגין וכו' כי התוכחה לא היתה מתקבלת, ומידת הדין תבע לפרוע מכל עבירות הנ"ל, ובעידנא ריתחא גפרעים ג"כ על עבירות קטנות כמו שאמרו חז"ל, על מי שאינו לובש ציצית, עד שנגזר גזירה נוראה על כלל ישראל כמו שנא' הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם ובתוך הגזירה נחרבו גם מוסדות התורה כמו שנא' כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלחט מוסדי תרים ונהרגו שליש של כל ישראל על קדוש ה', וכילה ה' אפו וחמתו בדמם של ישראל כמו שנאמר אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. והיה אומה בני תרבות ונימוסי ונתהפכו לחיות טורפות והרעיבם והצמיאם עד שנהרגו בכל מיני מיתות משונות בבחינת שנא' מזי רעב ולחמי רשף וקטף מירי וישן בהמות אשלח בם עם חמת זחלי עפר ועייז בתפיסה מידת הדין מלקטרג. ודמם של ישראל שנשפך כיפירה העבירות.

ואף שאח"כ ניתוספו עוד עבירות על הקמת שילטון נגד התורה. מ"מ מ"ג יום של פחד מלחמה כיפרה מ"ג שנה של קיומה כמו שנא' **יום לשנה יום לשנה תשא את עונותיכם** (במדבר י"ד ל"ד) והיה צריך לכתוב שנה ליום שנה ליום כמו שהיה במדבר רק דאפשר לומר דהפכו הכתוב ללמד לדור האחרון שהוא דור חלש ואינו מסוגל עוד לקבל כ"כ יסורים. שסגי להו יום יסורים לכפר עבירות של שנה. ומהגי עכ"פ שאפשר להמשיך לקיים התורה ונותנים לנו האפשרות לחזור בתשובה על כל דבר, (ואינו דומה לדור המדבר דור דיעה שקיבלה התורה שהוצרכו כפרה של שנה לכפר עבירה של יום אחד).

ועכשיו יתכן דאפשר לומר. שעון הדור שגרם לתת לקטיגור לקטרג, ואילו היו מקיימים מצות תשביתו כהוגן. היו מכלים כל האויבים. ולא היה אפשרות לכפר העונות הגדולים של כפירה וכו'. אז גרמו העונות ג"כ שהעלימו מן השמים אמיתת צורת מצות תשביתו. שתלוי בזה השבתת האויבים וכמו שנא' **וַיֵּרָא ה' וַיִּנָּאץ מִכַּעַס בְּגָיו וּבְנוֹתָיו. וַיֹּאמֶר אֶסְתִּירָה פָּנַי מֵהֶם וּנְרָאָה עַד הֵיכָן יוֹסִיפוּ לְהַקֵּל יוֹתֵר וְיוֹתֵר כְּמוֹ שֵׁנָא' אֶרְאָה מָה אַחֲרֵיתָם. וַיִּגִיעַ לְמַצֵּב שְׁגֻם מוֹמְרִים גְּמוּרִים מוֹכְרִים שְׁאִין לְהֵאמֵן כֻּלָּל שְׁמִכוֹנוֹנִים לְמַכִּירָה אֲמִיתִית וְכְמוֹ שֵׁנָא' כִּי דוֹר תִּתְפַּכֵּת הֵמָּה בָּנִים לֹא אֱמֵן בָּם..**

והאור הגדול של תשו' ר"ע גאון שזה העיצה לכלות כל האויבים נגנזה ונעלמה. וכמו שנא' **תֵּלֵא הוּא כְּמַס עֲמָדֵי הַתּוֹם בְּאוֹצְרֹתַי. וְאִלּוּ שִׁידְעוּ אוֹתוֹ עֵיכְבוּ אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם לְפָרְסָמוֹ. וְנִתְּנוּ בְּלִיבָם סִבְרוֹת שְׁאִין לְפָרְסָמוֹ כְּמוֹ מוֹטָב וַיְהִי שׁוֹגְגִין וְכו',** ולא היה מצב הדור ראוי לקבלו.

אולם אחר שסבלו בג"י כל היסורים הנוראים ונתכפרו העונות הגדולים. והגיע קירוב הזמן לכלות האויבים כמו שנא' **לִי נָקָם וְשִׁלָּם לַעַת תָּמוּט רָגְלָם כִּי קָרֹב יוֹם אִידָם וְחֵשׁ עֲתִידָת לָמוֹ,** אז נתגלה תשובת ר"ע גאון. שהוא העיצה לכלות האויבים וכמו שנתגלו ג"כ הרבה חידושי תורה שנעלמה. כי עכשיו אחר כפרת העונות ויסורים הנוראים. נחתם ה' על עמו כמו שנא' **כִּי יֵדִין ה' עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְּנֵם כִּי יֵרְאֶה כִּי אֲזָלָת יָד וְאַפָּס עֲצוֹר וְעִזּוֹב,** ובא שפע של אור תורה מן השמים. והתגלות האמת.

וע' בתשובת ר"ע גאון בפנים בהקדמתו לחבל התשובות שכתב אחר שהאריך בהשמחה על קבלת התשובות, וקיום הישיבות. וז"ל ואף על פי שגרמו העונות וכו' עכ"ל. ואין אנו יודעים מה היה כתוב שם. כיון שהסופר השמיט זה מן המכתב. אולם משמע קצת שיתכן דבר כזה. שע"י גרימת עונות יכול למעט לימוד התורה וקיום הישיבה ומש"ה הוסיף לומר שאע"פ שגרמו העונות וכו' וקרה דבר

פלוגי, מ"מ בחסד ה' עדיין הישיבה בקיומה. ויכולים להשיב תשובה על כל השאלות.

וא"כ אין לתמוה. אם במשך הזמן שהיו יותר עונות. נשכתכת חלק של תשובות. ולא זכו להגלות עד אחר זמן שנתכפרו העונות. ועכשיו נתגלה לנו כדי שנחזור בתשובה

הנה הסבירים אלו אינם נכתבים לדינא. וכמו שכתבנו, רק כתבנו זה, שלא ללמוד לדינא הפוך הדברים וכמו שהארכנו בתחילת הדברים.

ומה שאנו צריכים ללמוד מהשגחת ה' בודאי הוא שצריך לקיים המצות בשלימות באמיתות בלי פשרות ובלי תחבולות רק לקיים רצון ה' באמת כפי שנתנה למשה מסיני. וב"ה בכל שנה ושנה מתרבים מאוד בתוך הציבור אלו אשר מקיימים מצות תשבתו כהוגן ואין סומכים על המכירה הנהוגה וגם מקפידים שלא לקנות מן החמץ הנמכר. והכל מכח אור העליון אשר מאיר לעולם וקרובים אנו לכיליון האויבים וכח הרע. וכל מי שרוצה להנות מן האור הזה יכול לזכות בה. ועוד מעט ונזכה למה שנא' ה' בָּדַד יִנְחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נָכָר.

יח) רמזים במלחמת המפרץ

אולי יתכן דאפשר לחשוב על קצת רמזים

במלחמת המפרץ אשר נתגלה כבוד שמים באופן נפלא. היה שם דבר פלא מאוד. שביום ראשון של המלחמה זרקו על האויבים המון נשק. וחשבו שנשבר כל הנשק של האויב בלי שום התנגדות. והכריזו בכל העולם שכמעט שכבר נצחו המלחמה. והיה שמחה וששון בכל העולם. ושוב נתברר שהיה שם במחנה האויב שני מיני צבא. אחד, צבא סימלי של טנקים של פלסטיק ובובות בצורת חיילים עומדים בצידם וזה הצבא היה מעל לקרקע. ושנית, צבא אמיתי מתחת לקרקע בכח חזק מאוד. ומה שנצחום ושברו ביום הראשון. היה רק הצבא הסימלי בלבד. והיה עוד מלחמה כבדה עד שנתנו מפלה גדולה להאויב כמו שנא' **כִּי מִגִּפְן סִדֵּם גִּפְנָם וּמִשְׁדָּמַת עֲמָרָה עֲנַבְמוּ עֲנָבֵי רוּשׁ אֲשַׁכֵּלַת מִרְדֵּת לָמוֹ חֶמֶת תִּנְיָנִים יִינָם וְרֹאשׁ פִּתְיָנִים אֶכְזֵר** ונגמר המלחמה ביום פורים תשנ"א.

ואולי יתכן דיש מקום לחשוב דבא כל זה לרמז לנו שיש שני מיני נצחונות. אחד נצחון סימלי ושנית נצחון אמיתי. וזכות נצחון סימלי בא בזכות קיום מצות באופן סימלי. ונצחון אמיתי בא בזכות קיום מצות באופן אמיתי.

וכעת עתה מפלת האויבים הוא זמנית. ואין אנו יודעים איך ימשך ההמשך הי"ת יציל אותנו ברחמים. ואם רוצים נצחון אמיתי. יש להשתדל לקיים המצות באופן אמיתי.

ועוד יתכן דיש אולי עוד רמז, שהאויב זרק ל"ט חיצים, ובחסד ה' בניסים גלויים לא פגעו אדם חוץ מאחד מחלל שבת בפרהסיא, והעיר של שומרי תורה ומצות לא נפגע כלל רק כמה חיצים נפלו על גבולי העיר. ואולי יש רמז שיש מקום לעיין בענין מלאכה הל"ט. ודי בזה.

יט) דרוש בקבלת רב עמרם גאון

(קהלת ט' י"ג) גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי. עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים. ומצא בה איש מסכן חכם ומילט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את המסכן ההוא. ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינן נשמעים. דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל ככסילים טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה.

אולם מה שנכתב שדבריו אינן נשמעים הוא רק זמנית אבל בסוף הימים יהיו נשמעים כמו שנא' שם בסוף קהלת סוף דבר הכל נשמע. והטעם בזה שבתחילת דבר לא נשמע דבריו שעדיין לא התבוננו איזה קילקולים שיצאו כשעוברים על דבריו אבל ב סוף דבר כשמתבוננים הקילקולים שיצאו מזה, אז יקבלו ג"כ דבריו ואז יתקנו לא רק הקילקולים האחרונים אלא יתקנו הכל למפרע וזה שנא' הכל נשמע. ורק ע"י זה אפשר לקיים המצות כתיקונה כי המצות דרבנן שומרים על הדאורייתא כמו שנא' שם ואיזן וחקק ואמרו חז"ל עשה אזניים לתורה (עירובין כ:): שבלי תקנות חכמים א"א לתפוס התורה כהוגן כמו כפיפה שאין לה אזניים וע"י ההרחקות דרבנן נשמר גם הדאורייתא כמו שנא' את הא-לקים ירא ואת מצותיו שמור ורק ע"י נקרא האדם בשם אדם השלם כמו שנא' כי זה כל האדם.

כ) עוד עצות לניצוח המלחמה, מצות תקיעה תפילה תשובה.

יש עוד עצות לניצח המלחמה כמו שנא' (במדבר י' ט.) כי תבוא מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' א-לקיכם ונושעתם מאויביכם.

וע' ברמב"ם ריש הליכות תענית שמצות תקיעה הוא חיוב דאורייתא בעת צרה. ולא רק במלחמה אלא ג"כ בשאר צרות. ולא הזכיר שם ארץ ישראל ומבואר

שג"כ בחו"ל. ומשם למדים ג"כ תפילה מן התורה בעת צרה כמש"כ ברמב"ם וחכמים הוסיפו תענית. וצריך לעורר בתשובה.

וז"ל לשון הרמב"ם פ"א מהל' תענית.

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות (ע' מ"מ ומ"ב שהסכמת הגאונים והראשונים דה"ה בשופר) על כל צרה שתבא על הציבור שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעתם בחצוצרות כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהם והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם ככתוב עונותיכם הטו' וגו' וזה הוא שגרם להם להסיר הצרה מעליהם אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרא נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי. כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמץ אותו קרי. ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבא על הציבור וכו'.

וכן כתב בהשגת הרמב"ן על ספר המצות מצוה ה' שמפסוק זה למידים מצות תפילה ותקיעה בשעת צרה מדאורייתא וכן כתב בחינוך מצוה שפ"ד מצות תקיעה בשעת צרה.

אולם אם מתפללין ועושים תענית ומעוררין בתשובה, אבל אין תוקעים. אף שבודאי עושים מצוה גדולה ואינן בכלל והלכתם עמי בקרי, מ"מ אין המצוה בשלימות שמבטלין כאן מצות עשה דאורייתא של תקיעה. וכן כתב החינוך שם בסוף דבריו וז"ל וכן אם לא תקעו בשעת הצרה בטלו עשה זו

וע' במ"א ס' תקע'ו הובא במ"ב ס"ק שנשאר בצ"ע למה אין נוהגין בתקיעה. והמ"ב הביא שם כמה לימודי זכות. אחד שזה רק בארץ ישראל ומקורו בנתיב חיים על גליון הש"ע ושם דורש הפסוק בארצכם שרק בא"י, וטעם אחד שרק כשהוא ברשותינו, ותירוצו אחד רק כשהגזירה על רוב ישראל. אולם כל התירוצים צע"ג דברמב"ם וכן שאר ראשונים לא הזכירו כל חילוקים אלו. וכן ברמב"ן הנ"ל כתב ששלמה המלך פירש פסוקים אלו (מלכים א' ח') רעב כי תהיה בארץ וגו' ושם איתא ג"כ חוץ לארץ כדאיתא שם פסוק מ"ו דהיינו תפילה דאורייתא בשעת צרה וכל דין תפילה למידים מחייב תקיעה, וכן הוא מפורש במשנה קידושין כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ ובין בחוץ לארץ, וכן בספרי מרבה שאר צרות וע"כ

לשון מלחמה שבתורה הוא רק ציור אחד. ולדינא כולל שאר דברים ג"כ וה"ה חוץ לארץ.

וכן לענין סירוס אף שכתוב בתורה בארצכם, חייבים אף בחוץ לארץ, וע' בתוס' שבת ק"י: ד"ה ת"ל שהביא שאילתות שזה מבואר מכח המשנה קידושין כל מצות התלויות בארץ נוהג בארץ ושאינו תלויה בארץ נוהג בין בארץ ובין בחוץ לארץ, ומוכח משם שאין לנו מצוה שאינה תלויה בארץ שנוהג רק בארץ אף שנאמר שם בארצכם, מ"מ בכל מקום יש ריבוי, ובספרא מרבה לענין סירוס מלא תעשו וה"ה במצות תקיעה ע"כ יש ריבוי או של על הצד או כמו שדרש בספרי שם וכי תבואו מלחמה בארצכם, בין שאתם יוצאים עליהם בין שהם יוצאים עליכם ע"ש ויוצאים עליהם היינו בחו"ל, ובעיקר שאין לנו שום דרשה של חז"ל שידרוש כאן שלשון הפסוק בארצכם הוא בדוקא ולא שום מקור בגמרא וממילא נשאר הכלל של המשנה הנ"ל וכדעת המ"א.

ויותר צ"ע על המנהג בא"י, למה הרבה אין נוהגין לתקוע, הרי אף שני לימודי זכות לא שייכים האידנא. ולימוד השלישי בלא"ה צ"ע גדול. דאפילו לפי פשוט לישנא דקרא, איך כתוב שם רוב ישראל, ועוד לכאורה במלחמת המפרץ היה רוב העולם מעורב במלחמה, והיה ראוי לתקוע גם לסברה זו.

אולם סומכין על המנהג שלא נהגו לתקוע בחו"ל. וג"כ עכשיו לא תוקעים אבל כבר בחו"ל היה צע"ג ובא"י בזמנינו עוד יותר קשה ובמלחמת המפרץ לא ראיתי כלל סברה לפטור.

ומצוה גדולה שלא לחפש עוד למוד זכות, אלא לחזור בתשובה על מה שלא תקעו במלחמת המפרץ ואח"כ לחזור בתשובה על מה שלא תקעו מקודם בא"י ואח"כ לחזור בתשובה ג"כ על מה שלא תקעו בחו"ל עד עכשיו ולא שמעו לדברי המ"א. (ע' בזה מה שכתבנו ס' ב' ס"ק ח' ד"ה ובוזה אפשר.) ומי יודע כמה צרות היו יכולים לבטל אילו היו מקיימים מצות תקיעה כמו שכתוב בתורה.

ואף שעיקר מטרת התקיעה כדי שיתעוררו בתשובה כמו שכתב הרמב"ם, אין לומר דאנו נתעורר בתשובה בלי שופר דמ"מ הרי כתוב בתורה שכדי להתעורר בתשובה צריך לתקוע, והוה מצוה וגם עצה שכתוב מפורש בתורה ולמה מחפשים סברות והתירים שלא להשתמש בו ולפטור עצמן ממצוה זו. ואפילו לא היה כתוב ונשעתם מאויביכם היו צריכים לקיים. כ"ש עכשיו שכתוב ונשעתם מאויביכם צריך לרדוף אחריה לקיים (ואף שאין זה בטוח דמהני כי יש כמה חשבונות בשמים עכ"פ זכות לנצח יש כאן). ולא נהיה מאלו שנאמר עליהם כי גוי אבד עצת ה"ם ואין בהם תבונה, והרי בשביל כל מלחמה משלמים

מילירדים דולרים וכאן אינו עולה אפילו פחות משהו פרוטה ויש זכות גדול שינצחו.

ובדרך מליצה אפשר לומר דאילו ח"ו בא גי' רשע רוצח וגזר נזירה על שונאיהם של ישראל ויש עצה לתקוע בשופר ולבטל הגזירה אין כדאי לומר מנהג ישראל תורה שלא לתקוע דיותר טוב לבטל המנהג ולהציל ישראל והתורה מלהציל המנהג ולבטל ח"ו שונאיהם של ישראל והתורה.

ואפילו אם נזכרו ונצלו בלי תקיעות יש הפסד גדול אם לא תקעו כדאיתא בספרי שם וז"ל והרעותם בחצוצרות רבי עקיבא אומר וכי חצוצרות מזכירות (יש שהוסיפו כאן גירסא והלא דברים מזכירים ויש שגרסו והלא דמים מזכירים) אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו מעלה עליהם הכתוב כאילו לא הזכירו לפני המקום.

ולכן נחזור בתשובה שלא תקענו בשופר בשעת המחלמה אף שהרבינו בתפילה וגם נתעררנו בתשובה על כמה ענינים מ"מ יש לקבל על עצמינו שבשעת מלחמה גוג ומגוג נתקע בשופר וכן על כל צרה שלא תבא. וכן שאר אזהרות של תשובה שהוזכר ברמב"ם.

סימן ו' / עצות איך להסתדר בלי מכירת חמץ הגהוג.

הבתי חרושת לא ייצרו כ"כ חמץ רק מה שאפשר למכור ולאכל לפני פסח.

והמוצרים של תבלינים אשר מעורב בחמץ, אז אלו אשר עושים חדש או חודשיים לפני פסח. ישימו במקום חמץ קטניות. שאין איסור בשהיה ואף שאין נותנים העשר כשר לפסח לאכילה. אפשר לתת הכשר כשר לפסח לשהיה ויש דברים אשר אפילו לאוכלי קטניות אין רוצים לתת הכשר בשביל אכילה. מ"מ בשביל שהיה סגי. כגון דברים שנתבטלו כשישים לפני פסח. שתלוי במחלוקת אם מותר לאכול. אף דקיי"ל מעיקר הדין לקולא. אבל מ"מ הרבה רבנים אין נותנים הכשר לדברים כאלו, לפסח. מ"מ הכשר לשהיה אפשר לתת.

וכן הקמח אשר מיועד לאפות תיכף אחרי פסח, אפשר שלא ללתות כלל, או רק לתיתה מועטת שאינו אוסר מצד הדין.

וכן ג' וד' ימים אחר הפסח לא יאכלו עוגות מן המאפיה..

המיני מאפה ששולחים לחוץ לארץ בהכשר, ושם לוקח יותר זמן עד אשר יגיע החדש אחר פסח. צריך להשתדל למצא סוחר סיטונאי גוי בחו"ל שקונה אותו

והוא מוכר אח"כ לחנויות. בחו"ל יש הרבה חנויות של גויים אשר מוכרים דברים בהכשר. רק שצריך לבדוק שלא יהא שם אקציען (מניות) של ישראל. (ע' חלק ג' ס' ט' מס"ק ז' ואילך.) ואז אפשר למכור להם לפני פסח. והם מוכרים לאנשים פרטים אחר הפסח.

מוצרי מאכל לתינוקות יש היום מספיק דברים מקטניות אשר נותנים גם בפסח לאכל. ואפשר להמשיך לתת להם גם אחרי הפסח עד אשר מיצרים מחדש.

בעלי מניות של חמץ. ימכור אותו בבורסה לפני פסח. ואם לא יהא בטוח שיכול למכור אתם, לא יקנה מניות כאלו.

ואם בכל זאת נשאר דברים חשובים, אז אפשר למכור לגוי סוחר בזול והוא ימכור אח"כ ביוקר לישראל אחר ולא לזה שקנה ממנו. והישראל מפסיד רק החילוק שמכר בזול.

דברים שאינן חשובים שאין ניתנים למכירה רגילה זאת באמת צריך לשרוף וזה לא בכלל הפסד מרובה. ואם באמת יש בכל זאת מצבים של הפסד מרובה, על דעת כן ניתנה תורה לישראל

וכל אלו דברים, לא מגיעים לאחד מעשר לבעיות שהיו בשביעית. ואם כלל ישראל הצליח להתגבר על שביעית. על אחת כמה וכמה שאפשר להתגבר על בעיות אלו.

וב"ה בזמן האחרון נתחזק יותר ויותר ענין של ביעור חמץ כדין ויש התעוררות גדולה על זה וזה נותן שעת הכושר לחזק הדבר עוד יותר.

ועי' נזכה לגאולה ולא נזדקק עוד לטרוח לפרנסה, כדאיתא בכתובות קיא: אמרו לא כעולם הזה עולם הבא, עולם הזה יש בו צער לבצור ולדרוך. עולם הבא מביא ענבה אחת בקרון או בספינה ומניחה בזוית ביתו ומספק הימנה כפיטום גדול ועיציו מסיקין תחת התבשיל ואין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשה גרבי יין שנא' ודם ענב תשתה חמר אל תקרא חמר אלא חומר.

סימן ז' / העתק מדרש תנחומא לענין תורה שבעל פה ושתי ישיבות

כמה פעמים הובא דברי המדרש בחיבור על כן העתקתי כל לשון מדרש תנחומא פ' נח ס' ג'. וחילקתים לתלקים והוספתי כותרות.

(א) בחידת כלל ישראל מתוך האומות בדור הפלגה כדי לתת תורה שבכתב ובע"פ אלה תולדות נח יתברך שמו של ממה הקב"ה שבחר בישראל משבעים אומות כמ"ש פי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים לב) ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבע"פ וגלה אותם לישראל

(ב) תורה שבע"פ הוא פירוש של תורה שבכתב ולא עוד אלא שתורה בכתב כללות ותורה שבע"פ פרטות ותורה שבע"פ הרבה ותורה שבכתב מעט ועל שבע"פ נאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב י"א)

(ג) תורה שבע"פ צריך עמל להשיג וכתיב ולא תמצא בארץ חיים וכי בארץ המתים תמצא אלא שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שמבקש עונג העולם תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל (במדבר י"ט) וכך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל.

(ד) עיקר הברית הוא על תורה שבע"פ לפי שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית (שמות ל"ד) ואמרו חז"ל לא כתב הקב"ה בתורה למען הדברים האלה ולא בעבור הדברים האלו ולא בגלל הדברים האלו אלא ע"פ הדברים האלו וזו היא תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול שהיא משולה לחשך שנאמר העם ההולכים בחשך ראו אור גדול (ישעיה ט') אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והתר בטמא ובטהור ולעיתיד לבא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה')

(ה) נעשה ונשמע על תורה שבכתב וכפה עליהם הר כגיגית על תורה שבע"פ ולא קיבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית

שנא' ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט) ואמר רב דימי בר חמא א"ל הקב"ה לישראל אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם. ואם תאמר על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר והלא משעה שאמר להם מקבלים אתם את התורה ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט אלא אמר להן על התורה שבע"פ שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאה

(ו) פרשה ראשונה של ק"ש כשביל תורה שבע"פ פרשה שניה בשביל תורה שבכתב לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאורו שנא' ואהבת את ה' א-לקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (דברים ו') ומנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד. ראה מה כתיב אחריו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ואי זה. זה תלמוד שהוא על הלב הוי אומר ושננתם לבניך זו תלמוד שצריך שיגון ללמוד שפרשה ראשונה שבק"ש אין בה פירוש מתן שכרה בעולם הזה כמ"ש בפרשה שניה והיה אם שמע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם, זה מתן שכר עוסקי מצות (ס"א תורה שבכתב) שאין עוסקים בתלמוד ובפ' שניה כתיב בה בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא כתוב בכל מאדכם ללמוד שכל מי שאהב עושר ותענוג אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ לפי שיש בה צער גדול וגדוד שינה ויש מבלה ומגבל עצמו עליה

(ז) מתן שכר של תורה שבע"פ לעתיד לבא

לפיכך מתן שכרה לעה"ב שנאמר העם ההולכים בחושך ראו אור גדול. אור גדול שנברא ביום ראשון שגנוז הקב"ה לעמלי תורה שבע"פ ביום ובלילה שבזכותן העולם עומד שנאמר כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי אי זה היא ברית שנוהג ביום ובלילה זו תלמוד וכן הוא אומר (שם) כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תפר את דוד עבדי וגו' ואומר (תהילים א') כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה.

(ח) ברית שלא תשכח תורה מישראל

ואף הקב"ה כרת ברית עם ישראל שלא תשכח תורה מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש וגו' ולא כתיב ממך אלא מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך

(ט) שתי ישיבות (סורה ופומבדיתא) וירחי כלה

ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות

(י) מלחמתו של תורה כדי להסיר מכשול

ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמיתה ומביאים ראייה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה שנא' שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

(א) שמירה יתירה על שתי הישיבות

ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ולא שלט בהן לא יון ולא אדום והוציאו הקב"ה י"ב שנה קודם חרבן ירושלים בתורתן ובתלמודן שכך כתיב והגלה את ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפי גולה וכל החרש והמסגר ולא נשאר זולת דלת העם (מלכים ב' כ"ד) וכי מה גבורה יש בבני אדם ההולכים בגולה, אלא אלו גבורי תורה שכך נאמר בה על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כ"א)

(ב) ענין חרש ומסגר (ת"ח גדולים)

ומתוכן החרש והמסגר חרש שבשעה שאחד מהן מדבר נעשו הכל כחרשין. מסגר כיון שאחד מהן סוגר דברי טומאה וטהרה או איסור והתר אין בעולם שיוכל לפתוח לטהר ולהתיר לקיים מה שנאמר (ישעיה) ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל ז') אלו חורי יהודה ובנימין שעליהן נאמר (ירמיה כ"ד) כה אמר ה' וגו' כתנאים הטובות האלו בן אביר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטבה.

(ג) גלות לפני שלא תשתכח תורה מישראל

וכתיב (דניאל ט') וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' א-לקינו וכי משום דצדיק וישקוד ה' על הרעה ויבא את הרעה. אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיה כדי שלא תשתכח מהן תורה שבע"פ וישבו בתורתן בבבל מן אותה שעה עד היום ולא שלט בהן לא אדום ולא יון ולא גזרו עליהם שמד

(ד) סמשיכי דרך של שתי הישיבות לא רואים חבלי משיח

ואף לימות המשיח אין חבלי של משיח רואין שנא' הוי ציון המלטי. מאדום ומיון מגזירותיהן

טו) השראת השכינה על הישיבות

וכתיב חולי וגחתי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנתי בשדה.
ושכנתי כתיב שאע"פ שאדם גולה בשדה שכינתי לא זה ממך

טז) התחלת העלה ממשיכי דרך הישיבות

ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך ה' מבק אויבך (שם) ללמדך שמשם
מתחלת הגאולה משם עולים לירושלים שנא' ועלו מושיעים בהר ציון וגו'
(עובדיה א') אותה שעה והיתה לה' המלוכה וכי"ר.

בסיום הדברים אודה לך על תשומת לבך על מה שכתבתי וכונתך להשיג
האמת הועיל שיתגלה האמת בעה"ת ואקוה שעל רוב דברים השבתי לך
ונתתי לך בירור רחב על ענין של מכירת חמץ בבחינת הלכה ובבחינת
היסטורית על בעיותיה ותוצאותיה. השי"ת יעזור שיתגלה האמת לעיני הכל
בקרוב.

יצחק ברנר.

חלק שישי / הוספה על בריתי יצחק - עירובין

סימן א / מהו הגדר של דלתות גנעלות דמהגי

להסיר דין רה"ר דאורייתא.

יש לעיין אם עושה דלת ונועל אותה בכל משך השבת בין ביום ובין בלילה. ופתח אותה רק בשעת כניסה ויציאה, אבל בכל השבוע פותח לגמרי בין ביום ובין בלילה. והשאלה אם מותר לטלטל בשעה שהדלת פתוח לצורך הכניסה והיציאה.

והנה עיין עירובין ברש"י דף ו: בד"ה ירושלים שכתב וז"ל ואילמלא שנועלין דלתותיה "בכל לילה" חייבין עליה בשבת משום רה"ר עכ"ל וכ"כ בד"ה חייבין עליה, אלמא "נעילת דלתות בעינן בכל לילה" עכ"ל ואז מותר לטלטל בתוכה אפילו ביום ע' מאירי שזה הסכמת הראשונים. ולכאורה מבואר דבכדי להתיר לטלטל בשעה שהדלת פתוח צריך להיות נעולה בכל לילות השבוע ולא סגי נעילה בליל שבת לבד.

והנה בדף ו: ת"ר כיצד מערבין דרך רה"ר וכו' ב"ש אומרים עושה דלת מכאן ודלת מכאן וכשהוא יוצא וגכנס, נועל. ושם לא הזכיר רש"י דצריך לנעול בכל לילות השבוע וכן משמע בברייתא דא"צ נעילה בכל השבוע שהרי איירי באדם שרוצה לתקן הרה"ר לטלטל בשבת [וכמו דלב"ה או לת"ק דסגי בלחי וקורה מצד אחד ברור שסגי כשמניח הלחי לשבת בלבד] ואילו בעינן נעילה בכל השבוע הו"ל לתנא לפרש.

ובשלמא ר' יוחנן דאיירי בירושלים שהנעילה לא היה בשביל תיקון טילטול בשבת דהרי אף שהיו גנעלות ה' אסור לטלטל בירושלים מדרבנן ע' רש"י דף ק. בד"ה גמ', והנעילה ה' רק בשביל שמירה, אז בסתמא גועלין בכל לילה וע"ז קאמר רבי יוחנן דמהגי להסיר דין רה"ר אף ביום, אבל בדברי ב"ש ודאי משמע דסגי בשבת לבד. וצריך ביאור מ"ש מירושלים דצריך נעילה בכל לילה.

וכי תימא דהרי מסקינן דהברייתא לא איירי ברה"ר דאורייתא רק במבואות המפולשין לרה"ר ומש"ה סגי לי' בשבת בלבד אבל רה"ר צריך נעילה בכל לילה. זה אינו דהרי כל מה דאוקים הגמ' הברייתא במבואות הוא רק מכח ב"ה כמבואר ברש"י ד"ה חייבין עלי', דלכ"ה סגי להו בדלת מצד אחד ור' יוחנן קאמר דרה"ר צריך ב' דלתות וע' בתוס' ד"ה והאמר שביארו כן בדברי רש"י, והר"י שם פירש דב"ה לא הצריכו נעילה ורבי יוחנן הצריך נעילה ברה"ר אבל על צד שנועלים ב' הדלתות [וזהו באמת שיטת ב"ש] לא ה' קשה להגמ', וכן מבואר בכל הראשונים ע' ריטב"א ומאירי, א"כ נמצא דמה דמהגי לב"ש דהיינו ב' דלתות גנעלות מהגי

לדין גם ברה"ר דאורייתא [לרש"י] ולתוס' מהני אפילו דלת אחד נעולה, ואף שנעולה רק בשבת. וא"כ למה כתב רש"י בדרבי יוחנן דבעי נעול בכל לילות השבוע.

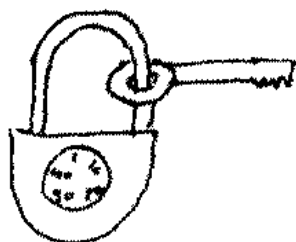
ויש לתרץ שב"ש איירי דנעול בכל משך השבת כמבואר בברייתא וכשהוא יוצא ונכנס נועל" והיינו בין ביום ובין בלילה. ומש"ה מהני אף שהדלת נעולה רק בשבת משא"כ בירושלים שבשבת ביום פתוח לגמרי על כן אי לאו דנגעלות כל לילה לא מהני להסיר דין רה"ר כשפתוחין ביום.

והביאור בזה י"ל דהרי כל מה שצריכים שהדלתות תהיינה נעולות הוא משום דא"כ אתי רבים ומבטלי מחיצות, וממילא אם בכל יום השבת פתוח, אתו רבים ומבטלי מחיצות בשבת ביום דהוי רה"ר גמורה וחידוש ר' יוחנן דאם בכל לילה נעולה אז יש חשיבות לאותו דלת ולא אתי רבים ומבטלי מחיצות אפילו ביום בשעת שהדלתות פתוחות, משא"כ אם בכל השבת נעול ורק בשעת כניסה ויציאה פותח ותיכף סוגר, אז יש כבר חשיבות גדולה לדלת וסגי לי' בנעילה בשבת בלבד.

ולמדים מכאן שגם רשות הרבים גמורה אפשר לתקן ע"י דלתות משני צדדים לרש"י ומצד אחד לתוס'. וסוגרין אותו בכל משך השבת וכשנכנסים ויוצאים פותחים. ועושים קפיץ וכדומה שנסגר מעצמה אחר שעברו, וכך ראיתי בירושלים במקום אחד. (ויותר טוב לעשות המזוזה שתלוי בו הדלת קצת עקום כדי שכווץ הדלת יפיל הדלת מעצמה ויסגור

סימן ב' / עיצה להסתדר בלי הוצאת מפתח.

הנה קי"ל דחצר שאינו מעורבת מותר לטלטל בו כלים ששבתו בתוכו. (ס' שע"ב סע' א') וא"כ אפשר להגית מפתח מע"ש באיזה מקום בחדר המדרגות ולחברו שם במנעול של מספרים שידוע המספר רק לבעל הבית (וצריך להגדיל החור של המפתח כדי שהמנעול יכנס בו כזה

וכשפותח הדלת מכניס המפתח וסובב ואח"כ מוציא המפתח (ע' מ"ב ס' שמ"ו ס"ק כ"ח) ואח"כ יפתח הדלת ואח"כ מחזיר המפתח למקום המנעול וסוגרו שם

אולם עצה זו שייך רק אם הדלת יש בו ידית אבל בדלתות שאין בו ידית, וצריך ע"י המפתח לפותחו, אין עצה זו מהני, כיון שאסור להכניס המפתח אפילו קצת בשעת פתילת הדלת. ובדלת של הבנין בחוץ במקום שהיא סגורה יש לחפש מקום תחת הבליטה שאפשר לחבר מגעול כזה אם הכל תוך ד' אמות של הדלת שהכל כרמלית, וכן אם יש מחוץ לדלת הסגורה עוד מקום שיש חומות מן הצד וגג ע"ג באופן שיש פי תקרה (תקרה ישרה ברוחב ד' טפחים ואין הגג בולט לחוץ) הוה שם רשות היחיד, וא"צ להשתמש בהתירים קלושים של טילטול המפתח ע' בבריתי יצחק ס' י"ט ס"ק ט' וי'.

תכשיטים לנשים מותרים מעיקר הדין ע"פ הרמ"א ס' ש"ג סע' י"ח (וע' בחור"ב שבת ס' י"ג דף מ"ב:) שאפשר לסמוך על זה דכולהו נשים חשובות הן ולא מראות אף בחול ולא גזרו בכה"ג.

חלק שביעי / התורה חסה על ממונם של ישראל

ונתנת דגש על בעית יוקר הדיור במרכז הארץ

בחמץ בפסח התורה לא חסה עליו וצותה לשורפו ולאבדו ולחושבו כעפר או לתיתו או למוכרו לגוי עד שלא יהא ממונם של ישראל.

אולם בשאר חלקי תורה מצאנו (מנחות עו:) שהתורה חסה על ממונם של ישראל כמו שנא' והשקית את העדה ואת בעירם (במדבר כ') (וע' ר"ה כ"ז) וכן למדים ממה שהתורה הצריכה להוציא כל הכלים מן הבית המנוגע (ויקרא י"ד ל"ז) (חולין מ"ט:)

ויש כמה נפ"מ לדינא בזה. שהתורה לא הצריכה כתית בשביל מנחות מטעם זה (מנחות סו:) וכן לא הצריכה חיטים סולת בשביל לחם הפנים מטעם זה (מנחות עו:)

וכן הקילה תורה לעשות חצוצרות של כסף ולא של זהב מטעם זה (ר"ה כז). ומצאנו כמה פעמים שהגמ' הקילה בהלכות טריפות מטעם זה (חולין מט: ע"ז).

וזה מקור שיש כמה קולות בהלכות כשרות מדין הפסד מרובה.

ויש מצות שתלוין בכסף כגון שאין אדם מחויב להוציא ממונו יותר מחומש בשביל מצות עשה (ע' אר"ח ס' תרג"ז בהג"ה) וכן קרבנות אמרה תורה. שעשיר מביא בהמה ודל מביא תור ובגי יונה ודלי דל מביא מנחה. ואמרה תורה אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים. ולשון חרמב"ם פ"ח מהל' ערכין הל' יג. לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו והעושה כן עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו כמו שבאר חכמים ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות ואין מרחמין עליו ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש ויהיה כמו שציוו הנביאים ומכלכל דבריו במשפט בין מדברי תורה בין בדברי עולם אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרו שיביא כפי מסת ידו קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן. אלא מחמת גדרו, שלא ינדור אלא ע"ז כראוי לו שנאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך.

בספר דרך אמונה הל' מתנת עניים, פ"ז ס"ק כ"ו הביא בשם אהבת חסד פ"כ ששה אופנים שמותר לבזבז יותר מחומש

(א) במקום פקו"ג

(ב) היכא דקיימי עניים י"א דמותר לבזבו יותר מחומש

(ג) בעשיר מופלג שבלא"ה לא יצטרך לבריות ודאי מותר לבזבו.

(ד) בדבר מועט כגון שיש לו מלאכה או עסק קבוע שמשתכר בה כדי מחייתו כל שבוע ויותר מעט, מותר לו לפזר היותר לצדקה אף שעתה יותר מחומש לפי ערך, דעי"ז ל"ש שיצטרך לבריות עי"ז.

(ה) להחזקת תורה מצדד בשטה מקובצת דמותר כיון שע"ז יש לו חלק בשכר תורתו ל"ש ע"ז שיעור דהוי כשותף.

(ו) מי שבלא"ה מפזר מעותיו להבלים כגון להתלבש במלבושי רקמה ולדור בהיכלי כבוד ולהשתמש בריכוזי המשרתים, ובכלים היותר יקרים יתכן דל"ש אצלו כלל תקנה זו כו' ע"ש שהאריך הרבה בגנות העושים כג"ל עכ"ל דרך אמונה.

והרבה לימוד התורה תלוי בכסף וכמו כן כל קיום המוסדות. ובחסרון כסף מתבטלין הרבה מלימוד.

ואמרו חכמים (ב"מ ל: לג:) אפס כי לא יהא בך אביון פרש"י תזהר שלא תבא לידי עניות. והיינו שאם יש לו אבדה פטור מלהביא אבידה לאביו ולרבו כדי שלא יבא לידי עניות.

רק כל כלל יש לו מידה ומשקל. כגון מה שבהפסד מרובה מקילין יש לו גבול. וכן אפס כי לא יהא בך אביון אמרו חכמים שם כל המקיים בעצמו כך, בא לידי כך. ופיר"ש אע"פ שלא הטילו עליו הכחוב יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם אם לא בהפסד מוכיח. ואם תמיד מדקדק פורק מעליו עול ג"ח וצדקה וסוף שיצטרך לבריות עכ"ל. ועב"פ בהפסד מוכיח אין לאדם ליכנס לפנים משורת הדין.

הנה חז"ל אמרו הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה (גדרים פ"א:). ואנו מצווים שהתורה תתקיים אצל כל הציבור. ולא רק אצל עשירים. וכן אמרו חז"ל באחד מן הדברים שיתרחק האדם ממנו זהו הלוא ואינו משלם (אבות פ"ב)

באמת אין זה עבודתי לעורר על הנהגת הציבור אולם בכל זאת מחמת גודל מצוקת הציבור, ובתוך סיום של ענין מכירת חמץ שהארכתי מאוד איך שלא לחוס על הממון במקום שהתורה צותה לאבדו. אכתוב כמה מילים שיחוסו על ממונם במקום שהתורה צותה לחוס עליו.

ואחד מן הדברים הוא אשר יש רוח בהרבה מן הציבור וכלול הרבה מבני תורה אשר בדעתם שצריך לגור במקום היקר שביוקר. ואינם מתחתנים רק אם נותנים

להם סדור מלא. וטעמם משום שתנן באבות פ"ד מ"ח הוי גולה למקום תורה. ומפרשים המשנה באבות פ"ו אמר ר' יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזירתי לו שלום אמר לי וכו' רצונך שתדור עמנו במקומינו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב, אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם אין אני דר אלא במקום תורה וכו'.

והקשו הרי יכול לעשות שם ישיבה ע"י כסף. אלא שבמקום שנמצא שם גדולי תורה, יותר חשוב. הנה טעמם טוב מאוד.

אולם צריך לשקול הצדדים הנגדיים לזה, אם שייך לדמות לזמנינו.

(א) המצב של קנין הדירות והעול מונח על ההורים, גורם לצרות מרובות מאוד. והרבה פעמים מגיע לפיקוח נפש ממש כידוע. ואפילו אם לא מגיע לפיקוח נפש ממש, נעשו הרבה חולים, חולי נפש וחולי הגוף. והרבה אנשים עוזבים הלימוד בגלל זה. והולכים לעבוד אף שהם ת"ח שהיו מסוגלים ללמוד הלכה. וגם מי שלא זכה להיות תורתו אומנתו רק עמל להביא לחם חוקו וטרף בני ביתו אינו יכול לעמוד בהוצאות כאלו אם אינו מן הגבירים הגדולים.

(ב) גורמים לכמה מכשולים באיסור ריבית וגניבה ואונאת הבריות ולזה ואינו משלם.

(ג) בנ"א הולכים לחוץ לארץ לאסוף כסף בשביל הכנסת כלה וחייהם אינן חיים רק סבל ויסורים ובזיונות עד אין סוף. ומשפחות שלמות נשברות מזה.

(ד) המון כסף צדקה הולך לזה במקום שיכולים להחזיק מוסדות ישיבות חדרים כוללים אירגונים של זיכוי רבים ושיעורים והרבה הפצת תורה וספרים נחוצים וכו' וכו'.

(ה) עוברים על איסור לא תחמוד שלוחצים לתת כסף למי שלא היה רוצה. ע' בסוף ספר שמירת הלשון לבעל הח"ח ז"ל, וז"ל עוד אמרתי לעורר על דבר אחד שנכשלין בו בני אדם הנה ידוע שעון גזל הוא בין מאחרים ובין מקרובי ואפילו מאביו ואמו כדאיתא בב"ק (דף ע' גב) משל אביו וכו'. ופשוט דהוא הדין הלאו דלא תחמוד שייך גם כן לכל. ועיין בחו"מ דהלאו דלא תחמוד אינו בחומד בלב לבד, כי אם כשמרבה עליו רעים להפצירו עד שיתן לו. ואם כן לפי זה אם נתקשר עם אחד בכתיבת התנאים להשיא לו בתו, וגמרו ביניהם הנתינות של כל אחד, דקודם הגמר רשות ביד כל אחד לבקש מה שבלבו, דבלא זה אינו רוצה להתקשר עמו. ולאחר זה הרבה רעים להפציר במתותן שיוסיף לו עוד ועוד. לכאורה יש בזה הלאו דלא תחמוד וכן כל כי האי גוונא מתנות של רשות [לאפוקי של צדקה]

שאינן בלבו של הנותן ליתן כי אם לאחר הפצרת רעים יש בזה משום לא תחמוד. עכ"ל.

הנה מבואר כאן כי מותר לבחור לדרוש מן המחנות קודם גמר השידוך מה שלבו חפץ, אבל ע"י הנהגה זו נכשלים פעמים החתן מבקש מאביו מה שאינו רוצה ליתן וזה לא תחמוד, ופעמים היא מבקשת מאביה מה שאינו רוצה ועוברת היא על לא תחמוד.

ואף שכתבנו לעיל שעבור ת"ת מותר לבזבז יותר מחומש ה"מ מכסף של עצמו ולא משל אחרים ואדם יכול להחליט בעצמו אם רוצה ליתן מכספו אבל יש לזה גבול, וכ"ש שלא ליקח חובות ואולי לא יוכל לשלם והמלוה מפסיד. עכ"פ אסור לאחר ללחוף עליו רק יכול להציע לו בתור מסחר שיהא לו חלק בתורה מכך. וזה נאמר ואהבת בכל מאדך ולא "במאד" של אחרים.

(ו) מחמת מנהג הזה הרבה בחורים כשמציעין להם שדוך תחילת שאלתו אם מוכן לתת סידור השלם או חצי במקום היוקר. ואם לאו אין מתחילין לדבר. וא"כ יוצא לפעמים שהרבה מעלות אחרות אצל בנות, מידות טובות אהבת התורה יראת שמים, דקדוק המצות, צניעות וכו', וכן הרבה פרטי התאמת הזיווג המתאים לו, הכל גדחה מן הצד בגלל ענין של כסף ומי שיש לו כסף או שמוכן למסור עצמו בשביל זה, אז מכסה כל החסרונות שיש בביתו ואף שאין שם מידות טובות ואהבת התורה וכו', בעיקר הכסף יענה את הכל.

לשון הרמ"א אהע"ז ס' ב' סעיף א'

ומי שפסקו לו ממון הרבה לשדוכין וחזרו בהם לא יעליב כלתו משום זה ולא יתקוטט בעבור נכסי אשתו ומי שעושה כן אינו מצליח שאין זיווג עולה יפה כי הממון שאדם לוקח עם אשתו אינו ממון של יושר וכל העושה כן מקרי גושא אשה לשם ממון אלא כל מה שיתן לו חמיו וחמותו יקח בעין טוב ואז יצליח. עכ"ל.

ספר פגיני רבינו הקהלות יעקב עמ' לו

וז"ל... וכאן אמר לי רבינו זצוק"ל (מרן הקה"י זצ"ל) בהתרגשות של כאב לב אמיתי: הנה באים אלי הרבה בחורים מבוגרים בגילים 24 25 27 28 ולמעלה ודמעתם על לחים: איפה ה"כת פלוגי" שלי?.. ואני משיב להם: אתה כבר נפגשת איתה לפני כמה שנים, בתחלת הצעות השידוכים שלך. ולא רצית בה. היא לא מצאה חן בעיניך בגלל איזה תירוץ טפשי והיא כבר מזמן התחתנה עם מישהו אחר....

והוסיף רבינו צוק"ל : וכל זה בא כשהולכים בעקמימות ובגובה לב. ואילו כנגד זה אשרי חלקם של התמימים והישרים בלבותם, אלו הבחורים היקרים שאינם מהלכים בגדולות ובנפלאות, והם צנועים וענוים. ואינם מדמים דמיונות שוא לא על עצמם, ולא על המיועדת להם. והולכים בתום וביושר. והם מאד מרוצים כשמציעים להם בת ישראל כשרה. בעלת מדות טובות, ואינם נותנים עיניהם לא בממון ולא ביופי מדומה. והם מחונכים על דברי הרמ"א באבן העזר סי' ב' שמה שיתן להם חותנם יקחו בעין טובה ובעין יפה ואז יצליחו. והם מרגישים בעצמם שמחה כששומעים שהצד השני חפץ בהם, ואז זה אושר בשבילם. וזוכים להתחתן בצעירותם וחיים טובים ומאושרים עם ה"בת פלוני" האמיתית שלהם. כי לא התחכמו על ה"בת קול", ואפילו שהשידוך שלהם לא הי' "מרעיש" למי זה איכפת, הלא החיים שלהם מאושרים וזו המיועדת לו ארבעים יום קודם יצירת הולד על פי בת קול משמים – היא לו, ועזר אמיתי לשקוד בתורה, בשלוח, וזוכים לדור ישרים יבורך ולכל טוב אשרי חלקו של ההולך בישרות והלא מקרא מלא דבר הכתוב: היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם..."

וזה תלוי הרבה בחינוך של ההורים שמילדות צריכים להשריש בבנים ענוה וצניעות, אשר על ידי זה יהא הבנים מאושרים לנצח והבנים עצמם צריכים תמיד ללמוד מוסר ולנטוע בעצמם הכנעה וענוה אשר זה יסוד האושר וההצלחה לעד... עכ"ל

ז) כל הנהגה זו כאילו מכריז ואומר שהתורה לא נתנה רק לעשירים ולא לעניים.

ומה שאומרים שצריך לבטוח בה' ולקבל עליו עול גדול של הלואות וה' יעזור שישלם. הנה הנהגה זו צע"ג. שמי נותן לו רשות לזה הרי כתוב "לוח רשע ולא ישלם". (תהילים ל"ז כ"א. אבות פ"ב מ"ד).

ספר לי ת"ח מתלמידי החז"א שפעם אחת שאלו אדם השוכר דירה ואין לו מאיפה לשלם, ובוטח שיעזרהו ה', וא"ל לוח רשע ולא ישלם עכ"ל.

ויש אנשים פרטיים שהיית נותן בלבם רוח עוז שיעזור להם, אז יש להם רשות להנהגה זו. וכמו שכתב החז"א באמונה ובטחון סוף פ"ב. אבל סתם בג"א אין להם רשות להנהגה כזו. כמש"כ שם בתחילת פ"ב. ואסור לתת לציבור הנהגה כזו.

וע' חז"א אמו"ב פרק ב' סק"א וז"ל טעות נושנת נתאזרח בלב רבים במושג בטחון, שם בטחון המשמש למדה מהוללה ועיקרית בפי החסידים נסתובבה במושג חובה להאמין – בכל מקרה שפוגש האדם והעמידתו לקראת עתיד בלתי מוכרע ושני דרכים בעתיד אחת טובה ולא שניה – כי בטח יהי' הטוב ואם מסתפק

וחושש על היפוך הטוב הוא מחוסר בטחון, ואין הוראה זו בבטחון גבוהה שכל
שלא נתברר בנבואה גורל העתיד אין העתיד מוכרע כי מי יודע משפטי ה'
וגמולותיו ית' אבל ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם וכל הנעשה תחת
השמש בהכרזה מאתו ית' עכ"ל (ואף שיש שנטו מדעה זו ומרחיבם יותר ענין של
ביטחון, מ"מ כל הבטחון הוא על כתפים של עצמם ולא על כתפים של השני
שאינו ראוי לזה) עיין בחז"א שם בסוף הפרק עוד ממידת הבטחון כי על הבוטח
שורה רוח קדש ומתלווה עמו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרוהו ה' וכמו
שאמר דוד המלך ע"ה אם תחנה עלי מחנה לא ירא לבי אם תקום עלי
מלחמה וגו' וזה ענין מתחלף לפי מעלת הבוטח ורוב קדשו עכ"ל.

וזה יסוד קיום המוסדות אשר אנשים לוקחים על עצמם עול ממון שלא לפי
כוחם אשר הקב"ה נותן להם התעוררות שיוכלו ליקח עול הזה כדי לקיים אבל
אין זו הנהגה שאפשר ליתן לכל יחיד שבציבור.

רק שצריך ביטחון שמה שנחוש ביותר הי"ת יעזור, וזה חיוב על כל בן תורה.
אבל לגור בעיר פלוגית לא נקרא הנחוש ביותר כי אפשר ללמוד ג"כ במקום
אחר.

וכן צריך לדאוג שבנות ישראל תמצאנה שידוכים ומצאנו שגדולי ישראל דאגו
מעין דברים אלו כדאיתא במתני' גדרים דף ס' ע"א. מעשה באחד שנדר מבת
אחותו הנאה והכניסה לבית ר' ישמאל וייפוח אמר לו ר' ישמעאל בני מזו
נדרת אמר לו לאו והתירה ר' ישמעאל, באותה שעה בכה ר' ישמעאל ואמר
בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן. ומשמת ר' ישמעאל, היו בנות
ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל על ר' ישמעאל בכינה וכן הוא
אומר בנות ישראל אל שאול בכינה. עד כאן.

והנה הבעיה של חסרון ממון הוא כמו הבעי' של חסרון יופי ויותר ואף שא"א
לדרוש ולדאוג לבנות ישראל, כמו ר' ישמעאל. ואף לא לדרוש מכל אחד לאסוף
כסף עבור הכנסת כלה מכל מקום כל מי שבירד להשפיע על הבגים שלא יתבעו
ממון הרבה ויסיכמו לדור במקום הזול וכן על הבנות ראוי להשתדל בזה והרי זה
בכלל הכנסת כלה.

וכן מצינו בדוד המלך ע"ה [ברכות ג' ע"ב] כיון שעלה עמוד השחר
נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין
פרנסה, אמר להן לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו אין הקומץ משביע את
הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו אמר להם לכו ופשוטו ידכם בגדוד וכו'
הרי שיש חוב על חכמי ישראל לדאוג לפרנסת עם ישראל ואף שאין לנו רשות

לעשות מעשי דוד המלך וגם אין אנו במעמדו שלו, מ"מ כל אחד מחויב מעט מן המעט כפי כחו דהיינו להשפיע כנ"ל וכ"ש שלא להשפיע בהיפך.

הנה כל אחד מבין שהמשנה של ר' יוסי בן קיסמא אינו מדבר במצב הזה. ששם איירי שיכול לחיות במקום תורה בנחת בלי לתת עול על אחרים ולא ליכשל ולהכשיל בגזל ולא תחמוד וגרם הלבנת פנים וכו' וכל הנך דלעיל. רק שבמקום אחר היה יכול להרויח הרבה כסף. אז הוא ויתר על הכסף אבל אם במקום התורה כבר הגיע למצב באו מים עד נפש, עד ועד בכלל, לא אמר זה. ובעיקר שא"א לפסוק ממשנה אחת לכל המצבים שבעולם.

וע' בדרכי משה י"ד ס' ק"ס ס"ק י"ח בשם י"א שצרכי קהל נחשבים כפקוח נפש לעבור על איסור ריבית קצוצה ע"ש, ואיני נכנס בזה אי קי"ל כן או לא. אבל עכ"פ המצב כאן הוא ודאי פ"ג ולדור במקום הזול הוא לא איסור ריבית. לא קצוצה ולא אבק ריבית. אדרבה ניצולים הרבה מאיסור ריבית. א"כ ודאי שיש חיוב בזה. וכן ניצולים מהרבה מכשולים אחרים אשר נגרמים עקב עול כספי, ולא צריך לסמוך על הפסד מרובה ויכולים לקיים המצות כמו שצריך.

עין ש"ע יורה דעה ס' רנ"א סע' יד יכולים לשנות מעות מתלמוד תורה לצורך שלושים פשיטות להגמון בכל שנה לפי שהוא הצלת נפשות שאם לא יתפשרו עמו כמה עניים שאין להם ליתן ויכום ויפשיטום ערומים עכ"ל. אם כן, כל שכן שאסור לגבות כסף לצורך ת"ת למי שיש חשש שימות מזה. ומי יוכל לומר ידינו לא שפכה את הדם הזה ועיינינו לא ראו (דברים כא' ז').

הנה ענין מקום תורה, עיקר הלימוד היום הוא מתוך ספרים ולא כמו בזמן המשנה שעיקר הלימוד הוא ע"פ, וספרים אפשר להביא לכל מקום. רק שצריך ג"כ ת"ח, אולם אם יש כמה ת"ח שאינם זקוקים לאחרים כ"כ שיוצאים לעיירות קטנות. אז כבר נעשה מקום תורה במקומות אחרים.

והחיוב מוטל על כל ת"ח שנגע כבוד התורה בלבו וחס על התורה שלא תשתכח מישראל. שילך למקום אחר להרביץ שם תורה. ואחריו יבואו המון תלמידים ובני תורה. ויהא שם מקום תורה גדול.

(ויש כבר חדרים חרדים שלומדים תורה על טהרת הקודש שאין מקבלים ילדים שיש להם טלויזיה וכיו"ב) ויש עיירות קטנות בא"י שגרים שם רבנים ות"ח והמחירים שם בזול למחצה לשליש ולרביע ובזה אפשר להוסיף המון תלמידים ולימוד התורה בנחת בלי העמדת עול על ההורים. ובודאי מי שהעיר ה' את רוחו להיות מחדש מקום תורה היינו לעשות ישיבה וכולל וחדר על טהרת הקדש ובית יעקב לבנות על טהרת הקדש, מצוה גדולה.

(וגם ספריות חרדיות לילדים שח"ו לא ילכו לא הבנים ולא הבנות לספריות של החפשים המלאות טומאה רח"ל).

(ואחד מיסודות קיום המוסדות הוא מ"ש החז"א קוב"א ח"ג סי' ס"ט: ח"ל מתכבד אני להגיד את הבאים. חלוקת הכספים של קופת הישיבה לפרטותיה, היא בכלל הנהלה הרוחנית של הישיבה. ובפירוש התניתי, שעל הגזברות הזאת צריך להיות ממונה אחד שעצמותיו מדוכאות מנעוריו וממוג בתוכם סוד רוח הישיבה, ולכן אי אפשר להכניס שום שינוי בגזברות, רק לשכללו בהמזכירות אשר יעמוד לו לשירות בספרי החשבון ודקדוקה. ולמסור דין וחשבון גלוי, חדשי או חצי שנתי בכבוד ואהבה אי"ש עכ"ל)

ואף מי שאין בכתו לחדש מקום עכ"פ יכול לחזק ולשלוח שילכו למקומות הקיימים. ויש מן הבנים יראי ה' אשר רצונם ללכת למקומות המתפתחים וצריך להזהר שילכו בקבוצה שיוכלו להחזיק מעמד במקום.

והאמת היא שבין כך אף בעיר גדולה מלאה סופרים אין אדם מקושר עם כל הת"ח שבעיר רק עם יחידים. וזה יכול למצא ג"כ במקום אחר ולפעמים הדבר הוא בהיפוך שבמקום גדול, אז גדולי ישראל מתוך ריבוי הציבור אין להם זמן לטפל בבעיות של כל יחיד, ובציבור קטן הרבה פעמים יותר קל.

ובשביל שאלות יותר חמורות יש עדיין אפשרות לטלפן לכל מקום. וגם במכתבים אם אין בהילות ובכל דבר אפשר למצא עיצה. (ומה שטוענים שצריך להיות קרוב להורים, בדרך מליצה אפשר להביא מהפלוגתת הפוסקים מה שיעור של קטן הצריך לאמו. ומקילין ביותר הם עד שש שנים ולא יותר מזה. ואף שאינו דומה לכך...)

ובעיקר אם יש רוח כזה לצאת, אז כל הדברים מסתדרין וכל הבעיות הם קטנות מאוד לעומת הבעיות הנגרמות ע"י ההנהגה של רוח זה לגור במרכז הארץ במקום היוקר. ונאמר בראשית ב' כ"ד על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק וכו'.

ועוד נאמר תהילים מח' יא' שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך יפיק כי הוא אדוניך והשתחוי לו.

וע' משנה פסחים פ"ז ע"א הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה וכו' רש"י כן דרך הנשואות ללכת לבית אביהן רגל הראשון שאחר הנשואין עכ"ל. ומשמע דוקא ברגל ואף אם נימא שגשתנו הטבעים וצריך עזרת ההורים אפשר לשכור לזמן קצר עד שיהא בגדר שלהבת עולה מאליה, דירה קטנה סמוך להורים ואח"כ לעבור לדירה במקום אחר שלא ביוקר.

מי שיצא לדור מחוץ לעיירות גדולות לפעמים יכול להרויח ענין זה.

כי הנה לסבואר במ"ב ס' שמ"ה כבה"ל בשם הריטב"א שער שדרין בה ס' ריבוא מצטרף כל אנשי העיר, גם האנשים הרגילים לבוא מחוץ לסחור, לעשות הרחוב רשות הרבים דאורייתא ולא כעין שיעברו באותו הרחוב ס"ד וא"כ א"א לעשות ערוב כלל (ע' בקונטרס פתיחת שערי העיר שהארכתי לבאר ששיטה זו עיקר ודחיתי שם ג"כ שאר ההתרים הנאמרו בענין זה, מכח הרבה ראשונים. ע"ש באריכות.) ובישובים קטנים אין רה"ר לפחות לדעת הראשונים דבעינן ס"ד ויש הרבה מן הציבור שאינם יכולים להשפיע על כ"ב שלא לסלטל ואף על הבנים קטנים שמצוה האב על שביתתם. ואף שגם במקומות הקטנים יש הרבה חששות בערובין אבל מ"מ לשיטה זו הוא רק מדרבנן.

ועוד שבעיר גדולה של חרדים או שיש ערוב מיוחד לחרדים קשה לבאר לכ"ב שהערוב נעשה עפ"י הרבה קולות משא"כ בעיר של פשוטי עם, יותר פשוט להסביר שהערוב נעשה עבור ההמון המטלטלים בין כך להצילם מאיסור ודאי אבל בני תורה אין להם לסמוך ע"ז וכדרך שבענין כשרות מדקדקין בני תורה הרבה יותר מאשר פשוטי עם.

ואם יזכה לדור במושב קטן שאין שם הרחוב ס"ז אמה ואין שם חפשיים או גינים באמת אפשר לעשות ערוב כדת וכהלכה.

וע"י במ"ב ס' ש"ז ס"ק ט"ז הביא לשון ספר חסידים אל ידור אדם בעיר שיום השוק הוא בשבת כי א"א שלא יחטא ואם השוק אינו בשכונתו שרי עכ"ל.

חזינן שענין שמירת שבת יכול להיות סיבה לבחירת מקום מטרים. והתם הוא בגלל איסור אמירה לנכרי וכ"ש כאן שהוא מצד איסור הוצאה דאורייתא שהוא מהחמורות שבחמורות. כמבואר בתיקוני זוהר תיקון כב כד מח, הובא לעיל חלק חמישי ס' ד'.

(ובתורת רמז אפשר לומר עמ"ש בקרא בסוף פ' בהר על פסוק את שבתותי תשמור ומקדשי תראו. דקאי על מקדש מעט (ע"י ספורנו). ויש לרמוז לקבוע המקדש מעט במקום שהשמירת שבת כראוי)

וצריך לקיים מה שנאמר לעולם יאמר אדם מתי יגיעו מעשי למעשה אבותינו אברהם יצחק ויעקב. ואף שאין בכוחנו לעשות מה שהם עשו, מ"מ מעין שבמעין אפשר לעשות.

ובאברהם אבינו נאמר (בראשית י"ג י"ז) **קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתנגח.**

וביצחק אבינו נאמר (בראשית כ"ז א') **ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה במי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלישתים גרר.** וירא

אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך. ואיתא במדרש על הפסוק "שכון בארץ" שכן את השכינה בארץ, והיינו ע"י עשית בתי מדרשות כמו שנא' ואהיה להם למקדש מעט.

וכן נאמר עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם. ורואים מזה שמחמת רעב זו ממקומו. רק שמ"מ נשאר בא"י. וא"כ מאי נפ"מ אם הרעב מחמת הלחם או מחמת הדירה. זה וזה בבחינת פיקוח נפש. או פיקוח נפש ממש ואף ששם אנשי המקום היו גרועים ביותר כמו שנא' פן וגו'. כמעט וגו'. מ"מ הוה ליה בגדר ליכא דרכא אחרינא. (ב"ב נז:)

וכן ביעקב אבינו נאמר כי הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך ואמרו חז"ל שקיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו (ע' רש"י) ובא ללמדינו שכל הארץ קיבל קדושת יעקב אבינו ומסוגל להרבצת תורה. ונאמר שם והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה. והרמז בזה כשהיו זרעך כעפר הארץ שיתרבו מאוד ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם ואז יתיקרו מאוד הדירות ויצטרכו להתבזות כעפר הארץ אז ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה. שצריך להרביץ תורה בכל מקום בעיירות קטנות ולעשות שם כוללים וישיבות וחדרים ובתי יעקב לבנות ושאר הרבצת תורה. והדוגמא האישית הוא המצוה הכי גדולה. ובודאי שיהא סייעתא דשמיא לכל מי שעוסק בזה. ויתקיים בנו מה שנא' בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. ונאמר ומלאה הארץ דעה את ה'.

סיכום של כל הקונטרס הזה.

על חמץ במסח וכן על אדום וכל רשעי הארץ וכל חקליסות והטומאה נאמר כל חמירה וחמיעא דאיכא ברשותי ליבטל כעפרא דארעא. ולא יהא דעתי עליו לחזור ולזכות. וישארו כך לעולם.

אולם על בני ישראל אהובי ה' נאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך.

נער בער"ח י"ס אלול תשנ"ב